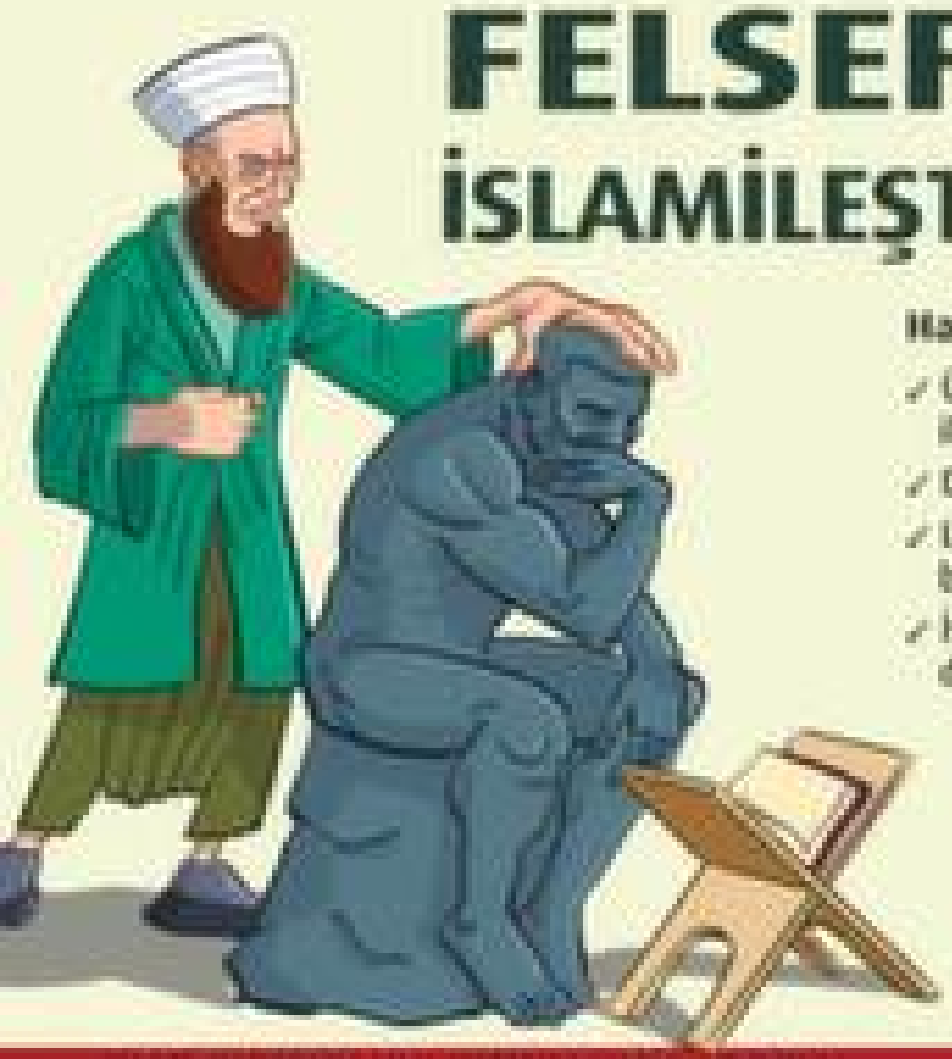
Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | KASIM 2013 | 9,00 TL (dahil KKTC)

105

FELSEFENİN İSLAMİLEŞTİRİLMESİ

Hasan Aydın

- Üniversitelerde felsefenin ilahiyata dönüşümü
- Din ve felsefe uzlaşır mı?
- Laik olmadan felsefe ve bilim yapılabilir mi?
- İslam filozofları dinsel felsefe mi yaptı?

Doğumunun 100. yılında Alan Turing

Lynn Margulis:
Evrim rekabetçi değil dayanışmacı

Atatürk'ün temel tarihsel olarak 'demokrasi' ve 'cumhuriyet' kavramları

Gökten felix düştü!

Mustafa Sönmez'le Türkiye ekonomisi üzerine...

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 105 / KASIM 2012
GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar
İDARİ İŞLER Deniz Karakaş
YAZIİŞLERİ Şule Dede
GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz
Kapak Görseli: Barış Mengütay
ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.
YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)
7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ
ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
Osman Altun / (0541) 695 19 97
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Ekin Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
DOKUZ EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com
HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com
SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

Bilim ve Gelecek'ten 4 yeni kitap

Kasım ayı içinde Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan dört yeni kitap okurlarıyla buluşuyor.

*"50 Soruda" dizisinin 14. kitabı olan **50 Soruda Dil Felsefesi**'nde, dil felsefecisi Atakan Altınörs Antikçağ'dan günümüze felsefe tarihinde dil üzerine söylenmiş görüşleri rahat okunur bir biçimde ele alıyor; dilin neliğini düşünce, kültür, varlık ile ilişkilerinde soruşturuyor. Felsefe öğrencilerine olduğu kadar, "dilin" felsefesiyle tanışmak isteyen okurlara da temel bir başlangıç kitabı sunduğumuzu düşünüyoruz.*

*Bu ay yayımlayacağımız kitaplardan biri de yazarımız Hasan Aydın'ın **Gazzâli** incelemesi. Gazzâli üzerine yapılmış en geniş ve kapsamlı incelemelerden biri olacağını düşündüğümüz bu kitapta Aydın, Gazzâli'nin düşünce sistemini tarihselliği içerisinde ele alırken, bu sistemin 19. yüzyıl ve sonrasındaki İslamcı düşünürler üzerindeki etkisini inceliyor.*

*Bir diğer kitabımız da **Marie Curie**. Ünlü bilimcinin olağanüstü yaşamını kızı Eve Curie'nin kaleminden okuyacaksınız. Türkçede ilk kez 1943 yılında yayınlanmış bu kitabı yetmiş yıl sonra günümüz Türkçesine uyarlayarak yeniden bilim okurlarına sunuyoruz. Curie'nin çocukluğundan ölümüne türlü sıkıntılar ve acılarla geçen yaşamını, bilime adanmışlığın ve kadın olmanın getirdiği zorlukları nasıl aştığını, eşi Pierre ile gönül ve bilim ortaklığıyla süren ama trajik bir biçimde sona eren birlikteliğini, bilime toplumcu bakışını ve tabii radyum ile ilişkisini yansıtan bu örnek alınası biyografiyi tüm bilimci adaylarına öneriyoruz.*

*Son kitabımız da Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın yeni başlayacak dizisinin ilk kitabı olan **Bilimsel Devrimin Başyapıtları**. Yeni kitap dizimiz ve ilk kitabına ilişkin geniş tanıtımı elinizdeki derginin "Parantez" bölümünde okuyabilirsiniz.*

***

Geçtiğimiz sayının kapak dosyası "Gül kokulu rektörler: Takunyalı üniversite" büyük ilgi çekti. Çeşitli yayın organlarında haber oldu ve olumlu tepkiler aldı. Üniversitelerdeki dinci-cemaatçi örgütlenmenin farklı boyutlarını önümüzdeki sayılarda ele almayı sürdüreceğiz. Aslında bu sayının kapak dosyası olan Hasan Aydın'ın incelemesi "Felsefenin İslamileştirilmesi", üniversitelerin felsefe ve toplumbilim bölümlerinin ne hale geldiğini yansıtmakla geçtiğimiz sayının bir devamı niteliği de taşıyor.

Elinizdeki sayıda ayrıca, Alâeddin Şenel'in "demokrasi" ve "cumhuriyet" kavramlarını tarihselliği içinde inceleyen geniş makalesini; Nıvart Taşçı'nın Lynn Margulis'in yaşamından hareketle evrimin komünal ve dayanışmacı yönünü ele alan yazısını; İzlem Gözükeleş'in 20. yüzyılın büyük bilimcisi Alan Turing'in doğumunun 100. yılı dolayısıyla kaleme aldığı makaleyi; Baha Okar'ın iktisatçı Mustafa Sönmez ile yaptığı Türkiye'nin ekonomik durumuna geleceğe de uzanarak kuşbakışı göz atan söyleşiyi özellikle dikkatlerinize sunuyoruz.

Bütün bunlar ve diğer yazı ve sürekli bölümlerle oldukça zengin bir sayı çıkardığımızı düşünüyoruz.

***

TÜYAP İstanbul Kitap Fuarı 17-25 Kasım tarihlerinde gerçekleşiyor. Bilim ve Gelecek yeni kitapları ve tüm diğer kitapları, dergileriyle fuarda olacak. 3. Salon 606-C nolu standa tüm okurlarımızı bekliyoruz. Öte yandan 7-11 Kasım tarihlerinde gerçekleşecek Çanakkale Kitap Fuarı'nda da yerimizi alacağız.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
Bilim ve Gelecek'ten yeni kitap dizisi: 'Başyapıtlar' İlk kitap 'Bilimsel Devrimin Başyapıtları'.....4

KAPAK DOSYASI
Yar. Doç. Dr. Hasan Aydın
Felsefenin İslamileştirilmesi.....6

Nıvart Taşçı
Lynn Margulis ve evrimin komünal yapısı.....19

YANLIŞ KURULAN YANLIŞ KULLANILAN KAVRAMLAR / Alâeddin Şenel
Demokrasi ve Cumhuriyet.....22

Baha Okar
Emeğin emektar tarihçisi: Hobsbawn.....36
Kendi ağzından, tarihçinin tarihi: Hobsbawn ile söyleşi...37

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş
Doğumunun 100. yılında Alan Turing Bilgisayarlarımızda yaşıyor!.....42

Mustafa Sönmez ile söyleşi
Ekonomi nereye?.....48

Murat Naroğlu
Matematik yolculuğu.....54

Prof. Dr. Sevinç Özer
Üniversitede mobbing görmenin psikolojisi üzerine notlar.....60

Gökten Felix düştü!.....66

BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin-Şule Dede.....70
2012 Nobel Fizik Ödülü: Kuantum dünyasında parçacık kontrolü / 2012 Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü kök hücre çalışmalarına verildi / 2012 Nobel Kimya Ödülü: Hücre yüzeyindeki akıllı reseptörler / Do re mi fa… Bir sonraki notayı nasıl hatırlıyoruz? / Cep telefonu obeziteyi tetikliyor / Erkekler ve kadınlar farklı görüyor / Kuşlardaki genomik otostopçular virüslerin evrimine ışık tutuyor / ENCODE Projesi ne sunuyor? / Gökbilimciler: 'Karanlık enerji gerçek' / Mars'ta 'kuru buz' yağışı

YAYIN DÜNYASI / Baha Okar
Şule Dede
43 yıl sonra ismini bulan kadın: Fatma Nudiye Yalçı.....77
Suzan Yılmaz
Dünyayı Değiştiren Yüz Fikir.....78

EVRENLE SÖYLEŞİLER / Richard T. Hammond
Demir atomu ile söyleşi.....82

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün
Dünyayı değiştiren ders.....87

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 90

FORUM 91

BULMACA / Hikmet Uğurlu.....96

KAPAK DOSYASI **6**

FELSEFENİN İSLAMİLEŞTİRİLMESİ

Hasan Aydın

Türk felsefesi, İslamcıların ve çoğulculuk adına onlara destek veren kimi liberallerin iddia ettikleri gibi laik yapısından vazgeçebilir mi? Buna evet demek olanaksızdır; bu felsefi düşüncenin doğasına aykırıdır. Aksi takdirde, varılacak yer Ortaçağ'ın skolastik düşüncesi olacaktır.

- Üniversitelerde felsefenin ilahiyata dönüşümü
- Din ve felsefe uzlaşır mı?
- Laik olmadan felsefe ve bilim yapılabilir mi?
- İslam filozofları dinsel felsefe mi yaptı?

19 | Lynn Margulis ve evrimin komünal yapısı

Nıvart Taşçı

"Hücre, eşgüdümlü evrim göstermiş bir bakteri komünüdür. İster birbirlerine gevşekçe bağlanmış bir bakteri komünü, ister hücre gibi sıkı sıkıya veya hayvanlar ya da bitkiler gibi sımsıkı bağlanmış bir bakteri komünü... Yaşamın bu komünal yapısını anlamadan biyolojideki hiçbir şeyi anlamamız mümkün değildir."

YANLIŞ KURULAN YANLIŞ KULLANILAN KAVRAMLAR Alâeddin Şenel 22

Demokrasi ve cumhuriyet

Burjuva devrimlerinden sonra kurulan "parlamenter temsili demokrasi" denen yönetimlerin aslında "burjuva oligarşileri" oldukları söylenebilir. Ancak, kendilerine demokrasi demeyi sürdürmektedirler. Çağdaş demokrasi oyunu azlığın yönetimine "çokluğu temsil etme" savıyla, ideolojik bir örtü sağlamaktan başka bir şey değildir. Demokrasinin kuramıyla uygulaması arasında bir uçurum oluşmuştur. Bunun üzerine, oy çokluğunu sağlayan kesimin yönetiminin doğurduğu sorunlar binmiştir.

36 Emeğin emektar tarihçisi: Hobsbawn

Baha Okar

Hobsbawm'ın 'kısa yirminci yüzyıl'ı kendi deyişiyle 'yazılı tarihin en caniyane yüzyılı' oldu. Ama bu yüzyılın tarihçisi, aydını olmak Hobsbawm'ı karamsar, ümitsiz kılmadı. 'İnsanlığın büyük umutlar ve mutlak tutkular olmaksızın bir işe yaramayacağını düşünmekten kendimi alamıyorum' diye yazdı, 'bunlar sonunda yenilgiye uğrasa bile'. İflah olmadı, ölümünden bir yıl önce, 94 yaşında yazdığı kitabının adını 'Dünya Nasıl Değiştirilir?' koydu.

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş

Doğumunun 100. yılında Alan Turing 42

Bilgisayarlarımızda yaşıyor!

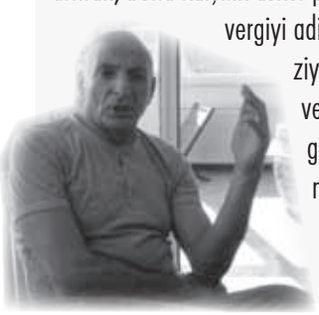
İnsan Turing'in hayatını okurken heyecan duyuyor. Bir bakıyorsunuz, Turing mantık alanında basit görünen ama çığır açan yenilikler getiriyor. Öğrenciyken "bu benim ne işime yarayacak ki..." dediğimiz matematiği başka bir alanda somutlaştırıyor. İlk bilgisayarlar, yapay zekâ tartışmaları, biyoloji... Şimdi sırada ne var diye meraklanırken bu harika insan bir anda ölüyor!

Mustafa Sönmez ile söyleşi

Ekonomi nereye? 48

Ekonominin mutlaka kamu odaklı, ama kamunun da emeğin sırtına bastığı değil, emek odaklı, gelir dağılımını iyileştiren, bütçeden eğitim, sağlık, konut, barınma, kültür paylarını artıran, buna karşılık asker polis harcamalarını azaltan, vergiyi adil toplayan, dolaylı vergilerden ziyade herkesten gelirine göre vergi alan bir yapıya evrilmesi gerekiyor. Bu anlamda bütün makro politikaların yeni baştan birbiriyle uyumlu şekilde örülmesi tek çıkar yol.

66 Gökten Felix düştü!

39 kilometreden atlayarak 4 dakika 22 saniyelik serbest düşüşte ses hızını aşan Felix Baumgartner, "İnanın bana, orada Dünya'nın üzerindeyken çok aciz hissediyorsunuz. Artık amaç rekor kırmak ya da bilimsel veri sunmak olmuyor; bütün mesele eve dönmek oluyor." diyor.

Bilim ve Gelecek'ten yeni kitap dizisi: 'Başyapıtlar'

İlk kitap 'Bilimsel Devrimin Başyapıtları'

Bilim ve Gelecek Kitaplığı yeni bir kitap dizisine başlıyor: "Başyapıtlar". Dizinin ilk kitabı olan "Bilimsel Devrimlerin Başyapıtları" Kasım ayı içinde çıkıyor. Bu bir yönüyle anımsatma dizisidir. Sadece insanlığın düşünsel ve bilimsel birikiminin simgesi olan başyapıtları anımsatmak değil amacımız. Esas hedefimiz, bilimsel yöntemi anımsatmak. Parçalanmışlığa karşı bütünselliğe, niceliğe değil niteliğe vurguya bir davet. Diğer bir yönüyle "Başyapıtlar" dizisi, özellikle genç okurlar için bir ön tanıtım işlevi görecek. Bu kitaplardan bir temel edinebilecek okurlar daha ileri okumalara hazırlıklı olarak yönelebilecekler.

Ender Helvacıoğlu

Bilim ve Gelecek Kitaplığı, başarıyla süren "50 Soruda" dizisinin yanı sıra, yeni bir kitap dizisine daha başlıyor: "Başyapıtlar". Dizinin kitaplarını hazırlarken şöyle bir yöntem izliyoruz: Çeşitli bilim ve düşün alanlarında, o alana büyük katkı sunmuş, tarihsel olarak ciddi bir atılımın kaynağı olmuş, önemini günümüze kadar korumuş ve klasikleşmiş eserleri uzmanlara danışarak tespit ediyoruz ve bir liste oluşturuyoruz. Kitabımız bu eserlerin yine uzmanlar tarafından yazılan geniş değerlendirmelerinden oluşuyor.

Neden böyle bir diziye başladık? Öncelikle birkaç saptama yapalım.

İnsanlığın çağlar boyu edindiği düşünsel ve bilimsel birikime ulaşamamış toplumların ciddi atılımlar yapmasına veya yaptıkları atılımları sonuçlandırmasına olanak yok. Çünkü var olanı aşmanın gerek şartı yakıcı bir atılım ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılayabilecek bir dinamizme ve güçlü bir kaldıraca sahip olmak ise, yeter şartı da -en azından toplumun öncülerinin şahsında- geçmiş birikimi özümseyip içselleştirmiş olmaktır. Bu nedenle tarih boyunca büyük devrimci atılımlar "en ileri" olanda değil, "en geri" olanda da değil, "gerilerin en ileri" olanlarının öncülüğünde gerçekleşir. "En ileri"nin ihtiyacı yoktur; "en geri"nin de mecali.

Toplumumuz genç ve dinamik. Halinden memnun olmayıp değiştirmek isteyen, umut dolu, geleceği arzulayan, kaynayan bir toplumuz. Süreci değil anı yansıtan anketler ne kadar tutucu bir toplum olduğumuzu söylese de, aslında hiç de öyle değiliz. Fakat bu yetmez. Geleceği yakalamak isteyen toplumlar geçmişi çok iyi bilmek zorundadırlar. İşte bu konuda yetersiziz. Yıkıcıyız (devrimciyiz), ama yapıcılıkta sıkıntılarımız var. Yıkıcı olmayan yapıcılar sadece laf ebeliği yaparlar. Yapıcı olmayan yıkıcılar ise ancak başkaları adına yıkarlar (son örneği "Arap Baharı" dedikleri). Dinamizm ile aklın diyalektik bütünleşmesi gereklidir.

Uygarlık tarihine kuşbakışı göz attığımızda, yepyeni üretim ilişkileri geliştiren, yepyeni bir evren/doğa/toplum/insan kavrayışı öneren toplumların, bu atılımın gerçekleşmesinden önceki birkaç yüzyıllarına bakıldığında yoğun bir çeviri faaliyeti içinde bulundukları görülür. Büyük İyonya filozofları, kadim uygarlıkların bulunduğu coğrafyaları (Mezopotamya ve Mısır) gezdiklerini ve mevcut birikimi edindiklerini saklamazlar. İslam Uygarlığının 8.-10. yüzyıllar arası, Antik Ege Uygarlığının birikimini harıl harıl kendi dillerine çevirmek ve özümsemeye çalışmakla geçmiştir. Keza Rönesans'ı, Reform'u, Bilimsel Devrimi, Aydınlanmayı, demokratik devrimleri ve sanayi devrimlerini yaratmış (Batı Uygarlığı dediğimiz uygarlık modeline öncülük etmiş) Avrupa toplumlarının Ortaçağ'ına baktığımızda, önde gelen bilim ve düşün insanlarının aynı zamanda birer çevirmen olduklarını görürüz. Onlar da büyük bir açlıkla hem İslam eserlerini hem de İslam bilginleri aracılığıyla Eski Yunan'ın eserlerini dillerine kazandırmaya çalışmışlardır. Demek ki yeni bir uygarlık modeli gerçekleştiren toplumlar, öncelikle geçmiş birikime hızla ulaşmaya çabalamışlar.

Türkiye'nin yakın geçmişinde de benzer bir süreç yaşanmış. Genç Cumhuriyet döneminde, devrimlerin bir parçası ve bir devlet politikası olarak, dünya klasiklerinin yoğun bir biçimde Türkçeye çevrildiğine ve yaygınlaştırıldığına tanık oluyoruz. 1930'lu ve 40'lı yıllarda bir çeviri seferberliği yaşanmış. Devrim, insanlığın mevcut birikimini topluma hızla kazandırmayı hedeflemiş. Fakat kısa bir süre sonra, devrimin duraklamasına ve giderek gerilemesine koşut olarak bu çabadan vazgeçildiğini

görüyoruz. Günümüzde ise, insanlığın demokratik birikimine karşı bir düşmanlık söz konusu. Genç cumhuriyetin "fikri hür, vicdanı hür" nesillere ihtiyacı vardı; günümüz iktidarının ise bilindiği gibi "dindar ve kindar" nesillere; yani aydınlanmış bireylere değil, kullara…

1980 sonrası ve özellikle günümüzde Türkiye bilim ve düşün dünyasının durumu bu açıdan içler acısıdır. Özellikle bilim alanında birçok temel eser hâlâ dilimize kazandırılmış değil. Ülkemizin bilimcileri ve bilimci adayları bile, bu eserlerin içeriklerine ikinci-üçüncü elden, yani suyunun suyu niteliğindeki tanıtıcı kitaplarla ulaşabiliyorlar. Bu eserlerin Türkçeye çevrilmesi kolay bir iş değil; özel uzmanlık, yoğun bir çaba ve ciddi bir maliyet gerektiriyor. Dolayısıyla devletin özel bir politika doğrultusunda desteğinin olmadığı koşullarda özel yayınevlerinin iyi niyetli çabaları doğal olarak sınırlı kalıyor.

Kısacası, birinci olarak, toplumumuzun insanlığın düşünsel ve bilimsel birikimine ulaşma kanallarında ciddi tıkanıklıklar var. Bu da -başta entelektüellerimiz olmak üzere- temelsiz ve yüzeysel kalmamıza yol açıyor.

***

Fakat sorunun kökeni daha da derinlerde. Aslında her türlü bilgiye büyük bir hızla ulaşabildiğimiz bir çağda yaşıyoruz. Peki, neden hâlâ tıkanıklıklardan söz ediyoruz? Neden bu kadar bilgi sahibi olan insanların temelsizliğinden ve yüzeyselliğinden dem vuruyoruz? Nicelik ile nitelik arasında doğru orantı yok mu?

İletişim ve bilişim teknolojilerinin yarattığı bilgi okyanusundan gocunmanın bir anlamı yok. Bilginin çoğalması ve bilgiye ulaşmanın kolaylaşması kötü bir şey değil. Fakat ne kadar çok bilgi varsa, yöntemin, düşünsel süzgeçlerin, sistematikleştirme yeteneğinin önemi de bir o kadar artar. Sorun, edinilen bilginin bilimsel bilgiye dönüşmesi noktasındaki tıkanıklıklardır. Eğer yöntem yoksa, bilginin çoğalması sadece bilgi kirliliğine yol açacaktır. Tam da böyle bir dönemden geçiyoruz. 20. yüzyılın ünlü fizikçisi Richard Feynman'ın vurguladığı gibi, "bilgi çağında yaşıyoruz, ama bilim çağında yaşadığımız söylenemez".

Demek ki algısal bilgimiz artıyor ama bilimsel bilgimiz azalıyor. Niceliğimiz çoğalıyor ama niteliğimiz azalıyor.

Bir bilgi bombardımanı altındayız. Bu öyle bir bombardıman ki, en analitik beyinler bile, eğer kendilerini biraz geri çekip kuşbakışı yaklaşmayı beceremezlerse, gelen her bilgi bombasını yerli yerine yerleştiremezler. Yaşanan aslında bilgi parçalanmasıdır; bütünsel ve sistematik yaklaşımın reddedilmesi ve yok edilmesidir. Düşünsel süzgeçlerimiz, değerlendirme ve damıtma yeteneğimiz ve bilimsel yöntem yok ediliyor. Eğer bunlar yoksa bilgi çokluğu bir işe yaramaz. Bir benzetme yapmak gerekirse, ilişkisi çok ama aşksız bir insana, arkadaşı çok ama dostsuz bir insana benzeriz. Kalabalık içindeki yalnızlık, belki de yabancılaşmanın ifrata varmış ve en can yıkıcı biçimidir.

Kısacası bilimsel yöntemi ve bütüne bakma yetisini (Modernizmin, Bilimsel Devrimin, Aydınlanmanın ve Diyalektik-Tarihsel Materyalizmin insanlığa kattıklarını) tekrardan anımsamalıyız. Bu kazanımları insanlığın düşünsel mirası olarak benimsemeli ve tabii aşmaya çalışmalıyız.

***

"Başyapıtlar" dizisi bu saptamaların ışığında ortaya çıktı. Bu bir yönüyle anımsatma dizisidir. Ama sadece insanlığın düşünsel ve bilimsel birikiminin simgesi olan başyapıtları anımsatmak değil amacımız. Esas hedefimiz, bilimsel yöntemi anımsatmak. Parçalanmışlığa karşı bütünselliğe, niceliğe değil niteliğe vurguya bir davettir dizimiz. Diğer bir yönüyle de "Başyapıtlar" dizisi, özellikle genç okurlar için bir ön tanıtım işlevi görecek. Bu kitaplardan bir temel edinebilecek okurlar daha ileri okumalara hazırlıklı olarak yönelebilecekler. İkinci amacımız da budur.

Dizimizin ilk kitabı *Bilimsel Devrimin Başyapıtları*. Ardından *Marksizmin Başyapıtları* yayınlanacak; hazırlığı sürüyor. Sonrasında *Aydınlanmanın Başyapıtları* gelecek. Bu üç alanı en başa almamızın bir anlamı var. İnsanlığın düşünsel serüveninin son 500 yılı içinde, eşit, özgür, sömürüsüz ve sınıfsız bir dünya ve insanın kendi kaderini kendi ellerine alması adına yaratılmış iki büyük fikir akımı Bilimsel Devrim ve Aydınlanma ile Bilimsel Sosyalizmdir. Bunlar sadece birer fikir akımı olmakla kalmadılar. Son yüzyıllardaki büyük devrimlerin, geleceğe uzanan kitlesel pratiklerin de bayrağı oldular. Günümüzde bu iki büyük akım da saldırı altında. İnsanlığın tepesinde bir kabuk haline gelmiş, kapitalizmin ifrata varmış hali diyebileceğimiz küresel sermaye, hegemonyasını sürdürebilmek için, son 500 yılın kazanımlarını yok etme gibi bir "kara ütopya" peşinde. Çok kullanılan bir tanımla "Yeni Ortaçağ" hayalini kuruyor. Dincilik, neo-liberalizm ve post-modernizm, bu insandan, doğadan ve üretimden kopmuş, deyim yerindeyse ipini koparmış sınıfın ideolojileri. Biz de bu "kara ideolojiler"e karşı mücadelede insanlığın cephaneliğinde bulunan en gelişmiş düşünsel silahları anımsatmak istedik. Bu üç kitapla başlamamızın nedeni budur.

***

Kasım ayı içinde ve İstanbul Kitap Fuarı'nda elinizde olacak *Bilimsel Devrimin Başyapıtları* iki bölümden oluşuyor. "Bilimsel Devrim" başlıklı ilk bölüm geniş bir giriş olarak da okunabilir. Bu bölüm için derlediğimiz Thomas Kuhn, Eric Lerner ve Friedrich Engels imzalı yazılarda, Bilimsel Devrimi hazırlayan toplumsal koşullar, devrimin içeriği ve tarihsel önemi değerlendiriliyor.

"Bilimsel Devrimin Başyapıtları" başlıklı ikinci bölüm ise kitabın gövdesini oluşturuyor. Bu bölümde Bilimsel Devrimin simgesi olan eserler ve yazarları olan büyük biliminsanları, geniş ve ayrıntılı makalelerle tanıtılıyor ve değerlendiriliyor. Kitapta ele alınan eserler, 2009 yılında kaybettiğimiz ülkemizin önde gelen felsefecilerinden ve bilim tarihçilerinden Prof. Dr. Cemal Yıldırım'ın, *Bilim ve Gelecek* dergisinin daha önce hazırladığı bir dosya için oluşturduğu listedir. Böyle bir listeyi ülkemizde yapabilecek en vasıflı kişilerden biri olan sevgili hocamız Cemal Yıldırım'ı da bu vesileyle saygıyla analım.

"Başyapıtlar" dizisinin en az "50 Soruda" dizisi kadar ilgi göreceğini umuyoruz.

Felsefenin İslamileştirilmesi

Türk felsefesi, İslamcıların ve çoğulculuk adına onlara destek veren kimi liberallerin iddia ettikleri gibi laik yapısından vazgeçebilir mi? Buna evet demek olanaksızdır; bu felsefi düşüncenin doğasına aykırıdır. Aksi takdirde, felsefe ile teolojiyi ayırmak olanaklı olamayacağı gibi felsefe teolojinin bir alt dalına ya da destekçisine dönüşür. Bu durumda, din ya da teoloji, felsefi ve bilimsel olarak neyin tartışılıp tartışılamayacağını belirleyen bir konuma yükselir ki, bu Ortaçağ'ın skolastik düşüncesine geri dönüş demektir.

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Eğitim Fakültesi

Okuyacağınız makale, İstanbul Kültür Üniversitesi'nin 4-7 Eylül 2012 tarihlerinde İzmir/Foça'da düzenlediği "Mantık, Matematik ve Felsefe X. Ulusal Sempozyumu"nda Hasan Aydın'ın yaptığı sunuşun yazarı tarafından düzenlenmiş halidir.

Türk kültürüne tarihsel bir süreç olarak bakıldığında, felsefe etkinliğine yönelik üç temel tutum ya da yaklaşımla karşılaşılır. İlki, felsefeyi dinin karşısında konumlandırıp, onu gereksiz ve hatta dinsizliğin aracı olarak gören tutumdur. İkincisi, birincisinin bir parça yumuşatılmış halidir ve felsefeyi, mistisizm ve metafizikle bağlantılı bir etkinlik olarak tasarlamakta ve onu dinsel argümanların ve dinsel dünya görüşlerinin destekçisi olarak görmektedir. Üçüncüsü ise, felsefenin mantıksal uslamlamayla gerekçelendirilmiş bağımsız ve dizgesel bir etkinlik olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu üçüncü tutumla, felsefe, edebi, dinsel ya da bilgece düşünme biçimlerinden **dizgesellik ve mantıksal uslamlamaya dayanması** ile ayrılmaya çalışılmaktadır (Denkel, 1997: 79-80). Bu üç tutum ya da yaklaşımın ikisi Türklerin İslam'la karşılaşmasına değin gerilere gider; üçüncü yaklaşımın kimi ön versiyonlarını İslam felsefe geleneğinde bulmak mümkün olsa da, gerçek temellerini bulması daha geç bir döneme, Batı düşüncesiyle içli dışlı olduğumuz Tanzimat dönemine dayanır.

1933 yılında, 2252 sayılı kanunla kapatılan İstanbul Darülfünun'un yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Osmanlı'nın son döneminde Batılılaşma hareketlerine bağlı olarak medreselerin karşısına Darülfünun'un kurulması ve felsefe kürsüsünün oluşturulmasıyla birlikte (Kafadar, 1997: 282-284), felsefeyi mistisizm olarak algılayıp onu dinin hizmetinde gören yaklaşımla, onu dinden bağımsız, dizgesel ve mantıksal uslamlamaya dayalı rasyonel bir etkinlik olarak gören yaklaşım, yüksek öğretimde akademik bir karşılık bulur. Bu durumu, Darülfünun Felsefe Kürsüsü'nün ilk yıllarında okutulan derslerde görmek olasıdır. Bu dersler, metafizik, İslam felsefesi, felsefe tarihi, din felsefesi, estetik ve ahlak dersleridir. Ayrıca Darülfünun'a bağlı İlahiyat Fakültesi'nde de, İslam felsefesi tarihi, felsefe tarihi, metafizik, din felsefesi, ahlak, kelam tarihi ve tasavvuf tarihi dersleri okutulmuştur (Kafadar, 1997: 286; Öktem, 1999: 159-174).

1933 yılında, 2252 sayılı kanunla kapatılan İstanbul Darülfünun'un yerine İstanbul Üniversitesi kurulur. Bu yeni yapı içinde ilahiyat fakültesi yer almadığından tasavvuf, din felsefesi, İslam mezhepleri tarihi, kelam gibi belli ölçülerde felsefi içeriği de bulunan

dersler kaldırıldığı gibi, Edebiyat Fakültesi felsefe programında da, İslam felsefesi dersi yerine Türk filozofları dersi konulur (Kafadar, 1997: 286). Böylelikle 1933 Üniversite Reformu ile, felsefeyi dinin ve mistik dünya görüşlerinin destekçisi olarak gören yaklaşım saf dışı edilir; felsefe bölümünde metafizik ve İslam felsefesi gibi dersler müfredattan çıkarıldığı gibi, ideolojik olarak İslamcı olan mistik ve dinsel eğilimli öğretim üyelerinin de ilişiği kesilir (Kafadar, 2000: 59 vd.). Nazi Almanya'sından kaçarak Türkiye'ye sığınan düşünürler arasında yer alan Hans Reichenbach, Ernst von Aster, Walther Kranz, H. Heimsoeth, J. Ritter ve Batı'da eğitim görmüş Orhan Sadettin, Vehbi Eralp, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Takiyyettin Mengüşoğlu, Macit Gökberk, Nusret Şükrü Hızır vb. ile Batı felsefesi kökenli yeni anlayış Türkiye'de kökleşmeye başlar; daha Osmanlı'nın son döneminde gelişmeye bağlayan Fransız geleneğine ek olarak, Alman, İngiliz ve Amerikan felsefe gelenekleri Türkiye'de boy verir (Denkel, 1997; 85-92).

Bu yeni anlayışta, İslam felsefesi ve metafizik saf dışı edilmiş olmakla birlikte, buna karşılık felsefe bölümünde Türk medeniyeti tarihi kürsüsünün kurulduğu görülür; bu kürsüye atanan Hilmi Ziya Ülken, Türk düşünce ve uygarlık tarihini ele alıp işlemeye yönelir. Bu duruma dikkat çeken Osman Kafadar, reformun metafizik kürsüsünün kaldırılması dışında felsefe bölümünde, birisi İslam felsefesi, metafizik, mantık ve terbiye kadrolarındaki öğretim elemanlarının kadro dışında kalması, diğeri ise, reformdan önce bulunmayan Türk medeniyeti tarihi kadrosunun kurulması olduğunu söyler. Ona göre, reformun modern bir felsefe bölümünde İslam felsefesi ve metafizik gibi derslere sıcak bakması zordur. Ayrıca, İslam felsefesi yerine Türk medeniyeti tarihi kürsüsünün kurulması oldukça önemlidir; çünkü reformun önemli amaçlarından birisi de, Türk bilimini ve kültürünü araştırma ve hatta yaratmadır. Bu durumda felsefe bölümü de kendisine düşen görevi üstlenmelidir; İslam felsefesi ve filozofları yerine, Türk düşüncesi ve varsa Türk filozoflar araştırılıp ortaya konmalı ve bunlar gençlere öğretilmelidir (Kafadar, 2000: 52).

Atatürk'ün bu konuya özel bir önem verdiği bilinmektedir ve hatta bu kürsüye Hilmi Ziya Ülken'in atanmasında da rolü bulunmaktadır. Yine onun aynı konuda araştırma yapmak için Almanya'ya gönderilmesinde de Atatürk'ün etkisinin olduğu ileri sürülmektedir (Kafadar, 2000: 52). Böylelikle felsefe bölümünde, üniversite reformuyla, Cumhuriyet'in laik, aydınlanmacı, ulusalcı ve bilim ve felsefede batıcı anlayışı felsefi bir karşılık bulur. Aynı anlayış 1935 yılında Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde 1940'lı yıllarda açılan felsefe bölümüyle pekiştirilir. Ardından gelişen süreçte Türkiye'de yeni kurulan üniversitelerin birçoğunda felsefe bölümü açılır.

Ancak Türkiye'nin Atatürk'ten sonra yaşadığı gelişmeler, zaman içerisinde felsefe bölümlerinin artmasına yol açsa da, ideolojik çekişmeler felsefe etkinliğinin gerek yapısı gerekse içeriğinde kimi dönüşümler yaşanmasına neden olur. Bu dönüşüm, Arda Denkel'in deyişiyle felsefe bölümlerinde ideolojik kırılmalara yol açar (Denkel, 1997: 96-98). Bu ideolojik kırılmanın en temel dönüm noktalarından birisi, Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak yeniden kurulan Ankara İlahiyat Fakültesi'nde 1949 yılında Sistematik Felsefe ve Mantık Kürsüsü'nün kurulmasıdır (Kafadar, 1994: 286). Bu kürsünün kurulmasında, Hilmi Ziya Ülken'in önemli katkıları olmuştur. Bu kürsü ile birlikte -bu kürsü daha sonra, din sosyolojisi, din psikolojisi, dinler tarihi gibi dinbilimi ağırlıklı disiplinlerin yanında felsefe tarihi, din felsefesi, İslam felsefesi, mantık anabilim dalları gibi felsefi içerikli disiplinleri de kapsayan **felsefe ve din bilimleri** bölümüne dönüşecektir- Türkiye'de hem ilahiyat fakülteleri hem de felsefe bölümleri akademik düzeyde -yüksek lisans ve doktora düzeyinde- felsefeci unvanı taşıyan diplomaları vermeye başlar. Anılan ideolojik kırılmada, felsefeyle ilgilenenlerin felsefe algıları da önemli bir işlev yüklenir; zira bir tarafta, Cumhuriyet'in üniversite reformuyla felsefe bölümünün dışına ittiği, felsefeyi mistik ve dinsel dünya görüşünün destekçisi olarak görenler, diğer yanda ise üniversite reformunun desteklediği Batı tarzı felsefe yapma geleneğini ve onun otantikliğini korumaya çalışanlar yer almaktadır. Bu çatışma, 12 Eylül sonrası daha da şiddetlenerek artmıştır ve hâlâ güncelliğini korumaktadır.

Bu makalede, Türkiye'de 1933 Üniversite Reformu sonrası, felsefe alanında yaşanan ve 12 Eylül sonrası kronikleşen ideolojik çekişmeler ve çatışmalar konu edinmektedir. Öncelikle anılan çatışma belgelenmeye, çatışma alanları belirlenmeye çalışılmış, çatışma alanlarından yola çıkılarak çatışmayı aşmaya dönük kimi sorular sorulmuş ve Türk üniversitelerinde felsefenin geleceğine ilişkin kimi öndeyilerde bulunulmuştur. Çatışma öz olarak farklı felsefe anlayışlarına sahip olan İslamcılarla, aydınlanma yanlısı olanlar arasında yaşanmaktadır ve çatışmadan çıkacak sonuçlar Türk üniversitelerinde felsefenin geleceği için yaşamsaldır.

Nazi Almanya'sından kaçarak Türkiye'ye sığınan düşünürler arasında yer alan (soldan sağa) Hans Reichenbach, Ernst von Aster ve Walther Kranz.

ÇATIŞMANIN TEMELLENDİRİLMESİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki, şu an Türkiye'de fiilen akademik anlamda felsefeci unvanı veren ikili bir yapı söz konusudur. Bir tarafta, felsefe bölümlerinde yer alan anabilim dallarından yetişenler, diğer tarafta ise ilahiyat fakültelerinin felsefe ve din bilimleri bölümlerinde yer alan felsefe tarihi, İslam felsefesi, mantık ve din felsefesi anabilim dallarından yetişenler yer almaktadır. Bu ikili yapının kökleri aslında 1950'lere dayanır; ancak bu ikili yapının doğurduğu sorunların dillendirilişi 12 Eylül sonrası yıllara rastlar. Bu nedensiz değildir; zira yoğun olarak bu tarihten sonra İslamcı ideoloji etkin olmaya başlar ve buna bağlı olarak Türk-İslam sentezi ideolojisine inananlar ve bu arada ilahiyat kökenli felsefeciler felsefe bölümlerinde yer bulmaya başlar. Arda Denkel 1997 yılında kaleme aldığı "Türkiye'de Felsefe" isimli bir yazısında çatışmaya ışık tutarak şöyle der:

"Kimi ilahiyat fakültelerinde felsefe tarihi anabilim dalları vardır. Bu örgütleniş yapısı, kendi öğrencilerine ilahiyat eğitimi için gerekli felsefe servis derslerini sağlamanın oldukça ötesine geçerek, tanrıbilim eğitimi temelli felsefe dereceleri veren bir mekanizma konumundadır. Bugün birçok felsefeci bu oluşumları, felsefe adı altında örgütlenişin felsefecilerin elinden kayıp ilahiyatçıların eline geçişi olarak algılıyor. Aynı nedenle, bu durum konumuz olan meslek dünyası içinde belli bir tedirginlik kaynağı olmayı sürdürüyor." (Denkel, 1997: 96)

Türk medeniyeti tarihi kürsüsünün başına, Atatürk'ün de desteğiyle Hilmi Ziya Ülken getirilir.

Denkel'e göre 1980 sonrası süreçte daha çok sayıda ilahiyat fakültesi, felsefe lisansınınkine eş değer haklar sağlayan dereceler vermeye başlamıştır; ayrıca tanrıbilim eğitimi temelli olsun ya da olmasın İslam düşüncesini Türk felsefesine temel yapmayı, felsefe eğitimi programlarını bu biçimde yeniden yapılandırmayı savunan öğretim üyelerinin sayılarında bir artış vardır. Böylesi bir eğilim, ülkenin hemen tüm felsefe bölümlerinde kimi taraftarlar bulmaya başlamış durumdadır. Ona göre bunun temelinde, İslam düşüncesini Türk felsefesine ideoloji haline getirmek isteyenler yer almaktadır (Denkel, 1997: 96). Aynı sorunun, yani felsefenin İslamileştirilme sorununun Tüten Ang tarafından da dillendirildiği gözlenir. Ang, kaygılarını da dile getirerek şöyle der:

"Felsefenin dinselleştirilmek gibi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. (…) Yoksa ilahiyat fakültelerinin birçok bölümünde felsefe disiplinlerinin yer alması nasıl açıklanabilir? Bağımsız bir bilgi dalı olan felsefe, kimilerinin dediği gibi, yükselen değer dinin hizmetinde mi olacaktır." (Ang, 2006: 13)

Aynı sorunsalın, Uluğ Nutku'nun "Felsefe Bölümlerinde İlahiyatın Felsefe ile Karıştırılması" adlı makalesinde de ele alındığı ve tartışıldığı görülür. O sorunun başka boyutlarına da dikkatleri çeker ve ilahiyat kökenlilerin felsefe bölümlerindeki istihdamını ve felsefe bölümlerinin yozlaşmasını ele alır. Türkiye'de ilahiyat fakültesi felsefe ilişkisi sorunsalına değinir ve şunları söyler:

"İlahiyat fakültelerinin yeniden yapılandırılması ve sayılarının üçe indirilmesi şarttır. Uzman yetiştirilmesi en zor iki alandan birisi ilahiyattır, diğeri de bilim tarihidir. Bir ilahiyat fakültesinde doktora öğrencisinin sayısı altmıştır, diğerlerinde de rakam şişkindir. Bu durum ciddiyetten yoksunluğun bir ifadesidir. Olumsuzluğun arkasındaki siyasal amaçlar teşhir edilmelidir. Son yıllarda felsefe bölümlerine yığınla ilahiyatçı uydurma gerekçelerle sokuldu. Bunlar çabucak yükseltildi ve idari görevlere atandı. Bunun hesabı sorulmalıdır. Bir üst akademik kurul, bu 'filozofları' sınavdan geçirmelidir ki, bu kurul YÖK'ün doğası gereği YÖK'ün içinden çıkamaz. Hemen hiçbirisinin sınavı başaramayacağı kestirilebilir. Felsefe bölümlerinden mezun olanlar veya doktorasını felsefeden yapmış olanlar da yeniden sınavdan geçirilmelidir. Bunların da çoğunun döküleceğinden eminim. Bunlar da felsefe sorunlarını önce kendilerine sonra topluma mal edemeyen, vakitlerini 'falancada filanca' veya 'filancada falanca' tezleriyle boşuna harcamış, felsefi dedikoduyla sürüklenmiş kimselerdir. Mademki bizde felsefi düşünce geleneği kurulamamakta ve hocalarımızın çabaları hiçe sayılmaktadır, tasfiyecileri tasfiye etmek görev olmalıdır." (Nutku, 2011: 49)

Betül Çotuksöken ise, kimi felsefe bölümlerinde 1980 sonrası süreçte açılan ve son dönemlerde kurulan tüm felsefe bölümlerinde yer alan Türk-İslam düşüncesi tarihi anabilim dallarını ima ederek, kimi felsefe bölümlerinde Türk-İslam sentezinin kurumsallaştırılmaya çalışıldığından, hatta felsefe müfredatında Türk-İslam düşüncesine ait derslerin ağırlıklarının arttığından şikâyet etmektedir (Çotuksöken, 2004: 4). Aynı kaygının AKP iktidarı döneminde daha da yoğunlaştığı, hatta bu kaygıların gazetelere taşındığı gözlenmektedir. Sorunun 4 Ocak 2010 tarihinde *Sol Haber Portal*'da haberleştirilme biçimi oldukça ilgi çekicidir. (1) İlgi çekicidir; hem ideolojik kaygıları gündeme getirmekte hem de İslamcı ya da

Türk-İslam sentezci örgütlenme yapısını ve bu örgütlenmelerin güçlü olduğu felsefe bölümlerini teker teker ele almaktadır. Bu açıdan haberi aynen aktarmakta yarar var (kutudaki metin).

Felsefe bölümlerinde yaşanan, Arda Denkel, Betül Çotuksöken, Uluğ Nutku gibi felsefecilerimizin ve kimi sol eğilimli medyanın kaygıyla karşıladığı söz konusu süreci, normalleşme olarak görüp olumlayanlar hiç de az değildir. Onların deyişiyle söylersek, felsefe bölümlerinde yaşanan bu yeni süreç, Cumhuriyet'in baskıcı, aydınlanmacı, pozitivist ideolojisi karşısında bir normalleşmedir, Türk kültürünün kendi köklerine dönüşüdür ve hatta özgün felsefi anlayışlar ortaya koyabilmek için bu zorunludur. Onlara göre, felsefe dinden tümüyle bağımsız bir etkinlik değildir; aksine din ve teoloji felsefeyi beslemektedir. Sözgelimi Cumhuriyet'in felsefe ve sosyal bilimlerden dini dışlamasını, İslam felsefesi ve din felsefesi gibi alanları felsefe bölümleri dışında bırakmasını eleştiren ve bu dönemin felsefesini ideolojik bir tutumla pozitivizme indirgeyen Ferhat Akdemir "Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefesinde Din/İslam Algısı" adlı bildirisinde felsefeci Zeynep Direk'in söylemlerinden yola çıkarak şöyle demektedir:

"(…) Bir sonuç cümlesi olarak ifade etmemiz gerekirse, bugünün Batı felsefesinde, Hıristiyanlığın İsa'sı ve Yahudiliğin yasası, o felsefi gelenek için bitmek tükenmek bilmez bir kaynak olmaya devam ediyorsa, Müslümanların mazisinin de, bu toprakların felsefesi için vazgeçilmez bir referans olması gerekmektedir. Çünkü Batının tarihinden çok iyi biliyoruz ki, din-felsefe gerilimin aşılması felsefi düşüncenin laikleşmesi ve dini referansları dışlaması ile değil, dinsel motiflerin felsefi düşünce içinde yeniden üretilebilmeleri ve kendilerini serbestçe ifade edebilmeleriyle mümkündür." (Akdemir, 2010: 309)

Felsefi düşüncenin Cumhuriyet'le ulus devlet eliyle yeniden kuruluşundan şikâyet eden Zeynep Direk de, Cumhuriyet'le Türk felsefesinin kendi köklerinden uzaklaştırıldığını ifade etmekte, bu durumun Türk felsefesinde özgünlüğü baltaladığını ileri sürmektedir, yine Direk'e göre felsefe ve din daima birbirinden yararlanmaktadır, bu anlamda felsefenin laik bir temele dayanması da zorunlu değildir (Direk, 2008: 69-80). Aynı kaygının farklı bir dille, kendisine felsefe bölümünde İslam felsefesi dersi okutulmadığı için içlenen felsefeci Doğan Özlem tarafından da dillendirildiği görülmektedir. O daha ileriye giderek, 1993 Üniversite Reformu'nun Türk felsefesine yapılmış bir darbe olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir:

"1933'de aydınlanmacı/Batıcı düşünüş tarzı ve o düşünüş tarzı altında siyaset yapanların dayatmaları, o ana kadar İslami köklerden de beslenen bir felsefe yapma tarzının -ki iyi kötü kendini ortaya çıkarmaya başlamış olan bir tarzın baltalanmasına yol açmıştır ve bu önemli bir darbe olmuştur." (Özlem, 2009: 93-94)

Akdemir'e göre, Özlem'in söz konusu ettiği bu darbe, felsefenin tarihimizle, geleneğimizle, geleneksel felsefemizle bağımızı büyük oranda koparmış, geçmişin üzerine bir ölü toprağı serpmiş ve bizleri bir hafıza kaybına, bir psikoloji deyimiyle söylersek **amneziye** mahkûm etmiştir (Akdemir, 2010: 304-305). Akdemir'in amnezi olarak nitelendirdiği bu durum, yani kendi köklerimizi saf dışı ederek Batı tarzı felsefe yapmaya çalışan yaklaşım, Süleyman Hayri Bolay'a göre 1980'den sonra saf dışı edilmeye başlanmış, felsefe eğitiminde bir normalleşme yaşanmaya başlanmıştır. Dindar ve inançlı olanların felsefe yapamayacağı düşüncesinde olanlar bu gelişmelerden rahatsız olsalar da buna zamanla alışacaklardır; çünkü Batı'da da durum böyledir (Bolay, 2009: 1).

SORUNUN KÖKENİ: İDEOLOJİK VE AKADEMİK KAYGILAR

Öyle sanıyorum ki, yukarıda sunduğum örnek tartışmalar Türk felsefe yaşantısında, kimi akademik yönleri olsa da, ideolojik yönü daha ağır basan ve giderek artan bir ideolojik gerilim ve çatışmanın göstergeleri olarak yorumlanabilir. Bir yanda, Cumhuriyet aydınlamasıyla gelen Batı tarzı seküler temelde mantıksal gerekçelendirme temelinde felsefe yapmayı, dinle felsefeyi birbirine karıştırmamak gerektiğini savunanlar, diğer yanda ise, Cumhuriyet'in aydınlanma felsefesi ve Batı yönelimiyle bizleri köklerimizden kopardığı, İslami felsefe ya da din ve İslam kültürüne dayalı felsefe yapma tarzını saf dışı ettiğini savunanlar yer almaktadır. Birinciler anlaşıldığı kadarıyla ideolojik olarak Kemalist kanatta ve solda yer almakta, ikinciler ise, liberal ve İslamcı kanatta yer almaktadırlar. İkinci grupta yer alanlar, anlaşıldığı kadarıyla son dönemlerde Türkiye'de daha etkilidirler ve pozisyonlarını savunurken yerele gönderme yapan postmodern savlardan da güçlü bir destek almaktadırlar.

İdeolojik çatışmanın gerisinde ne yatmaktadır? Sorun kimi düşünürlerin ileri sürdüğü gibi sadece ilahiyat fakültelerinin verdiği felsefecilere eş diplomalar, ilahiyatçıların felsefe bölümlerinde istihdam edilmeye başlanmaları, felsefe bölümlerinde açılan ve son on yılda yaygınlaşan Türk-İslam düşüncesi anabilim dalları mıdır? Yoksa derinlerde yatan başka nedenler mi vardır? Tanrıbilim eğitimi almış, teoloji, İslam felsefesi ve genel felsefe tarihiyle akademik olarak uğraşan birisi olarak, sorunun kökeninde ilahiyat kökenli olup olmamanın ya da Türk-İslam düşüncesi çalışıp çalışmamanın yat-

İslamcılar, Cumhuriyet'le Türk felsefesinin kendi köklerinden uzaklaştırıldığını ifade etmekteler.

madığını itiraf etmek isterim. Sorunu bu biçimde koymak, sorunu anlamamak olur. Sorun daha derinlere inen kökenlere sahiptir. Sorun, Türkiye'nin kendine özgü tarihsel serüveni, İslamcı ideoloji ve farklı felsefe algılarıyla ilgilidir. Daha da önemlisi, dünyada gittikçe yaygınlaşan küreselleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan yerelliklerin ön plana çıkarılmasıyla da ilişkilidir. Bunda postmodern felsefi yaklaşımların rolü ve etkisi ile ABD ve Avrupa ülkelerinin Ortadoğu kökenli bir İslam ülkesi olarak Türk bilim ve felsefesine biçtikleri siyasal rollerin etkileri inkâr edilemez. Çatışmanın kökenlerini görmek için tartışmayı biraz açmak ve tarafların argümanlarını ortaya koymak gerekiyor. Bu zorunludur; çünkü taraflar arasında ideolojik kırılmaların belirginleştiği belli başlı çatışma alanları vardır.

Birinci çatışma alanı: Laiklik

Türkiye Atatürk'le birlikte bir aydınlanma devrimi yaşamış, bu devrim, laik dünya görüşünü yasallaştırmış, laik dünya görüşü gereği, gerek felsefe gerekse sosyal bilimlerden dini ve dinsel görüş ve ideolojileri dışlamıştır. 1933 Üniversite Reformu, Türk bilim ve felsefesinin laikleşmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu durum daha Atatürk döneminden itibaren, kimi çevrelerin, özellikle de "İslamcıların" buna eleştirel yaklaşmasına neden olmuştur.

İslamcı ideoloji, Osmanlıların son dönemlerine değin gerilere gider; Osmanlı'da Tanzimat sonrası süreçte ortaya çıkmaya başlayan laik Batı kültürü karşısında konumlanır; bu açıdan tepkisel bir ideolojidir ve Batı kültüründe İslam'ın ruhuna ters düşmeyen öğeleri İslamileştirir; uymadığını düşündüklerini ise yadsır. Bu anlamda İslamcı ideolojinin referans çerçevesi, İslami dünya görüşüyle belirlenmiştir. Bu ideolojiye göre, nesneler dünyası Tanrı'nın göstergeleriyle doludur; evrendeki hiçbir şey boşu boşuna var edilmemiştir hepsinin birer ereği vardır; öte yandan din-dünya ayrımı, din-bilim-felsefe ayrımı söz konusu değildir. Evrene seküler bir gözle bakan, ayrımlamalara giden tutum, Batılıdır; İslam'a yabancıdır ve onun tevhit ilkesine terstir. Her türden etkinlik, bir biçimde dinle, vahiyle ilişkilidir; dinin dışına çıkan hiçbir insansal etkinlik meşru olmaz.

Bu ideoloji, Atatürk döneminde nispeten etkisiz kalmışsa da, 1945'li yıllardan itibaren, özellikle soğuk savaş yıllarında ABD'ye ve Avrupa'ya yönelmemiz ile Sovyet komünizmi karşısında blok oluşturma ideolojisine koşut bir biçimde, yavaş yavaş yeniden örgütlenmeye, siyasi karşılıklar bulmaya başlamış, 1980'li yıllardan itibaren ise, Türkiye'de siyasal alanda iktidar olmaya başlamıştır. Bu ideoloji, mikro-milliyetçi, mikro-dinci bir temele sahiptir; bilgi, değerler ve eğitimi İslamileştirmeyi amaçlar. İslamileştirme projesi, bir bütün olarak evrene, topluma ve insana İslami referanslarla bakmayı temel alır, İslami çerçeveye uymayan bilgi ve değerleri reddeder. Bu bağlamda İslamcıların İslami bir eğitim, İslami bir bilim, İslami bir felsefe anlayışı önerdikleri görülür. Bu ideoloji, özellikle Amerika'da eğitim almış Müslüman duyarlılığı olan düşünürler tarafından geliştirilmiştir ve etki alanı son on yıllarda gittikçe artmıştır. Ancak tüm ilahiyatçıların ve ilahiyat kökenli felsefecilerin, Türk-İslam düşüncesi hakkında araştırma yapanların ve bilim tarihi çalışanların İslamileştime projesine taraftar olduğunu ileri sürmek büyük haksızlık olur. Arda Denkel'in de haklı olarak belirttiği gibi, Türk-İslam düşünce tarihi, İslam felsefesi tarihi gibi alanlar, felsefe tarihi içinde saygın yeri olan bilimsel dallardır; bu dallarda uzmanlaşmış olup değerli çalışmalar yapan öğretim üyelerini İslamcılardan, İslamileştirme ideolojisinden yana olanlardan, İslam düşüncesini Türk felsefesine temel yapmak isteyenlerden ayırmak gerekir. Ona göre, İslam düşüncesini ve İslamileştirme ideolojisini

Mardin Artuklu Üniversitesi'nde bir toplantı. Konu: Üniversite-medrese buluşması. Mekân: Rektörlük Şark Odası. Katılımcılar fotoğrafta görülüyor. Rektör, şeyhin dizinin dibinde oturan saçsız zat.

günümüz Türk felsefesinin temeline yerleştirmek, düşünce tarihindeki eski bir dönemin tanrıbilimsel ağırlıklı söylemini bugünkü felsefeye temel öğreti haline getirmek demektir. İslamcıların amacı da budur ve bunların birçoğu, kendilerine uzmanlık alanı olarak İslam düşüncesi ya da tanrıbilimi dışındaki alanları seçmektedirler. Bu alanların başlıcaları, özdekçilik, pozitivizm ve bilim tarihi gibi alanlardır. (Denkel, 1997: 97) Dolayısıyla İslamileştirme misyonu üstlenenler içinde kimilerinin sandığı gibi sadece ilahiyat kökenliler yer almamakta ilahiyat dışından da bu ideolojiyi destekleyen hatırı sayılır kimseler bulunmaktadır. Nitekim bu misyonun, postmodernizmin yerele vurgusuyla kimi liberal çevrelerde de belli bir yankı uyandırdığı anlaşılmaktadır. Bunların temel derdi, eğitim, bilim ve felsefenin salt laik temele dayandırılmasıdır. Onlara göre bu tutum İslami çerçeveye terstir. Kimi liberal eğilimli düşünürlerin bu İslamcı söyleme, küreselleşmeyle birlikte artan mikro-milliyetçi, mikro-dinci söylemlerden yola çıkarak, çoğulculuk adına destek çıktıkları anlaşılıyor.

İkinci çatışma alanı: Din-Felsefe ilişkisi

Bu çatışma alanı aslında birincisiyle, yani laikliğe yönelik tartışmalarla yakından ilişkilidir. Öyle görünüyor ki, Türk felsefesinde gerilim ve çatışmanın kökleşmesinde, ideolojik farklılıklara bağlı olarak felsefe-din ilişkilerine yönelik farklı yaklaşımların da köklü katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Kimilerine göre, din ve teoloji, felsefe için bitmez tükenmez bir ilham kaynağıdır; din felsefesiz, felsefe de dinsiz olmaz. Bu tutumda olanlara göre, felsefe dinsel düşüncenin destekçisidir. Bu türden bir felsefe tasarımının savunuculuğunu yapan Ekrem Sarıkçıoğlu şöyle demektedir:

"Evet, felsefenin gayesi insanları bir noktada birleştirmek değil, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, teolojik konuları ve verileri, en doğru, en makul biçimde değerlendirmek, en doğru yoruma ulaşmak, sonuçta hataya düşme oranını minimuma indirmektir. (…) Kısaca felsefesiz din ve ilahiyat olmadığı gibi teolojisiz felsefe de olmaz. (…) Felsefesiz din olmadığı gibi, dinsiz felsefeler de kör ve topal felsefelerdir." (Sarıkçıoğlu, 2008: 120-121)

Sarıkçıoğlu, hem felsefe adına dine karşı çıkanlara hem de din adına felsefeyi inkâr edenlere cephe alır (Sarıkçıoğlu, 2008: 121-122). Onun gibi düşünenlerin, kendi düşüncelerine referans olmak üzere sık sık Batı felsefesini örnek olarak gösterdikleri gözlenir. Onlara göre, Batı felsefesi daha Eski Yunan'dan itibaren, dinsel ve teolojik görüşlere sırt çevirmemiş, ondan beslenmiştir. Nitekim Sarıkçıoğlu'nun adından saygıyla söz ettiği (Sarıkçıoğlu, 2008: 119) Süleyman Hayri Bolay da benzer noktalara vurgu yapıyor. Eski Yunan'da Sokrates, Platon ve Aristoteles'te teolojik esaslar olduğunu, Batı felsefesinde teolojik tartışmaların sadece Ortaçağ'da kalmadığını, Descartes, Leibniz, Pascal, Spinoza, hatta Kant ve Hegel'in bile teolojik tartışmalara girdiğini, çoğunun dindar olduğunu belirtiyor. Bolay, dini yönü olan filozofların bu yönlerinin çıkarılması türünden yaklaşımların felsefenin tanımına uymadığını, 1980 sonrasında böyle yaklaşımların zayıflamaya başladığını, bu hızla giderse daha da iyi olacağını söylüyor. (Bolay, 2009: 1)

Kimilerine göre ise, felsefe ile dini birbirine karıştırmak felsefeyi ve dini alanı dışına çekmektir. Böylesi bir tutum felsefenin otantikliğine zarar verdiği gibi dine de zarar verir. Sözgelimi aydınlama felsefesinden yana olan Necla Arat şöyle der:

"Biz normal olarak Batı felsefesi yapıyoruz felsefe bölümlerinde, çağdaş anlamında ele alıyoruz felsefeyi. Felsefe dinle ilişki içerisinde ele alınan bir konu olarak verilmiyor öğrencilere. Dolayısıyla bizim alanımıza başka alanların girmemesi, bizim onlara müdahale etmeyişimiz gibi, onların da bize müdahale etmemeleridir ideal olan." (Arat, 1986: 129)

Bingöl Üniversitesi'nde düzenlenen Medreseler Sempozyumu'ndan bir görüntü.

Aynı anlayışı savunan Selahattin Hilav ise, din ve dinsel düşünüşün felsefeyi kapsayamayacağını ileri sürer. Ona göre, din felsefeye karşı sadece belli bir tavır takınır. Felsefenin dinsizlik olduğunu, insan aklının tanrı ve evren hakkında bilgi edinemeyeceğini, felsefe ile uğraşmanın beyhude ve gereksiz bir çaba olduğunu söyler. (Hilav, 1970: 8)

Üçüncü çatışma alanı: Türk felsefesinin kökeni sorunu

Çatışmanın kökleşmesinde, Türk felsefesinin kökenine ilişkin tartışmaların da rolüne değinmek gerekir. Gerçekten de, Türk felsefesinin kökeni sorunsalı ciddi tartışmalarla doludur. Cumhuriyet'in aydınlanmacı felsefe anlayışından yana olanlar, genelde felsefi geleneğimizin başlangıcını Cumhuriyet ve Üniversite Reformu'na ya da en çok Tanzimat'a değin geriye götürmektedirler. Örneğin Çotuksöken'e göre, Türk felsefesi, 20. yüzyılın başı, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarına, A. Kadir Cücen ve Soykan'a göre, 1933 Üniversite Reformu'na değin geriye gitmektedir (Erdem, 2007: 25-32). Ancak Cumhuriyet aydınlamasına eleştirel yaklaşanlara göre, köken çok daha gerilerdedir. Türk felsefesini Farabi ve İbn Sina gibi düşünürlere değin geriye götürmek mümkündür (Akdemir, 2010, 302). Kimi düşünürlerin daha kompleks yaklaşıma sahip oldukları görülmektedir. Sözgelimi Hakan Poyraz, Türkiye'de felsefenin başlangıcını hangi tarihsel döneme götürmek mümkündür sorusuna, bu konudaki

ideolojik çatışmaların farkında olarak şu yanıtı vermektedir:

"Eğer Türkiye ile bugünkü coğrafi sınırlarımız kastediliyorsa, felsefenin başlangıcı antikçağlara (Milet, Efes gibi); felsefi geleneğimiz açısından ele alınıyorsa, 10-14. yüzyıla (Farabi'den Mevlana'ya); bugünkü felsefe formatı açısından, Tanzimat ve batılaşma hareketine; Cumhuriyet dönemi kastediliyorsa, Darülfünundan Üniversiteye geçiş ve İstanbul Üniversitesi felsefe bölümüne (1933 ve sonrası) götürülebilir." (Erdem, 2007: 29)

Bu farklılaşmanın altında, ideolojik tutumlar kadar farklı felsefe algılarının da yattığı açıktır. Felsefeyi dini ve mistik dünya görüşüne pozitif yaklaşan bir disiplin olarak görenler onu daha çok İslam'ın klasik çağına değin geriye götürmekte, Türk kültüründeki hikmet geleneğine gönderme yapmakta, hatta 13. yüzyıldan sonra İslam dünyasında felsefe gerilemeye yüz tutmuş olsa da, teoloji, edebiyat, mistisizm vb. içerisinde Türk düşüncesinde daima felsefenin öz olarak var olduğunu ileri sürmektedirler. Felsefeyi, dinden bağımsız mantıksal uslamlamaya dayalı bir etkinlik olarak görenler ise, daha çok Tanzimat, Atatürk dönemi ve özellikle 1933 Üniversite Reformuna işaret etmektedirler.

Dördüncü çatışma alanı: Orijinallik ve yaratıcılık sorunu

İdeolojik çatışmada, Türk felsefesinde orijinallik ve yaratıcılık sorununun da kimi izdüşümlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kimi düşünürlere göre, Türkiye'de orijinal bir felsefi gelenek kurulamama-

Üniversitelerde felsefe ilahiyata dönüştürülüyor

AKP'nin üniversitelerdeki kadrolaşma çalışmaları felsefe bölümlerinde dikkat çekici boyutlara ulaşmış durumda. Özellikle AKP iktidarı süresince kurulan yeni üniversiteler ve felsefe bölümlerinde İlahiyat Fakültesi ve Türk İslam Felsefesi kürsülerinden mezun öğretim görevlilerinin ezici ağırlığı hissediliyor. İstanbul Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi gibi daha köklü üniversitelerde ise Türk İslam Felsefesi ve İlahiyat, akademik eğitim ve ders programlarına hâkim olmaya başladı.

Öğrenciler kaygılı

Felsefe bölümlerinde okuyan öğrenciler artık eleştirel, bilimsel ve mantık ilkelerine dayalı düşünme yerine, Türk-İslam sentezine dayalı, dayatmacı bir program ve atamalarla karşı karşıya olduklarını söylüyorlar. *soL*'a görüşlerini ileten bir yüksek lisans öğrencisi, son yıllarda felsefe bölümlerini ilahiyatçıların açtığına ve var olan felsefe bölümlerinin başına ilahiyatçıların atandığına dikkat çekerken ders adları ve içeriklerine dönük ciddi bir müdahalenin söz konusu olduğunu söylüyor.

Felsefe Bölümünde yüksek lisans yapan bir diğer öğrenci de yine 12 Eylül sonrası felsefe bölümlerinde ağırlık kazanan Türk İslam Felsefesi kürsülerinin, 2010 Türkiye'sinde başta yeni açılan felsefe bölümlerinde olmak üzere tüm felsefe bölümlerine hâkim olmaya başladığına dikkat çekiyor ve şunları söylüyor "Önce Türk İslam Felsefesi Anabilim Dalı'ndan zorunlu dersler öğrencilerin ders programlarına dahil edilirken şimdi Türk İslam Felsefesi çalışmayan felsefeciler, felsefe kadrolarına dahil edilmiyor. Özellikle Anadolu'da yeni açılan üniversitelerdeki felsefe bölümleri İslam felsefesi dışında hiçbir alanda çalışma yapmamış kadrolardan oluşturuluyor". Öğrenciler özellikle, Türkiye'de felsefe eğitiminin giderek karanlığa bürünmesinden ve ilahiyat eğitimiyle arasındaki açının daralmasından kaygı duyduklarını ifade ediyorlar.

Üniversitelerden örnekler

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Şafak Ural'ın bölüm başkanlığını yürüttüğü İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü, köklü akademik geleneğine karşılık, bu eğilimin gözlenebileceği bölümlerin başında geliyor. Bölüme uzun süredir yeni araştırma görevlisi kadrosu açılmadığı görülürken, bölüme bu sene içerisinde alınan iki araştırma görevlisinin ikisinin de Türk-İslam Düşünce Tarihi kürsüsüne alındığı belirtiliyor. Bölüm tarafından 25 Aralık'ta duyurulan son kadro ilanı da yine bu kürsüye bir araştırma görevlisi alınması hakkında.

Sakarya Üniversitesi

Sakarya Üniversitesi Felsefe Bölümü, Türk-İslam düşüncesinin felsefe bölümlerinde ağırlık kazanmasının en uç örneklerinden biri. Bölümün ders programına bakıldığında ağırlıklı olarak İslam Düşüncesinde Kelam, İslam Düşüncesinde Felsefe, Osmanlı Türkçesi ve Felsefe Metinleri, Türk Kültürü ve Tasavvuf, Osmanlı Sosyal Yapısı, Osmanlı Bilim-Felsefe Kaynakları gibi derslerin yer aldığı görülüyor. Akademik kadroda da Türk İslam Felsefesi kürsüsünden yetişmiş öğretim üyelerinin başı çektiğini görmek mümkün.

Bölüm Başkanı Prof. Dr. Rahmi Karakuş, yüksek lisansını Türk İslam Düşüncesi, doktorasını ise Din Felsefesi üzerine yapmış. Karakuş'un özgeçmişinde 1986-1989 yılları arasında Oğuzeli İmam-Hatip Lisesi felsefe grubu öğretmenliği de var. Karakuş'un "Bilgi ile İman Arasındaki Problemlere Giriş", "Geleneksel İslami Düşünce ve Pozitivizm Arasında Mukayese" başlıklı makaleleri çalışma alanları hakkında fikir verici nitelikte.

Gazi Üniversitesi

Aynı bölümde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Hakan Poyraz da benzer bir formasyona sahip. Türk İslam Düşüncesi kürsüsünde yüksek lisans yapmış. Poyraz da "iman sorunları" ile ilgileniyor, örneğin 1996 yılında yapılan Türkiye I. İslam Düşüncesi Sempozyumu'na

sının temel nedeni, Türk felsefesinin kendi İslami köklerine, yerel tarihsel unsurlarına sırt çevirmesidir. İslamcılarca sık sık yinelenen bu teze göre, felsefe kültürel coğrafyadan büsbütün soyutlanarak yapılabilecek, saf ve spekülatif bir uğraş alanı değildir. Her filozofun, çağının çocuğu olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursa, her felsefenin ancak içinde doğduğu kültürel ve tarihsel bağlamda bir anlam taşıyacağı daha iyi anlaşılır. İçerisinde bütün farklılıkların eridiği nötr, evrensel ve akılsal bir söylemle yapılan felsefenin kişiyi kendi tarihsel ve kültürel gerçekliğine yabancılaştıracağı aşikârdır. Bu nedenle, insanlığın genel felsefi birikimini bilmeden düşünce dünyasında yol alamayacağımızı bilmekle birlikte, bu dünyaya katkıda bulunmak ve insanlık adına bir şeyler söylemek isteyen her ulusun ona kendi rengini vereceğini, kendi tarihsel ve kültürel gerçekliğinden kaynaklanan unsurlarla felsefi düşünceye yenilik ve özgünlük kazandıracağını bilmek durumundayız. Felsefe tarihi ona katılan her düşünce adamı ve topluluğu ile yeni boyutlar kazanır. Bu gerçeği, birçok ulusun felsefesini karakterize eden özelliklerden, örneğin Almanların idealizminden, Fransızların romantizminden, İngilizlerin empirisizminden ve Amerikalıların pragmatizminden anlayabiliriz. Din, bu topraklardaki kültürü anlamada kesinlikle anlaşılması, yorumlanması gereken bir kültürel öğedir. Ondan gelen ilmi anlamadıkça, bugünkü Türkiyeli insanı, o insanın bilimle, teknolojiyle, felsefeyle olan bağını anlayamazsınız. Bu münasebetle bu topraklarda otantik ve özgül bir felsefe yapılacaksa onun bu toprakların geçmişi ve bugünüy-

sunduğu bildiri "Etik Açıdan Dini Emirlerin Anlamı" başlığını taşıyor. Poyraz 2007'de Gazi Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanlığı'na getiriliyor.

Gazi Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay'ın da ilahiyat geçmişi göze çarpıyor. Bolay, 1982-1983 yıllarında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, 1984-1987 yılları arasında da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dekan Yardımcılığı görevinde bulunmuş.

Yeni kurulan üniversiteler

1980 sonrası kurulan Kırıkkale ve Pamukkale Üniversiteleri'nde de benzer bir manzaranın hâkim olduğu görülüyor. Bu iki üniversite de ilahiyat mezunu öğretim üyeleri ve ders programlarında Türk İslam düşüncesinin ağırlıklı olması ile dikkat çekiyor.

Ancak ilahiyatlaşma yolunda en uç örnekler AKP döneminde kurulan üniversite ve bölümlerde görülüyor. Süleyman Demirel Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi felsefe bölümleri bu açıdan dikkat çekiyor.

Süleyman Demirel Üniversitesi

Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü 2005 yılında kurulmuş. Bölümün, Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mevlüt Albayrak, İlahiyat Fakültesi mezunu, yüksek lisansını Temel İslam Bilimleri, doktorasını ise Felsefe ve Din Bilimleri alanında yapmış. Albayrak'ın, "Tanrı ve Süreç", "İbn Sina ve Whitehead Açısından Tanrı-Alem İlişkisi ve Kötülük Problemi", "Felsefe ve Din" adlı kitapları bulunuyor. Albayrak 2004 yılında SDÜ İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Kutlu Doğum Sempozyumu'na, "Çoğulcu bir Çağda Muhammedî İtikâd" başlıklı bir bildiri ile katılmış.

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Çankırı Karatekin Üniversitesi de AKP döneminde kurulan üniversiteler arasında. Bu üniversitenin 2007 yılında kurulan Fen-Edebiyat Fakültesi içerisindeki Felsefe Bölümü'nün başında "Türbana Özgürlük" imzacılarından Yrd. Doç. Ahmet Kavlak var. Kavlak'ın doktora tezi yine dini referanslarla dolu. Kavlak, doktora tezinde, felsefecilerin yanı sıra "Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'teki din otoritelerinin eserlerini, Hıristiyanlık'ta kilise babalarının görüşlerini İslamiyet'te ise tefsirleri" kullanıyor. Türk-İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, felsefe bölümünde mevcut iki anabilim dalından biri.

Kırklareli Üniversitesi

Yine yakın zamanda açılan Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanlığı'na ise İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Teoman Duralı getirildi. Duralı özel olarak biyoloji felsefesi, evrim gibi konularla ilgileniyor. Duralı'nın temel tezlerinden biri evrim teorisinin biyoloji bilimi içerisinde bir teori olarak kaldığı sürece "zararsız" olduğu ancak iş "tabiatı açıklamaya" geldiğinde haddini aştığı şeklinde.

Duralı 2007 yılında İSAM'da verdiği seminerde şunları söylüyor: "Evrim, aynı zamanda tehlikeli bir alandır. Atom gibi bir şey. Atomla hem enerji üretiyorsunuz, enerji ihtiyacınızı karşılıyorsunuz hem de milyonlarca insanın hayatına mâl olabilecek bombaları imâl edebiliyorsunuz. Evrim de buna benzer. Hattâ ondan da tehlikelidir. Çünkü evrim dar bilim çerçevesinin dışına taşırılmağa yatkındır. Evrim, Ondokuzuncu yüzyıl sonları ile Yirmincide ideolojilere âlet kılınmıştır. Evrim Yeniçağ dindışı Avrupa medeniyetinde boy vermiş ideolojilerin her birinde kullanılmıştır".

Bilim felsefesinde "canlı-cansız ayrımı"na sürekli vurgu yapan Duralı, ayetleri felsefi açıklamaların parçası haline getirenlerden. Duralı konuşmasında şu örneği veriyor: "Haddizâtında Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinden önceki bütün kültür çevrelerinde olduğu üzre, İslâm'da dahî keskin bir canlı-cansız ayırımı yoktur. Bu hususu Âyetlerde dahî görebiliriz: 'Dağlara taşlara sorduk, siz bu sorumluluğu üstlenir misiniz?' şeklinde. Demek ki dağların taşların da belirli irâdesi, isteme gücü var ki, Allah onlara sorup onlardan olumlu yahut olumsuz cevap bekliyor".

(**Kaynak:** http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/felsefe-ilahiyata-donusturuluyor-haberi-22369 - 4 Ocak 2010)

Gazzali'nin İslami dünya görüşüyle çeliştikleri için dinsizlikle suçladığı filozoflar: (soldan sağa) Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd.

le ilişkili olması kaçınılmazdır (Akdemir, 2010: 308-309). Bu argümanın, kimi farklılıklarla, Zeynep Direk (2008: 72), Mustafa Günay (2006: 79), Enis Batur (1985: 114) ve Ahmet İnam (2003: 2) gibi kimi felsefeciler tarafından da savunulduğu görülür. Ahmet İnam'ın düşüncesi, özgünlük için İslami köklere vurgu açısından oldukça ilgi çekicidir. Ona göre, her kültürde felsefe yoktur; ancak ön-felsefe olarak görülebilecek hikmet geleneği söz konusudur. Bu nedenle özgün bir Türk felsefesi yaratılacaksa, Türk hikmet geleneğinde, İslam gelenek ve göreneğinden, fıkıh çalışmalarından, kelam çalışmalarından yararlanmak gerekir:

"(…) Bizde olana, İslam gelenek ve göreneklerine, onları çok iyi bilmememiz yüzünden dudak büktüğümüz için, aradaki örneğin, fıkıh çalışmalarında, kelam çalışmalarında taşınan, felsefeye kaynak olabilecek, deyim yerindeyse ön-felsefe çalışmalarını değerlendiremiyoruz. Öyle bir gelenek var, ama o gelenek bilgelik içerisinde ve dini bir yoğunlukla yapılagelmiştir." (İnam, 2003: 2)

İnam'a göre, kendi köklerimizden yola çıkarak, kendi kültürel sorunlarımız ve bu kültürdeki bilgelik öykülerini ve hikâyeleri felsefileştiremezsek, özgün bir felsefe özgün bir Türk felsefesi yaratamayız. Bu durumda ise, sadece Batı felsefesinin ve Batı kültürünün bayiliğini kurarız. Batı felsefenin bayiliğini yaparız; kimiz Heidegger başbayiliği, kimisi Nietzsche bayiliği, bir diğeri Hegel bayiliği, öteki ise postmodern bayiliği yapar ve onları satar. (İnam, 2003, 27)

Felsefede özgünlük sorununa, felsefenin yerel kültürel unsurlardan tümüyle soyutlanmayacağını vurgulamakla birlikte, farklı yanıtlar verenlerin de olduğu görülmektedir. Sözgelimi Batı tarzı felsefe geleneğini savunan aydınlamacı Gökberk'e göre, felsefede özgünlük ve yaratıcılık, felsefi geleneğe bağlıdır; bizde köklü bir felsefi gelenek oluşmamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar bizde, Aristoteles'e dayalı İslam skolastiği egemen olmuştur. O, özgün felsefe derken, çağdaş anlamda özgünlüğü kastettiğini belirtmekte ve bunun ise ancak felsefenin demirbaş sorunları üzerinde uğraşı, bu sorunlara ışık tutmayı, felsefi güçlükleri çözme uğraşını kastetmektedir. (Gökberk, 1982: 21-22). Şöyle der:

"Eğer özgün felsefenin koşulları burada söz konusu ise, bir defa kaynaklar gereklidir; Batı felsefesi içinde erimek, onunla birleşmek, kaynaklarına inmek, yani kısaca onun okuluna gitmek, okulunda iyi yetişmek ve ondan sonra da, böyle bir çalışmayı tutacak bir çevre, bir düşünce özgürlüğü olan çevre gereklidir." (Gökberk, 1982: 22)

Felsefede özgünlük sorununda Gökberk'e benzer bir anlayış savunan Denkel ise, Türk felsefesine çağdaş Batı düşüncesi temel olamaz savını ileri süren İslamcı tezi özetleyip eleştiri süzgecinden geçirerek kendi tezini belirginleştirmeye yönelir. Ona göre İslamcılar, çağdaş Batı felsefesine, sorunları, konuları ve birçok verisi, Türk kültürü ve geleneklerine aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar. Yine onlara göre aynı nedenlerle, birçok Batı kaynaklı düşünceyi kavramak bizler için oldukça güçtür. Başlangıcı yeni olan felsefe olarak onların zeminlerini benimsersek, bu taban üzerinde önderlik edecek değerde özgün felsefi düşünceler üretme olanağı bulamayız; onları hep geriden izlemek zorunda kalır, hiçbir zaman yakalayamayız. Türk düşünürlerinin bu doğrultuda en iyimser beklentisi, geçmişte Avrupalıların daha iyi biçimde dile getirdiği düşünceleri yeniden keşfetmek, söylemek olur. Demek ki Türkler, Batı'yı taklit etmek yerine, çıkış noktası olarak kendi entelektüel geleneklerini almalılar. Bu gelenekse, İslam düşüncesi, tanrıbilimi ve kimi yöresel düşünürlerin hikmetleridir. Eski Yunan ve Avrupa düşüncesine başvurmak, ancak betimlenen bu çıkış noktasına katkıda bulunduğu ölçüde onaylanabilecek bir şeydir. Türk felsefesinin kendine özgü bir biçem kazanarak özgünlük yaratabilmesi ve geri kalmış bir Batı taklidi olmaktan korunabilmesi, işte ancak bu yolla olanak bulabilir. (Denkel, 1997: 98) Denkel'in bu teze yönelik eleştirisi, kendi tezini görmek için oldukça ilgi çekici verilerle doludur. Bu nedenle sözü Denkel'e bırakalım:

"Bu düşüncenin dayandırıldığı varsayımlar, kimi yanlış anlamalardan kaynaklanıyor. İlk olarak, felsefenin bir kültür öğesi olduğu halde, yerel kültürle sınırlı olmadığını saptamak gerek. Dolayısıyla felsefe, ulusal geleneklerle bezense de, bu gelenek içinde kalan, bunlara göreceli olan bir şey değil. Felsefe, tıpkı bilim gibi, evrensel bir düşün alanı. Uygun bir eğitimin kazanılmış olması koşuluyla, felsefenin evrenselliği, onu herkese ulaşılabilir kılıyor. Bir felsefenin içinde üretildiği kültürün yerel renklerini taşıyabileceğini yadsımıyorum. Önemli olan, söz konusu renklerin, onu o kültürün dışında anlamaya bir engel oluşturmayışıdır. Örneğin nasıl ki Alman deneycileri varsa, İngiliz Hegelcileri de vardır. Ayrıca Ortaçağ'da Araplar nasıl Yunan felsefesini en ince noktalarına değin kavrayabilmiş ve buna katkıda bu-

lunabilmişlerse, Avrupalı skolastikler de, Arapların yaptıklarını izleyebilmişler ve örneğin Albertus Magnus'da olduğu gibi, bunların bir bölümünü özümsemişlerdir. Avrupa felsefesinin aşırı güç, yabancı ve erişilmez bir şey olduğu izleniminin nedeni, bizimle onlar arasında varolan kültür farklılığı değildir; böyle düşünmek tanıyı yanlış koymak olur. Bu tür sıkıntıları çekenleri etkileyen gerçek neden, yeterli bir kavrayış için gereken felsefi eğitimin, birikimin eksikliğidir. Yeterli bir donanımla felsefenin açmayacağı bir kapı yoktur, ne var ki, hiçbir bilimsel başarı da kendiliğinden gelmez. Bilimsel yetkinlik, uzun dönemde, sabırlı ve kararlı çabalar sonucunda kazanılır. Son bir nokta daha: Yukarıda özetlediğimiz görüşte, Türk felsefesi için önerilen temel ya da başlangıç noktası, çağdaş felsefenin ulaştığı anlayış ve incelik düzeyinin pek altlarındaki bir yere rastlıyor. Dolayısıyla bu kadar gerilerden başlatılacak bir felsefenin ne ile yarışacağı, özgünlüğü nasıl yaratabileceği, anlaşılması güç noktalar. İslamcılar bir şeyin almaşığı (ya da dışında) olmak ile onun gerilerinde olmak kavramlarını birbiriyle karıştırıyorlarmış gibi duruyorlar. Avrupa felsefesinin dışından dolaşacağız diye, 9. ve 10. yüzyılın İslam felsefesi tabanından yola çıkma programı, aynı felsefi gelişimin on yüzyıl öncesinden başlamayı içerdiği için, kendi amacıyla çelişen bir şeydir. İslam felsefesinin kendi zamanı içinde özgünlüğü bir yana, onun bugünkü düşüncesinin eriştiği noktanın on yüzyıl kadar gerisinde olması da kaçınılmaz bir durumdur. Benzer şeyler bir Platon, bir Kant için de geçerlidir. Tarihsel değer büyüklükleri ne olursa olsun, çağdaş bir felsefe salt bu düşüncelerle yetinemez. Çünkü bunlar, aradan geçen yüzyıllarda derinine tartışılmış, geliştirilmiş ve kısacası aşılmış görüşlerdir. İslam ve Avrupa felsefeleri de, aynı felsefe gelişiminin farklı aşamaları olduklarına göre, İslamcı görüş, arada geçen bin yıllık birikimi göz ardı etmiş oluyor. Sonuç olarak, özgünlük uğruna bu görüşçe önerilen şey, kanımca açık ve derin bir yanılgıdır. Bu, bir tür skolastiğe dönüş çağrısı, ya da felsefe yerine tanrıbilimini yerleştirmek girişimi olmaktan pek de farklı bir kapıya çıkmıyor. İslamcı reçete, Türkiye'de henüz emekleyen felsefeyi, daha ayakları üzerinde doğrulmadan öldürebilir. Bu durumun açıkça görülmesi ve gösterilmesi gerekir. Yapılabilecek en olumlu şeylerden biri, Türk felsefesine ilişkin İslamcı savı olabildiğince netleştirmeye çalışarak kamuoyu önünde tartışmaya açmaktır. Zaten felsefenin temel işlevlerinden biri de, konuları tartışmaktır." (Denkel, 1997: 99-100)

SONUÇ YERİNE: KİMİ SORULAR VE YANITLAR

Yukarıda, kısaca ortaya koymaya çalıştığımız çözümleme, Türk üniversitelerinde, Türk felsefesinin neliği, nasıl olması gerektiği ve nereye dayanması gerektiği konusunda farklı yaklaşımların olduğunu ve bu yaklaşımların ideolojik bir gerilim ve çatışmaya yol açtığını gösteriyor. Bu gerilim ve çatışma alanlarında, Türk felsefesinin geleceği için soğukkanlı davranmak, çatışma alanlarını analitik olarak irdelemek, eski deyişle söylersek akl-ı selim ile düşünmek ve yeni sorular sormak gerekmektedir. Sonuç bölümünde nispeten bunu yapmaya çalışacağım, ama sorduğum soruları ayrıntılı bir biçimde irdelemek yerine -bu ayrı bir tartışmayı gerektirmektedir- makale sınırlarını aşmayan öz yanıtlar vermeye çalışacağım.

Laik ve seküler olmadan felsefe yapılabilir mi?

Türk felsefesi, İslamcıların ve Türk düşün yaşamında çoğulculuk adına onlara destek veren kimi liberallerin iddia ettikleri gibi laik yapısından vazgeçebilir mi? Buna evet demek kanımca olanaksızdır; bu felsefi düşüncenin doğasına aykırıdır. Aksi takdirde, felsefe ile teolojiyi ayırmak olanaklı olamayacağı gibi felsefe teolojinin bir alt dalına ya da destekçisine dönüşür. Bu durumda, din ya da teoloji, felsefi ve bilimsel olarak neyin tartışılıp tartışılamayacağını belirleyen bir konuma yükselir ki, bu Ortaçağ'ın skolastik düşüncesine geri dönüş demektir. Türkiye'de son yıllarda felsefe dahil pek çok alanda bu anlayışın kimi izdüşümleri açıkça görülmektedir. Sözgelimi evrim ve biyoloji felsefesi bu alanların en başında yer almaktadır. Tarihsel deneyim, skolastik düşüncenin bilim ve felsefenin yararına olmadığını kanıtlamıştır; Ortaçağ bunun örnekleriyle doludur. Burada doçentlik jürimde bulunan kimi İslam felsefesi uzmanlarının benim felsefi çözümlemelerimi, yer yer laik ve seküler düşünceye vurgum nedeniyle, "bilim ve felsefe yapmayı laik ve seküler düşünceyle özdeşleştirdiğim, bunun bir ideolojik saplantı olduğu" yönündeki düşüncelerine eleştirel gönderme yapmak isterim. Evet, laik ve seküler olmak felsefe ve bilim yapmak değildir; ancak bilim ve felsefe yapmak için laik ve seküler düşünmek zorunludur. Aksi tutum yaptığımız şeyi, bilim ve felsefe olmaktan çıkarır, teolojiye dönüştürür. Çünkü laik ve seküler bakmanın almaşığı teosantrik/tanrı ya da din odaklı bakmaktır. Kaldı ki, bugün Doğu'da (İslam dünyası) ve Batı'da tanrıbilimin/teolojinin olanaksız olduğunu söyleyen pek çok düşünür bulunmaktadır; çünkü tanrıbilim/teoloji yapmak için ya Tanrı olmak ya da en hafif deyişle Tanrı'yı deney ve gözlem nesnesi kılmak gerekir. Oysa bunlar imkânsızdır; kutsal metinler bile tanrısal bir dil ve düşünce değil, insansal bir dil ve insansal argümanlar kullanmaktadır. Hatta kullandıkları dil ve argümanlar, kimilerinin yaptığı gibi çevirtilerle/te'ville ne denli modernize edilmeye çalışırsa çalışılsın pek çok yönüyle tarihsel ve yereldir. Bu açıdan insan olarak bizler tanrıbilim/teoloji değil, olsa olsa antropoloji yapabiliriz. Nesneler

Bu da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki bir toplantı.

dünyasına ve bu dünyaya ilişkin sorunlara Tanrı gözüyle bakamayacağımıza göre, doğal olarak sınırlılıklarımızın bilincinde olarak dünyevi, yani laik bir göz ile bakacağız.

Din ve felsefe uzlaşır mı?

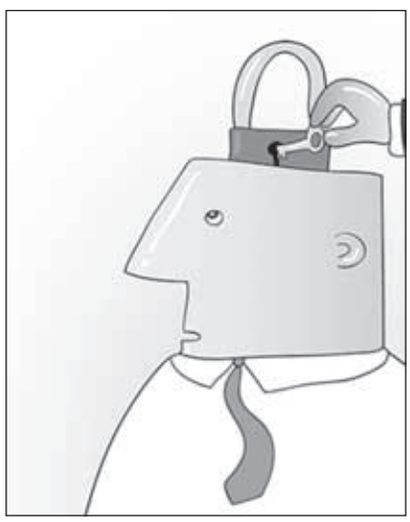
Kimi felsefi anlayışların dinsel argümanlarla örtüşmesi felsefe tarihinde karşılaşılan bir durumdur. İdealist felsefe geleneğinde bunun örnekleri hiç de az değildir. Ancak filozof düşüncelerini dinle uzlaşmak için geliştiriyorsa, bu, dini desteklemek için üretilmiş bir düşünce demektir; bu türden düşünceler felsefe değil olsa olsa dinsel argümanları akılla temellendirmeyi amaçlayan teolojinin alanına ait olabilir. Din ve felsefe birbirini besler mi? Buna hayır demek mümkün değildir; dinle felsefe arasında çoğu kez bir gerilim söz konusudur; çünkü felsefede sık sık dine gizli bir isyan söz konusudur ve kanımca bu isyan ve gerilim ikisinin de yararınadır ve birbirini beslemektedir. Uzlaşma ikisini de dondurur; gerilim daima eleştirel düşünceyi besler, tetikleyici ve ilerleticidir. Felsefe dini ve inanma fenomenini tartışma konusu etmeli midir? Buna da hayır demenin mümkün olmadığı kanısındayım, çünkü inanç ve inanma fenomeni felsefenin en temel konularından birisidir. Bir filozofun, din felsefeye, felsefe de dine karışmasın demesi, olsa olsa safdil bir tutum olarak yorumlanabilir. Çünkü felsefe tarihi daima dini ve inanma fenomenini tartışma konusu yapmıştır. Ancak felsefenin din ve inanma fenomenini tartışması, Ortaçağ'daki kimi düşünürler bir kenara bırakılırsa daima, dinsel argümanlarla hesaplaşmaya dönüktür. Felsefi yöntemlerle dinsel argümanlar analiz edilip, felsefi değerleri tartışma konusu edilmiştir. Ancak bir metnin dinsel argümanları tartışması onun felsefi olup olması için yeterli değildir; metnin felsefi olmasının temel koşulu çözümlemelerde mantıksal temellendirmelerin ve uslamlamaların kullanılmış olmasıdır. Eğer felsefi yöntemler kullanılıyorsa, felsefe her türden insansal fenomeni tartışma konusu edinebilir. Buna din ve inanma da dahildir. Bu arada din ve bağlıları da, felsefeyi ve felsefi argümanları tartışabilir, eleştirebilir; ancak, yaptıkları tartışmaların felsefi değeri, rasyonel uslamlamaya bağlı olmalarıyla ilişkilidir.

Özgünlük ve yaratıcılık için ne gerekli?

Türk felsefesi özgün olmak için kendi sadece kendi kültürel köklerine mi dayanmalıdır? Bu soru ilginç bir sorudur ve İslamcıların sık sık bu soru çerçevesinde dönüp dolaştıkları gözlenir. Son dönemde postmodern felsefi söylemlerde de bu türden argümanlarla karşılaşılmaktadır. Kanımca bu soruya da felsefe tarihi bilen, akl-ı selim düşünen hiç kimse evet yanıtı veremez; çünkü özgünlük sorunu salt kültürellik ve yerellik sorunuyla bağlantılı bir sorun değildir. Hiçbir aklı başında felsefeci, felsefe etkinliğini yerel olanla, kültürel olanla ilişkisiz göremez. Kanımca bilgi sosyolojisinin verilerine bakılırsa, kimi bilimsel etkinliklerde, özellikle sosyal bilimlerde, yerel ve kültürel olanın etkisi söz konusudur. Ancak, unutulmamalı ki, özgünlük sorunu, salt yerel ve kültürel olanla ilişkili değildir; özgünlük ve yaratıcılık, farklı düşün gelenekleriyle bir etkileşim sorunu olduğu kadar ve belki de daha fazla temel felsefe problemlerine yeni çözümler önermek ve yeni felsefi sorunlar ve savlar ileri sürmekle olasıdır. İleri sürülen çözümlerin ve özgün sorunların kültürel ve yerel olanla bağı çok da önemli değildir; önemli olan nereden esinlenilirse esinlenilsin, temel sorunlara evrensel anlamda önemsenen yanıtlar verilmesi ve evrensel düzeyde tartışılabilecek yeni sorular gündeme getirilmesidir. Bu anlamda, Türk felsefesinde özgünlük ve yaratıcılık için İslami çerçeveyi ve İslami düşünce geleneğini önerenler, kanımca gelişmekte olan Türk felsefesini bilerek ya da bilmeyerek yok etmektedirler, ya da en hafif deyişle kısıtlamaya ve daraltmaya çalışmaktadırlar.

İslam felsefesi sadece bir din felsefesi miydi?

Felsefe bölümlerinde, Türk İslam düşüncesinin ve İslam felsefesinin okutulması ve programlarda yer alması ve bu dersleri okutmak için ilahiyat kökenlilerin istihdam edilmesi Türk felsefesi için bir tehlike midir? Buna da, ihtiyat payını elden bırakmamakla birlikte, evet demek mümkün değildir; felsefe öğrencilerinin Türk-İslam düşüncesini öğrenmeleri en doğal haklarıdır. Aslında Cumhuriyet'in de bu alanlarla bir alıp veremediğinin olduğunu sanmıyorum. Eğer öyle olsaydı, Hilmi Ziya Ülken, Şerafet-

tin Yaltkaya ve Rıfat Börekçi gibi isimler Atatürk tarafından desteklenmezdi. Burada önemli olan, bir biliminsanı duyarlılığıyla, ideolojik bir tutum takınmadan bu alanlarda bilimsel çalışmalar yapmak ve ideolojik kamplaşmalara düşmeden olabildiğince nesnel davranmaktır. Sorun, kimi İslamcı ideolojiye sahip kimselerin bu alanlarda egemenlik kurmaları ve bu alanları kullanarak, bu anlayışı Türk felsefesine temel yapma çabalarıdır. Kaldı ki, İslam felsefesi, adındaki İslam'a bakılarak salt bir din felsefesi olarak da algılanmamalıdır; Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi filozoflar eski Yunan tarzı felsefe yapmaktadırlar; bu nedenle, yani temel düşünceleri İslami dünya görüşüyle çeliştiği için Gazzali onları dinsizlikle suçlamıştır. Yine 12.-13. yüzyıllardan sonra Batının kimi İslam filozoflarına sahip çıkması, İslami oldukları için değil, Yunan tarzı felsefe yaptıkları içindir. Ancak, bu bağlamda bir noktanın altını çizmek gerekir: İlahiyat fakültelerinde yer alan, mantık, felsefe tarihi, İslam felsefesi, din felsefesi gibi felsefi disiplinlerde doktora, doçentlik ve profesörlük unvanlarının verilmesinde oluşturulan jürilerde, ağırlığın felsefe bölümlerine verilmesi bir zorunluluktur. Bu, felsefeci yetiştirmede karşılaşılan ikili yapıyı da nispeten ortadan kaldıracaktır. Görebildiğim kadarıyla, ilahiyat fakültelerinde bu alanlarda İslamcı bir hegemonya oluşmuş gibidir ve İslamcı olmayanların bu alanda ilerlemeleri neredeyse imkânsızdır. Doktora ve doçentlik sürecinde yaşadıklarım, en azından İslam felsefesi alanında durumun bu biçimde olduğunu kanıtlamaktadır.

Felsefenin din ve teoloji ile hesaplaşması gerekir

İlahiyat ya da teoloji eğitimi almış olanlar felsefeci ya da filozof olamaz mı? Felsefeci ya da filozof olmak için illa felsefe mezunu olmak ya da felsefe doktorasına sahip olmak mı gerekir? Bu soru, felsefeyi bir uzmanlık alanı olarak gören akademisyenlerin ortaya attığı bir sorudur. Oysa felsefe tarihi, felsefe bölümü mezunlarının tarihi değildir. Arthur Schopenhauer gibi kimi filozoflara bakılırsa felsefe bölümleri ve akademik felsefe, aslında felsefeyi kısırlaştırmaktadır. Öte yandan Batı ve Doğu felsefesinin en ünlü temsilcileri Bacon, Descartes, Kant, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd köklü teoloji eğitimi almışlardır. Kanımca, iyi bir felsefeci olmak için teoloji bilmek ve onunla hesaplaşmak gerekir. Türk felsefesinin bir türlü gelişememesinin temel nedenlerinden birisi, bir türlü teoloji ve dinle hesaplaşamamasıdır. Hesaplaşmak için, teoloji ve dini bilmek ve kavramak gerekmekte, bu da yetmemekte, felsefi düşünme yöntemlerini içselleştirmek gerekmektedir. Felsefe bölümü öğrencilerinin gerçek biliminsanlarından teoloji ve İslam felsefesi gibi dersler almaları, onlara felsefi düşünme yöntemleri ve eleştirel bakma becerileri kazandırılabilirse Türk felsefesinde köklü açılımlara da neden olabilir. Öte yandan, bilinmeyene ve öğretilmeyene yönelik daima gizemleştirmeler ve yüceltmeler söz konusudur; bu açıdan felsefe bölümlerinde her şey, İslam ve İslam düşünce geleneği dahil şeffaf bir biçimde, akademik ve felsefi bir duyarlılıkla tartışılmalıdır. Ancak kendilerine felsefeci ya da filozof unvanı verenlerin, din ve felsefe ayrı etkinliklerdir, birbirine karışmamalıdır deyip, sorundan kaçmamaları, dinsel ve teolojik argümanları felsefenin yöntemleri ışığında mantıksal temellendirme ve uslamlamalarla eleştirme cesareti göstermeleri gerekir. Çünkü bu alanlar felsefenin alanına müdahale etmektedirler. Aksi tutum İslamcıların işine yaramakta, onların gizemli ve üstün görülmelerine yol açmaktadır. Türk felsefesinin şeffaflaşması ve gelişmesi için teoloji ve dinle hesaplaşması artık zorunludur; bu hesaplaşma hem Türk siyaseti, hem Türk felsefesi, hem Türk bilimi hem de Türk dinsel yaşantısı için yaşamsaldır.

Felsefenin İslamileştirilmesine dikkat!

Türkiye'de İslamcı ideolojin egemen olmaya başladığı, felsefe bölümlerinin ilahiyata dönüştürüldüğü yakınması gittikçe artmaktadır. Sadece bu da değil, pek çok sosyal bilimler bölümünün İslamcı ideolojiye teslim olduğu, hatta bu durumdan pek çok doğa bilimleriyle ilgilenen bölümlerin bile nasiplendiği ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, salt dış etkiler, siyaset ve ilahiyat fakülteleri değil, Atatürk'ün açtığı aydınlamacı yolda bir arpa boyu ilerleyememiz, bir türlü eleştiri kültürü ve hümanizma ruhu yaratamamamız, hümanist örgüt ve kuruluşlar oluşturamamamızdır. Türkiye sadece felsefe alanında değil, pek çok alanda, laik/seküler dünya görüşüyle din odaklı dünya görüşü arasında köklü bir tartışma yaşamaktadır. Hatta Türk üniversiteleri, bugünkü YÖK yapısı ve gittikçe artan özel cemaat üniversiteleriyle çok farklı bir görünüme bürünmektedir. İslam'ı bir ideoloji olarak görmenin dışında hiçbir akademik meziyetleri olmayan İslamcılar, tanrı odaklı olmayan, seküler olan her şeye karşı çıkmakta, Batı felsefesinden yararlansak bile, bunun İslami düşünsel çerçeveyle uyumlu olmasını, İslam'a uymayanların reddedilmesini talep etmektedirler. Bu anlamda, İslamcı çevrelerde, natüralist, pozitivist, Marksist vb. felsefi anlayışların ciddi bir reddi söz konusudur. Daha doğrusu onlar, İslamcı olmayan her şeyi, pozitivist olarak nitelendirmektedirler. (2) Onlara göre bu türden bilimsel ve felsefi anlayışlar dindışıdır; dindışı olan ise gelenek ve göre-

neklerimize aykırıdır. Bu anlamda İslamcı ideolojiyi benimseyip felsefe ya da bilim yapan düşünürlerde, falanca görüş İslami düşünceye uygundur, ya da filanca görüş İslami düşünceye aykırıdır türünden yargılarla karşılaşmak olasıdır. Hatta bu türden fetvalara akademik nitelikli olması gereken doktora tezlerinde bile rastlanmaktadır. Kuşkusuz bu tutum, dogmatik kalıplarla felsefe ve bilim yapmaya kalkmak demektir ki, bu bilim ve felsefi düşüncenin doğasına aykırıdır. Bu, İslamileştirme etkinliğinin en zor olduğu alanları İslamileştirmeye kalkışmaktır.

Felsefedeki bu İslamileştirme etkinliğini ve temel argümanlarını gün ışığına çıkartmak, onların ideolojik amaçlarını deşifre etmek, temel argümanlarını felsefi yöntemlerle tartışmak ve kamuoyuna sunmak gerekmektedir. Bu artık Türkiye'de felsefe yapmanın temel koşulu haline gelmiştir ve kendisini felsefeci olarak gören hiç kimse bu ödevden kaçamaz ve kaçmamalıdır. Aksi takdirde, Türk üniversitelerinde felsefenin geleceği, hiç de parlak değildir; İslamcılar postmodernizmin argümanlarından da yararlanarak Türk felsefesinde yeni bir skolastik dönem başlatabilirler. Tıpkı, 9.-12. yüzyıllarda İslam dünyasında boy gösteren felsefenin 13. yüzyıllardan sonra teoloji tarafından yutulması gibi, Türk üniversitelerinde felsefe, adı kalsa da içeriği ile hikmete dönüştürülerek yok edilebilir. Ardından, bin yıl gerilerden başlayarak belli tarz felsefeleri dinsizlik olarak Gazzali karşında felsefeyi savunmaya çalışan İbn Rüşd'de gözlendiği gibi tekrar, felsefe yapmanın ya da hangi tarz felsefenin caiz olup olmadığını tartışmak zorunda kalabiliriz.

Mardin Artuklu Üniversitesi'ndeki toplantıdan ibretlik bir görüntü daha.

DİPNOTLAR

1) Aynı haberin, "felsefe ilahiyata dönüştürülüyor" biçimde yazılarak Google'de taranması halinde 8.570 sonucun çıktığı görülüyor. Bu veri, haberin ne denli yaygın paylaşıldığının ve internet ortamında ne denli tartışma konusu olduğunun bir kanıtı olsa gerek.

2) Ben çeşitli yazılarımda daima bilim ve felsefenin laik bir temelde yapılabileceğini savundum. Evrene tanrı odaklı ve ereksel bakmanın bilim ve felsefe açından sıkıntılı olduğunu, İslam dünyasında bilim ve felsefenin gerilemesinde, pek çok etkene ek olarak, bunların etkilerine değindim. Teolojinin ve dinsel bir felsefenin mümkün olmayacağını temellendirmeye çalıştım. Bilim ve felsefenin İslamileştirilmesinin, İslam dünyasının geçmişte yaşadığı tarihsel tecrübelerinden yola çıkarak olumsuz sonuçlar doğurduğunu ve doğuracağını göstermeyi denedim. Bu tutumum yüzünden, iki kez başvurduğum ve mahkemeye taşıdığım doçentlik sürecinde başarısız sayıldım; en temel gerekçelerden birisi pozitivist bir bakış açısına sahip olduğum yargısıydı. İslam felsefesi alanında profesör olanların yüzde yetmişi beni, onların deyişiyle söylersem, 19. yüzyılda kalmış pozitivist ideolojiyi savunmakla suçladılar. Laik bakmayı pozitivizmle özdeşleştiren ve pozitivizmin ne olduğunu bilmeyen ama onu eleştirmeye yönelen İslam felsefesi profesörlerinin bulunması, adında felsefe olduğu için, beni, ülkem, ülkemin bilim ve felsefe yaşantısı adına rahatsız ediyor. Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye'de İslamcı olmadan İslam felsefesi alanında doçent ve profesör olmak imkânsız hale gelmiş. Bu nedenle olsa gerek, gözleyebildiğim kadarıyla, bu alanlarda çalışıp, ideolojik olarak İslamcı olmadıkları için doçent olamayanlar felsefe bölümlerine kaçmaya çalışıyorlar ve felsefe tarihinden doçent ve profesör olmayı deniyorlar. Öyle sanıyorum ki, Danıştay sürecinde olan mahkemem de olumsuz sonuçlanırsa -ki eminim olumsuz çıkacak, çünkü bilirkişi olarak yine sadece ilahiyatçılar belirlenecek- benim de felsefe tarihi ya da felsefecilerin jüri üyesi olarak belirlendiği alanlardan birinden başvurmaktan başka çarem kalmayacak. Ancak felsefe bölümleri de İslamcıların egemenliğine geçerse, o zaman benim gibilerin akademik olarak yükselme şansları hiç kalmayacak. Bu yüzden, bu ideolojik yapılanmayı aşmak için, henüz vakit varken, İslam felsefesi, din felsefesi, mantık vb. anabilim dallarında jüri oluşturulurken, felsefe bölümlerinin işlevsel ve etkin olmaları gerek. Aksi takdirde, İslamcı oldukları için kısa sürede yükselen bu kimseler, felsefe bölümlerine geçerek orada idari kadrolarda istihdam edilme fırsatı yakalayacak -zaten kimi felsefe bölümlerinde durum bu şekildedir-, felsefenin de İslamileştirilmesi için ellerinden geleni yapacaklardır. İslam felsefesi alanında oluşmuş İslamcı ideolojik yapıyı ve bu ideolojik yapının jüri üyeleri olarak benim gibi düşünüp yazanlara ilişkin etik dışı raporlarını ifşa edeceğim; ama mahkeme süreci devam ettiği için şimdilik susuyorum. Bazen, yaşadıklarımın etkisiyle, Uluğ Nutku'nun metin içinde aktardığım pasajında dediği gibi, Türk üniversitelerinin kurtuluşunun tasfiyecileri tasfiye etmekten geçtiğini düşünmüyor değilim.

KAYNAKLAR

1) Ferhat Akdemir, 2010, "Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefesinde Din/İslam Algısı", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2010, Samsun.

2) Tüten Ang, 2006, Türkiye'de Felsefenin Dünü Bugünü", *Kimin İçin Felsefe*, ed.: B. Çotuksöken-S. iyi, İstanbul: Heyemola Yayınları.

3) Necla Arat, 1986, "Felsefe Formu", *Felsefe Dergisi*, sayı: 1.

4) Enis Batur, 1985, *Alternatif: Aydın*, İstanbul: Hil Yayınları.

5) S. H. Bolay, 2009, "*Türkiye'de Felsefenin Konumu*", http://www.dostyakasi.com/felsefe/1426-turkiye-de-felsefenin-konumu.html.

6) Betül Çotuksöken, 2004, "*Üniversitelerde Felsefe Bölümlerinde Felsefe Eğitimi*", http://www.betulcotuksoken.com/universitelerde-felsefe-bolumlerinde-felsefe-egitimi/

7) Arda Denkel, 1997, "Türkiye'de Felsefe", *Düşünceler ve Gerekçeler: Felsefe Yazıları-I*, İstanbul: Göçebe Yayınları.

8) Zeynep Direk, 2008, "Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis Yayınları.

9) Hakan Erdem, 2007, *Felsefenin Işığında Tartışmalar*, Ankara: Arma 1 Yayınları.

10) "*Felsefe İlahiyata Dönüştürülüyor*", http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/felsefe-ilahiyata-donusturuluyor-haberi-22369.

11) Macit Göberk, 1982, "Macit Gökberk'le Konuşma", *Felsefe Yazıları*, 1. Kitap, Yazko.

12) Mustafa Günay, 2006, "21. Yüzyılda Felsefe Yapmak", *Kimin İçin Felsefe*, ed.: B. Çotuksöken-S. İyi, İstanbul: Heyamola Yayınları.

13) Selahattin Hilav, 1970, *100 Soruda Felsefe*, İstanbul: Gerçek Yayınları.

14) Ahmet İnam, 2003, "*Türkiye'de Felsefeyi Değerlendirme Konuşmalarından Biri*", http://www.phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/degerlendirme.htm

15) Osman Kafadar, 1994, "Felsefe Öğretiminin Türk Eğitim Sistemine Girişi", *AÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt: 27, sayı: 1, s.279-288.

16) Osman Kafadar, 2000, "1933 Üniversite Reformu'nun Felsefe Eğitimine Etkisi", *Felsefe Dünyası*, sayı: 31, 47-63.

17) Uluğ Nutku, 2011, "Felsefe Bölümlerinde İlahiyatın Felsefe İle Karıştırılması", *Eğitim, Bilim, Toplum*, sayı: 34, s.42-49.

18) Ülker Öktem, 1999, Dârü'l-Fünun'da Felsefe", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı: 10, s.159-174.

19) Doğan Özlem, 2009, *Türkiye'de/Türkçe Felsefe Üzerine Düşünceler*, yayına hazırlayan: Cüneyit Kaya, İstanbul: Küre Yayınları.

20) Ekrem Sarıkçıoğlu, 2008, "Felsefe ve İlahiyat", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 5, s.115-122.

Lynn Margulis ve evrimin komünal yapısı

"Hücre, eşgüdümlü evrim göstermiş bir bakteri komünüdür. İster birbirlerine gevşekçe bağlanmış bir bakteri komünü, ister hücre gibi sıkı sıkıya veya hayvanlar ya da bitkiler gibi sımsıkı bağlanmış bir bakteri komünü... Yaşamın bu komünal yapısını anlamadan biyolojideki hiçbir şeyi anlamamız mümkün değildir."

Nıvart Taşçı

Ortakyaşamın evrim içindeki önemini gösteren bulgular bizi, evrime hayvanların kanlı mücadelesi olarak bakan çekirdek-merkezci görüşü gözden geçirmeye itti. Doğa, 'gözünü kan bürümüş' olsa da, bireysel acılara kimi zaman kayıtsız kalsa da, birbirinden çok farklı yaşam biçimlerinin tedirgin dayanışması olarak başlayan ortakyaşamın, en büyük evrimsel yeniliğin kökenini gösterebileceği gerçeğini örtbas edemez. (1)

Neo-darvincilerin kulağında birer küfür gibi çınlayan bu cümlelerin sahibi Lynn Margulis, 2011'in 22 Kasım'ında son bulan 73 yıllık hayatı boyunca kimlere karşı gelmedi ki…

Önce ailesine: Chicago Üniversitesi'nin uygulama okulundan kaydını gizlice aldırıp, "63. Cadde'deki karmakarışık ve asayişin polis marifetiyle sağlandığı" devlet lisesine, arkadaşlarının yanına kaçtığında on üçündeydi. Ardından mantığına: Chicago Üniversitesi'nin erken girişli özel öğrenci programından, bütün tereddütlerine rağmen, geleceğin gökbilimcisi Carl Sagan'la (1934-1996) evli olarak mezun olduğunda on dokuzundaydı. Sonunda evrim biyolojisinin babalarına: Evrimin itici gücünün rekabet değil ortakyaşam olduğunu haykıran "simbiyoz [ortakyaşam] kuramını" sırtladığında yirmi dokuzundaydı.

Ortakyaşam kuramını deneysel verilerle desteklemeye giriştiği ilk makalesi "Hücrelerde Mitoz Bölünmenin Kökeni", çeşitli hakemli bilim dergileri tarafından tam on beş kez geri çevrilmiş, ancak on altıncı denemede, *Journal of Theoretical Biology*'nin yayın programına alınmıştı. Ökaryotlara özgü organellerin yani mitokondri, kloroplast ve flagella cisimciğinin evrimleşmesinin sitoplazmanın dönüşümüyle değil, birtakım bakterilerin, kendileriyle doğrudan akraba olmayan konaklarla ortakyaşamından doğduğunu söylüyordu Margulis.

"Daha öğrenciyken bile, çekirdekteki genlerin bitkilerle hayvanların bütün niteliklerini belirledikleri düşüncesinde fazlasıyla aceleci, indirgemeci, sınırlayıcı bir şeyler olduğunu fark etmiştim." (2)

Lynn Margulis, hiçbir yazısında ve hiçbir konuşmasında, erken yaşta eriştiği bu aydınlanmayı, ana akım biyolojinin terimleriyle konuşacak olursak "rekabetin egemen olduğu ve ölümüne kavgaların ancak seçilmişleri öne çıkardığı bir çevrede" sıyrılmayı başaran dehasına bağlamadı. Bilimle uğraşanların büyük çoğunluğunun bihaber olduğu bu meydan okuyan tavrın, her fırsatta altını çizdiği iki mimarı vardı: İlki, ders kitabı yerine büyük bilimcilerin özgün yapıtlarının okutulduğu Chicago Üniversitesi'nde kazandığı eleştirel kuşkuculuk, ki bunu yüksek öğrenimin özgürleştirilmesine yönelik reformlarıyla tanınan Robert Maynard Hutchins'e (1899-1977) borçlu olduğunu daima vurguladı; ikincisiyse, tek kelimeyle "kadınlığı". Margulis Wisconsin Üniversitesi'nde yüksek lisansa başladığı 1958'de de California Üniversitesi'nde doktora eğitimini almaya başladığı 1960'da da hamileydi. Yirmili yaşlarının ilk yarısında, bazı günler hücre biyolojisi ve genetik derslerini uyuklayarak geçiren iki oğul annesinin hücre genetiği ve evrim çalışmalarına karşı duyduğu coşku, ev kadınlığıyla yetinmeye yönelik her türlü düşünceye ağır basmıştı muhakkak. Fakat kadın olma hali işte tam da bu noktada devreye girdi:

"Yapım gereği hücre çekirdeği üzerinde saplantılı bir biçimde odaklanma eğilimim, artık çekirdek ailede uydu eş olmaktan daha güçlü değildi; dikkatim pek çok kadında olduğu gibi bölünmüş durumdaydı." (3)

Çekirdek ailenin uydu eşi, çalışmalarını, zaten şüpheyle yaklaştığı çekirdek genlerinin belirleyiciliğinden uzağa, merkez dışına, başkalarının o zamanlar pek de üzerinde durmadığı, çekirdeğin dışındaki hücre yapılarının yani organellerin içinde yer alan genetik sistemlere, bir başka deyişle çekirdekli hücrenin uydu genlerine taşıdı. *Paramecium*larda (terliksi hayvan) çekirdek dışındaki genlerin varlığını gösteren çalışmalarıyla Tracy

Lynn ve Carl Sagan, evlendikleri gün (1957).

Sonneborn (1895-1970); elektron mikrografisi incelemelerinde alglerdeki kloroplastların DNA içerdiğini gösteren Hans Ris (1914-2004); ve nihayet, Amerika'nın ilk hücre biyoloğu unvanına sahip Edmond Wilson'ın (1856-1939) 1928 tarihli başyapıtı *The Cell in Development and Heredity*'de (Gelişim ve Kalıtımda Hücre) söz ettiği, hücre organellerinin yani plastidlerle mitokondrilerin serbest yaşayan mikroplarla benzerliğinden söz eden ilk araştırmacılar... Anlaşılan Margulis bu meşakkatli yolda ne ilkti, ne de yalnız.

Siz Anglofonlar…

Simbiyoz hakkındaki ilk bilimsel toplantı 1963'te, merkezi Londra'da bulunan Genel Mikrobiyoloji Derneği tarafından düzenlendi. Elektron mikroskobunun giderek yaygınlaşan kullanımı ve hızla gelişen biyokimyasal yöntemler, mitokondri ve kloroplastların yapısıyla ilgili her gün yeni bir detayın açığa çıkmasını sağlıyor, buna söz konusu organellerin kendi kendilerine çoğaldıkları ve kalıtım materyali yani DNA taşıdıkları bilgisi eklendikçe kafalar daha da karışıyordu. Yine de konuyla ilgili çalışmalar ve sonuç bildirileri dağınıktı. Büyük ve kapsayıcı bir kuram için gerekli disiplinlerarası iletişim yeterli düzeyde değildi. En önemlisi, bugün olduğu gibi 1960'larda da evrim biyolojisini ilgilendiren her türlü kuram ve bulgu, çatışmacı ve rekabetçi söylemin gölgesinde şekillenmek zorundaydı. Süreci tanımlamak için kullanılan "ortakyaşam" sözcüğünün bile, aslında parazitik nitelikteki bir ilişkiye, bilimsel olmayan, teleolojik bir ifade kazandırdığı savunuluyordu. Dahası tıbbi bilimlerin bakteri ve virüslere yükleyegeldiği zorunlu patolojik nitelikler, iki tarafın yararına işleyen bu türden bir birlikteliği çoğu bilimci için istisnai, hatta kabul edilemez kılıyordu.

Fakat Batı biliminin, kendisini yaygın bir körlüğe iten çekirdekçi ve rekabetçi dogmalarından başka bir zayıf noktası daha vardı. Rusya'daki bir konferans esnasında, hayatını simbiyoz araştırmalarına adadığı halde ne Lynn Margulis'in ne de ona eşlik eden Peter Raven'in Rus botanikçilerinin ortakyaşam hakkındaki çalışmalarından haberdar olduğunu fark eden botanik profesörü Armen Takhtajan'ın sözlerinde ifade bulmuştu bu zafiyet: "Siz Anglofonlar, botanik ve evrim bilimindeki her şeyi kendinizin yarattığını sanıyorsunuz." (4)

Takhtajan'ın "Al, oku bunu" diyerek Margulis'in eline tutuşturduğu kitap Boris Mikhailovich Kozo-Polyansky'e (1890-1957) aitti. Ortakyaşamın evrimde oynadığı rolle ilgili düşüncelerini 1921'de düzenlenen Tüm Rusya Botanikçiler Kongresi'nde dile getiren ve 1924'te kaleme aldığı (Margulis'in çabalarıyla İngilizceye de çevrilen) *Biyolojinin Yeni İlkesi: Simbiyogenez Kuramı Üzerine Deneme* kitabında ayrıntılandıran Kozo-Polyansky, Rusya'da 19. yüzyıl sonundan itibaren botanik alanında önem kazanan simbiyogenezci geleneğin mirasçısıydı. Alexandr Elenkin (1873-1942) tarafından mantar ve alg arasındaki parazitik bir efendi-köle ilişkisi olarak tanımlanan liken çalışmaları, bunun aslında yeni bir morfolojik bütünlük olduğunu ileri süren ve aynı yaklaşımı hücre fizyolojisine taşıyan Andrei Sergeevich Famintsyn'in (1835-1918) elinde bambaşka bir doğrultu kazanmıştı. Famintsyn'in çağdaşı Konstantin Merezhkovsky (1855-1921) ise bu düşünceleri daha da geliştirecek ve ilk defa 1910'da, "ortakyaşam haline geçen iki veya daha fazla organizmanın birlikteliğinden veya birleşmesinden doğan organizmaların kökeni" anlamında kullanacağı "simbiyogenez" terimini bilim literatürüne kazandıracaktı. Birinci Dünya Savaşı yıllarını Cenevre'de geçiren ve burada, botanik ve hücre

Lynn Margulis laboratuarda (1982).

biyolojisi üzerinde çalışan araştırmacılarla temas kuran Merezhkovsky, kromatoforların (klorofil cisimciklerinin) bölünerek çoğaldığını ve çekirdekteki kalıtsal materyale dahil olmadığını tek hücreli alglerden *Diyatomeler*de göstermişti. Ona göre sırf bu "kendi başına çoğalabilme hali" bile simbiyotik geçmişin kanıtıydı. Eğer bu özelliği sonradan kazanmışlarsa dahi, sitoplazmanın kromatofor üretme yeteneğini neden kaybettiğinin açıklanması gerekiyordu. Fakat Merezhkovsky için bu kadar aşikâr olan, etrafındaki Alman botanikçiler için aynı derecede açık değildi. Biliminsanı hayatının son yıllarında simbiyogenez kuramına bir de "Alman zihin yapısının kendine has özellikleri" düşüncesini eklemek zorunda kalacaktı:

"Almanlar, Alman bilimini bir deniz fenerine benzetiyor. Ben de aynını yapardım, yalnız tek farkla: İçinde dünyayı aydınlatacak kutsal ışığın yanmadığı bir deniz feneri. Almanlar deniz fenerinin zeminini oluşturacak taşları taşıyorlar; o taşlar olmadan bir deniz feneri de olmaz ve hiç şüphesiz bu meziyette onları aşacak bir ulus yoktur. Fakat gelip ışığı açmak başkalarına kalıyor. Ve nihayetinde, ışığın olmadığı yerde, bir deniz feneri de yok demektir." (5)

Lynn Margulis 2009'da Valencia'da, ölümünden iki yıl önce.

Yaşam komünaldir

Hücre organellerinin ortakyaşamsal kökeni sonraki yıllarda fantastik bir düşünce olmaktan çıktı; bilim dünyasının üzerinde uzlaştığı olgulardan biri haline geldi. Kloroplast ve mitokondri DNA'sının, içinde bulundukları hücrenin DNA'sından ziyade serbest yaşayan bakterilerinkine benzer özellikler taşıdığı tespit edilmişti. Bu durumun simbiyoz kuramıyla ilişkili olmadığına, sadece organel DNA'sının çekirdek DNA'sından daha yavaş ve daha önemsiz değişikliklere uğruyor olmasından ileri geldiğine dair umut besleyenlere son darbeyi yine genetik çalışmalar vurdu. Illinois Üniversitesi'nden Carl Woese'un başını çektiği ekip ile Dalhouise Üniversitesi'nden W. Ford Doolittle ve Michael Gray'in ekibi, yaptıkları DNA dizisi karşılaştırmalarında mitokondri ve kloroplastın kökenine dair kesin bir adres veriyorlardı: İlki için siyanobakteriler, ikincisi için alfa-proteobakteriler. Fakat deneyler neye işaret ederse etsin, ortakyaşam düşüncesine duyulan şüphe ve bunun, aşamalı evrimin ve mutasyonların karşısına çıkarılmış içi boş spekülasyon olduğunu savunan, hatta simbiyoz kuramını yaratılışçılıkla aynı kefeye koymaya çalışan zihniyet yaşamaya devam etti. Artık sorun organellerin simbiyotik kökeni değil, bunun evrim biyolojisi açısından anlamı, doğayı algılama şeklimizde yarattığı dönüşümdü.

Merezhkovsky'nin 20. yüzyıl başında yaşadıklarını, bugün, ismi ortakyaşam kuramıyla özdeşleşen Margulis yaşıyor, fakat karşısına dikilen zihniyetle ilgili değerlendirmelerinde, Merezhkovsky'den çok daha politik bir dil benimsemekten geri durmuyordu. Peki, insanların simbiyoz düşüncesinde bu kadar sevmediği neydi? Yazar ve doğa bilimci Paul Evans, 2009'da kendisiyle BBC için yaptığı söyleşide bu soruyu sordu. Lynn Margulis'in yanıtı, yarım asırlık bilim macerasında ulaştığı nihai sonuçları özetliyordu:

"Dişiliği. Rekabetçi değil dayanışmacı olması. Rekabet, mücadele, evrimsel başarı (fitness) vb… Tüm bu kavramlar bireylerin seçilimini ve bireysel farklılıkları öne çıkaran; viktoryanizmi, komünizm karşısında 19. yüzyıl kapitalizmini öne çıkaran bir paradigmanın göstergeleri. Monofili, yani tek ortak atadan evrimleştiğimiz düşüncesi de aynı şekilde, kültürümüze sinmiş olan iki özellik yüzünden bu kadar yaygın: Monarşi ve monoteizm. Tek bir Tanrı istiyorlar, çünkü babamız bizi korusun diyorlar. Bu bir dünyaya bakma şeklidir." (6)

Endosimbiyoz çalışmaları son otuz yılda palazlanıp geliştikçe, ortakyaşamın kapsamını daraltmaya, bu süreci farklı türler arasında değil, bireyler ve genleri düzeyinde tarif etmeye çalışan aşamalı evrimsel değişim savunucusu neo-darvinciler dişlerini daha çok gösterir; bu tartışmadan nemalanan yaratılışçılar ellerini daha çok ovuşturur oldu. Tüm bu tartışmaların Türkiye'ye yansıyan kısmındaysa ne simbiyozcular, ne neo-darvinciler, alışıldığı üzere sadece yaratılışçılar vardı. Yaygın medya, Lynn Margulis'in ölüm haberini verme zahmetine girmemişti fakat *Milliyet* gazetesinin blog sayfasında bir haber dikkatlerden kaçmadı: "Ünlü biyolog Prof. Lynn Margulis ölmeden önce evrimin olmadığını açıkladı!" (7) Yazar, *Türlerin Kökeni*'nin 150. yılı vesilesiyle, Roma'daki Pontificia Üniversitesi'nde düzenlenen "Biyolojik Evrim: Olgular ve Kuramlar" konferansında yapılan bir konuşmadan söz ediyordu. Zira konusunun uzmanı birçok biliminsanının yanı sıra Margulis de simbiyoz kuramını anlattığı konuşmasıyla katılımcılar

"Yaşamın komünal yapısını anlamadan biyolojideki hiçbir şeyi anlamamız mümkün değildir."

arasındaydı. Margulis gerçekten de ölmeden önce *evrimin olmadığını* mı açıklamış, öğrenmek isteyenler en azından konuşma içeriklerinin sunulduğu bildiri özetlerine göz atabilirler. (8) Fakat kendisini evrim kuramının ana akımını oluşturan kesimden nasıl ayırdığını hâlâ anlamayanlar için son sözü bir kez daha ona bırakalım. Nasıl olsa yokluğu varlığından daha çok konuşulacak!

"Hücre, eşgüdümlü evrim göstermiş bir bakteri komünüdür. İster birbirlerine gevşekçe bağlanmış bir bakteri komünü, ister hücre gibi sıkı sıkıya veya hayvanlar ya da bitkiler gibi sımsıkı bağlanmış bir bakteri komünü… Yaşamın bu komünal yapısını anlamadan biyolojideki hiçbir şeyi anlamamız mümkün değildir." (9)

KAYNAKLAR

1) Lynn Margulis, *Ortakyaşam Gezegeni: Evrime Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Varlık Yayınları, 2001, s.27.
2) a.g.e., s.32.
3) a.g.e., s.26.
4) Boris Mikhailovich Kozo-Polyansky, *Symbiogenesis: A New Principle of Evolution*, (Ed.) Victor Fet ve Lynn Margulis. USA: Harvard University Press, 2010. s.xviii.
5) Jan Sapp, *Evolution by Association: A History of Symbiosis*, USA: Oxford University Press, 1994. s.56
6) http://www.bbc.co.uk/programmes/b00lk12y.
7) http://blog.milliyet.com.tr/unlu-biyolog-prof-lynn-margulis-olmeden-once-evrimin-olmadigini-acikladi-/Blog/?BlogNo=353286.
8) http://scienceblogs.de/weitergen/wp-content/blogs.dir/21/files/2012/07/ i-d5f26927afe1ac347b35225002ceb4b7-abstracts_en.pdf.
9) http://www.bbc.co.uk/programmes/b00lk12y.

Demokrasi ve cumhuriyet

Burjuva devrimlerinden sonra kurulan "parlamenter temsili demokrasi" denen yönetimlerin aslında "burjuva oligarşileri" oldukları söylenebilir. Ancak, kendilerine demokrasi demeyi sürdürmektedirler. Çağdaş demokrasi oyunu azlığın yönetimine "çokluğu temsil etme" savıyla, ideolojik bir örtü sağlamaktan başka bir şey değildir. Demokrasinin kuramıyla uygulaması arasında bir uçurum oluşmuştur. Bunun üzerine, oy çokluğunu sağlayan kesimin yönetiminin doğurduğu sorunlar binmiştir.

Alâeddin Şenel

Bilim ve Gelecek dergisinin bu yazı dizisinin başlatıldığı 103. sayısında, yanlış kurulan yanlış kullanılan kavramlar sözüyle neyin amaçlandığını açıklamıştım. Açıklarken bu tür kavramlara verdiğim örnekler arasına "demokrasi" de konmuştu. Onun kavram çözümlemesi ilerideki sayılara bırakılırken, çözümlememin niteliğine ilişkin bir düşünce edinilmesi için, çarpıcı bir örnek oluşturacağı düşüncesiyle, demokrasi hakkında şunları söylemiştim. Bir anımsatma ve giriş için yinelemekte yarar var:

"**Demokrasinin ve Cumhuriyetin 'Halk Yönetimi' anlamında olgusal karşılıkları var mı?**

"Halk yönetimi anlamına gelen 'demokrasi', hem belli yapıda toplumsal olguların, hem de az çok belirlenmiş toplumsal değerler takımının anlatılmasında (iki anlamda) kullanılan bir kavramdır. 'Demokrasi' kavramının, olguları yansıtan anlamıyla kullanıldığında gerçekliği hiçbir zaman doğru yansıtmadığını düşünüyorum. Gerçekliği (gerçek durumu) bilerek (kasıtlı) bilmeyerek (kasıtsız) çarpıtma amacınaysa çok uygun, çok kullanışlı bir kavram görünümü vermekte. Demokrasi kavramının kapsamı daha daraltılmış biçimi olan 'temsili demokrasi' kavramının ise, bunlara ek olarak (geçmişteki bazı yazılarımda değindiğim, dizinin ileriki yazılarında ayrıntılarıyla ele alacağım) 'temsil' sorununun içinden çıkılmaz karanlıklarından dolayı, demokrasiden geri kalır yanı yok. Sonuç: Kimileri demokrasi kavramını değerleri (olması gerekli görülenleri, olması istenenleri), kimileri olguları (olanları, gerçekliği) anlatmada kullanınca, körler ile sağırlar diyaloğuna benzeyen bir kavram kargaşası doğuyor. Demokrasi gerçeklik dünyasını betimleyip değerlendirmede kullanıldığında ise, kullananların ayakları yerden (gerçeklikten) kesilmiş oluyor. Çünkü olgusal anlamıyla demokrasi diye bir siyasal örgütlenme yok, yok! Ne geçmişte vardı, ne günümüzde var, ne de gelecekte olacağa benziyor. Çünkü ortada kavramın dayandırıldığı 'halk' denebilecek bir 'toplumsal özne' yok. Dolayısıyla halkın iradesinden, egemenliğinden, yönetiminden söz etmenin olanağı yok. Gerçek (kişisel) özneler ve sınıflar, etnik topluluklar, cemaat gibi toplumsal özneler bulunsa da ortada halk yok. İleride kurulabileceği umulan sınıfsız toplumun toplumsal öznelerine ise sınıf denememesini gerektiren nedenlerle halk da denemeyeceğine göre, demokrasi kavramının geleceğin toplumsal örgütlenişleri için kullanılması bile yanlış olacak."

Bu yazıda, benzeri yorumların cumhuriyet için de yapılabileceği gösterilecek. Demokrasi kavramı çözümlemesinin kuramıyla ve uygulamasıyla ilgili ayrıntılarına geçmenin yanı sıra, "kardeş kavram" denebilecek "cumhuriyet" çözümlemesine de girilecek. Çünkü cumhuriyet sözcüğü geçmişte bir yazın geleneğinde demokrasi için kullanılmış olduğu gibi, bugün bile, ikisinin anlamdaş olduğu ileri sürülen kaynaklar var. (1) Ama günümüzde, bu iki kavram, kapsamları bir ölçüde örtüşse de, iki farklı siyasal olguyu (cumhuriyet devlet ile, demokrasi hükümet ile ilgili olguları) adlandırmada kullanılmaktadır. Öte yandan etimolojilerine bakıldığında, ikisinin de günümüz dillerinde, aynı sözcüklerle (halk yönetimi olarak) karşılanabileceği görülecektir.

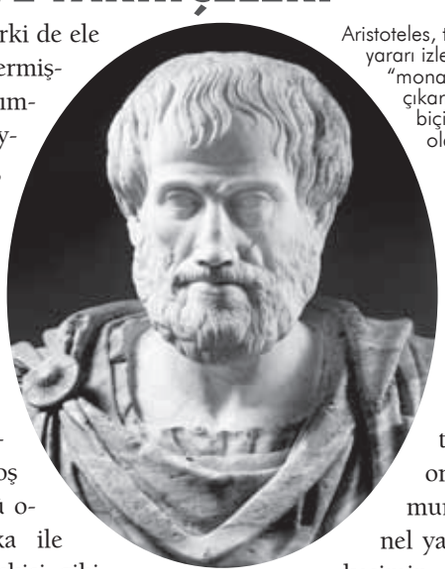
DEMOKRASİNİN VE CUMHURİYETİN ETİMOLOJİLERİ VE TARİHÇELERİ

Olguları yansıtan bir kavram olarak, demokrasi sözcüğünün Eski Yunan'ın kent devletlerinde görülen yönetim biçimlerinden biri için kullanılmaya başlandığı biliniyor. Cumhuriyet kavramının (Latince ve öteki Avrupa halkları Hint-Avrupa dillerindeki biçimiyle "republik" sözcüğünün) ise Roma'nın krallık ile imparatorluk dönemleri arasındaki yönetim biçimi için dolaşıma sokulduğunu biliyoruz.

Eski Yunan'da demokrasi uygulaması ve kavramı

Eski Yunan'ın (*polis* dedikleri) kent devletlerinde toplumsal artının karadan (tarımsal üretimden) aktarıldığı üretim biçimi değişir. Değişme, artının denizden (mal yapımından ve malların denizaşırı pazarlarda satılmasıyla deniz ticaretinden) sağlandığı üretim biçimine (MÖ 6. - 5. yüzyıllarda) geçilmesi yönündedir. Buna koşut olarak, üretim ilişkileri (sınıf ilişkileri) de değişmiştir. (2)

Kısacası, bu yüzyıllarda belirgin biçimde İonia kent devletlerinde ve Atina'da görülen (Sparta'da görülmeyen) gelişmelerle, malyapımından ve ticaretten varsıllaşan kentliler belirir. Ekonomik erki ele geçiren bu kentli kesimler, siyasal erki de ele geçirme savaşımı vermişlerdir. Onların savaşımdan üstün çıkmalarıyla, egemen sınıflar, yönetici kadrolar ile birlikte yönetim biçimleri de değişmiştir. Aristokrasiden demokrasiye geçilmiştir.

Aristoteles, tek kişinin genel yararı izleyen yönetimini "monarşi"; onun özel çıkarı izleyen bozuk biçimini "tiranlık" olarak adlandırmıştır.

Büyük çapta toplumsal artı aktarımının sağladığı boş zaman ve alım gücü olanaklarıyla, politika ile uğraşabilen (ama eskisi gibi aristokrat olmayan) kesimler gelişmiştir. Böylece, düşünce üretimiyle uğraşan tam zamanlı düşünürler takımı beslenebilmiştir. Bu düşünürlerin doğa yanı sıra toplum, tarih ve politika ile ilgili bilgi birikimleri, yeni kavramların oluşturulup dolaşıma sokulmasını gerektirmiştir. Örneğin soylarını tanrılara dayandıran (bu yüzden kendilerine, "iyi soylu" yönetici anlamında "aristokrat" diyen) kimselerin yönetimine verilen "aristokrasi" adı yanı sıra, "isonomia" (eşit yasa) sözcüğünün söylenip yazılmaya başlandığını görüyoruz. (3)

Politikayla ilgili bilgiler artıp politika kuramı düzeyine ulaşınca, yönetimlerin, yöneticilerin sayısına, onların toplumun (*polis*'in) genel yararına ya da bir kesimin özel çıkarlarına göre yönetip yönetmediklerine, yönetimlerinin keyfi, baskıcı ya da geleneklere, yasalara uygun olup olmadığına göre sınıflandırılıp adlandırılması geleneği başlatılmıştır.

Aristoteles örneğin, tek kişinin genel yararı izleyen yönetimini "monarşi"; onun özel çıkarı izleyen bozuk biçimini "tiranlık" olarak adlandırmıştır. Bir azlığın genel yarar yönündeki yönetimine "aristokrasi"; azlık özel çıkarlarını gözeterek yönetiyorsa "oligarşi" demiştir. Yönetimde yurttaşlar çokluğu varsa, ama toplumun genel yararına göre yönetiyorlarsa ona *politeia* adını vermiştir. Ki bu sözcük *polis* (tüm kent toplumu) sözcüğü kökünden türetilmiş bir addır. "Rejim", "devlet" gibi bir anlama gelmektedir. Yunan bilginliğini kalıtan Romalı yazarlar (örneğin Cicero) bu Yunanca sözcüğü *res publica* (halk için, halk yararına yönetim) kavramıyla Latinceye çevirmişlerdir. Rönesans yazarlarına *republic* olarak geçen kavram İngilizceye *The Republic* biçiminde çevrilmiştir. (4) Bu ara Aristoteles'in çokluğun genel yararı gözetmeyen (politeia'nın bozulmuş biçimi olan) yönetimini "demokrasi" (halk yönetimi) diye adlandırdığını görüyoruz. Böylece demokrasi kavramı MÖ 400 dolaylarında Eski Yunan'da dolaşıma sokulmuş bulunuyordu. (5)

Atina'da MÖ 1000 dolaylarında (son kral Kodros adıyla birlikte anılan) bir krallık (ya da şeflik) yönetimi bulunmaktaydı (Domenico Beccafumi'nin *Kodros, King of Athens* adlı tablosu).

Aristoteles (bazı değişikliklerle öğretmeni Platon'dan aldığı) bu sınıflandırmada ve adlandırmada, tek'in yönetiminin (Peisistratos'unki gibi) çoğunluktan, soylu olmayan özgür yurttaşlardan oluşan halktan (*demos*'dan) yana olup olmamasına bakmaz. Egemenin var olan yasalara uysaydı aristokrasiden yana yontmak zorunda kalacağını göz önüne almaz. Böylece tek'in yönetimini, sınıfsal bağlamını görmezden gelerek tiranlık olarak damgalaması gözden kaçırılmamalı. Buna karşılık azlığın yönetimini, genel yarara uygunsa "aristokrasi" (iyi soyluların yönetimi) olarak nitelemekten geri durmaz. Burada yönetenlerle içinden çıktıkları sınıflarının ("tiran" derken boşladığı) bağlantısını boşlamadığını görüyoruz.

Aristoteles'in olumsuzladığı, tarihçilerin göklere çıkardığı "demokrasi" yönetim biçiminin ve demokrasi kavramının doğuşuna dönersek, altında ekonomik gelişmelerin ve sınıf savaşının yattığını görürüz:

Atina'da MÖ 1000 dolaylarında (son kral Kodros adıyla birlikte anılan) bir krallık (ya da şeflik) yönetimi bulunmaktaydı. Kuşkusuz kral toprak ve köle sahibi aristokratların desteğiyle yönetiyordu. Kodros'tan sonra bu kesim, çeşitli yüksek yönetici kamu görevlerini paylaşarak aristokrasi denen oligarşi (azlık) yönetimini MÖ 7. yüzyıla dek sürdürmüş görünür.

Yaygın tarımdan (tahıl tarımından) üzüm bağları ve zeytin üretilen (malyapımıyla şarap ve zeytinyağı üretimine ve denizaşırı ticarete yol açacak olan) yoğun tarıma geçiş, önce (birkaç yıl ürün almama pahasına topraklarına gerekli yatırımları yapabilen) varsıl aristokratlara yaradı. Onlar (üzüm ve zeytin üretimine geçilince) daha da varsıllaşırken, yoksul özgür çiftçiler, borçlanıp topraklarını yitirdiler. Bazıları borç köleleri durumuna dek düştü. Sınıf kavgası başladı. MÖ 594'te yasakoyucu seçilen Solon, arabulucu olarak, borçları bağışlatıp borç köleliğini kaldırttı. Düşük gelirli Atina yurttaşlarının da yönetime bir parça katılabileceği kurumları getirdi. (6)

Bu önlemler sınıf savaşını önleyemedi. Alt katmanlardan (ama köleler ve özgür yabancılar dışındaki) Atina kenttaşlarının davasını benimsemiş bir aristokrat olan Peisistratos (MÖ 560'da) önderliğinde siyasal erkin ele geçirildiği tiranlık denecek yönetim kuruldu. Aristokrat kökenli tarihçilerce "tiranlık" sayılan bu düzen, alt katmanlardan yana, aristokratlar zararına işlere kalkışınca (MÖ 510'da) aristokratlarca yıkıldı.

Ancak bu kez, tiran ailesini deviren aristokratlardan biri olan Kleisthenes, öteki aristokratları etkisizleştirip, halkı yanına çekerek Atina siyasal düzenini kökten değiştirecek reformlara girişti. Söz konusu reformlardan biri, Solon yasalarıyla alt katmanlardan yurttaşların da siyasal karar alma sürecine katılmasını sağlayan (Halk Meclisi gibi) kurumlara karşın aristokratların süregiden egemenliğini kırma amacına yönelikti. Bu yolda aristokratik *genos* (kabile) örgütlerine (kan bağına) göre oluşturulan, dolayısıyla aristokratlardan yana yontan seçim sistemini değiştirdi. Mahalle (yer bağı) sistemini getirdi. Atina, bir çemberi yarıçaplarla on parçaya bölercesine (*"deme"* denen) mahallelere bölündü. Her mahalleden bir komutanın oy ile ve 50'şer Halk Meclisi üyesinin ise kura ile seçilmesi kuralı getirildi. Böylece yükseklerde oturan aristokrat seçmenler, ona bölündüğü gibi, kıyıda yaşayıp denizcilik, malyapımı, ticaret ile uğraşan (aristokrat olmayan) kalabalık kesimlerle aynı seçim bölgelerine sokularak, oylarının ağırlığı yok edildi. Beşyüzler (Halk) Meclisi denen kurultayda halkın (*demos*'un) seçtiklerinin ağır basması sağlandı. Bu mahalle (*deme*) seçim bölgeleri yanı sıra (300-500 üyeli) Halk Mahkemesi'nde ve on komutanlı orduda da halkın kararlara katılmasının yolu açıldı. Başkomutan, tüm Atina yurttaşlarınca seçildiğinden (Perikles gibi) halk partisinin önderleri, Halk Meclisi'ni yönlendiren en güçlü yöneticiler konumuna geldi.

Başkomutan, tüm Atina yurttaşlarınca seçildiğinden (Perikles gibi) halk partisinin önderleri, Halk Meclisi'ni yönlendiren en güçlü yöneticiler konumuna geldi.

Bu gelişmeler, demokrasi denen yönetim biçiminin, işin başında, halkın yönetimini ve eşitlikçi değerlerini gerçekleştirme gibi bir amaçla kurulmadığını gösterir. Dolayısıyla, "demokrasi" yönetimi geleneği, aristokrasiyi ortadan kaldırma amacıyla girişilen sınıf savaşında ele geçirilen olanaklardan yordamlamayla yararlanmanın ürünü olarak başlatılmış görünüyor. Sonra, Yunan'ın ve budünyacı kültürünü örnek alan, onu, ekonomik ve toplumsal yapısının da (Pazar ekonomisinin ve kentli sınıfların) kendisininkine benzerliği nedeniyle benimseyebilen Yeniçağ burjuvazinin siyasal düzeni olarak çağımıza geçirildi. Böylece, demokrasi sözcüğü (mahalleli halkın yönetimi anlamı verilerek) bu olguya dayandırılan bir siyasal düzenin adı ve siyasal bir kavram olarak Batı kültürüne girmiş oldu. Bu olgu, demokrasi düzeninin niteliğini ve demokrasi kavramının anlamını ve kapsamını kavrama bakımından birçok ipucu vermektedir:

Bir kez demokrasi, Atina'da gerçekleştirilip daha sonraki birçok örneğinde görüleceği gibi, sözcüğün düşündürebileceği türden tek başına "halkın" yönetimi değildir. İkinci olarak, "halk" içinde köleler, kadınlar, yerleşmiş özgür olan ama Atina yurttaşı sayılmayanlar bulunmamaktadır. Demokratik parti nitelenen *demos*'un önderliğinde, halk davasını benimsemiş olan ya da benimsemiş görünen aristokrat kökenli başkomutanların ağırlığı vardır. Yönetimde komutan-

ların aristokrat kökenliliği kendini Roma'da da gösterecektir. Savaşçıların (askerlerin) "demokrasi" içindeki önem ve ağırlıkları, kendini, günümüz Türkiye Cumhuriyeti içinde de hissettirecektir. Atina "halkının" önderleri, aristokratlar arasından çıkmadığı durumlarda ise (deri taciri Kleon gibi) varsıl kentliler arasından çıkmıştır. Bu kez onlar (günümüzün bazı demokrasilerini anımsatan bir eğilimle) Halk Meclisi'ni demagojiyle emperyalist yayılma ve savaş yönünde kararlar almaya sürükleyebilmişlerdir. Bu gerçek, demokrasinin, sınıf farkları kaldırılıp ekonomik eşitlik sağlanmadıkça sözde kalabilecek bir mitos olduğu görüşünü desteklemektedir.

Demokrasi kavramının, demokrasi olgusunu doğru yansıtmayıp (yanlış yansıttığını) gösteren bunlar kadar önemli bir manipülasyon da (T.C.'de hemen her seçim öncesinde başvurulan bir yolla) seçim yasalarının o tarihte siyasal erki elinde tutanlara yarayacak yönde değiştirilebilmesidir. Bu, seçim sonuçlarını etkilemede başvurulan (anayasayı kolay olmayan yollardan değiştirme kadar etkili) bir yoldur. Siyasal kararlılık savı ya da bahanesiyle oynanan seçim barajları, bu yolun temsilli demokrasilerdeki yaygın biçimidir.

Seçim sonuçlarını etkilemede başvurulan bir başka şaşırtıcı yol, Kleisthenes'in "demokrasi" kavramının çıkışına yol açan kurnazlığıdır: Seçim bölgelerinin sınırlarının belli amaçlarla değiştirilip yeniden çizilmesidir. Öyle ki ilerde bu siyasal kötüye kullanmayı siyaset yazınında yansıtan bir kavram bile önerilecektir: Gerrymanderizm! Birleşik Devletler Massachusetts valisi Elbridge Gerry (1812 yılında) partisinin seçimi kazanmasını sağlamak amacıyla, federe devletin seçim bölgelerinin sınırlarını değiştirmiştir. Sınırlarını öylesine çizmişti ki, bazı bölgeler haritada kertenkeleye benzeyen uzun biçimler almıştı. Bu olay, politika yazınına Gerry adı ile salamender (kentenkele) adının "mander" bölümü birleştirilerek yaratılan "Gerrymander"cilik kavramını kazandırmıştı. (7)

MÖ 594'te yasakoyucu seçilen Solon, arabulucu olarak, borçları bağışlatıp borç köleliğini kaldırttı (Hollandalı ressam Gerrit van Honthorst'un *"Solon ve Croesus"* adlı tablosu).

Atina demokrasisinin övücü kuramı, denebilir ki tarihçi Thukydides'in "Tarih"inde Perikles'e söylettiği ünlü "cenaze töreni söylevi" içinde özetlenmiştir: "Başka ulusların yasalarına bakarak kurulmamış bir yönetim biçimimiz var... başkalarına örnek oluyoruz. Yönetim biçimimizin adı *demokratia*. Bu ad ona birkaç kişiye değil, bütün vatandaşlara dayandığı için verilmiştir... Devlet işlerinde herkesin alabileceği yer, şu veya bu soydan oluşuna değil, gösterdiği yüksek yeteneğe, kazandığı üne göredir... bir vatandaşın şerefli bir yer kazanmasında fakirliği, aşağı sınıftan oluşu engel değildir... Yurdumuzun mallarından olduğu kadar, yabancı ülkelerin yetiştirdiklerinden de kendimizinkiler gibi faydalanıyoruz... Bizde aynı adamlar hem kendi işlerine hem devlet işlerine bakarlar... bütün vatandaşları ilgilendiren sorunlardaki bilgi ve anlayışları kıt değildir. Yalnız biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara... hiçbir işe yaramayan gözüyle bakarız… (8)

Bu sözlerine (gerçekten söylemişse) karşın Perikles'in yoksul yurttaşları Halk Meclisi oturumlarına çekebilmek için, katılanlara (MÖ 457'de) ödenek (hakkı huzur) dağıtma geleneğini başlattığını biliyoruz. Amaç halkın istek ve istencini öğrenip yerine getirmek, halkın görüşlerinden yararlanmak değildir. Mecliste aristokratların ağzını tıkamak, halktan destek almak, parlak konuşmalarla halkı kendi istedikleri politikalara yönlendirmektir. Demokrasilerde bu yolda "demagojiye kayma" eğilimi tarih boyunca kendini ortaya koyacaktır. Demagoji özünde, halkta "yönettiği" izlenimi yaratarak onu yönlendirip yönetmeye dönüktür. Ödenekler benzeri bir "çıkar dağıtma" politikası da, Roma'da yurttaşlara buğday dağıtma, sirk eğlencesi sunma biçiminde sürdürülüp, günümüzde, "ileri demokrasi" düzenimizde makarna, kömür dağıtma, iftar yemeği verme biçimlerini alacaktır.

"Doğrudan demokrasi" sayılan, "halk yönetimi" diye göklere çıkarılıp, Yeniçağ burjuva politikalarında ve düşünüşünde esinlenilen böyle bir düzenin aslında hiç de "halk yönetimi" olmadığını, "demokrasi", kavramının havada kaldığını gösterecek daha birçok örnek verilebilir. Atina demokrasisinin "altın çağı" denen döneminin önderine söyletilen söylevden verilebilecek son bir örnek de böyle bir yorumu destekleyecektir. Söz konusu söylevde Perikles'in Atina kamusal alanına sokulmayan kadınlar hakkında şunları söylediği yazılıdır: "Dul kadınlar için en büyük ün, yaratılışınızın çizdiği sınırlar içinde geride kalmanız, erkekler arasında lehinizde olsun aleyhinizde olsun adınızın mümkün olduğunca az anılmasıdır."

Böyle bir alıntıdan amacım o tarihteki cinsiyet ayrımcı görüşleri günümüz değerleriyle yargılayıp suçlamak değildir. Demokrasi (halk yönetimi) kavramı ile olgusunun birçok bakımdan çakışmadığını göstermektir.

Roma'da res publica "halk yönetimi" sayılır mı?

Demokrasi ve cumhuriyet sözcüklerinin etimolojisine ve tarihçesine dönecek olursak şunları saptayabiliriz. Roma'da Etrüsk kralları egemenliğine karşı ayaklanan *patrici*'ler (babalar, kabile başkanları) Etrüskleri (MÖ 509'da) sürdüler. Sürünce, krallığın kötü anılarının etkisiyle, içlerinden birini yönetici atayarak, kendi krallık yönetimlerini kurma yoluna gitmemişlerdir. Roma'yı Senato gibi kurullarla ve patricilere açık (*pleb*'lere kapalı) yüksek yönetici memurluklarla yönetme yolunu seçmişlerdir. Yönetimlerini (kamu için, kamu yararına anlamına gelen bir deyişle) *Res publica* olarak adlandırmışlardır. Bu adlandırmada, yönetimlerinin, patrici kökenli olsun pleb (avam) kökenli olsun tüm Romalı yurttaşların yararına olduğunu düşündürecek (tüm kamuyu kapsayan) bir kavramı seçmiş olmalarına dikkat! Böyle kurulan, adı Batı dillerinden İngilizcede *republic*, Türkçede "cumhuriyet" olarak karşılanan yönetim döneminde, pleblerin ekonomik ve siyasal savaşımla yönetime katılmanın yolunu bulmaları (9), adlandırmadan sonraki gelişmeler olarak değerlendirilmelidir.

Roma Senatosu'nu gösteren bir tablo.

Yunanca *politeia* sözcüğünü karşılamada da kullanılan *res publica* yönetimde bile yüksek katmanın denetiminin ağır basması, kimi kaynaklarda "aristokratik cumhuriyet" (10) olarak nitelemelere yol açmıştır. *Res publica*, pleb (halk) yönetimi anlamına gelmediği gibi ortada siyasal olgular (gerçeklik) düzeyinde halkın yönetimi, halkın kendi kendini yönetimi hatta halk yararına bir yönetim biçimi yoktur. Cumhuriyet'in, egemen yöneticiler katman yanı sıra yönetilen (halk denebilecek olan ama köleleri içermeyen) Romalı yurttaşlara da yararı olmuşsa, bu, Roma emperyalizminin, yalnız İtalya'nın değil, tüm Akdeniz (Lat. *Mare nostrum*=bizim deniz) kıyısı halklarından Roma'ya aktarılan toplumsal artılarla, (dolayısıyla, çağımız emperyalist cumhuriyetlerinin işçi sınıflarının "refahının" kaynağı benzeri) başka halkların sömürülmesi pahasına olmuştur.

ORTAÇAĞ KENTLERİ BELEDİYE YÖNETİMLERİ HALK YÖNETİMLERİ SAYILABİLİR Mİ?

Ortaçağ Avrupa'sı yönetimleri, bilindiği gibi ya feodal beylikler, ya prenslikler ya da imparatorluklar biçiminde monarşik nitelikte kalıtsal egemenliklerdi. Aralarında, Kuzey İtalya'da (Venedik, Cenova kentleri gibi) Almanya'da (Hanse Birliği kasabaları gibi) belediyeler biçiminde yerel yönetimler vardı. Bunlara, monarşilerden farklarını belirtmek için, (Latince) *libertas pupili* (özgür, bağımlı olmayan, serbest halk) (11) dendi. Ne var ki bu ticaret kentleri ve kasabaları belediye yönetimleri, dışişlerinde prenslere, imparatorlara bağlıydılar. İçişlerinde, belediye, lonca meclisleri eliyle tacirlerin yönetimi altındaydı. Ve tacirler "soylu" olabildikleri gibi, soylu olmayan tacirler "halk" sayılamayacak denli varsıldı. Dolayısıyla onların, belediye meclisi, lonca kurulu üyelikleri kalıtsal da olsa, başta tek bir kalıtsal egemenin bulunmamasına bakılarak "oligarşik cumhuriyetler" oldukları söylenebilir. Gerçekten, örneğin Ortaçağ'ın Polonya-Litvanya cumhuriyetinde seçimle oluşturulan yönetim kadrosunu seçenlerin, nüfusun %10'unu oluşturduğu saptanmıştır. (12)

YENİÇAĞ'DA CUMHURİYETLERİN VE DEMOKRASİLERİN BURJUVAZİNİN YÜKSELİŞİNE KOŞUT GELİŞMESİ (13)

Kimi Avrupa toplumlarını Haçlı Akınları etkisiyle yeni üretim biçimlerine geçiren koşullar, yeni üretim ilişkilerini getirip yeni sınıfları siyasal erk sahipliğine getirdi. İlerde "ticaret devrimi" olarak adlandırılacak gelişmeler, Ortaçağ'ı aşabilen kimi denizci kent devletlerinin feodal beyliklerden fazla güçlenmelerini sağladı. Bazı yeni kent devletlerinin doğmasına yol açtı.

Siyasal düşünüşün bilimselleştirilmesi

Bu gelişmelere koşut yeni düşünürler takımı oluştu. Bunlardan Floransalı Machiavelli siyasal düşünüşü dinin ve *Kutsal Kitap*'ın etkisinden kurtaracak yolu (*Prens* adlı, 1532 tarihli yapıtıyla) açtı. Egemenlerin erklerinin, inançlarının derecesine değil, askeri ve ekonomik güçlerine bağlı olduğunu gözlemledi. Gecikmiş İtalyan siyasal birliğinin de güçlü egemenlerin eliyle sağlanabileceğini ileri sürdü. Olması gerekenleri değil olanları anlamaya çalıştığı bir bakış açısıyla, siyasal düşünüşün bilimselleştirilmesini başlattı. Bu yolda yönetimleri de etkililik derecelerine bakarak sınıflandırıp adlandırdı. Bu sınıflandırmayı, burjuvazinin budünyacı kültür arayışında Eski Roma ve Eski Yunan kaynaklarından esinleni-

Floransalı Machiavelli siyasal düşünüşü dinin ve *Kutsal Kitap*'ın etkisinden kurtaracak yolu (*Prens* adlı, 1532 tarihli yapıtıyla) açtı.

şini izleyerek, Roma ve Yunan düşünürlerince geliştirilen siyasal düşünüş geleneğini canlandırarak yaptı. Böyle bir esinlenişin altında, yalnızca Rönesans'ın sanat ve edebiyatta, siyasal düşünüşte "klasik çağ" kültürünü canlandırışı değil, Yunan ve Roma pazar ekonomilerinin ve kentli sınıflarının Yeniçağ'ın burjuva ticaret toplumlarınınkilerle gösterdiği yapısal benzerlikler de yatmaktaydı.

Cumhuriyet ile demokrasi kavramlarının anlamlarının farklılaştırılması

Machiavelli, siyasal düzenleri, önce, Klasik Çağ düşünürleri gibi yöneticilerin sayısına göre üç türde sınıflandırıp adlandırmıştı. Daha sonra *Prens* adlı ve prenslerin, burjuva politikacıların el kitabı olan yapıtında sayılarını (azlık ve çokluk yönetimlerini birleştirerek) ikiye indirip kalıtsal "prenslikler" ve seçimli "cumhuriyetler" olarak sınıflandırdı. (14) Bu yolda Latince kökenli "cumhuriyet" kavramının, devlet başkanının, kalıtsal değil seçimle belirlendiği yönetim biçimleri için kullanılması geleneği zamanla oluşacaktı. (15) Onun gibi "halk yönetimi" anlamına gelen, Yunanca kökenli "demokrasi" ise cumhuriyet ile aralarında zamanla geliştirilen bir anlam farklılaştırmasının ürünü olarak, hükümet üyelerinin seçimle belirlendiği yönetim biçimleri için kullanılacaktı. İkisinden hiçbiri gerçekte "halk yönetimi" olmayacaktı.

Demokrasiye varan toplumsal gelişmeler

Haçlı Akınları'nı izleyen denizaşırı ticaretin gelişmesi, onu izleyen 13.-14. yüzyıllardaki ticaret devrimi, 16.-17. yüzyıllardaki endüstri devrimleri, geleneksel toplumsal yapıları altüst etti. Kentlerdeki tacirleri, zanaatçıları, serbest meslek sahiplerini (kentlileri, burjuvaları) güçlendirdi. Giderek, ekonomik gücü ele geçiren burjuvazi, feodal güçlerden bazı haklar ve özgürlükler koparmaya başladı. Bu yolda, kentin yönetimini, kenti yönetme ayrıcalığını feodal beyden satın alabilecek, denetimindeki kentlerini özerkleştirecek kadar ileri gitti. (16)

Böylece, önce İtalya kentlerinde başlamak üzere bazı kentler, tacirlerden ve zanaatçılardan oluşan belediye meclisleri kanalıyla yönetilmeye başlandı. Örneğin İsviçre kent cumhuriyetlerinin meclislerinde kırk-elli ailenin başkanlarından başkası yoktu. Tek bir yöneticinin (kral, prens) yönetimine (monarşi) karşı, bu yönetimlere "cumhuriyet" (*republik*) adı verildi. Bu sözcüğün Yunan'ın "*demokratia*" sözcüğüne benzer bir anlam taşıdığını daha önce belirtmiştim.

İngiltere'de çağdaş demokrasinin doğuşu

İngiliz parlamentosunun geçmişi, Avam Kamarası'nın kurulduğu 1365 yılı gibi erken bir tarihe dayanmaktadır. Bu meclis, ilkel topluluk döneminin "kabile savaşçıları derneği" denebilecek kurulunun uzantısı olabilir. Ancak, toplumsal farklılaşma (uygarlık) siyasal farklılaşma (krallık) döneminde toplantıya çağrılmaz olup unutulmuştu Avam Kamarası. İngiltere'yi Ortaçağ boyunca krallar, Lordlar Kamarası denen soylulardan oluşan kurula danışarak yönetmişlerdi.

Kralcılara karşı cumhuriyetçilerin başarısı: Yeniçağ'ın başlarında, İngiltere'nin ticaretle zenginleşen kentlerinin halkının oluşturduğu sınıf (burjuvazi) gelişme gösterdi. Gelişince, soylularınkine benzer ayrıcalıklara sahip olmak istedi. Bu amaçla, 1648'de ayaklandı. Ayaklananlar Cromwell'in "Cumhuriyetçiler" ordusunda toplandı. Karşılarında "Kralcılar" ordusu vardı. *Commonwealth* yanı sıra kullanılan *The republic* (Cumhuriyet) sözcüğü, o zamanlar demokrasiye yakın bir anlam taşıyordu.

Cumhuriyetçi ordu içinde, burjuvalardan yana subaylar, devrimi yöneten kesimdi. Erler, aşağı tabakalardan gelen köylülerden ve kentlilerden oluşuyordu. "Hukuksal eşitlikçiler" olarak çevirebileceğimiz "Leveller'lar" adıyla anılan subaylar, soylulara eşit ayrıcalıklar istediler. Bu, "hukuksal eşitlik" anlamına geliyordu. Leveller'lar, bütün vatandaşların eşit hukuksal haklara sahip olmasını istiyorlardı. İstedikleri hakların içinde kuşkusuz "keyfi tutuklanmama", "yargılanmadan cezalandırılmama" gibi (Magna Carta'da soylulara tanınan ayrıcalıklar olan) insan hakları diyebileceğimiz haklar da vardı.

Aşağı tabakalardan gelen, "Digger'lar" denen erler ise, hukuksal, hatta siyasal ayrıcalıkların kendilerine de tanınmasını istemekle yetinmediler. Toprak reformu ile ekonomik eşitliğin de sağlanmasını istediler. Kendilerine "Digger'lar" denmesinin nedeni, toprakları paylaşmaya kalkıp, el koydukları tarlaların sınırlarını kazarak belirleme

İngiliz Devrimi'nin önderlerinden Oliver Cromwell (Robert Walker'ın tablosu).

Avam Kamarası'nı gösteren bir çizim.

girişimiydi. İngilizcede "*digger*" bilindiği gibi kazıcı anlamına gelen bir sözcüktür. Ne var ki Digger'lar isteklerine ulaşamadılar. Topraklar dağıtılmadı, kendileri dağıtıldı. Sonuçta burjuva katmanlar, isteklerine kavuştular, halkın eli boş kaldı.

Lordlar Kamarası'na karşı Avam Kamarası'nın canlandırılışı: İç savaşta bir ara, (1660'ta) Kralcılar olarak bilinen toprak sahibi soylular ağır bastı. Aristokrasiye geri dönüldü. Ancak "Görkemli Devrim" olarak bilinen 1688 devrimi, burjuvaların sonul başarısını sağladı. Burjuva egemenliğini kurma yolunda Avam Kamarası canlandırıldı. Böylece, Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası olarak iki meclisten oluşan İngiliz Parlamentosu, bugünkü biçimini almış oldu. Lordlar Kamarası'nda toprak sahibi büyük soyluların tümü bulunabiliyordu. Üyelik, miras yoluyla (mülk gibi) babadan (büyük) oğula geçiyordu. Avam Kamarası'na girecek temsilciler ise "seçimle" belirlendi. İngiliz demokrasisi "temsili demokrasi" yoluna girdi.

Seçimli oligarşi: Ancak önceleri, Avam Kamarası'na seçilebilmek için, belli büyüklükte bir mülke sahip olma koşulu vardı. Dolayısıyla, Avam Kamarası'na o kadar mülkü olan küçük soylular ile o kadar mülk satın alabilen kentli varsıllar (burjuvalar) girdiler. Öte yandan soylu olmayanların (halkın) tümüne seçilme hakkı tanınmış değildi. Bunlara bakarak, İngiliz demokrasisinin başlangıçta bir "burjuva demokrasisi" bile olmayıp "seçimli oligarşi" olduğu söylenebilir. Ya da "temsili oligarşi" idi denebilir.

Şartist eylem: 1832 Reformu ile, siyasal haklara sahip vatandaşlar çemberi, burjuvaların politika alanında ağır basabilecekleri noktaya dek genişletildi. Gene de halkın aşağı katmanlarının, yani kentli işçilerle köylü emekçilerin politikaya ağırlıklarını koymalarına izin verilmedi. Onlara siyasal haklar tanınmadı. Buna tepki olarak, 1839'da "Halkın Şartları" adlı bir dilekçe hazırlandı. Dilekçede bir milyonu aşkın imza toplandı. Dilekçe, Avam Kamarası'nda bile kabul edilmedi. Bunun üzerine "Şartist Eylem" adı verilen söz konusu girişimin önderleri, bir ayaklanma düzenlediler. Ayaklanma bastırıldı. Ama halkın hak arama tutkusu bastırılamadı. Dilekçe hakkı, ileride, biraz da bu olayın etkisiyle, anayasalara, demokrasilere girecekti. Ve verilecek dilekçelerde pek çok insan hakkı dile getirilecek, tanınmaları istenecekti.

Reformlar ve haklar katarı: 1832 reformu, soylu olmayanlar arasında kimlerin siyasal haklara sahip olabileceğini saptamıştı. Ama siyasal haklar kullanabilen yurttaşlar çemberini dar tutmuştu. Çember, 1867, 1884 yasalarıyla genişletildi. Bu, bir bakıma haklar değil ayrıcalıklar çemberinin genişletilmesi demekti. Çünkü bütün erkek vatandaşlara seçme hakkı tanındığı noktaya ancak 1918'de ulaşılabildi. Kadınların oy hakkı savaşımının sonucu ise 1928'de alınabilecekti.

İngiliz İşçi Partisi'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktidara geçmesi üzerine, 1948'de, bazı kimselere, birden çok oy hakkı (ayrıcalığı) tanınan yasa kaldırıldı. Onun kaldırılmasıyla, temsili demokrasinin üzerindeki son gölge de kaldırılmış oldu. Gene de ortaya çıkan siyasal düzenin gerçekten "demokrasi" (halk yönetimi) olup olmadığı araştırılmalı. Bu konuda, hangi insan haklarının öne çıkarılıp, hangilerinin geriye atıldığına da bakmadan bir yargıya varmak doğru olmaz.

Amerika'da demokrasinin evrimci gelişmesi

Amerika Kıtası, bilindiği gibi, Batılılarca, 1492'de bulundu. Avrupalı göçmenler Kuzey Amerika'da yalın (ilkel) topluluk dönemini yaşayan yerli halklarla karşılaştılar. "Kızılderililer"e etnik topluluk olarak varlıklarını sürdürme hakkı tanınmadı. Beyazlar onlardan, etnik haklar şöyle dursun, etnik varlıklarını sürdürme olanağını bile esirgediler. Onları soykırımlarla yok ettiler. Soykı-

Çartistlerin (metinde "Şartist) bir mitingi ve bir toplantıları.

rımlardan kurtulup varlığını kişisel olarak sürdürebilenlerin torunlarının, bugün ancak "rezervasyon" bölgelerinde yaşamalarına izin verilmekte.

Yerliler'in "ilkel demokrasi" örneği: Avrupalı göçmenler, Kuzey Amerika Yerlisi toplulukları ile birlikte, onların "ilkel demokrasisi" sayılabilecek düzenlerini de yok etmiş oldular. Ne var ki yerli toplulukların eşitlikçi toplumsal yapıları ile ilgili bilgilerin yayılmasını engelleyemediler. Onların siyasal farklılaşmaya uğramamış (devletsiz) yaşamları, daha sonraki kuşakların, demokrasiyle, insan haklarıyla ilgili düşüncelerine esin kaynağı oldu. Bu toplulukların doğayla ve insanla, doğal (yabancılaşmamış) ilişkileri, onları tanıma fırsatı bulanlarca, anlatıldı, yazıldı, çizildi.

Düzenleri, Batı toplumunun kimi düşünürlerine yeniden kavuşulması gereken bir düş olarak görüldü. Kısacası, onların soykırıma uğratılmaları kadar yaşamları hakkındaki söylentiler, gezi notları, demokrasi ve insan hakları düşüncesinin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Bu katkıda, Avrupalıların, soydaşlarının işledikleri soykırımdan duydukları utancın, soykırıma gösterilen tepkinin de payı olmalı.

Kolonicilerin derneklerinde demokrasi alıştırmaları: Amerika'ya ulaşan göçmen kafileleri, Avrupa halklarının ayrıcalıksız kesimlerinden oluşuyordu. Göç koşulları, göçmenlik psikolojisi ve bir de ayrıcalıksız olmaları nedenleriyle, Avrupalı göçmenler, Amerika'da yok ettiklerinin düzenlerine benzer eşitlikçi topluluklar kurdular. Köylerini ve kasabalarını, tüm topluluğun erkek üyelerinin katıldığı "köy dernekleri" ve "kasaba dernekleri" denebilecek kurullarla yönettiler. Şerifler, bu derneklerin aldığı kararları yürüten kimselerdi.

Yerlilerin siyasal farklılaşmaya uğramamış (devletsiz) yaşamları, daha sonraki kuşakların, demokrasiyle, insan haklarıyla ilgili düşüncelerine esin kaynağı oldu.

Ne var ki zamanla ekonomik eşitsizlik arttı. Topraklar, sürüler, mallar, belli ellerde toplandı. Bu gelişmeler, varsılların, söz konusu derneklerde (meclislerde) adamları kanalıyla ağır basmalarını sağladı. Şerifler onların adamları (ajanları) durumuna düştü. Gene de derneklerin adı "halk meclisi" olarak kaldı, değiştirilmedi. Amerika, bir sömürge olarak İngiltere'ye bağlandı. İngiltere kralı adına bir genel vali tarafından üstyönetilen birçok yerel sömürge devleti doğdu.

Bu sömürge devletlerindeki plantasyonlarda (büyük özel çiftliklerde) pazara yönelik üretim gelişti. Kapitalist bir tarım ekonomisi oluştu. Plantasyon ekonomisinin gereksinim duyduğu işgücü gereksiniminin Karayipler ve Afrika topluluklarından adam kaçırılıp, köle ticaretiyle, mal sağlanır gibi sağlandığı herkesçe bilinen tarihsel gerçekler. Bunun demokrasi kadar insan hakları ve özgürlükleri ve insan onuru alanındaki olumsuz trajik sonuçları da biliniyor.

Temsilciler meclisiyle burjuva demokrasisine yöneliş: Sömürgeler birleşip, 1776'da savaşarak, İngiltere'den bağımsızlıklarını kazandılar. O zaman altyönetim, sözünü ettiğimiz yerel meclislerin eline geçti. Her kasabanın, her kentin, her eyaletin (her federe devletin) kendi meclisleri oluştu. Bunların seçtikleri temsilciler, federal meclisin (üstyönetimin) "Temsilciler Meclisi" adı verilen meclisinde toplandı. Bu, İngiltere'deki Avam Kamarası'nın benzeri bir meclisti. Ayrıca, Lordlar Kamarası'na öykülenilen bir meclis daha oluşturuldu. Bu meclis ise, eyaletler biçiminde örgütlenmiş olmanın ve İngiliz siyasal düzeninden etkilenmenin ortak sonucu olarak doğmuştu. Buraya,

Amerika'da Avrupalı göçmenler tarafından "Kızılderililer"e etnik topluluk olarak varlıklarını sürdürme hakkı bile tanınmadı. Beyazlar onları soykırımlarla yok ettiler.

her bir federe devleti (eyaleti) temsil edecek ikişer senatör gönderildi. Roma Senatus'undan esinlenilerek adına "senato" dendi. Ancak, Roma Senatus'undan, İngiliz Lordlar Kamarası'ndan farklı olarak, ABD senatosu üyeleri başından beri seçimle belirlenmekteydi.

Mülk sahibi olmaya bağlanan "koşullu demokrasi": Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1776'da benimsenen "eşit siyasal haklar" yasası, seçilmeyi, genişçe bir mülk sahibi olma koşuluna bağlamıştı. Bu, aslında, siyasal ayrıcalığın, soyluluk ölçütü yerine varsıllık (zenginlik) ölçütüne bağlanması demekti. Yoksullara seçme yolu açılmış olsa da, seçilme yolu açılmamıştı. Dolayısıyla Birleşik Devletler'de, başlangıçta, demokrasiden çok "mülk sahipleri cumhuriyeti" olarak adlandırılabilecek bir siyasal düzen vardı. Ona "koşullu demokrasi" ya da "sınırlı demokrasi" de denebilir.

Kölelik ve Siyahlar sorunu: İç Savaş, öyle sunulsa da, aslında kölelik ve insan hakları sorunundan çıkmamıştı. Tarımla uğraşan Güney eyaletlerinin köle emeği gereksinimi ile, endüstrileşen Kuzey eyaletlerinin özgür emek (işçi) gereksiniminin çatışmasından doğmuştu. İç Savaş sırasında ve sonrasında kullanılan "köleliği kaldırmak" ve "insan hakları" gibi idealler, söylemler, sınıfsal çıkarların örtüsüydü. Bununla birlikte, söz konusu idealleri araç gibi görmeyen düşünürler ve yöneticiler de elbette çıkmıştır. Ancak "insan hakları" sloganı, genelde bir a-

raç olarak kullanıldığı için, İç Savaş, Kuzey'in üstünlüğüyle sonuçlandığı, kölelik (1864'te) kaldırıldığı halde, Siyahlar sorunu ve onunla bağlantılı insan hakları sorunları çözülemedi.

Anayasada seçme hakkı bütün yurttaşlara tanınmıştı. Ancak uygulamada, Siyahların bu hakkı kullanmaları engellendi. Hatta bu engellemeyi kolaylaştırmak ve hukuksal bir kılıf ile örtmek yoluna gidildi. Oy kullanma hakkı "anayasayı okuyup, anlayıp, anlatabilme" koşuluna bağlandı. Yeni özgür bırakılmış kölelerin, okur-yazar olmadıkları elbette biliniyordu. "Okuyabilenler" Siyah iseler, Beyazlardan oluşan kurulların önünde, okuduklarını anlayıp anlamadıklarını gösterecek sınavdan geçmeleri istendi.

Tüm bu engellemelere karşın, Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişmeler, burjuva demokrasisi denebilecek yönde oldu. Çünkü Amerika'da burjuvaların çıkarlarına ve isteklerine direnebilecek denli köklü ve güçlü bir aristokrasi (soylular sınıfı) yoktu. Dolayısıyla, bir toprak sahibi türedi ; "soylular cumhuriyeti" olarak başlayan düzen, hızla "burjuva demokrasisi" olma yolunda gelişti.

Her yerde seçim her yerde demokrasi: Göçmenler döneminin eşitlikçi toplulukları, toplumun yönetilmesi yolunda çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardı. Sorunlarına çözüm ararken önlerinde kendilerine ayak bağı olabilecek geleneksel siyasal kurumlar bulunmamaktaydı. Bu tür engellerle karşılaşmadıklarından, çeşitli özgün çözümler bulabilmişlerdi. Örneğin, yargıçlarını, yerel yöneticilerini (şerifleri) ve öteki bazı kamu görevlilerini seçimle saptama yolunu tutmuşlardı. Mahkemelerin, yargıçların bulunmadığı bu göç yıllarında, bir kimsenin suçlu olup olmadığına, bir "halk jürisi" karar veriyordu. Bu çözüm, 1791'de yasalaştırılıp kurumsallaştırıldı. Aynı tarihlerde anayasada yapılan bir dizi "değişiklik" ile temel haklar ve özgürlükler anayasaya ve anayasal güvence altına alındı. Demokrasi ile insan hakları bağlantısı kuruldu.

Amerikan İç Savaşı, tarımla uğraşan Güney eyaletlerinin köle emeği gereksinimi ile, endüstrileşen Kuzey eyaletlerinin özgür emek (işçi) gereksiniminin çatışmasından doğmuştu.

Ne var ki, aynı (federal) anayasaya bağlı olmalarına karşın, Kuzey federe devletlerinde kullanılabilen bazı hakları, Güney devletlerinde Siyahlar, iki yüzyıl sonra 1970'lerde kullanmaya başlayabildiler.

Sınıf partilerinden kitle partilerine: Amerikan siyasal tarihinde, demokrasi adına ders çıkarılması gereken en önemli olgu, "kitle partileri" denen örgütlerin gelişmesidir. Başlangıçta, toprak sahibi soyluların ve varsıl burjuvaların "Federalist Parti" adını taşıyan bir sınıf partisi vardı. Onun karşısında "Demokratik Parti" yani halk partisi. Demokratik Parti, emekçilerin ve pek varsıl olmayan burjuvaların çıkarlarını savunan bir siyasal örgüttü. Demek ki, daha işin başında, emekçilerin sınıf partisi içine, kapitalistler sızmıştı. Toprak sahiplerinin Amerikan ekonomik, toplumsal yaşamındaki önemlerinin azalmasıyla (Federalist) partileri de zamanla silinip gitti. Onun yerini doldurmaya aday olan varsılların partisi, kurulurken kendini otel odalarında varsıllara işverenlerin partisi olarak sunmuş olmalı. Bu gerçeği örtmek ve oy denizi halkı yanıltmak için olmalı, "Halkçı Parti" adını aldı.

Plantasyon ekonomisinin gereksinim duyduğu işgücü gereksinimi Karayipler ve Afrika topluluklarından adam kaçırılıp, köle ticaretiyle sağlandı.

Öte yandan, Demokratik Parti de, zamanla, kapılarını daha çok varsıllara, işverenlere açtı. Onları üye yazdı; seçim giderlerini daha çok onların bağışlarından sağladı. Dolayısıyla, halkın partisi olmaktan çıktı. Kısacası, başlangıçta sınıf partisi olarak kurulan örgütler, zamanla kitle partilerine dönüşeceklerdi. Gerçekten, "burjuva demokrasisi" işleyiş kurallarıyla ve oyunlarıyla, birer kitle partisi durumuna düştüler, ya da yükseldiler; bakış açınıza bağlı. Kitleler iki partinin de oy tabanını oluşturdu. Her iki parti de varsıllarca parasal desteklendi; dolayısıyla ikisi de onların çıkarlarına oynadı, oynattı. Çağdaş temsili parlamenter burjuva demokrasisinin yapısını yansıtması bakımından Amerikan siyasal partilerinden daha iyi örnek bulunur mu?

Fransa'da demokrasinin devrimci gelişmesi

Aslında demokrasi denen siyasal düzenler, önceleri, hemen tüm ülkelerde devrimlerle kurulmuştur. Burjuva demokrasilerinde burjuva devrimleriyle; "halk demokrasisi" denecek ülkelerde proletarya devrimleriyle. Ancak daha sonra, burjuva demokrasisinin sözcüleri, bu gerçeği unutmuş görünürler. Kendilerininkinden sonraki devrimci girişimleri "demokratik olmayan yollar" sözleriyle suçlamışlardır. Oysa demokrasinin devrimci bir yoldan kurulup, evrimci bir raya oturtulması olanaklıdır. Bunu, giderek demokrasinin ayrılmaz parçası olarak görülmeye başlanan insan hakları için de söyleyebiliriz. Her ikisinin devrimci kurulup evrimci gelişme göstermeleri, Fransa örneğinde açıklıkla izlenebilir.

Mutlak monarşiye karşı demokrasi: Fransız kralları, yerel özerk yönetimleri (16. yüzyılda) kaldırdılar. Feodal beylikleri silip süpürüp,

merkezi, ulusal devleti kurdular. Bu ulusal devlet "mutlak monarşi" olarak bilinir. Ulusal devleti kurarlarken, burjuvazi kendilerini destekledi. Çünkü mutlak monarklar, burjuvaların malları için Fransa çapında geniş bir serbest pazar alanı yaratmış olacaklardı. Bu evrede, burjuvazinin düşünürleri, demokrasi sözünü etmediler. Böyle bir siyasal düzenin, yani mutlak monarşinin, demokrasiden, insan haklarından yana işlemeyeceği açık. Gene de, hiç değilse ilerisi için, insan hakları bakımından olumlu sonuç doğuracak eylemlerinden de bir örnek vermek gerekirse, kilise mahkemeleri yerine, devlet mahkemelerini kurmaları gösterilebilir. (17)

Ulusal devlet kurulduktan sonra burjuvalar, mutlak monarkların çıkardıkları yasalara ve aldıkları "keyfi" kararlara karşı çıkmaya başladılar. Bunları, ticaretin ve endüstrinin özgürce gelişmesine engel olarak görüp gösterme yoluna gittiler. Mutlak monarkların hiçbir insan hakkını ve özgürlüğünü tanımadığını ileri sürdüler.

Örneğin Montesquieu, *Yasaların Ruhu* (1734-1748) adlı yapıtında, soyluların kral ile halk arasında yararlı bir tampon oluşturduklarını yazmıştı. Onların ayrıcalıklarının ellerinden alınması, soyluluğun kaldırılması demek olacaktı. Bu da, halkı, tüm erki eline geçirmiş, despotlaşmış kralın karşısında, şemsiyesiz, korumasız bırakacaktı. Kısaca, ayrıcalıkların kaldırılması, özgürlüğü kavuracaktı. Bu tür düşüncelerin, soylular yanı sıra burjuvalarca da desteklenmeye başlanışının altında başka nedenler vardı. Mutlak monarşi, feodalliği süpürüp tarihsel görevini yapmıştı. Burjuvazi artık, toplumu doğrudan kendisi yönetmek istiyordu.

Fransa'da soylu olmayanların katıldığı Üçüncü Meclis'in istekleri arasında Fransız Devrimi'nin ünlü sloganı yapılacak olan "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" vardı (Eugène Delacroix'nın Fransız Devrimi'ni simgeleyen ünlü tablosu).

Burjuvazinin bu tutumu üzerine, Fransız krallık hanedanı, feodal güçlere yaklaştı. Daha önce yetkilerini sınırlayıp, ayrıcalıklarını daralttığı soylularla birleşti. Ayrıcalıklar ve özgürlükler çemberinin, soylu olmayan kesimlere doğru genişletilmesi isteklerine karşı çıktı, bununla ilgili girişimleri engelledi. Tarihsel, toplumsal gelişmenin birikimi, bu engeli aştı. "Eski Düzen" rejimi, şiddetli bir devrimle yıkıldı. Böyle bir sonuca varan olaylar, özetle şöyle gelişti:

Özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganı: 1789 yılında, Fransa kralı Etajenaro adını taşıyan, atalarının nicedir danışmayı unuttuğu meclisi toplantıya çağırdı. Etajenaro, feodallik döneminden kalma "genel meclis" idi. Feodal toplumun katmanlarının temsil edildiği üç ayrı özel meclisten oluşuyordu. Birinci meclisinde, toprak sahibi soylular bulunuyordu. İkinci meclisine, kiliselerin yanı sıra üzerinde serflerin de yaşayıp çalıştığı geniş toprakların da sahibi olabilen din adamları katmanının temsilcileri giriyordu. Üçüncü meclisine ise, soylu, ayrıcalıklı olmayanlar, yani kentli "halk" temsilcileri çağrılıyordu. O sıralarda daha işçi sınıfı gelişmemişti. Köylüler, çoğunlukla siyasal hakları bulunmayan serfler konumundaydılar. Dolayısıyla adına "halk meclisi" de denen bu üçüncü meclise kentli tacir ve zanaatçıların (loncalarının) temsilcileri alınıyordu. Demek ki aslında bir küçük "burjuva meclisi" idi.

Genel meclisin toplantıya çağrılış nedeni, konulması düşünülen yeni vergiler için "olur" almaktı. Ancak, toplantının başında bazı sürtüşmeler çıktı. Güçlenen burjuvazinin temsilcileri, kralın isteklerinin meclislerde ayrı ayrı görüşülüp

Bastil tutukevi baskını ve tutukluların kurtarılmasıyla devrim başlatılmış oldu.

ayrı ayrı kararlaştırılması geleneğine karşı çıktılar. Soylularla ve din adamlarıyla aynı mecliste toplanmak istediler. Bu, kendilerinin onlara eşit önemde olduklarını göstermenin bir yoluydu. Aynı zamanda "halk"ı, yani soylu olmayanların tümünü, dolayısıyla Fransa toplumunun neredeyse yüzde doksanını oluşturan kesimini temsil ettiklerini ileri sürüyorlardı. Üçüncü meclisteki temsilcilerin sayısı da öteki meclislerdeki temsilcilerin toplamını aşacak çokluktaydı. Aynı mecliste toplanırlarsa oy çokluğuyla istedikleri kararları çıkartabileceklerdi. İstekleri arasında Fransız Devrimi'nin ünlü sloganı yapılacak olan "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" vardı. Buradaki eşitlik, ayrıcalıkların kaldırılması (ya da halka da tanınması anlamında) "eşit haklar" demekti. Öyleyse, isteklerinin arasında, insan hakları ve özgürlükleri olarak anılacak, ileride demokrasiye bağlanacak istemler (talepler) de bulunuyordu.

Devrimin burjuva niteliği: Aynı mecliste toplanma istekleri, ne kral ne de öteki meclislerce benimsendi. Benimsenmeyince, ayaklanma patlak verdi. Bastil Tutukevi baskını ve tutukluların kurtarılmasıyla burjuva devrimi başlatılmış oldu. Devrimciler, kırsal bölgelerde, soyluların ezdiği kimseleri (özgür küçük köylüleri, serfleri) de yanlarına çekebildiler. Kentlerde ise, aşağı katmanların (işçilerin, işsizlerin) desteğini alabildiler. Böylece genişleyen "halk" kesimi devrimci eylemi, soyluların ve Kilisenin topraklarına el konup, halka dağıtılmasını sağlayabildi. Halk ayaklanması, kralın kafasının kesilmesi ve monarşinin kaldırılmasıyla son buldu. (18)

1871'de halk, örgütlenerek ayaklandı. Kentin yönetimini ele geçirdi. "Paris Komünü" olarak anılan yönetim kuruldu. Ne var ki bu yönetim devletin, soylularla birleşen burjuva ordularınca bastırıldı.

Amerikan ve Fransız devrimlerinin "burjuva demokratik" niteliği, haklar listelerinden de anlaşılabilir. 1776 "Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi", temel hakları, yaşam, özgürlük, mutluluk olarak saymaktadır. 1789 "Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi" ise (md. 2'de) insan haklarını, özgürlük, mülkiyet, kişi güvenliği, düşünce ve vicdan özgürlükleri, baskıya direnme olarak vermektedir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne örneklik eden aynı tarihli "Virginia Haklar Bildirgesi"nde ise, mülkiyet ve güvenlik hakları sayılmıştı; (19) Kutsal Mülkiyet (!)

Halk diktatörlüğü ile demokrasi ilişkisi: 1793 devrim meclisince benimsenen anayasa, yurttaşlık hakkları tanınan bütün erkeklere "genel oy" hakkı tanıyan ilk belge oldu. Onunla birlikte uyruk (teba) "yurttaş" (vatandaş) konumuna kavuşmuş oluyordu. Bu, soyluların ve din adamlarının siyasal ayrıcalıklarının sona ermesi anlamına geliyordu. Ne var ki, tanınan genel oy hakkı, devrim çalkantıları nedeniyle, uygulanamayacaktı. Devrim çalkantıları yatışır gibi olunca, burjuvalar, tek meclisin denetimini ele geçirdiler. Dolayısıyla Fransa'nın yönetimini ele geçirmiş oldular. Devrimde burjuvalarla omuz omuza savaşan işçilerin ve köylülerin haklarının yendiğini ileri süren kimseler, buna karşı çıktılar. Halk kitlelerine dayanarak, halkı iktidara getirmek (ya da iktidarı ele geçirmek) istediler. Amaçlarının, gerçek bir demokrasinin temellerini atmak, onun koşullarını hazırlamak olduğunu söylüyorlardı. Bu yolda, soyluları ve burjuvaları ortadan kaldırılması gereken engeller olarak görüyorlardı. Onları ortadan kaldıracak bir "geçici halk diktatörlüğü" kuracaklardı. Ama silahları geri tepti. Karşı devrimler başarılı oldu ve burjuva diktatörlükleri, onları ortadan kaldırdı.

Paris Komünü: Demokrasi (halkın yönetimi) yönünde, Fransa'da atılan adımlara benzer adımlar, Fransa'nın etkisiyle, Avrupa'nın öteki ülkelerinde de atılmaya başlandı. Bu ülkelerde, 1789'u izleyen burjuva devrimleri az çok başarılı olacaktı. Ayrıcalıklar kaldırılacak, siyasal katılma hakkı tanınacak, demokratik kurumlar getirilecekti.

Ancak, Avrupa'da, toplumu demokratik hedeflere daha çok yaklaştırmak isteyen 1848 halk (işçi) devrimleri başarısızlığa uğratıldı. Yalnızca Paris'te geçici bir başarı kazanıldı. 1871'de halk, örgütlenerek ayaklandı. Kentin yönetimini ele geçirdi. "Paris Komünü" olarak anılan yönetim kuruldu. Ne var ki bu yönetim devletin, soylularla birleşen burjuva ordularınca bastırıldı. Tarih kaynakları, hükümet birliklerinden 750 kişinin ölmesine karşılık, Komüncülerden yirmi bin kişinin öldürüldüğünü, kırk bin kadar kişinin tutuklandığını, bunların yaklaşık on bininin sınır dışı edildiğini yazmakta. (20)

Paris Komünü'nün aldığı kararlar içinde, dinin devletçe desteklenmesine son verilmesi, işgününün on saati aşmaması, fırın işçilerinin gece çalıştırılmalarının önlenmesi, devrimcilerin kimlerin haklarını savunduklarını göstermiyor mu? Tüm kamu görevlilerinin halk tarafından seçilip, halk tarafından görevden alınabilmesi gibi demokrasiyle ilgili reformları, kendilerine bu kadar acımasız davranılmasının nedenini açıklamıyor mu?

Paris Komünü insanlık tarihine Spartaküs köle ayaklanmasına benzer bir sayfa olarak geçti. Ve ileride, eşitlikçi, demokratik eylemlere esin kaynağı oldu. Ya da bu tür eylemlere girişme düşüncesinde olanlara, sonucun aynı olacağı yolunda uyarılarla, yürekliliklerini kırmada kullanıldı.

Almanya'da seçimle gelen diktatörlük

Demokrasinin temellerinin, ayaklanmayla, devrimle de atılabildiğini gördük. Ona ters simetrik bir olguyla, seçimin her zaman demokrasiyi getirmediğini de biliyoruz. Bazen götürdüğünü de görüyoruz. Örneğin Alman militarizmi, ırkçılığı ve emperyalizmi, seçim aracından yararlanılarak getirilmiştir. Demokratik yolla halk, demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri ezilebilmiştir. Gerçi, ırkçılık propagandasıyla hızla gelişen Nazi Partisi, 1923'te "Birahane Darbesi" olarak bilinen girişiminde başarılı olamamıştı. Ele geçirdiği Bavyera Eyaleti yönetimini, işçilerin genel greve gitmeleri üzerine bırakmak zorunda kalmıştı.

Ancak, açıktan açığa ırkçı, savaşçı, demokrasi düşmanı seçim kampanyalarından sonra Naziler (Temmuz 1932 seçimlerinde) en büyük parti durumuna gelebilmişlerdi. Kurulan koalisyonda, ortaklarından bir omuz vuruşuyla kurtulup, iktidarı tek başlarına ele geçirebilmişlerdi. Bu başarılarında, şiddet eylemleriyle ordunun, parasal yardımla büyük kapitalin desteğinin payı büyüktür. Ne var ki bu, en büyük sorumlunun, Nazileri en büyük parti konumuna yükselten oyların çokluğu ile bilinçsiz emekçi halk kitlelerinin olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bu gerçeği görmezlikten gelemeyiz. Öyleyse, ırkçı, ulusçu, hatta dinci partilerin demokrasiden (Almanya'daki gibi) yararlanarak bir ülkeyi insan haklarına saygısız, faşist bir diktatörlüğe sürükleyebileceğini unutmamalıyız. Dinci partilerin diktatörlüğe (bazen de demokrasiye) karşı savaşımlarında başarıya ulaşıp (İran'da olduğu gibi) tek partili teokrasiye götürebileceklerini de aklımızdan çıkarmamalıyız.

HALK DEMOKRASİLERİNDE İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ UFUKLARI VE SORUNLARI

Önce "halk demokrasisi" terimindeki tersliğe dikkat edilmeli. Demokrasi sözcüğü zaten halk sözcüğünü içinde barındırarak "halk yönetimi" anlamına gelmektedir. Buna, bir de başına "halk" sözünü ekleyerek, "halk demokrasisi" demek, filolojik bakımdan yanlış olup, "halk halk yönetimi" gibi bir şey söylemektir. Bu tersliğin altındaki olgular araştırılmalıdır.

1917'de Rusya'da proletarya devrimi başarıya ulaştı. Onun etkisiyle ya da SSCB katkısıyla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülkede benzeri devrimler gerçekleştirildi. Bu devrimlerin sonunda kurulan yönetimlerde, geçici bir "proletarya diktatörlüğü" kanalıyla gerçek bir demokrasiye geçileceği düşüncesi vardı. Bu düşünceyle, siyasal düzenlerini "halk demokrasisi" olarak adlandırdılar. Yönetimlerinin, azınlıkta kalan burjuva düşüncesini taşıyanlara karşı bir diktatörlük, çoğunluk emekçilere karşı bir demokrasi niteliği taşıdığını ileri sürdüler. Kapitalist ülkeler, bunun tersine, Sovyet rejiminin, halkına karşı bir diktatörlük olup, komünist parti üyelerinin, ayrıcalıklı bir yönetici kesimi oluşturduğunu söylediler. Dolayısıyla, demokrasiyle, insan haklarıyla özgürlükleriyle ilgisiz "totaliter diktatörlük" oldukları görüşünü savundular (Buna karşılık rakiplerinin yönetiminin "burjuva diktatörlüğü" ya da "oligarşi" oldukları suçlamasıyla karşılaşacaklardı). Kâğıt üzerinde tanınan haklardan ve özgürlüklerden, uygulamada belli kesimlerin yararlanabildiğine dikkati çekip, bunların gizli "ayrıcalıklar" olduğu savında bulundular. (21)

"Halk demokrasileri" ülkelerinde bireysel haklardan çok, başta işçi sınıfının hakları olmak üzere, toplumsal haklardan söz edildi. Hakların soyut olarak tanınmasından çok, herkesçe kullanılabilme olanakları üzerinde duruldu.

Öte yandan, halk demokrasilerinde "burjuva demokrasilerinden" farklı, ama onlarınkine koşut noktalarda sorunlar çıktı. Gene temsil sorunu. Proletarya çoğunluğunu temsil ettiğini söyleyen parti kurullarının oluşumunda temsil, söz konusu sorunlardan biriydi. 1936 Sovyet Anayasası'nda (özel mülkiyeti kutsal bir hak sayan burjuva düşünürlerini ve ilk insan hakları bildirgelerini anımsatırcasına) toplumsal sosyalist mülkiyet yüceltilerek, ona kasteden bireyler "halk düşmanı" sayılıyordu. 1963 Yugoslavya Anayasası'nda (burjuva anayasalarının insan haklarını "kamu güvenliği" vb. nedenlerle sınırlayıp askıya alışına benzer biçimde) "bu özgürlükler demokratik ve sosyalist düzenin temellerini yıkmak için kullanılamaz" deniyordu. Sorun, bu formülleştirmelerden çok, söz konusu maddelerin demokratik düzenin temellerini zayıflatan tutum içinde olabilecek iktidarlarca, onları güçlendirmek isteyenlere karşı kullanılabilmesini engelleyebilecek kurumların bulunmamasıydı.

1917'de Rusya'da Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin başını çektiği proletarya devrimi başarıya ulaştı.

SONUÇ

Doğrudan demokrasi kenttaşlar oligarşisiydi

Eski Yunan'da demokrasi, günümüzdeki gibi "temsili" değildi. Doğrudan demokrasi uygulaması, kuşkusuz demokrasi kuramına daha yakındır. Ancak Yunan demokrasisinin de ayıpları vardı. Halk (kenttaş) kavramı içine, kadınlar, yerleşmiş yabancılar ve köleler sokulmamaktaydı. Bu nedenle, onu demokrasi saymak bile doğru değildir. Eski Yunan'ın doğrudan demokrasisi aslında bir kenttaşlar, bir erkekler oligarşisiydi.

Temsili demokrasi, demokrasi değildir

Çağdaş demokrasilere gelince, kölelik kalktı. Kadınlara erkeklerinkine eşit siyasal katılma (olanakları değilse de) hakları tanındı. Bazı Avrupa ülkelerinde yerleşmiş yabancılara bile siyasal haklar tanınmaya başlandı. Görünüşe bakılırsa, halk yönetime katılabiliyor. Ama kendileri doğrudan değil, temsilcileri kanalıyla. Katılmanın temsilisi olur mu?

Hiç insan, kendisiyle ilgili, örneğin tüketim kararlarını, dört beş yıl için başkasına (temsilciye) bırakır mı? Hiçbir kişi, farklı cins, yaş ve işten; çıkarları birbirininkinden farklı, hatta çatışan, binlerce, on binlerce insanı, değil her siyasal konuda, herhangi bir konuda temsil edebilir mi? Ya, tanımadığı kimseleri temsil ettiklerini söyleyenlerin yönetimi demokrasi sayılabilir mi? Farklı kimselerin, bir kimseyi, farklı, hatta birbirine zıt nedenlerle seçmeleri durumunda ise, temsilin ne anlamı kalır? Bu durumda oy fazlalığı, elmalarla armutların bile değil elmalarla kurtların toplanması anlamına gelmez mi?

Hele temsil düzeneği, seçimlerde verilen oyların en fazlasını alanın seçilmesi (çoğunluk) ilkesine dayanıyorsa, çeşitli görüşleri istemekle birlikte, belli bir görüşün temsilcisinin iktidara gelmesini istemeyen yüzde 78'lik bir çoğunluğa karşı, yüzde 22 oy alabilen, ama kendisini istemeyen her bir gruptan daha fazla oy yüzdesi tutturan görüşün temsilcisi seçilebiliyorsa, temsil sistemi çoğunluk (halk) iradesini nasıl yansıtabilir?

Amerikan demokrasisini (aslında tüm burjuva demokrasilerini) açıklayan bir çizim.

Konu, temsilci seçilebilme koşulları açısından ele alınınca, "temsili demokrasi" denen şeyin demokrasiden ne kadar uzaklaşabileceği daha iyi anlaşılacaktır. Bunu, Eski Yunanlılar bile (2500 yıl önce) anlamışlardı. Seçime başvurulan yönetimleri, hiçbir zaman demokrasi saymamışlardı. Daha çok soyluların ve varsılların kendilerini seçtirebildikleri gerçeğini göz önüne alarak, bu düzenleri "oligarşi" (azlığın yönetimi) saymışlardı. Ancak, gördük ki, Yunanlıların da demokrasi saydıkları düzenlerde ise, "halk" dedikleri halk değildi.

Çağdaş demokrasilerin halk yönetimi olup olmadıklarına karar verebilmek için, temsili olup olmadıklarına bakmak yetmez. Bunun yanı sıra, kimlere "halk" dendiğine bakmalı. Ayrıca ortada "halk" denebilecek bir sınıf şöyle dursun, toplumsal bir kategori kaldı mı? Onu araştırmalı. Dahası, çağdaş demokrasinin kuruluşunda bile "halk" var mıydı ki ortalıkta?

Burjuva demokrasisi halkın yönetimi midir?

Aristokrasiye karşı girişilen burjuva devrimlerinde, kentli tacir, zanaatçı ve malyapımcıların, serfleri, küçük köylüleri, kentli alt tabakaları (işçileri, işsizleri) yanlarına çektiklerini biliyoruz. Soylular sayılan din adamlarına ve askerlere (feodal beylere) karşı soylu olmamakta birleştirilen bu kesimler, üçüncü tabaka olarak "halk" etiketi altında toplandı. Burjuva devriminin başında, bu kesimlere "halk" demek yanlış olmayabilirdi. Aristokrasinin ortak düşmanı olmaları nedeniyle, aristokratik düzenin yıkılmasında ortak çıkarlarının bulunduğu düşünülerek, üyeleri ortak duygu, düşünce ve davranış içinde olan bir toplumsal kategori sayılabilirlerdi. Bunlar hiçbirinin soylu olmamasına bakılarak "halk katmanı" olarak nitelenebilirlerdi. Ve böyle nitelenmişlerdir. Aristokrasiyi yıktıklarında kuracakları yönetimin ise, soylu olmayanların ortak yönetimi anlamında "demokrasi" (ya da onun anlamdaşı cumhuriyet) olacağı söylenmiştir.

Seçenler mi seçilenler mi halktır?

Devrim başarıya ulaşınca, bilindiği gibi, devrime öncülük eden burjuvazi, köylü ve kentli alt katmanları (zümreleri) yönetime yanaştırmamıştır. Seçilebilmek için, hatta seçme hakkına sahip olabilmek için, belli bir mülke, zenginliğe sahip olma koşulu konmuştur. Bu koşul gerçi zamanla yumuşatılmış, hatta kaldırılmıştır. Çünkü kaldırılana dek burjuvaların iktidarı denetimlerinde tutmalarını sağlayan daha incelikli yöntemler geliştirilmiştir. Temsil sistemleri burjuvalardan yana işleyecek biçime sokulmuştur. Parlamentolara, burjuva azınlığın çıkarlarını temsil edecek kimseler seçilmiştir. Dahası, Batı demokrasilerinin, yönetsel süreçlere kitlesel çapta katılma yönünde geliştirilmesi şöyle dursun, yarı başkanlık, başkanlık sistemine kaymaya başlamaları, burjuva demokrasisinin açmazını gözler önüne sermektedir.

Tüm bunlara karşın, yönetimlerin adı demokrasi (ya da cumhuriyet) olarak kalmıştır. Demokrasi, "halkın yönetimi" demektir. Oysa ortada "halk" diye bir şey de kalmamıştır. Seçilenler halk olmadığı gibi, seçenler de halk değildir. (22)

"Halk"ın içindeki kesimler ayrışmıştır

Devrimin başında "halk" adı verilen üçüncü tabakanın içindeki kesimlerin (aralarında çıkar birliği yaratan) ortak amaçlarına, aristokrasinin yıkılmasıyla ulaşılmıştır. Devrimden sonra çıkarları, çıkarlarıyla birlikte "halk" içindeki kesimler, ayrışmaya başlamıştır. Kentli varsıllar (burjuvazi) yönetimi (temsili parlamenter demokrasi taktikleriyle) ele geçirmiştir. Kentli yoksullar (sanklotlar) yeniden yönetilen konumuna düşmüştür. Köylü kesim, serfliğin kaldırılmasıyla birlikte ortadan kalkmıştır. Daha doğrusu, büyük toprak sahibi, küçük toprak sahibi, topraksız tarım işçisi ve kente göçerek endüstri işçisi olmaya çalışan kesimlere ayrışmıştır.

Yeni bir emekçi sınıf doğmuştur

En önemlisi, kentlerde, göçmen köylülerden ve zanaatlarını yitiren kentli emekçilerden oluşan yeni bir emekçi sınıf doğmuştur. Ücretliler, devrimin başında, sınıf sayılamayacak kadar küçük bir kesimken, devrim sonrasında "işçi sınıfı" olarak görünüp hızla büyümüştür. Çıkarları, köylülerin ve kentli varsılların (burjuvaların) çıkarlarına ters düşmeye başlamıştır. Gene de "halk"tan ve onun (varmış gibi) yönetimi olan "demokrasi" düzeninden söz etmek niye? O tarihlerden beri "demokrasi" savları, ideolojik amaçlara hizmet etmekten başka hiçbir gerçekliği yansıtmamakta.

Kısacası, burjuva devrimlerinden sonra kurulan "parlamenter temsili demokrasi" denen yönetimlerin aslında "burjuva oligarşileri" oldukları söylenebilir. Ancak, kendilerine demokrasi demeyi sürdürmektedirler. Çağdaş demokrasi oyunu azlığın yönetimine "çokluğu temsil etme" savıyla, ideolojik bir örtü sağlamaktan başka bir şey değildir. Demokrasinin kuramıyla uygulaması arasında bir uçurum oluşmuştur. Bunun üzerine, oy çokluğunu sağlayan kesimin yönetiminin doğurduğu sorunlar binmiştir.

"Yeni Demokrasi" kavramı

Bu durum karşısında, demokrasi kuramında değişikliğe gidilmiştir. "Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" biçimindeki klasik demokrasi tanımı bırakılmıştır. (23) Azlıkların da temsil ediliyor olması

ve insan haklarına saygı gösterilmesi koşulları geliştirilmiştir. Bu koşulların yerine getirilmesi bile, çağdaş parlamenter demokrasilerin birer burjuva oligarşisi olma niteliğini ortadan kaldıramamaktadır.

Temsili demokrasilerde, emekçilerin, temsilcileri olarak, parlamentoya çoğunlukla kapital sahiplerini ya da kapitalin temsilcilerini seçip göndermeleri gerçeğinin altında "gönüllü kulluk" durumu yaratan entrikalar yatmaktadır. Öyle ki, çağdaş temsili demokrasilere "gönüllü kulluk" düzenleri adı verilebilir. Çağdaş demokrasinin güvenlik sübablarından biri, adil olmaktan çıktığı düşünülen bir yönetime, gelecek seçimle değiştirilebileceği umuduyla, katlanılmasıdır. Bu beklenti gerçekleşse, adil olmadığı düşünülen yönetim iktidardan seçimle uzaklaştırılabilse bile, gelecek yönetimin adaletli olacağının, kuramda hiçbir güvencesi yoktur. Uygulamada ise, ne olduğu bilinmeyen yeni partilerle ve bilenen ama kimliliği zamanla değişen eski partilerle, adaletsizlik, monarşilerde, diktatörlüklerde olduğu gibi, kesintisiz sürüp gidebilmektedir.

Özetle, çağdaş demokrasilerde (başkanlık, yarı başkanlık ve temsilli demokrasi çeşitlemeleri ve uygulamaları) en kalabalık kurultaylardan en az, en küçük kurullara kadar en fazla yetkinin (erkin) kullanılıp, devlet, parti, kabine başkanlarının son söz hakkına sahip olmaları yönündeki eğilim demokrasi idealinden giderek daha fazla uzaklaşıldığını gösterir. (24)

Gerçekten, günümüzde ve ülkemizde "demokrasi" aslında, yalnız kuramıyla ve söylemiyle değil, tüm kurum ve kuruluşlarıyla, oligarşinin çıkarlarını ve erkini "sandıktan çıkan halkın istenci" mitosuyla maskeleme işlevi görmektedir.

Not: Bu yazı dizisinin dizilmesinde nitelikli, dakik, özverili emeğinin katkılarını unutmayacağım **Fatih Unuttum** sağ olsun.

KAYNAKLAR ve DİPNOTLAR

1) Bkz. REPUBLIC vs. DEMOCRACY, www.1215org/lawnotes/lawnotes/repusden.htm, ulaşım tarihi: 23.10.2012.

2) Ayrıntılı bilgi için bkz. Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi,* Ankara, kısaltılmış 2008 baskısı, Bilim ve Sanat Yayınları, s.124.

3) Alâeddin Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne,* Ankara, 1970, A.Ü. SBF Yayınları, s.230-233.

4) "Republic" girdisi, *Wikipedia*; ulaşım tarihi: 23.10.2012.

5) Bkz. Aristoteles, *Politika,* II. IX. 4 ve V. IX. 14; "Democracy", *Wikipedia*

6) Ayrıntıları için bkz. Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi,* s.125.

7) Bkz. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* (1989 baskısı) "gerrymander" girdisi. Okuyucu, bu "kurnazlığın" günümüz "çoğunluk demokrasisi" önderlerince ülkemizde hortlatılmasını çağrıştırmış olmalı.

8) Söylevin özetlenmemiş biçimi için bkz. Thukydides, *Tarih* , II. 34-35; yorumu için bkz. Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne,* s.359.

9) Romalı pleblerin (avam halkın) kendi devletlerini kurma yolundaki, Roma'dan ayrılma girişimlerini de içeren "demokratik savaşımları" için bkz. Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi,* s.204-205.

10) "Aristokratik cumhuriyet" olgusu ve kavramı için bkz. Alâeddin Şenel, *İnsanlık Tarihi Boyunca İnsan Hakları Demokrasi İlişkisi,* İzmir, 1996, İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi Yayını, s.102.

Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş "cumhuriyet" sözcüğü "cumhur" (halk, halk kalabalığı) kökünden türetilmedir. Toplumun yüksek katmanı için kullanılan "havas" sözcüğünden farklı "kamu" sözcüğününkine yakın bir anlama gelmektedir (krş. Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca Türkçe Sözlük,* Ankara, 1971, Bilgi Yayınevi, "havass" ve "avam"; "cumhur" ve "cumhuriyet" girdileri). *Kitabı Mukaddes,* Tekvin, 17:5'te Rab'bin (İbraniler'in atası) Abram'ı çağırıp "Ve adın artık Abram çağrılmayacak, fakat adın İbrahim (İngilizce çeviride "Abraham") olacak; çünkü seni birçok milletlerin babası ettim" sözleri "cumhur" ve "cumhuriyet" kavramlarını aydınlatıcıdır. Çünkü çevirenlerin ekledikleri dipnotlarda Abram'ın İbranicede "yüce baba", İbrahim'in [Abraham'ın] "cumhurun babası" anlamına geldiği açıklamaları bulunmaktadır. Bu alıntı ve açıklamalar, patriarklıktan şefliğe geçiş olgusunu yansıtıyor olabilecekleri gibi "cumhur" sözcüğünün anlamına da ışık tutmaktadır.

11) Bkz. "republic", *Wikipedia* ve Sina Karaağaç ve Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük,* İstanbul, 1995, Sosyal Yayınlar, "libertas" ve "popularis" girdileri.

12) "democracy", *Wikipedia*; bu kaynakta öteki Ortaçağ cumhuriyetleri olarak 16. yüzyıl Japonya tacir kenti Sakai ile Ukrayna Cossack (Kazak) cumhuriyetleri sayılmaktadır.

13) Ateş Uslu, "Demokrasi", Gökhan Atılgan ve E. Attila Aytekin (Der.) *Siyaset Bilimi,* İstanbul, 2012, Yordam Kitap, s.124.

14) Bkz. Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi,* s.329 ya da öteki siyasal düşünüş tarihlerinde Machiavelli ile ilgili sayfalar.

15) Demokrasi üzerine en yeni Türkçe kaynaklardan biri olan Uslu, "Demokrasi", *Siyaset Bilimi* içinde, s.128'de Yeniçağ Avrupa'sında önceleri "demokrasi" ile "cumhuriyet" kavramları arasında bir ayrımın yapılmadığı belirtilmektedir.

16) Kentlerin feodal güçlerden özgürleşmesi eğiliminin çok daha önce "başladığını" 1215 Magna Carta belgesinden öğreniyoruz. 13. maddesinde "Londra kenti tüm eski özgürlük ve geleneklerinden yararlanacak" deniyor (Bkz. İlhan Akın, *Temel Hak ve Özgürlükler,* İstanbul, 1981, İ.Ü. HF Yayınları, s.25n.).

17) Jean Imbert, *Ölüm Cezası,* çev. Beyhan Kayhan, İstanbul, 1972, İletişim Cep Üniversitesi, s.15-16.

18) Fransız Devrimi hükümetlerinin, devrim sırası ve sonrası kargaşayla birlikte görülen insan haklarını çiğneme eylemleri (Halkın Güvenliği Konseyi'nin giyotine gönderme kararları, terör dönemi anımsansın) insan haklarını çiğnemekle birlikte, yolu insan haklarına ve demokrasiye hazırlayan kaçınılmaz "temizlik" eylemleri miydi? (bkz. Barrington Moore, Jr., *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri,* çev. Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel, Ankara, 2011, İmge Kitabevi Yayınları, "Fransa'da Evrim ve Devrim" bölümünde bu düşüncede.) Bunlar ve Devrim'in ikinci yılında Konvansiyon meclisinin Fransız sömürgelerinde Siyah köleliğinin kaldırıldığı ve sömürgelerde yaşayanların renk ayrımı yapılmaksızın "Fransız yurttaşı" sayılıp anayasadaki haklardan yararlanacakları duyurusu (bkz. Maurice Lengelle, *Kölelik,* çev. Emine Su, İstanbul, 1993, İletişim Cep Üniversitesi, s.97) buna karşılık, Napoléon'un köle emeğinin yeniden kullanılması buyruğu gibi insan haklarıyla ilgili birçok karar ve eylemi, sonul yargıya varılmadan önce göz önüne alınmasını gerektiren karmaşık olgulardır.

19) Münci Kapani, *Kamu Özgürlükleri,* s.43 ve 46. Mourgeon, *İnsan Hakları,* s.12'de mülkiyet hakkının, kişiye değil, kişinin bir sözleşmeyle girdiği alacaklı ya da borçlu sıfatına bağlı olduğu düşüncesiyle, insan hakları listesine alınmayabileceği görüşündedir. Bu görüşünü, mülkiyetin insanın özünde saklı bir nitelik olduğu savlarının kanıtlanamadığını ekleyerek desteklemektedir.

20) Bkz. "Paris Komünü", *AnaBritannica,* 1981 baskısı.

21) Jean-Luc Mathieu, *Uluslararası İnsan Hakları,* çev. Galip Üstün, İstanbul, 1995, İletişim Cep Üniversitesi, s.12'de, İnsan Hakları Evrensel Bildirge'sinin, 1948'de Birleşmiş Milletler'i dilediklerince yöneten liberal demokrasilerin ideolojisini dile getirdiğini söylemektedir. SSCB'nin ve dönemin halk demokrasilerinden altısının çekimser oy kullanmasının nedeninin, Stalin döneminin siyasal haklar tanımada gönülsüzlüğü değil, bildirgede, ekonomik ve toplumsal haklarla ilgili yeterli değişlerin bulunmaması olduğu görüşünü savunmaktadır. Zamanın Suudi Arabistan'ının ve Güney Afrika'sının çekimser oy kullanmalarının altında ise yabancımız olmayan tasaların yattığını belirtmektedir.

Alman ve Rus "sosyal demokrat" partileri, "sosyal demokrasi" konusu ve sorunları hakkında bir değerlendirme için bkz. Cenk Saraçoğlu, "Sosyal Demokrasi", Atılgan ve Aytekin (der.) *Siyaset Bilimi* içinde, s.331-346.

22) Ayrıca Mougreon, *İnsan Hakları,* s.46'da, ulus kavramıyla halk kavramının bilinçli olarak karıştırılmasıyla, halkların kendi yazgılarını belirleme hakkının engellenmesi yoluyla, halk kavramının bir başka kötüye kullanımına değinmektedir.

23) G. Sartori, *Demokrasi Kuramı,* çev. Deniz Baykal, Ankara, 1971, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, "Mükemmeliyetçilik ve Ütopya" bölümü içindeki demokrasi tanımı: "Halkın kendini yönetecek ölçüde değil de, kendi yöneticilerini değiştirmeye muktedir olacak ölçüde iktidar kullanabildiği bir siyasal sistem" biçimindedir. Dahl ise, demokrasiye "poliarşi" demektedir. (bkz. R. Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri,* çev. Levent Köker, Ankara, 1993, Türk Siyasi İlimler Derneği ile Türk Demokrasi Vakfı ortak yayını, s.3. Poliarşide, yurttaşlık çemberi yetişkinlerin geniş bölümünü içine alacak kadar genişletilmiştir; yurttaşlık hakları, muhalefete, iktidarı ve üst düzey kamu görevlilerini seçimle uzaklaştırma olanağının verilmesini içerir. Ayrıca bkz. M.A. Ağaoğulları, "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 1990, s.25.

24) Üniversite öğrenciliğim yıllarında başkanlık demokrasisinin bu özelliğini anlatmak için bir ABD başkanının kabinede oylamaya sunduğu bir karar için oylama sonunda "on bir hayıra karşı bir evet, evetler oylamayı kazanmıştır" dediği meseli aktarılırdı. Buna benzer bir durumun bugün, kamuoyunu yönlendiren güçlü medya kanalıyla, başkanlık sistemi bulunmayan birçok "demokrasi"de de görülebildiği bir gerçek!

Emeğin emektar tarihçisi: Hobsbawm

Hobsbawm'ın 'kısa yirminci yüzyıl'ı kendi deyişiyle 'yazılı tarihin en caniyane yüzyılı' oldu. Ama bu yüzyılın tarihçisi, aydını olmak Hobsbawm'ı karamsar, ümitsiz kılmadı. 'İnsanlığın büyük umutlar ve mutlak tutkular olmaksızın bir işe yaramayacağını düşünmekten kendimi alamıyorum' diye yazdı, 'bunlar sonunda yenilgiye uğrasa bile'. İflah olmadı, ölümünden bir yıl önce, 94 yaşında yazdığı kitabının adını 'Dünya Nasıl Değiştirilir?' koydu.

Baha Okar

Her kitaptan, her yazardan bir şeyler öğrenebilirsiniz. Ama bazıları var ki onlara karşı derin bir borçluluk hissetmeden edemezsiniz. İnsanın kendi tarihine bakması için yeni bir pencere açan, yeni bir ışık düşüren Eric Hobsbawm, esirgemeden sunduğu zengin tarih bilgisi ve çok yönlü kültürel birikimiyle onlardan biriydi. 1 Ekim 2012'de zatürree tedavisi için gittiği hastanede öldü. Bir tarih işçisi, gerçeği kovalayan bir biliminsanı olarak sürdürdüğü bir asra yaklaşan hayatında üretip geride bıraktıklarıyla, her tarih meraklısından ve her Marksisten alacaklı olarak bu dünyadan ayrıldı.

Hobsbawm Marksistti. Marksizm onun elinde tarihsel süreçlere yeni bir ışık tutmanın aracıydı. Bunu yapan ilk ve tek Marksist tarihçi değildi, ama tartışmasız en etkilisiydi. Tarihi "dünyada ne olup bittiğini onsuz anlayamayacağımız bir araç" olarak görüyordu. "Bu farkındalığı bana Marx kazandırmıştır" diyor, "Marx'ın tarihin ancak bir bütün olarak alındığında çözümlenebileceği yolundaki görüşünü benimsiyorum. Tarihin bir yapısı ve bir örüntüsü vardır, bunlar da insan toplumunun uzun bir zaman dilimi boyunca geçirdiği evrimin hikâyesidir." diye ekliyordu.

Hobsbawm komünistti. "Komünizmin, komünistlerin iktidara geldikleri geri kalmış ülkelerin tarihinden daha büyük bir şey olduğunu düşünüyorsanız, tarih, seçtiğiniz davadan dönmek için size yeterli bir gerekçe sunmaz" diyordu.

Yeni bir tarihçiliğin öncülerindendi. Tarihi yöneticilerin, savaşların ve diplomatik yazışmaların tarihi olarak gören, geçmişi gerçekte olduğu gibi yansıtma iddiasıyla belgeleri ve olguları sıralamayı esas alan egemen tarihçilik karşısında, Annales'cilerle birlikte İngiliz Marksist tarihçiler yeni bir yaklaşım geliştirdiler.

En bilinen eseri "Uzun On Dokuzuncu Yüzyıl" üçlemesiydi; *Devrim Çağı, Sermaye Çağı* ve *İmparatorluklar Çağı*. Onun on dokuzuncu yüzyılı 1789 Fransız devrimiyle başlayıp 1914 dünya savaşıyla kapanıyordu. Sadece bu bile tarihçilikte yeni bir anlayışın işaretiydi. Modern Avrupa tarihini incelemekte bir kalkış noktası olarak çifte devrime, İngiliz sanayi devrimine ve Fransız devrimine vurgu yaptı. Büyük devletlerin iç ve dış politikalarını, kıta içi çatışmaları ve Avrupa egemenliğinin kıta dışına yayılmasını, bunların maddi temeli olan sermayedarların çıkarlarını derinlemesine araştırmadan anlamanın mümkün olmadığını ileri sürdü. Üretim ilişkilerinin iktisadi tarihini, devletlerin ve liderlerin siyasi tarihiyle sıradan insanların kültürel ve toplumsal tarihinin özgün biçimlerde kesiştiği alanın temeli olarak kabul etti.

Marx gibi o da kapitalizmi bütünselliği içerisinde analiz edilmesi gereken topyekûn bir toplumsal sistem olarak aldı. Sınıf mücadelesini tarihsel değişimin motor gücü olarak görürken, kaba marksizmin dar ekonomik determinizmini, tarihsel kaçınılmazlık fikrini ve erekselci yaklaşımı reddetti. Eserleri Marksist tarihin altyapıya vurgusuna bağlılığın, tarihsel değişimin kaba bir açıklamasıyla sonuçlanmak zorunda olmadığının bir ispatı oldu.

Uzun yüzyılı "kısa yirminci yüzyıl" takip etti. Ekim Devrimi'yle, yani insanlığın kaderini "gündüzlerinde sömürülmeyecek, gecelerinde aç yatılmayacak" aydınlık bir geleceğe doğru yöneltmek için kalkıştığı en büyük girişimle başlayan yirminci yüzyıl, umutların boşa çıkmasıyla sonlandı. Hobsbawm'ın "kısa yirminci yüzyıl"ı "yazılı tarihin en caniyane yüzyılı" oldu. Ama bu yüzyılın tarihçisi, aydını olmak Hobsbawm'ı karamsar, ümitsiz kılmadı. "İnsanlığın büyük umutlar ve mutlak tutkular olmaksızın bir işe yaramayacağını düşünmekten kendimi alamıyorum"

diye yazdı, "bunlar sonunda yenilgiye uğrasa bile". İflah olmadı, ölümünden bir yıl önce, 94 yaşında yazdığı henüz Türkçeye çevrilmemiş kitabının adını "Dünya Nasıl Değiştirilir?" koydu.

Emeğin tarihçisiydi. En önemli eserlerinde büyük adamların, büyük devletlerin, büyük savaşların tarihini yazarken, küçük sıradan insanların gündelik yaşantısını yok saymadı. Bununla kalmadı, toplumun dışlanmışlarına odaklanan bir dizi kitap yazdı. Politik ve toplumsal düzenin kenarında yer alanların, adı sanı duyulmayanların, eylemleri ve fikirleriyle politik, ekonomik ve kültürel yaşamı kökünden değiştirebileceğini görmezden gelmedi. Tarihin unuttuklarının sözcüsü oldu. İster caz, ister eşkıyalık, ister soğuk savaş üzerine yazsın, hep çalışan ve üreten insanlara, dünya nimetlerinden mahrum bırakılanlara ve onların mücadelesinin büyük iktidar değişikliklerini nasıl belirlediğine baktı. Francis Newton takma adıyla caz üzerine köşe yazıları da yazdı. Müstear adının esin kaynağı olan Frankie Newton, Billie Holiday'in komünist trompetçisiydi.

Eric Hobsbawm bu dünyadan alacaklı gitti dedim. Hobsbawm'la ilgili bu notları derlerken faydalandığım yazısında (1) sevgili Göksel Aymaz, dünyadan başka bir alacağına dikkat çekmişti Hobsbawn'ın. Onun dediği gibi; ömrünü insanlığın hikâyesini anlamaya ve anlatmaya hasretmiş, bu hikâyenin sonunun iyi biteceğine inancını hiç yitirmemiş asırlık tarihçi, kısa çöpün uzundan hakkını alacağı günü görmeyi ve tarihe bunu da kaydetmeyi herkesten daha fazla hak ediyordu.

DİPNOT

1) "Hobsbawm: Çağımızın Bir Kahramanı", Göksel Aymaz, *Radikal Kitap*, 22.02.2008

Kendi ağzından, tarihçinin tarihi:
Hobsbawm'la söyleşi

Bu söyleşi 2008 yılında Institue of Historical Research'ün (Tarih Araştırmaları Enstitüsü) İngiltere'de tarih çalışmalarının tarihi üzerine yürüttüğü özel bir proje kapsamında, proje sorumlularından Danny Millum tarafından gerçekleştirilmiş.
Osman Altun'un özetleyerek Türkçeleştirdiği söyleşinin başlık ve arabaşlıkları bize ait. Söyleşinin İngilizce tam metnine http://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/interviews/Hobsbawm_Eric.html adresinden erişebilirsiniz.

Özgeçmişinizle ilgili vereceğiniz bilgilerle başlayabilir miyiz?

Birinci Dünya Savaşı sırasında Mısır'da doğdum ama 2 yaşındayken ayrıldığım için sonraki yaşamıma bunun hiçbir etkisi olmadı. Avusturya'da ilkokulu bitirdim, ortaöğretime başlayıp sonrasında Almanya'da birkaç sene devam ettim ve 1933'te okulu bitirip Cambridge'ten burs aldığım İngiltere'ye geldim.

Araştırma yapmaya vaktim kalmadan savaş patladı. Savaştan sonra araştırma yapmaya başladım ama çok kısa süre sonra Birkbeck'te okutman olarak iş buldum. Ve 1982 yılında emekli olana kadar orada kaldım, sonrasında New York'a giderek 13 sene daha ders verdim. Londra'da geçirdiğim zaman içerisinde aynı zamanda çeşitli Amerika ve Latin Amerika üniversitelerinde ders verdiğim dönemler de oldu. Ve 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında aynı zamanda Ecole Pratique des Hautes Etudes ile College de France'ta da dersler verdim.

Entelektüel altyapım kendine özgüdür. Babamın ailesi önce Polonya'dan, sonra da Rusya'dan göç etmiş işçi, esnaf ve marangoz göçmenler. Benim neslime kadar hiçbirisi üniversite okumadılar. Yani bunu bir burs yardımıyla yapabilen ilk kişi benim.

Anne tarafım ise güçlü bir şekilde gelişmiş yazınsal ve kültürel atmosfere sahip Viyanalı, asimile olmuş Yahudi burjuva ya da orta sınıftan insanlar. Bu yüzden Avusturya ve Almanya'daki gençlik yıllarım oldukça kayda değer.

Hobsbawm'ın Türkçede yayımlanmış eserleri

Devrim Çağı 1789-1848 (Dost), Sermaye Çağı 1848-1875 (Dost), İmparatorluk Çağı 1875-1914 (Dost), Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı (Everest), Sanayi ve İmparatorluk (Dost), Tarih Üzerine (Agora), Sıra Dışı İnsanlar Direniş, İsyan ve Caz (Yordam), Milletler ve Milliyetçilik (Ayrıntı), Devrimciler (Agora), Eşkıyalar (Agora), İlkel Asiler (İletişim), Geleneğin İcadı (Agora), Fransız Devrimi'ne Bakış (Agora), Tuhaf Zamanlar (İletişim), Yeni Yüzyılın Eşiğinde (Yordam), Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm (Agora)

Neden tarih?

Bundan sonra Cambridge geliyor. İlk defa birkaç belge yayınlamıştım ancak bu ülkede dergilerde ilk defa 1947-1948 yıllarında yazmaya başladım. İlk kitaplarım 1959 yılındaydı, o dönemden bu yana yayınladıklarım için bibliyografyama bakabilirsiniz.

Peki nasıl tarihçi oldunuz?

Ben *Komünist Manifesto* okuyan Marksist bir öğrenci olarak tarihe büyük ilgi duymaya başladım. O dönemde Almanya'da bana öğretilen tarih tamamen geleneksel ve sıkıcıydı, bir dönem bütün Alman imparatorlarının adlarını tarihleriyle birlikte ezbere biliyordum ancak sonradan hepsini unuttum. Ama çok kısa süre sonra akademik tarihçi oldum çünkü İngiliz Dilbilgisi Okulu'ndaki tarih öğretmenim tarihte iyi olduğumu düşünüyordu ve bir aşamada beni bu yola soktu.

Cambridge'teyken tarihçi olmaya kesin karar vermiş değildim. İngilizce ya da modern diller okuyabilirdim ancak şöyle bir baktığımda, İngiliz edebiyatını ya da modern dilleri kendi kendime okuyarak da öğrenebileceğimi ama tarih bölümünde geçmişte bana hiç gösterilmeyen şeyler öğretil-

diğini gözlemledim ve yoğunlaşmaya değer olduğuna karar verdim.

Sizi etkileyenler nelerdi? Öğretmenleriniz açısından veya entelektüel açıdan?

Tarihe yönelmekteki hevesime sebep olan Karl Marx'tan bahsetmeden olmaz. Ayrıca benim kişisel ilgim de vardı. Bunun yanı sıra bir sosyalist, bir solcu olarak sıradan insanların ve işçilerin tarihine, halkın tarihine duyduğum ilgi de vardı. Marksizm aslında tam bu değildir, Marksist düşünce bununla sınırlı değildir, ancak ben öyleydim.

Bir başka yerde de yazmış olabilirim, Cambridge'in büyük avantajı, iyi öğrencilerin tartışarak, yeni şeyler geliştirerek birbirlerine öğretebilmesiydi. Kurduğumuz fakülte grubu Sosyalist Kulüp de böyleydi. Ayrıca politik akıl hocalarımız tarafından iyi öğrenciler olmamız için cesaretlendirildiğimizi eklemeliyim.

İlginç.

Evet. Mesela Fransa'da durum böyle değildir. Orada okuldan çıkmak ve en kısa sürede militan olmakla yükümlüsündür. Ancak İngiltere'de böyle değildi.

Komünist Parti Tarihçiler Grubu

Sizi bu şekilde yönlendiren Büyük Britanya Komünist Partisi miydi?

Evet, çok güçlü bir şekilde. Cambridge'e gittiğim 1936 yılında katıldığım Komünist Parti.

Postan'ın dikkatimizi çektiği Marc Bloch gibi kişilerden etkilendik elbette ama söylemek istediğim, çoğunlukla okuduklarımızdan etkilendik.

Peki Annales?

Ve *Annales*.

Beatrice ve Sidney Webb

Çoğunlukla etkilendiklerimin Fransız olduğunu düşünüyorum. Üzerimdeki Alman etkisi ise tarihçilerden çok, Max Weber gibi sosyologlar ya da sosyal düşünürlerden. Fransa, çünkü 1950'deki Tarih Bilimleri Kongresi'ne (savaş sonrası ilk konferans) katılmıştım. Her konudaki tecrübesizliğime rağmen, modern toplumsal tarih üzerine bir oturumun başkanı olarak... Muhtemelen bu, o dönem uluslararası çalışmalarda yer alan tek Britanyalı tarihçi Postan'ın önerisiyle gerçekleşmişti.

İngiliz tarihçiliğinin o dönemki tecrit edilmişliğinden söz ediyorsunuz.

Evet, fazlasıyla. Ancak kongrenin, Fransızlarla irtibat kurmamı sağladığından, benim için çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Ve tabii diğer büyük etki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 10 yılda, hepsi sonradan alanında çok tanınır hale gelen insanlardan oluşan "Komünist Parti Tarihçiler Grubu"ydu. Buradaki tartışmalar, tartışmaların arkadaşlıkla birleşimi gelişimimiz açısından çok faydalı oldu.

Savaştan önceki, diğer öğrencilerle bir araya geldiğiniz, tarih tartıştığınız tecrübelerinizden söz ettiniz ve sonrasında "Komünist Parti Tarihçiler Grubu"nu andınız. Bu tarz grupların Britanyalı tarihçiler arasında nadir olduğunu düşünüyor musunuz?

Gerçekten hüküm veremem, doğru düzgün başka bir grup aklıma gelmiyor. Akıllı ve parlak çocuklar her zaman lisans dönemlerinde kafeteryada bir araya gelerek tarih tartışmanın bir yolunu bulur. Ancak araştırma yaparken bu sürecin durduğunu söylemeliyim.

O günlerde bir araştırma öğrencisi olmak, tamamen tecrit olmak demekti. Seminerler yoktu, herhangi bir şeyle ilgili eğitim yoktu ve mezunları bir araya getirecek başka bir şey yoktu. Daha sonra bulunduğum Amerika'da öyle değil ama. Orada, bizim lisans seviyesinde yapabildiğimiz şeyler mezuniyet sonrasında da yapılabiliyordu.

Emeğin tarihçisi

İlginç. Buna belki daha sonra döneriz ama ben sizin tarihteki kendi çalışma alanınızla ilgili bir şeyler sormak istiyorum. Emek tarihi çalışmalarının ya da tarihe Marksist yaklaşımın gelişmesinde önemli figürler kimlerdir sizce?

Benim de elbette en çok ders verdiğim ve üzerine çalıştığım emek tarihi konusundan söz ederken bu alanın öncüleri olan Webb'lere geri dönmek gerekir. *Sendikacılığın Tarihi* (*History of Trade Unionism*) o kadar olmasa da, *Endüstriyel Demokrasi* (*Industrial Democracy*) 19. yüzyıl sendikaları hakkında yazılmış kesinlikle en iyi kitaptır. Araştırmalarımın epey bir kısmını Webb külliyatında yaptım. Ve de Cole. Bunlar saygı duyduğumuz insanlardı. Yoksa 1950'lere hatta 60'lara kadar emek tarihi konusuna eğilen pek fazla tarihçi yoktu.

1960'ta "Emek Tarihi Çalışmaları Topluluğu"nu kurduğumuzda belirli bir sayıdaydık. Tabi ki Marksistler vardı, akademisyen olmaları hiç de gerekmiyordu. Kimileri, Edward Thompson gibi, sonradan akademisyen oldu. Benim kendi alanım emek hareketlerinin öyküsel tarihi değildi ki geleneksel olan buydu; işçi sınıfı örgütlerinin yapısal tarihiydi. Bu örgütlerin neler yaptığı; bir ölçüde emeğin içerisinde örgütlü olmayanların önemi de dahil… Bu oldukça yeni bir alandı.

Bence 50'lerde bu konunun öncüleri genç Marksistlerdi çünkü başka kimse yoktu. Bir ölçüde Londra Ekonomi Okulu da bu alanda epeyce uzmana ev sahipliği yapıyordu. Pek yayın yapmasa da sosyal tarih ve emek tarihi konusunda çok fazla çalışmış oldukça etkili bir profesör vardı. Sonrasında onu yeni topluluğun danışmanı ve üyesi yaptık.

1960 ve 70'lerden sonra bu alanda kayda değer bulduğunuz başka figürler var mı?

Emek tarihinde mi? Elbette Edward Thompson, çok açık. Benim kuşağımın daha yaşlı üyeleri ya da biraz daha genç olanlar, emek tarihi konusunda çalışmaya devam ettiler.

Gençlerdeyse, 60'ların radikalizminden etkilenerek emek tarihine eğilen bir grup vardı. Parti siyasetiyle, enternasyonal sosyalizmle ilgili olanlar veya bazı Troçkist gruplardan söz edilebilir.

Tarih yayıncılığı

Elbette bir de *Labour History Review* (Emek Tarihi Dergisi) var. Bu topluluğu kurduğumuzda, insanlar genel tarihin bir parçası olarak yazsın diye dergi değil bülten tercih etmiştik. Ancak zamanla tam bir dergi haline dönüştü.

Bir özel alan dergisi olmasını istemediniz…

Gündemi oluşturmak ve görüş alışverişinde bulunmak için bir topluluğumuz vardı. Ancak sadece alan çalışmaları yayınlamak istemiyorduk.

Fransızlar, biraz da bizim etkimizle *Le Mouvement Social* (Toplumsal Hareket) çevresinde önemli emek tarihi çalışmaları yaptılar, bu yüzden bu alandaki büyük çalışmalar daha çok Fransızcadır çünkü İngilizler böyle büyük işlere girmediler. O dönem, yayıncıların tarihçilerden büyük, genel kitaplar yazmalarını talep ettiği bir dönem değildi. Bugünse emek tarihi bir zamanlar olduğu kadar merkezi olmadığı için emek tarihi üzerine gene böyle talepler yok.

Ayrıca özellikle Amerikalı solcular, ama sadece solcular değil, emek tarihi konusunda etkindiler. Ancak koşullar çok farklı olduğundan çok fazla etkilendiğimizi düşünmüyorum.

Peki tarihin bu alanıyla ilgili sizin topluluğunuzdan başka önemli kurumlardan söz edilebilir mi?

Bu alanda değerli sayabileceğimiz en önemli kurum, her şeyden önce uluslararası konferanslardı. 1950, 1955, 1960 ve hatta 1965'teki konferanslar üniversite ve öğrenci sayısındaki büyük artıştan öncedir. Bu yüzden tarihçilerin temas kurması için konferanslar çok önemliydi. Bundan sonra sayı çok fazla olduğundan bu mümkün olmadı.

İkinci olarak Britanya'daki benim de katıldığım "Ekonomi Tarihi Topluluğu" sayılabilir. Orada bulunma nedenim, alanda çalışan çok az insanla bir arada bulunmaktı. Herkes birbirini tanıyordu.

Üçüncüsü "Emek Tarihi Çalışmaları Topluluğu"… Şahsen ben hiçbir zaman "Toplumsal Tarih Topluluğu"ndan, 'toplumsal tarihçi'lerden etkilenmedim. Ama diğer insanlar bu topluluk içerisinde çok aktiftiler. Toplumsal tarihin özel bir alan olmadığı, toplum tarihinin bir parçası olarak genişletilmesi gerektiğine dair kendi görüşümü korudum. Bu konuyla ilgili bir makale de yazdım.

Dergilerden bahsetmek gerekirse *History Workshop Journal* (*Tarih Atölyesi Dergisi*) 1970'lere kadar bu alanda oldukça kayda değerdir. Ancak daha önceki, *Annales*'in sahip olduğu kurumsal destek olmadan onun kadar önemli işler yapmış olan *Past and Present*'ı (*Geçmiş ve Bugün*) unutmak olmaz. Genç, aktif ve geleneksel karşıtı tarihçiler kendilerini bu işin içinde buldular ve çok hızlı bir şekilde kendilerini kanıtladılar.

Geleneksel karşıtlığı... Bu Marksistleri ve hem Marksist olmayan geleneksel karşıtlarını bir araya getirdi.

Basmakalıp, eski tarih anlayışı. Tarihler, hükümetler, savaşlar, çatışmalar ve bir ölçüde kurumlar. Sosyal yönden çok az, kültürel yönden çok zayıf. Birkaç ay önce bir konferansta Robert Evans, neyin değiştiğini görmek için Grant ve Temperley'in Avrupa tarihi üzerine standart ders kitabı ile uzun bir tarihsel dönemin incelenmesinin yeni örneği olarak bir anlamda onun yerine geçen, benim *Devrim Çağı* kitabımın karşılaştırılabileceğini söyledi.

Past and Present ekibinde hepimiz gençtik ama John Elliott gibi daha gençler de vardı. John Elliott'un ideolojik ilgisi pek yoktu ama en başından itibaren Katalan Devrimi'ne ilgi duyuyordu.

Benzer şekilde daha çok benim neslimden Lawrence Stone ve onun gibi diğerleri. Bu durum bir ölçüde derginin işlevli olduğunu gösteriyor. *Annales*'in tersine, parasal kaynağımız olmadığı için kendimize ait bir merkeze hiçbir zaman sahip olamasak da…

Ama John Elliott, Lawrence Stone ve diğerlerinin 1958'de katılımını, dergi için ileri bir adım, bir genişleme olarak olumlu görüyor olmalısınız.

Şey, aslında kendileri için bir adımdı. Evet, dergi için çok heveslıydiler ama yapmak istedikleri şey daha az Marksist yönelimliydi. Bu durum bizim başlangıçtaki amaçlarımızla da uyuşuyordu, genç, yenilikçi tarihçilerin bir cephesini oluşturmak istiyorduk. Temel mesele kendimizi bir "bilimsel tarih dergisi" olarak adlandırmaya devam edip etmeyeceğimizdi. Bunu istemiyorlardı, bundan vazgeçmekle fazla bir şey kaybetmedik, gördünüz gibi bu içeriği hiç değiştirmedi. Daha ilginç olan, bir kolektif olarak, böyle insanların katılımından önce ya da sonra hiçbir zaman makalelerle ilgili ideolojik tartışmalar yaşadığımızı hatırlamıyorum.

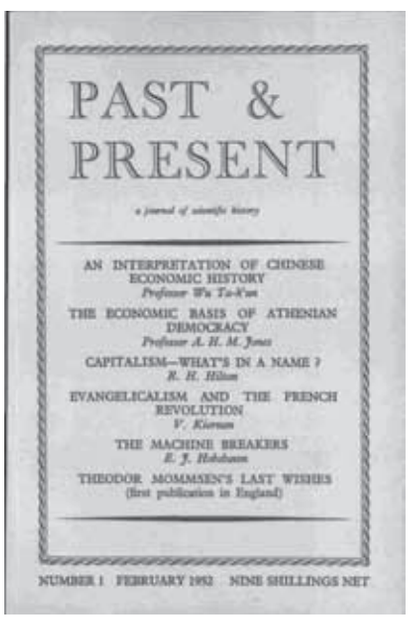
Komünist tarihçiler ve diğerleri

Yani Marksist ve Marksist olmayan çizgiler arasında bir parçalanma yoktu?

Hayır. Başlangıçta bunu yapsa yapsa komünistler yapardı. Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nün (Institute of Historical Research) dergiyi almayı reddettiği zamanlardı.

Tarihin ironisi, şu anda sizinle söyleşi yapmak için geldiğim yer.

Past and Present'ın ilk sayısının kapağı. Derginin bu sayısında Hobsbawm'ın "makine kırıcılığı" üzerine bir makalesi yer alıyor.

PAST & PRESENT

a journal of scientific history

AN INTERPRETATION OF CHINESE ECONOMIC HISTORY
Professor Wu Ta-k'un

THE ECONOMIC BASIS OF ATHENIAN DEMOCRACY
Professor A. H. M. Jones

CAPITALISM—WHAT'S IN A NAME ?
R. H. Hilton

EVANGELICALISM AND THE FRENCH REVOLUTION
V. Kiernan

THE MACHINE BREAKERS
E. J. Hobsbawm

THEODOR MOMMSEN'S LAST WISHES
(first publication in England)

NUMBER 1 FEBRUARY 1952 NINE SHILLINGS NET

Nihayetinde aldılar ama birkaç sene sürdü.

Bu girişim, tarih kuruluşları adına komünistleri veya solcuları tecrit etme amacıyla mı yapılmıştı?

Anti-komünist bir tepki olduğunu düşünüyorum. Başlangıçta yazı işleri kurulunun ve komitenin büyük çoğunluğu komünistlerdi. Sanat tarihçisi Wittkower gibi bize katılmak isteyen bir iki kişi "bunun kendileri için iyi olmayacağı" konusunda uyarıldı. Sonrasında H. M. Jones ve Betts gibi bazı yaşlı cesur radikaller katıldılar. Başlangıçta kurulun komünist olmayan üyelerine veto yetkisi verdik. Komünist olmayan bir üye bir makaleye hayır derse basmayacaktık.

Oy çokluğuyla yok sayılmayacaklarına dair güvence vermek için mi bu yapıldı?

Evet. Tabii daha sonra bunlara gerek kalmadı.

Kuruldaki komünistler de siz, Rodney Hilton, Cristopher Hill olmalısınız?

Evet üçümüz vardık. Teorik olarak Maurice Dobb da kuruldaydı ama pek ortaya çıkmadı. Gençlik günlerimden beri en özgün İngiliz Marksist yazar olduğunu düşündüğüm Gordon Childe da bir dönem kuruldaydı.

Rodney, Christopher ve ben, üçümüz de "Komünist Parti Tarihçiler Grubu"ndandık ve tabii bir de derginin teknik olarak editörü John Morris vardı.

1956 yılının (o yıl Sovyetler'in Macaristan'ı işgalinin ardından Britanya KP'sinden ve Tarihçiler Grubu'ndan önemli kopmalar olmuştu. -ç.n.) Komünist Parti Tarihçiler Grubu'na ve Past and Present'a ne gibi bir etkisi oldu?

Yukarıda saydığım sebeplerden ötürü *Past and Present*'a etkisi olmadı. Komünist Tarihçilere ise etkisi büyük oldu çünkü önemli figürlerden çoğu ya partiden atıldı ya da ayrıldılar. Çoğunluğu solda ve birçoğu Marksist kalmaya devam etti. Aramızdaki ilişki sonuna kadar arkadaşça kaldı.

Eski Komünist Grup dağılmadı ama çok da fazla bir şey yapmadı. Hâlâ bir yerlerde "Sosyalist Tarihçiler Topluluğu" olarak devam ediyor ama pek bir katkı yapmıyor.

Tekrar emek tarihinde ve Marksist tarihteki büyük tartışmalara ve çatışma noktalarına dönmek istiyorum.

Emek tarihini ayırmak istemiyorum. Öncelikle, bu dönemde Marksist tarih anlayışına ait olup da, Marksist olmayanların paylaşmadığı özel sorunların olduğuna inanmıyorum. Üyesi olmaktan şanslı hissettiğim, 1950 ve 60'ların tarih biliminin araştırma ve eğitim yöntemlerini dönüştüren kuşağı, bütün dünya için konuşursak, farklı ideolojilerden geliyordu.

Örneğin Fransa'da tek bir kayda değer Marksist tarihçi vardı. Bloch ve Annales'in çok farklı ideolojik kökenleri vardı. Hiç kuşkusuz bazı Almanlar, İngiliz örneğinden etkileniyordu. Amerikalılar da, Almanlar da. Bielefeld Üniversitesi'nden Wehler ve Kocka gibi *Historische Gesellschaftswissenschaft* (*Tarihsel Sosyal Bilim*) çevresi, *Past and Present*'ın etkisi altındaydı. Ancak herhangi bir anlamda Marksist değillerdi. Kendilerini solda tanımlayan insanlardı ama böyle olması da şart değildi.

Söylemek istediğim, kimse Braudel'in politik olarak hangi tarafta olduğunu söyleyemez. Cumhuriyetçi olduğunu farz ediyorum ancak herhangi bir siyasi parti mensubu olarak tanımlanamayacak kadar iyi bir politikacıydı. Diğer bir büyük tarihçi Labrousse bir Marksist olduğunu iddia ediyordu, epeyce iktisadi materyalist türden. Leon Blum kabinesinin başıydı.

Fransa'daki "Halk Cephesi" hükümetinde mi?

Evet, Leon Blum hükümetteydi. Marksistlerin özel olarak feodalizmden kapitalizme geçiş sorunuyla yüzleştiğini ama bunu kabul etmeyen Marksist olmayanların bile, eğer toplum ve ekonomi tarihçileriyse, Ortaçağ'dan modern çağa geçiş sorunuyla karşı karşıya geleceklerini düşünüyorum.

Yani isim farklı ama özünde...

Özünde, ne hakkında konuştuğunuzu biliyordunuz, evet. Bu bence bir yere kadar 1930'ların "Büyük Buhran"ının bir sonucudur. Büyük çaplı krizler ve büyümeden bahsediyorduk. Almanlar gibi. Ekonomi tarihiyle uğraşan herkes 14. ve 15. yüzyıllar ile 16. yüzyıl arasındaki zıtlığı fark edebiliyordu.

Örneğin 17. yüzyıl krizi hakkında bir tartışma başladı. Bu konuyla ilgilenen bir Fransız tarafından başlatıldığını sanıyorum. *Past and Present*'da yayımlandı, konuyla ilgili bir kitap çıktı ve tartışma bir süre devam etti. Birkaç sayı daha yayınlandı. Tartışma o kadar önemliydi ki, Hugh Trevor-Roper gibi bu görüşte olmayanlar bile katıldı. Trevor-Roper ilk döneminde Marksist yaklaşımdan etkileniyordu.

Tarihin toplumsallaştırılması

Bizi ve birçok ekonomi tarihçisini ilgilendiren bir diğer mesele moderniteye, modern endüstriyel ya da ticaret toplumuna geçiş meselesiydi. On sekizinci yüzyıl ile ilgili pek bir şey bilinmiyordu ama Hatcher ve onun gibiler sayesinde daha çok bilinen bir döneme dönüştü.

Ve bunun bir ölçüde 1930'larda yetişen bir neslin ortak bakış açısının bir sonucu olduğunu söylüyorsunuz.

Esas değişimin, toplumsal unsurların tarihe katılması olduğunu görüyorsunuz. Sosyal bilimler -demografi, ekonomi, sosyoloji ve bunun gibi şeyler. Yani tarihin toplumsallaştırılmasından söz ediyorum. Bu nesildeki dönüşümlerin arkasında bunun olduğunu düşünüyorum. Bunu değişik yollarla yaptılar ama yapmaya çalıştıkları şey buydu.

Örneğin Fransızlar, İngiliz veya Amerikalılara göre politik tarih açısından daha militandılar. Marksist terimlerle olsun veya olmasın, bu

yüzden bizim için, İngiliz Marksistleri için, Fransızlarla, Braudel çevresiyle aynı dili konuşmak daha kolaydı. Paradoksal olarak, Fransız komünistleri Braudel çevresine karşıydı. Ama Fransız komünistlerinin profesyonel tarihçilikle pek ilgileri yoktu.

Emek tarihiyle ilgili en büyük meselenin ekonomik gelişimle sıkı bağları olan yaşam standardı meselesi olduğunu düşünüyorum. İlk defa 50'lerde önem kazandı. Esasında Profesör T. S. Ashton'a uzanan bir görüş her şeyin yavaş da olsa iyiye gittiği yönündeydi. Marksistler ve diğer emekten yana çevreler işçilerin sömürülmesinden bahsederken, onlara göre endüstrileşme doğrudan baskı yerine gelişimi doğuruyordu.

Yaşam standardı üzerine *Ekonomi Tarihi Dergisi*'nde benle Max Hartwell arasındaki ünlü görüş alışverişi sadece bir başlangıçtı. O dönemden bu güne, antropometrik tarih ya da tüketim tarihi gibi büyük gelişmeler oldu. Ancak bu konularda en büyük gelişmeler Fogel, Williamson ve diğerleri gibi Amerikalıların eseridir.

Bu ekonomik tarihçiler arasında önemli bir konu olmakla beraber 70'lere kadar insanları pek fazla etkilemedi.

Sınıf tartışmaları

Diğer büyük mesele de, Edward Thompson tarafından geliştirilen sınıfın doğası ve bir oluşum olarak sınıf üzerineydi. Ama bence bütün olarak sınıfla ilgili konuşan çok fazla insan olmuş olsa da çok büyük bir gelişim olmadı.

Sınıf üzerine tartışmalar "kültürel dönüşüm" akımından etkilenenler tarafından yürütülüyordu. 70'lerde ve 80'lerde ise sınıf kelimesinin terminolojisi üzerine tartışılıyordu.

Evet, benim kastettiğim de bu. Bu tartışma böyle devam edip durdu. Kültürel dönüşüm akımının bence başarısızlığa yazgılı olan ana amacı sosyal yönü tarihten çıkarmaktı. Dilbilimsel akım ise yeni değildi, neredeyse bütün Alman seminerlerinde bu konu zaten tartışılıyordu.

Yani İngilizlerin bu konuyla aniden karşılaştığı söylenebilir mi?

Evet, İngilizler dilin doğasını ve ona dair diğer şeyleri araştırmak gerekliliğiyle aniden karşılaştı. Ama "kültür dönüşümü" akımı daha önemlidir. Bizim kuşağımızın kültürü tamamen görmezden geldiği söylenemez ama gereken önemi vermediği açıktır.

Tartışmanın önemi açısından, sanat tarihçisi Francis Haskell (Gombrich'ten bu yana bu ülkedeki en önemli sanat tarihçisidir), *Past and Present*'da en başından itibaren yazmıştır ve benim bildiğim kadarıyla tutkulu bir anti-komünisttir. Birçok konuda tutkuludur. Biz eski arkadaşız, ancak bu farklı bir mesele.

"Kültür dönüşümü"nün esas sorunu, sadece tarihteki sosyal yönden uzaklaşma eğilimi içinde olması değil, gerçek tarihten de uzaklaşma eğiliminde olmasıdır. Örneğin 1970'lerde ve 1980'lerdeki muazzam sayıda anı çalışmaları. Anı bugünle ilgilidir; geçmişte ne olduğuyla değil, insanların geçmişte olanlar hakkında sonradan ne düşündükleriyle ilgilidir.

Zamanının birincil kaynaklarına göre oldukça farklı bir kaynak değil mi?

Birincil kaynaklar bile gerçekte ne olduğunu tekrar inşa etmek yolunda bir girişimdir. Söylemek istediğim, insanların sonradan ne düşündükleri çok önemlidir ama bu düşündüklerini söyledikleri dönem için bir önem taşır, hakkında düşündükleri dönem için değil.

Büyük soruların tarihçisi

Yaptığınız ayrımı anlayabiliyorum.

Söylemeğe çalıştığım, bugün için örneğin Birinci Dünya Savaşı hakkında muazzam sayıda anı çalışması var. Esas sorun, çok çok uzun zaman önceki Birinci Dünya Savaşı'nı neden yeniden keşfettiğimiz ve bunun ne anlama geldiğidir. Ancak Somme Savaşı'ndan hatıralarla ilgili ne yazılmış olursa olsun, yazılan, gerçekte olanla aynı değildir.

21. yüzyıl Britanya'sıyla ilgilidir, 20. yüzyıldakiyle değil yani…

Evet söylemeye çalıştığım şey tam olarak bu.

Ayrıca kültürel tarih, evrimsel bir tarihe uymayacak alanlara girmeye çalışıyor. Örneğin bugün "duyguların tarihi" ya da "bedenlerin tarihi" gibi bir moda var. Galiba bunun öncülüğünü Fransa yaptı, *Annales* çevresi değil ama oradaki birkaç kişi. Ama "Mastürbasyonun Tarihi" -galiba bu yazıldı- ya da "Ağlamanın Tarihi" gibi bariz biçimde ilginç olan konular, bazı şeyleri birbiriyle karşılaştırmaktan ve zıtlıkları ortaya çıkarmaktan ibarettir, şeylerin birbirine nasıl dönüştüğünü anlatmaz.

Sanıyorum tarihi önemsiz olan ile kayda değer olan arasındaki ayrımın ortadan kalktığı bir alana dönüştürdüğünü söylüyorsunuz.

Söylemek istediklerimden birisi bu, evet. Diğer taraftan, neyin kayda değer olduğu tarihle ilgili sorduğun sorulara göre değişir. Siyasi tarihe, öyküsel (geleneksel) tarih anlayışına bakılırsa, büyük sorular sormaya karşıdır. Bir toplum diğerine nasıl dönüşür? Ortaçağ nasıl dönüşmüştür? Eğer büyük sorularla düşünüyorsan, elbette Afrika'dan insanların bütün dünyaya nasıl yayıldığından başlayabilirsin. Oradan bugüne nasıl gelindi?

Böyle büyük sorular sormazsan geriye bir sürü ilginç şey kalabilir ve bunlara büyük bir ilgi duyarak bazılarıyla ilgili yazabilirsin, elbette bilimsel olarak da yazabilirsin ama bunlar büyük sorulara cevap vermeye yardımcı olmaz. Benim kuşağımın bakış açısı buydu. Hatta 1950'lerde ve 60'lardaki genç insanların da böyleydi.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Doğumunun 100. yılında Alan Turing
Bilgisayarlarımızda yaşıyor!

İnsan Turing'in hayatını okurken heyecan duyuyor. Bir bakıyorsunuz, Turing mantık alanında basit görünen ama çığır açan yenilikler getiriyor. Son derece soyut olan, öğrenciyken "bu benim ne işime yarayacak ki..." dediğimiz matematiği başka bir alanda somutlaştırıyor. İlk bilgisayarların yanında o var. Sonra kendisini yapay zekâ alanındaki tartışmaya yön verirken görüyoruz. Ve bir bakıyoruz, Turing biyolojiye el atmış. Şimdi sırada ne var diye meraklanırken bu harika insan bir anda ölüyor!

Bilişim dergisinin Eylül 2012 tarihli sayısında, BMO (Bilgisayar Mühendisleri Odası) Kurucu Yönetim Kurulu ile yapılan bir röportaj yer almaktaydı. BMO Kurucu Yönetim Kurulu'na yöneltilen sorulardan birinde, Matt Mullenweg, Mark Zuckerberg, Bill Gates ve Steve Wozniak bilgisayar dünyasının kurucuları olarak nitelendiriliyordu. Bu kişileri, bilgisayar dünyasının kurucuları olarak nitelendirmek, (özellikle Gates ve Wozniak için) popüler kültürde oldukça yaygın olsa da *Bilişim* dergisine hiç yakışmamıştı. Soruya verilen yanıtta bu uygunsuz ifadeye dikkat çekiliyor, söz konusu kişileri "bilgisayar piyasasının kurucuları ve sahipleri" olarak tanımlamanın daha uygun olacağı belirtiliyor ve bilgisayarın çok sayıda bilimcinin ve mühendisin kolektif çabasının bir ürünü olduğu vurgulanıyordu.

Bugün telgrafı Samuel F. B. Morse'la, telefonu Alexander Graham Bell ile ve radyoyu Guglielmo Marconi ile özdeşleştiriyoruz. Oysa bilgisayar gibi bu icatlar ve daha birçoğu, tek bir kişiye ait değil. Bu icatların öncesinde birikmiş bir toplumsal emek var ve adları pek bilinmese de birbirinden habersiz kişilerin aynı dönemde paralel olarak gerçekleştirdiği icatlar söz konusu.

Joseph Marie Jacquard, Charles Babbage, Ada Lovelace, John Atanasoff, Konrad Zuse, John von Neumann ve Alan Turing... Her biri bilgisayarın oluşumunda önemli katkıları olmuş bilimciler. Fakat her şeye karşın, soyutla somut, geçmişle gelecek arasında bir köprü olan Alan Turing'i ayrı bir yere koymak gerekiyor. Turing, başını Leibniz'in çektiği 17. yüzyıl matematikçileri ile 1940'lı yıllarda başta Von Neumann olmak üzere ilk modern bilgisayarları yapan bilimciler ve mühendisler arasında bir köprü oldu. 42 yıllık kısa yaşamına çok şey sığdırdı. Bilgisayar biliminin temellerini attı, 2. Dünya Savaşı'nda Nazi şifrelerini çözdü, yapay zekâ ile ilgilendi, biyolojik örüntülerin oluşumu üzerine çalıştı.

Gençliği ve öğrenimi

Alan Mathison Turing, 23 Haziran 1912 tarihinde Londra'da doğdu. İlk çocukluk yıllarını, Hindistan'da olan anne ve babasından uzakta, kendisinden beş yaş büyük olan ağabeyi ile beraber geçirdi. Okula gitmeden kendi kendine okumayı öğrendi ve altı yaşında gittiği gündüz okulunda matematiğe olan yatkınlığı ile öğretmenlerinin dikkatini çekti. Ancak hem okulda hem de evde ilk çocukluk yıllarında bile kendisini belirli kurallara hapsetmek isteyenlere karşı kararlı bir tutum takındı.

Turing, 1922'de 9-11 yaşındaki çocukların gittiği ve müfredatın Genel Giriş Sınavı'ndaki sorulara göre oluşturulduğu Hazelhurst'a başladı. Tembel bir öğrenci olduğu söylenemezdi. Fakat belirli bir amaca yönelik hazırlanmış müfredat Turing'in araştırmacı kişiliğine uygun değildi. Buna rağmen, zorunluluğu fark ederek sınavlarını başarıyla geçti ve Sherborne'da okumaya hak kazandı. Sherborne, iyi bir okul olmasına rağmen burada verilen eğitim de Turing'in eğilimlerine uymuyordu. Yunanca ve Latince ağırlıklı klasik bir eğitim verilmekteydi. İngilizcede sınıfının en kötüsüydü, Latincede sondan ikinciydi.

Fakat Sherborne yönetiminin öğrencileri için gereksiz gördüğü konularda Turing'in dehası kendini belli ediyordu. Matematikte çeşitli formüller oluşturuyor, kimyadaki başarısıyla öğretmenlerinin ilgisini çekiyordu.

Hakkındaki raporlarda, asosyal bir çocuk olarak nitelendiriliyor, el yazısının özensizliğinden şikâyet

Alan Turing (1912-1954). 42 yıllık kısa yaşamına çok şey sığdırdı.

ediliyor ve kimi zaman göze çarpan deha pırıltılarına rağmen yöntemsiz olmakla eleştiriliyordu. Örneğin özellikle matematikte, Turing'den ispatları adım adım yapması beklenirken, Turing buna uymuyordu. Okul müdürüne göre Turing'in yaklaşımı temelden önce evin çatısını yapmaya benziyordu.

Bu dönemde, Turing'in Cristopher Morcom ile tanışması hayatının önemli dönüm noktalarından biri oldu. Turing, kendisiyle aynı konulara ilgi duyan bir arkadaş bulmuştu. Birlikte bilimsel deneyler yapıyorlar ve bilim dünyasındaki problemleri tartışıyorlardı.

Ancak Morcom'un 13 Şubat 1930'da tüberkülozdan ölmesi Turing'i derinden sarstı. Bir daha hiç kimseyle Morcom'la olduğu kadar yakın olamayacaktı. Turing, Morcom'un ölümünden sonra yazdığı bir yazıda düşüncenin doğası üzerine yoğunlaşıyor, ruh ve onun donanımı olarak gördüğü beyin ile ilişkisini sorguluyordu.

Hayat devam ediyordu. Morcom'la ortak düşlerini gerçekleştirmek için daha çok çalışması gerekiyordu. 1931 yılında girdiği sınavlar sonrasında, Cambridge Üniversitesi'nde yer alan Kraliyet Koleji'ne girmeye hak kazandı.

Bu okul bünyesinde çok sayıda ünlü bilimciyi, özellikle de matematikçiyi barındırmaktaydı. Bertrand Russell, Max M. H. Newman, Maynard Keynes... Daha sonra bu ünlü bilimcilere, Almanya'dan ve İtalya'dan kaçan bilimciler de eklendi. Turing için eşsiz bir ortamdı. Fakat yine sessiz ve çekingendi. Matematik veya fen bilimleri dışındaki konular Turing'in ilgisini çekmiyordu. Buna karşın, Kraliyet Koleji'nin politik atmosferi Turing'i de etkilemişti. 1933 yılında annesine yazdığı bir mektupta, Rusya'ya gitmeyi düşündüğünü ve Savaş Karşıtı Konsey'e katıldığını yazıyordu. Savaş Karşıtı Konsey, hükümetin savaşa girmeye niyetlenmesi durumunda savaş gereçleri ve kimyasal maddeler üreten işçiler arasında grevler örgütlemeyi planlıyordu.

Turing, Rusya'ya gitmedi. Fakat daha sonra göreceğimiz gibi, faşizme karşı savaşta tarihi bir rol üstlendi.

Turing'in Kraliyet Koleji'ndeki öğrenim hayatı pek iyi başlamadı. Hazelhurst'ta ve Sherborne'da olduğu gibi sadece ilgisini çeken daha ileri düzey konularla ilgilendiğinden ilk sınavlarında başarısız oldu. Fakat bu sefer kısa sürede kendini toparladı. Kolejdeki ikinci yılında, teorem ispatlarındaki ve problem çözümlerindeki orijinal yaklaşımıyla John Maynard Keynes'in ve George Hardy'nin ilgisini çekti. Keynes, Turing'in yüksek eğitim bursunu almasına yardımcı oldu. Hiçbir yükümlülüğü olmayacaktı, ne ders verecekti ne de laboratuvar asistanlığı yapacaktı. Kendisinden beklenen sadece istediği bir konu üzerine çalışmasıydı. Çalışma alanı olarak matematiksel mantığı seçti.

Yeni bir dal: Matematiksel mantık

Matematiksel mantık, o zamanlar matematiğin yeni yeni oluşan bir dalıydı. 17. yüzyılda, Isaac Newton ve Gottfried von Leibniz tarafından temelleri atılan calculus (analiz), cebirin ve geometrinin aksine sabit ilişkilerle değil, değişimle ve sonsuz küçüklüklerle ilgileniyordu. Calculus, fen bilimlerinde ve mühendislikte birçok yeniliğin de önünü açtı; sanayi devrimi calculus üzerinde yükseldi. Matematiksel mantığın ilgi alanı ise matematiğin kendisiydi. 1930'larda fizikçilerin kuantum teorisiyle fiziğin kendisinin sınırlarını sorguladıkları gibi matematikçiler aynı sorgulamayı matematiksel mantık ile yapıyorlardı. Matematiksel mantık, kümelerle, biçimsel sistemlerin inşası, değerlendirilmesi ve bu sistemlerle nelerin ispatlanabileceği ile ilgileniyordu. En baştaki soru, hesaplamanın (İngilizcedeki calculate değil, computer kelimesinin kökeni olan compute) ne olduğu idi. Bazı problemler kolayca hesaplanabilmekteydi, örneğin milyonlarca sayıyı büyükten küçüğe sıralamak kolay bir hesaplamaydı. Fakat bir okuldaki ders programlarının hazırlanması, dersliklerin ve öğretmenlerin programa göre dağıtılması, bunu yaparken de bazı sınırlamaların gözetilmesi (örneğin, A adlı matematik öğretmeni, matematik derslerinin sabahları 3. ve 4. saatte olmasını tercih ediyor) zor bir hesaplamaydı. Peki, bir hesaplamayı kolay ya da zor yapan neydi? Her problem hesaplanabilir miydi? Bir problemin, hesaplanabilir olduğuna nasıl karar verilebilirdi? Kısacası, modern anlamda bir computer (bilgisayar) yokken mantıksal matematikçiler compute kavramını tartışıyorlardı. Bu aynı zamanda, bilgisayar daha icat olmadan bilgisayarın sınırlılıklarının da araştırılmasıydı.

1910 yılında, matematikçi oldukları kadar filozof da olan Bertrand Russell ve Alfred North Whitehead, *Principia Mathematica*'nın birinci cildinde kapsamlı ve tutarlı bir matematiksel mantık yaratmaya giriştiler.

Bletchley Park'taki Alan Turing büstü.

Ancak matematiğin tutarlı ve çelişki içermediğini gösterme amaçlı bu uğraş Gödel'in 1931 yılındaki makalesiyle altüst oldu. Gödel makalesinde kararsızlık (undecidability) ilkesi ile bir belitsel sistemin kendi kendinin tutarlılığını gösteremeyeceğini, eksiklik (incompleteness) ilkesi ile de bir belitsel sistem içerisinde ispatlanamayacak doğru ifadeler olduğunu söylüyordu.

Turing, matematiğin alt üst olduğu bir dönemde ve ünlü matematikçilerin yoğun olduğu bir yerde öğrenimine başlamıştı. 20. yüzyılın önemli filozoflarından Ludwig Wittgenstein'in fikirleriyle tanışması da bu döneme rastlar. Wittgenstein, mantıksal matematikçilerinkine benzer soruların yanıtlarını dil alanında arıyordu. Matematikçiler, hangi problemlerin çözülebilir olduğunu araştırırken Wittgenstein'ın temsilcisi olduğu analitik filozoflar hangi tür soruların sorulmasının faydalı olabileceğini belirlemeye çalışmaktaydılar. Turing, Wittgenstein'ın dersine katılan tek matematikçiydi. Derste kendi alanının tek temsilcisi olması zaman zaman matematiği Wittgenstein'a karşı savunma sorumluluğunu da getiriyordu. Bir derste Wittgenstein, insanların neden matematikteki çelişkilerden korktuğunu sorguladığında Turing'in buna yanıtı şöyle olmuştu:

"İçerisinde gizli bir çelişki olup olmadığından emin olmadıkça *calculus*'u uygulama konusunda emin olamazsınız... Herhangi bir çelişki içermeyen köprünün çöküp çökmeyeceğini bilmezsiniz, ancak çelişkiler içeriyorsa işlerin bir noktada ters gideceği neredeyse kesindir."

Turing Makinesi

Turing'in 1935 yılında Max Newman'dan aldığı derste duyduğu Hilbert'in Karar Verme Problemi (Entscheidungsproblem), yalnız kendisinin değil tüm dünyanın kaderini değiştirecekti: İyi tanımlanmış matematiksel bir savın ispatlanabilirliğini belirleyebilecek mekaniksel (step-by-step) bir sistem var mıdır?

Turing, bu problemi basitleştirip hesaplanabilirlik (computability) başlığı altında inceledi. Bir problemin çözümü için verilen bir algoritma ya da mekaniksel bir metotla prosedürün girilen tüm geçerli sayılar için çalıştığı gösterilebilir mi? Veriler ne olursa olsun, makine bir sonuca varmalıydı. Turing bu yaklaşımıyla, Hilbert'in sorusuna sembolik bir düzeyde yaklaşan diğer matematikçilerden ayrılıyordu. Problemi önce hesaplanabilirlik biçiminde ele aldı. Sonra da bunu somutlayacak, basit işlemlerden oluşan, Turing Makinesi olarak bilinen mekanik bir yöntem oluşturdu.

Turing Makinesi, adının ilk çağrıştırdığının tersine, fiziksel değil kavramsal bir makineydi. Bir diğer deyişle, bilgisayarın donanımsal kısmına değil, yazılımsal kısmına işaret ediyordu. Turing Makinesi, aşağıdaki gibi sonsuz uzunlukta bir kâğıt rulosu ve bu kâğıdın üzerindeki kareleri okuyup değerlendiren bir tarayıcı içeriyordu:

Tarayıcı aşağıdaki işlemleri yapabiliyordu:

- Yürürlükteki karenin üzerine kullandığı semboller kümesinden birini yazılması.
- Yürürlükteki karenin içeriğinin boşaltılması.
- Bir soldaki ya da sağdaki kareye geçilmesi.
- O anki durumun ya da yapılan son işlemin sonucunun bir yazmaca yazılması.

Turing Makinesi'nin bir diğer bileşeni ise, belirli bir durumda herhangi bir sembol okunduğunda hangi işlemin yapılacağını ve sonucunu gösteren komut tablosuydu.

Örnek: (bkz. http://www-gti.det.uvigo.es/~jrial/Proyectos/INEIT-MUCOM/Turing/MaqTur.htm#ex1):

Birlik sayı sisteminde bir toplama işlemi yapalım. Birlik sayı sistemine göre:

5=11111

2=11

Sayılar birbirlerinden aşağıdaki gibi 0 ile ayrılıyor:

...000011011111000...

Her bir karakter aşağıdaki gibi sonsuz bir rulo kâğıdında yer alıyor:

..	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	..

Komut tablomuz, algoritmamız ya da mekaniksel yöntemimiz de aşağıdaki gibi:

	Okunan	Okunan
Durum	0	1
A	0,A,>	0,B,>
B	1, dur	1,B,>

İşleme A durumunda başlayacağız. Bu komut satırına göre,

A durumundaysak ve 0 okursak: 0 yazılacak, yine A durumunda kalınacak ve bir sağa gidilecek.

A durumundaysak ve 1 okursak: 0 yazılacak, B durumuna geçilecek ve bir sağa gidilecek.

B durumundaysak ve 0 okursak: 1 yazılıp, işlem sonlandırılacak.

B durumundaysak ve 1 okursak: 1 yazılacak, B durumunda kalınacak ve sağa gidilecek.

Buna göre sonuç aşağıdaki gibi 7 olacak:

..	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	..

Böylece Turing, modern bilgisayarın yazılım kısmını yapmış oluyordu. Turing, bu kavramsal makinenin hesaplanabilir her şeyi hesaplayabileceğini gösterdi. Bazı programlar çok kısa sürede hesaplanabilirken bazılarının hesaplanması günler, aylar, hatta yıllar alabilirdi. Ama bu, programları daha hızlı çalıştıracak donanımların yapılması başka bir alanın sorunuydu. Turing için şu an önemli olan hesaplanabilirliğin kendisiydi.

Turing, Hilbert'in problemini çözmüştü. Ama mantıksal matematik alanının önemli isimlerinden Alonzo Church de Turing bu çözümünü yayınlamadan önce sembolik bir yaklaşımla bu problemi çözmüş ve yayınlamıştı. Newman, Church'e

Alan Turing 1947'de Amatör Atletizm Birliği'nin düzenlediği şampiyonada maratonu 2 saat 46 dakika 3 saniyede koşmuştu. Bu derece profesyonel olmayan bir koşucu için olağanüstüydü.

bir mektup yazdı. Ondan Turing'in Princeton'a kabulünde ve doktora çalışmalarında yardımını istedi. Church bu isteği geri çevirmedi ve makalesinin yayınında da Turing'e yardımcı oldu. Normal şartlar altında, sonuçlarını ilk yayınlayan tarihe geçer. Fakat Turing'in Karar Verme Problemi'ne getirdiği çözüm öylesine olağanüstüydü ki Karar Verme Problemi'nin çözümü literatüre Church-Turing Tezi olarak geçti.

Nazi şifrelerini kıran adam

Turing, Princeton'da sayılabilirlik konusundaki çalışmalarını geliştirdi ve 1938 yılında doktorasını başarıyla tamamladı. Burada bilim dünyasının birçok önemli ismiyle de tanıştı. Ancak Amerikan kültürü Turing'e çok yabancıydı, İngiltere'ye geri dönmek istiyordu. Von Neumann onu bu kararından vazgeçirmek için yanında asistanlık önerdi. Ama kabul etmeyerek 1938 yılında Cambridge'e döndü.

1 Eylül 1939 yılında, Almanya, Polonya'yı işgal etti. Çok taraflı savunma anlaşmalarına göre bu durum İngiltere ve Fransa için de savaş demekti. Savaş ilanından birkaç gün sonra, matematikçilerden, dil uzmanlarından ve örüntü tanıma konusunda yetenekli olduğu düşünülen satranç ustalarından oluşan bir grup uzman Bletchley Park'ta toplanmaya başladı. Bu uzmanlardan, Alman şifrelerini kırmaları beklenivordu. 1938 Eylül'ünden beri İngiliz kod kırma örgütünde yarı zamanlı çalışan ve Enigma adlı şifre makinesinin kripto analizi üzerine yoğunlaşan Turing, bu grubun en önemli isimlerinden biriydi.

Atlantik'teki savaşın kazanılması için Alman şifrelerinin kırılması gerekiyordu. Kuşatma altındaki İngiltere'ye Atlantik üzerinden yakıt, gıda, sağlık ve cephanelik yardımı yapılıyordu. Almanlar da bu yardımın İngiltere'ye ulaşmasını engellemek için saldırılar düzenliyordu. Böylece, destek alamayan İngiltere'nin direnci çökecekti. Almanların bu saldırılarına karşı koyabilmek için en etkin yol Almanların Enigma adlı şifre makinesi üzerinden gerçekleşen iletişiminin çözümlenmesiydi. Ayrıca bu şifrelerin kırılması, zamana karşı bir işlemdi.

Turing, matematik bilgisini bu sefer Nazi şifrelerini kırmak için kullandı. Turing'in savaş süresince beş önemli katkısı oldu:

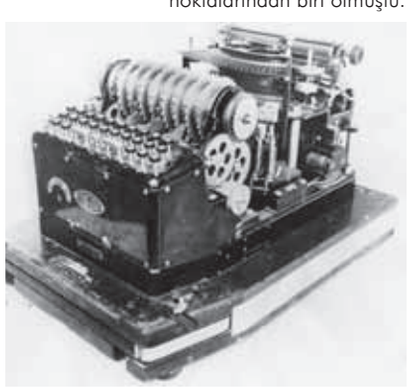
- İlk şifre kırma makinelerinden olan Bombe adlı makineyi tasarladı.
- Alman donanması tarafından kullanılan bildirim prosedürünü tespit etti.
- Bombe'un daha verimli kullanımı için Banburismus adlı kriptoanaliz sürecini geliştirdi.
- Nazilerin kullandığı Lorenz şifrelerinin kırılmasına katkıda bulundu.
- Delilah kod adlı, ses şifreleme aracını geliştirdi.

Elektronik makineler yapmak

Savaş sona erdiğinde Turing, Britanya İmparatorluğu Nişanı ile ödüllendirildi. Savaş sonrası, Cambridge'e geri dönüp hayatına kaldığı yerden devam edebilirdi. Ama Turing'in aklı elektronik makinelerdeydi. Cambridge'e, matematik kariyerine, geri dönmesi durumunda yeterli desteği alamayacaktı. Bu nedenle, tercihini Ulusal Fizik Laboratuvarı'ndan (National Physical Laboratory - NPL) yana kullandı. NPL, akademik bir kurum olmayıp son teknolojiler üzerine çalışan bir enstitüydü. NPL ilk başta ülkenin en başarılı elektronik mühendislerinin radar ve bilgisayar teknolojileri üzerine çalıştıkları bir yerdi. Daha sonra sayısal hesaplamanın teorisi ve gerçekleştirimi üzerine çalışan matematikçiler de NPL'ye katıldı. Turing'in katıldığı matematik biriminin amacı hızlı hesaplamalar için gerekli elektronik cihazların geliştirilmesiydi. Ancak, Amerikalılar, 1946 yılına kadar gizli yürüttükleri ENIAC adlı bilgisayarı kamuoyu ile paylaştıklarında NPL'nin geç kaldığı anlaşıldı. ENIAC'ın en büyük özelliği, daha önceki elektronik cihazların aksine sadece belirli bir konuda (örneğin sadece şifre kırmada) hesaplama yapmayıp, farklı amaçlar için de yeniden programlanabilmesiydi.

Fakat ENIAC'ın ilk versiyonlarının programlanması kolay değildi. Turing'in bunu aşmak için önerileri vardı. NPL'nin matematik biriminin başkanı olan John R. Wormersley, Turing'e sıfırdan bir bilgisayar

Almanların Enigma şifreleme cihazının kırılması, 2. Dünya Savaşı'nın dönüm noktalarından biri olmuştu.

yapma fırsatı sundu. Turing, Otomatik Hesaplama Motoru (Automatic Computing Engine - ACE) adını verdiği bilgisayarının genel bir tasarımını 1946 yılının Şubat ayında yayınladı. Turing, makalesinde bilgisayarların işlemlerini nasıl hızlandırılabileceğini tartışıyor ve asıl dikkat edilmesi gerekenin bilgisayarın hafızası olduğunu belirtiyordu.

Turing'in asıl odaklandığı alan ise komut setinin hazırlanmasıydı. ENIAC'ın tasarımcıları, onluk düzeni tercih etmişti. Turing ise ikilik düzenin daha uygun olduğu görüşündeydi. Ayrıca, karmaşık donanımlar yerine basit komutlardan oluşan sınırlı bir komut setini tercih ediyordu. Dolayısıyla, donanımsal karmaşıklığı yazılıma ağırlık vererek aşmayı istiyordu. Böylece ilk makine dilini de tasarlamış oluyordu.

Fakat yöneticilik Turing'e göre değildi. Bir süre sonra, kırtasiye işleri ve sık toplantılar Turing'i bunaltmaya başladı. NPL yönetimi de Turing'in huysuzluğundan ve takım çalışmasına ayak uyduramamasından şikâyetçiydi. 1947 yılında projeden ayrıldı ve Kraliyet Koleji'ne geri döndü. 1948 yılının ortalarında, Manchester Üniversitesi'nden resmi adı Küçük Ölçekli Deneysel Makine (Small Scale Experimental Machine -SSEM) olan, Bebek kod adlı projeden bir davet aldı. Proje, verilerin saklanması ve işlenmesi konusunda önemli yenilikler içeriyordu. Turing, projenin sonlarına doğru katıldığından sadece yazılımsal katkılar yaptı.

Turing, 8 Haziran 1954 günü evinde ölü bulundu. Ölüm nedeninin yatağının hemen yanındaki siyanürlü elma olduğu anlaşıldı. Ölümün intihar olup olmadığı çok tartışıldı. Sistem onu önce ölüme sürükleyip sonra özür diledi. Sackville Park'taki heykelinde Turing elinde bir elmayla betimlenmiş.

Bilgisayar, insan gibi düşünebilir mi?

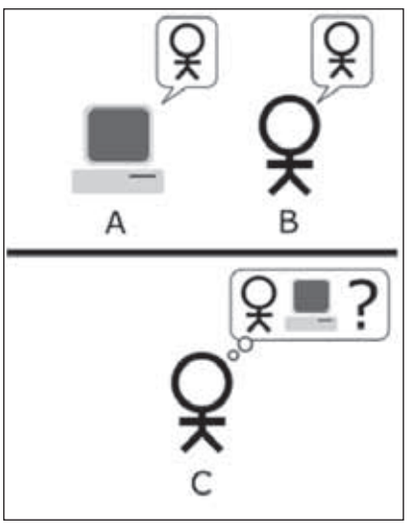
1950'lere gelindiğinde Turing, bilgisayarların pratik geliştirim süreçlerine ilgisini tamamen kaybetmişti. Kendisinin de belirttiği gibi ACE üzerine çalışırken bile asıl ilgi alanı bilgisayarın pratik amaçlar için kullanımından çok insan beyninin bir modelinin oluşturulup oluşturulamayacağıydı. Yazının başında da belirtildiği gibi, Turing, Morcom'un ölümünden sonra insan zihninin doğası ve donanımıyla (beyniyle) ilişkisi üzerine kafa yormaktaydı. Ve yine en başa gelmişti... Ama bu sefer soru sahibi, bir lise öğrencisi değil, bir bilimciydi.

Bilgisayarlar, insanlar gibi düşünebilir mi? Bilgisayarlar, insanlar gibi bir zekâya sahip olabilirler mi?

Bu sorulara yanıt verebilmek için, önce zekânın bir tanımını yapmak gerekiyordu. İlk başlarda, satranç oynayan bir bilgisayar, yapay zekâyı göstermek için anlamlı olabiliyordu. Satrançtaki olasılıklar sınırlıydı, 10^{50} olası pozisyon vardı. Çok sayıda pozisyon da dikkate değer değildi. Satranç oynayan bir bilgisayara düşen, en kısa sürede mümkün olduğunca ileride oluşabilecek pozisyonları değerlendirip buna göre hamle yapmaktı. Teknolojinin gelişmesiyle beraber, bilgisayarların hesaplama hızı da artıyordu. Dolayısıyla, bilgisayarların bir süre sonra daha iyi satranç oynamasının nedeninin, bilgisayarların daha iyi düşünüyor olması değil, bilgisayarların donanımsal açıdan daha gelişmiş olması olduğunun farkına varıldı.

Turing, "Hesaplayan Makineler ve Zekâ" (Computing Machinery and Intelligence) başlıklı makalesinde, yapay zekâ sorunsalı için aşağıdaki açılımı önerdi:

Eğer C kişisi, yazı tabanlı bir konuşmada, karşısındaki insan (B) ile makineyi (A) ayırt edemiyorsa, makinenin zekâsından söz edebiliriz.

Turing aynı makalede, yapay zekânın olabilirliği konusundaki itirazlara da yanıt veriyordu (bkz. http://www.loebner.net/Prizef/TuringArticle.html).

1950'lerin başına gelindiğinde ise Turing başka bir alana, matematiksel biyolojiye yönelmişti. Morfogenezle, canlı şekillerinin oluşumuyla, ilgilenmeye başladı. 1952 yılında, "Morfogenezin Kimyasal Temeli" başlıklı bir makalede morfogenez üzerine olan hipotezleri sundu...

Toplum, kendi kahramanını öldürüyor!

İnsan Turing'in hayatını okurken heyecan duyuyor. Bir bakıyorsunuz, Turing mantık alanında basit görünen ama çığır açan yenilikler getiriyor. Son derece soyut olan, öğrenciyken "bu benim ne işime yaracak ki..." dediğimiz matematiği başka bir alanda somutlaştırıyor. İlk bilgisayarların yanında o var. Sonra kendisini yapay zekâ alanındaki tartışmaya yön verirken görüyoruz. Ve bir bakıyoruz, Turing biyolojiye el atmış. Şimdi sırada ne var diye meraklanırken bu harika insan bir anda ölüyor!

1952 yılında Turing'in eşcinsel olduğu ortaya çıktı. İngiliz yasalarına göre eşcinsellik o zamanlar suçtu. Ama Turing, kişiliğinin bir parçası olan eşcinselliğini saklamaktan sıkılmıştı artık. Turing, müstehcen uygunsuzluktan suçlanıp mahkemeye verildi. Turing geri adım atmadı. Mahkeme kararına göre ya

hapse girecekti ya da bir yıl boyunca libidosunu düşürmek için östrojen hormonu almak zorunda kalacaktı. Turing, hormon almayı kabul etti. Böylece biyoloji üzerine yaptığı çalışmalarına devam edebilecekti. Fakat kısa bir süre sonra devletin gizli işleri için güvenilirlilik izni kaldırıldı.

8 Haziran 1954 günü, temizlikçisi Turing'i evinde ölü buldu. Yapılan araştırmada, ölüm nedeninin yatağının hemen yanındaki siyanürlü elma olduğu anlaşıldı. Turing intihar mı etmişti? Şüpheler bu yöndeydi. Ama arkadaşları, gelecek planları yapan ve bunu çevresiyle paylaşan Turing'in intihar edebileceğine ihtimal vermiyorlardı. İngiliz Gizli Servisi'nin bir suikastı olduğu yönünde iddialar da vardı. Annesi, kaza olduğunu söylüyordu.

Son ölüm nedeni her ne olursa olsun toplum, kendi kahramanını öldürmüştü. Ve öldürmeye de devam ediyordu.

Bu harika bilimci bilgisayarlarımızda yaşıyor!

2001 yılında çevrilen *Enigma* adlı filmde, Enigma şifrelerinin kırılması anlatılırken bile Turing'in adını anmadılar, onun yerine heteroseksüel bir karakter yarattılar.

2009 yılında, İngiltere Başbakanı Gordon Brown İngiliz Hükümeti ve faşizme karşı savaşın başarıya ulaşmış olması nedeniyle şu an özgürce yaşayabilenler adına Turing'den özür diledi.

Turing, bugün bilgisayarlarımızda yaşıyor...

NOT: Bu yazının hazırlanmasında, Harry Henderson'ın *Alan Turing Computing Genius and Wartime Code Breaker* adlı eserinden yararlanılmıştır.

Cari açık... Sağlıksız büyüme... Dış kaynak bağımlılığı... Kriz olasılığı...

Ekonomi nereye?

Ekonominin mutlaka kamu odaklı, ama kamunun da emeğin sırtına bastığı değil, emek odaklı, gelir dağılımını iyileştiren, bütçeden eğitim, sağlık, konut, barınma, kültür paylarını artıran, buna karşılık asker polis harcamalarını azaltan, vergiyi adil toplayan, dolaylı vergilerden ziyade herkesten gelirine göre vergi alan bir yapıya evrilmesi gerekiyor. Bu anlamda bütün makro politikaların yeni baştan birbiriyle uyumlu şekilde örülmesi tek çıkar yol.

Mustafa Sönmez
Söyleşi: Baha Okar

Gazeteci-yazar Mustafa Sönmez bağımsız bir iktisatçı olarak 70'li yılların sonlarından beri Türkiye ekonomisini yakından izliyor. Sönmez, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım* (3 cilt), *Türkiye'de Holdingler*, *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği*, *100 Soruda Dışa Açılan Türkiye Ekonomisi*, *100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye* gibi pek çok kitabın da yazarı. 2009 yılından beri de *Cumhuriyet Gazetesi*'ndeki köşesinden ekonomiye dair gözlem ve değerlendirmelerini okurlarıyla paylaşıyor. Biz de Sönmez'e güncel veriler üzerinden Türkiye ekonomisinin gidişatını sorduk.

Hükümet kısa bir süre önce orta vadeli ekonomi programını açıkladı ve bazı hedeflerini revize etti. Hemen öncesinde de Zafer Çağlayan'la Ali Babacan'ın ekonomi yönetiminde "gaza mı basalım frene mi" polemiği vardı. Her fırsatta ekonominin tıkırında olduğunu söylüyor olsalar da, belli ki hükümet gidişata bir müdahale ihtiyacı duyuyor. Orta vadeli programda hedefler küçültüldü, temkinli bir ekonomik planda karar kılındı. Bu müdahale ne anlama geliyor, buradan başlayalım isterseniz…

2007-2008'de küresel kriz patladığında haliyle Türkiye de etkilendi, özellikle de Avrupa üstünden. Avrupa'ya olan ihracatta önemli bir azalma yaşandı. Doğrudan kaynak girişinde aksama oldu ve 2009 yılı yüzde 5'e yakın bir küçülmeyle kapandı. Ama krizi aşmada özellikle kamu maliyesi ve bütçe imkânları önemli bir rol oynamıştı. AKP iktidarı bütçe kaynaklarını kullanarak krizden büyümeye geçişi sağladı ve akabinde de dışarıdan yabancı kaynağın girişiyle birlikte ekonomi iç pazara dönük olarak 2011 de ortalama yüzde 9 büyüdü. Ama bu dış kaynağa bağımlı ve özellikle ithalat odaklı bir büyüme…

Mustafa Sönmez'le Türkiye ekonomisinin göstergeleri üzerine söyleştik.

Büyümedeki esas faktör buydu o hâlde.

Evet, dış kaynak belirleyici oldu. İzlenen kur politikası üretimden ziyade dış kaynağı cazip kıldı. Dolayısıyla bu tür dış kaynak girişi büyümeye yol açtı ama bu arka planda patlayan bir ithalat ve beraberinde de bir cari açık problemi getirdi.

Yani sağlıklı bir büyümeden söz edemiyoruz…

Sağlıklı olmuyor tabi. Yani bu büyüme eğer ihracata dönük olsaydı, döviz kazandırıcı olsaydı, hem sürdürülebilirlik hem de ortaya çıkardığı sonuçlar açısından fazla sorun olmazdı. Ama bizde ağırlıkla iç pazara yönelen, iç pazar odaklı büyüme oluyor. Bu ithalat ağırlıklı büyümenin sonunda da cari açık gibi bir sorun ortaya çıkıyor.

Bu tabii dış yatırımcıları ürküten bir anomali. Fakat Türkiye'deki 2001 krizinde bütçenin kamu maliyesiyle ilgili sorunlarını halletmiş olması bu tür endişeleri gidermede bir avantaj durumundaydı. Şimdi yüzde 9 büyüdükten sonra ve arka planda bir cari açık kamburu oluşunca, bu açık önemli bir risk olarak görülmeye başlandı. Kredi değerlendirme kuruluşları Türkiye'ye bir türlü artı not vermediler. O zaman da bunu sürdürmenin daha fazla problem olacağı göz önünde bulundurularak bir yumuşak iniş kararı alındı. Dış dinamikler de aslında bu büyümeyi sürdürmeye imkân vermiyordu.

Cari açık kamburu

Dış dinamikler derken?.. Mesela dışarıdan gelen sermaye mi kesiliyor?

Bir azalma oldu ama esas önemlisi dış kaynağın kalitesi. Makbul olan doğrudan yabancı sermayenin gelmesidir. Ama Türkiye'ye daha çok sıcak para dediğimiz, borsaya ve devlet tahvillerine gelen ve her an kaçıp gidebilecek ya da dış borç yükümüzü çoğaltacak para türü giriyor.

Makbul dediğiniz doğrudan yatırımlar bu dış kaynağın aşağı yukarı yüzde kaçını oluşturuyor?

Yüzde 15'ler civarında olması lazım. Doğrudan yabancı kaynak çok gelmiyor, gelenler de zaten özelleştirmeden pay almak üzere geldiler. Mesela 2007-2008'de Tekel'i ya da bankaları satın almak için gelenler.

Bize gelenler daha çok borsaya yöneliyor. Devlet tahviline yatırım yapıyorlar. Ya da yabancı bankalar kredi veriyorlar. Bu da tabii dış borç yükünü artırıyor. Oysa kaynak sıkıntısı olan ülkeler dış kaynağı doğrudan yatırıma yönlendirmeye gayret ediyorlar. Ama onun da gelmesi için içerideki iklimin epey cazip olması lazım. Şimdi doğrudan yabancı sermaye daha çok Asya'ya, Çin'e, Hindistan'a, Güney Kore ve Malezya'ya gidiyor.

Bunun nedeni oralarda üretimin daha kârlı olması mı?

Üretim maliyetlerinin düşük olması bir etken ama bir o kadar önemlisi, istikrarın varlığı açısından da şartları değerlendiriyorlar. Türkiye'ye gelmemeleri bu anlamda manidar, ekonominin güven verici olmadığının bir işareti.

Sonuçta 2012'nin büyüme hedefi yüzde 4 olarak belirlenmişti. Önceki yıl yüzde 9'du. Ona göre kredi politikaları ve diğer politikalar ayarlandı. Fakat yılın ortasına gelindiğinde anlaşıldı ki yüzde 4'e bile ulaşılamayacak. Yılın ilk yarısı yüzde 3 büyümeyle sonuçlanmış. Şimdi hedefi revize edip 3,2'ye çektiler. Ama ikinci yarıda biraz daha tempo kaybetti ve sanırım yılı yüzde 3'ün altında büyümeyle kapatacak Türkiye.

Küçülmeden dolayı ithalatın azalmasıyla cari açık da biraz azalmaya başladı. Ama yine de açık milli gelirin yüzde 8'i oranında ki bu da yine G20 ülkeleri içinde Türkiye'yi rekortmen ülke yapıyor. Yani cari açık kamburu azalmış olmuyor. Büyüme hızındaki düşüş ve ithalatın azalması cari açık sorununu çözmeye yetmiyor.

Fakat buna bağlı olarak bütçe gelirleri azalmaya başladı. Çünkü bütçeye giren gelirler ağırlıkla dolaylı vergiler. Yani KDV ve ÖTV gibi, iç tüketimden ve ithalattan alınan vergiler. İthalat azalınca ve içerde tüketim düşünce bu vergiler toplanamamaya başlandı.

Şu son zamanlarda rakıya, sigaraya gelen sürekli zamlar?..

Bununla ilgili. Ağustos sonunda baktılar ki 8,5 milyar bütçe açığı verdiler. Hemen telaşla bu vergileri artırdılar, zamları koydular biraz gelir gelsin diye. Ama o da çare olmayacak çünkü harcamalar ayarı bozulmuş vaziyette. Bir kere sosyal güvenlik kalemine bütçeden yapılan transferler çok büyüdü. Sağlıkta dönüşüm adı altındaki oy avcılığı odaklı proje giderek çok ciddi kaynak yutuyor. Sosyal Güvenlik Kurumu harcamalarını primleriyle karşılayamıyor. Bütçeden daha çok kaynak istiyor. Bunun yanı sıra AKP iktidarı güvenlik kadrolarına, 4+4+4'den dolayı eğitim kadrolarına, sağlık kadrolarına yeni personel kattı, dolayısıyla personel harcamaları da arttı. Açık veren KİT'ler var. Belediyeler var.

Hâsılı, bütçeyi alttan alta kemiren böylesi şeyler artmaya başladı. Gelirler azaldı harcamalar çoğaldı. Bu kez bütçe açık vermeye başladı. Cari açık varken bir de bütçe açığı çıkınca, işte o ciddi bir risk. İki kamburla birden uğraşmak... Tek başına cari açık olduğu zaman yatırımcılar şöyle düşünüyorlardı, ciddi bir problem olursa hükümetin elinde muhtemel bir krizle başa çıkabilecek, yangını söndürebilecek bir bütçe kaynağı var. Şimdi o da riske girmeye başladı.

Bu da tabii tehlikeli ve şimdi bunun önüne geçmek için ne yapabiliriz diye bakıyorlar. Bütün bu özelleştirme, 2B satışları, harcamaları kısma falan bunun içindi ama başarılı olabileceklerini sanmıyorum. Çünkü önümüzde bir de seçim maratonu var. Seçim ekonomisi izlemek isteyecekler. Halkı üzecek şeylerden bir ölçüde kaçınmaya çalışacaklar. Bütçe açığına yönelik tedbirlerle seçim ekonomisi arasında kalacaklar.

Şimdi bu son orta vadeli programda bu yılı yüzde 3,2 büyümeyle kapa-

Ocak-Ağustos döneminde toplam 36,0 milyar dolarlık cari açığa karşılık ülkeye 53,3 milyar dolar döviz girdi.

** 6,8 milyar dolar doğrudan yatırım için.*

** 20,3 milyar dolar portföy yatırımı (bono-hisse senedi) için.*

** 22,0 milyar dolar net kredi kullanımı oldu.*

** 4,2 milyar dolar nereden geldiği belli olmayan döviz.*

tırız diye tahmin ediyorlar. 2013 için yüzde 4, sonrası için ise 5 hedef koydular. Böyle hedefler konuyor aslında ama bu yetmiyor. Sonuçta hükümetin bu hedefleri tutturup tutturmayacağı tamamen dışarıdan kaynak gelip gelmemesine bağlı. Ülke 2009 krizini yaşadığında da orta vadeli programda 2011 için yüzde 3,5 büyüme hedefi koymuşlardı. Sonra öyle bir dış kaynak girişi oldu ki büyüme yüzde 9'a ulaştı. Onların bile ummadığı bir dış kaynak akışı oldu.

Büyüme istihdam yaratmıyor

Büyüme sihirli bir kavram sanki. Ekonomide başarının tek ölçütü gibi anılıyor. Öyle mi gerçekten? Oysa büyüme denilen şey bütün toplumun tek vücut refaha ermesi değil elbette.

Büyüme mal ve hizmet üretiminin artışı demek aslında. Tarımda sebze, meyve, hububatın artışından tutun, sanayide demir-çelik üretiminin, çimento üretiminin artması, ona bağlı olarak ticaret faaliyetinin artması, taşımacılığın artması, bankacılık faaliyetinin, hizmetlerin artması... Bu da normalde daha çok istihdam, daha çok insanın değer üretmesi demek.

Belirttiğiniz gibi, geçen yıllardaki büyümenin sağlıksızlığını göz önüne alırsak, bu yüksek büyümenin istihdam yarattığını söylemek mümkün mü peki?

İstihdam yarattığı söylenemez. Sonuçta bir büyüme oldu mu, oldu. Daha çok otomobil üretildi, daha çok buzdolabı, çamaşır makinesi üretildi. Daha çok inşaat yapıldı. Ama bu üretimin nasıl bir format içinde yapıldığı da önemli. Üretilen şeyi dışarıya satıp ihtiyacınız olan dövizi kazanabiliyor musunuz, yoksa tamamen iç pazara mı satıyorsunuz? Bunu üretirken gerçekten emek-sermaye dengesini tutturup insanlara iş imkânı sağlıyor musunuz? Pastayı adilce ücretlilerle bölüşebiliyor musunuz, dolayısıyla toplumun üreten kesiminin bir alım gücü oluyor mu? İşte bunların hepsi büyümenin kalitesini, kimyasını belirleyen şeyler. Türkiye için kaliteli bir büyümeden söz edilemez.

Büyümede ve 2009 krizini atlatmada dış kaynağın rolüne dikkat çekmiştiniz. Bu bakımdan şimdi durum ne? Olası bir riskli durum yeni bir dış kaynak girişiyle aşılır mı?

Bu film tekrar vizyona girer mi, kolay değil. Şöyle ki, bir kere dış konjonktür giderek biraz daha kötüleşiyor, özellikle de Avrupa ayağı.

Bir de bu para girse bile, Türkiye büyümeyi nasıl yapacak. Bir kere iç tüketimde tencerenin dibi epey bir kazındı. 2010-2011'de iç tüketim açısından insanları epey bir borçlandırdılar. O sayede iç tüketim çarkı döndü ama borçlanmanın sınırına gelmiş durumda Türkiye'de hane halkı. Bunun dışında bazı özel yatırımlar yapıldı başta inşaat olmak üzere. Bunlar o çarkı çevirmede yardımcı dinamiklerdi ama bunların da sonuna gelindi. Geriye ihracat kalıyor. İhracatta da doğrusu Türkiye'nin pek bir iddiası olamıyor birkaç nedenle. Birincisi, dış pazarlarda Avrupa zaten kemer sıkıyor, küçülüyor. Avrupa'ya yapılan ihracat toplam ihracatın yüzde 50'si civarındayken şimdi yüzde 30'lara 33'lere indi.

Büyüme istihdam yaratmıyor, iş kuyrukları kısalmıyor.

Yani Avrupa'nın kendi koşullarından ötürü bir pazar kaybı var.

Evet ve onu telafi edecek diğer pazarlar da, örneğin Ortadoğu ve çevre pazarlar da çeşitli nedenlerle genişleyemiyor. Bir kere o pazarlarda sizin rakipleriniz var, başta Asya ülkeleri. Bir de uluslararası politik duruşu itibariyle bir politik tavır var Türkiye'ye karşı. İran ve Irak pazarları, kuzey hariç, dirsek gösteriyor Türkiye'ye. Suriye de mâlum. Rusya epey bir enerji satıyor ama karşılığında pek fazla mal almıyor. Çin Türkiye'ye ciddi ihracat yapıyor ama mal almıyor. Suriye meselesi ve Ortadoğu'daki duruşu Türkiye'ye ekonomik anlamda ayrıca bir sorun çıkarıyor.

Tersinden düşünürsek, Türkiye bu politik pozisyonundan ötürü, bazı Arap ülkelerinden kaynak girişleriyle desteklenmiyor mu?

O bir şablon ve aslında toplam gelen kaynaklarda Ortadoğu ve Arap pazarlarından gelenin öyle belirleyici bir ağırlığı yok. Kısmi şeyler var tabi, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerden. Ama Türkiye'ye gelen yabancı kaynağın esas menşei Avrupa'dır, Avrupa sermayesi ve Avrupa bankalarıdır. Doğrudan sermayenin bileşenine baktığımızda yüzde 80'i Avrupa kaynaklı.

İnşaat sektörü soluk borusu

Bu kırılgan ekonomide çarkı çevirmekte inşaat sektörünün rolüne dikkat çektiniz. Sahiden inşaat sektöründe ciddi bir canlılık var. Bütün ülke şantiye gibi, dev plazalar, konut projeleri her yerde. Ali Ağaoğlu gibileri televizyondan inmiyor. İnşaat sektörünün rolü ne gerçekten?

Biraz genişletelim; son tahlilde inşaat dediğimiz iç pazara, iç tüketime dönük bir faaliyet. Bu özellikle konu İstanbul olunca biraz farklılaşıyor. İstanbul'un bir küresel kent olarak pazarlanmak istenmesi, toprak rantının yüksek olması böyle bir şeyi

ön plana çıkardı. Hükümet özellikle 2007-2008'de sanayide ciddi daralmalar söz konusu olunca ve sanayide çok fazla da gidecek bir deniz olmadığını fark edince, dış pazarlar açısından sermaye birikimini böyle bir inşaat kulvarından yürütme fikrine kapıldı. Sermaye de buna balıklama atladı. Özellikle İstanbul'da toprak rantı ve muhtelif konut yatırımlarından ofis yatırımlarına, eğlence merkezlerine, alışveriş merkezlerine hatta statların yenilenmesine dönük epey bir kapasite keşfedildi ve buradan yürünmeye başlandı. Sanayici diye bildiğimiz sermaye kesimleri bile sanayiden ve hatta finanstan kısmen çekilerek inşaat kulvarına girdiler. İstanbul'da büyük inşaatlar yapmak, şantiyeler kurmak, o sektörden sermaye birikimine yönelmek bir model olmaya başladı.

Toplam yatırımlar içinde inşaatın epey bir payı oldu ama son tahlilde bu da ağırlıkla iç pazara dönük. Yaptığınız inşaatı, ofisi, konutu kime satarsınız? Büyük ölçüde iç pazara tabi. Yabancılar da geliyor tabi, bunu kolaylaştırmak için bir sürü de yasal düzenlemeler yaptılar ama yine de bu toplam içerisinde cüzi bir miktar. Yani esas iç pazara dönük bir üretim bu ve ister istemez tıkanmaya başlayacak.

Tıkanmanın işaretleri de var. Bir taraftan bir stok birikiyor, onun da altını çizmek lazım. İnşaat sektörü eski bildik yapsatçı formattan çıktı. Şimdi endüstriyel büyük inşaat firmaları var. Bünyelerinde onlarca mühendis, mimar çalıştırıyorlar, makine parkları var, daimi kadroları var. Dolayısıyla tıpkı bir fabrika gibi bandın üstünde sürekli bir ürünün olması gerekiyor. Kâh konut oluyor bu bandın üstünde, kâh ofis, rezidans. Sürekli bir inşaat hali yani.

Kentsel dönüşüm denen hikâye de bununla ilgili esasında. Bu bandın üzerinde sürekli bir ürün olması için böyle şeylerle idare ediliyor, alan açılıyor. Mevcut konutlar eski ve yıpranmış çünkü. Ayrıca gerçekten de deprem kuşağı üstündeyiz. Hükümet bu durumdan ekonomik fayda çıkarmaya, insanları mecbur bırakarak bandın üstünde sürekli ürün bulundurmaya böylelikle çarkı döndürmeye çalışıyor. Bu anlamda inşaat sektörü bir soluk borusu, kriz giderici gibi.

Kentsel rant ve sanayiden inşaat sektörüne kayışın sonucunda, yeni birikim modelinin Ali Ağaoğlu gibi türedi zenginleri ortaya çıktı.

Ama bir yanıyla da döviz yaratmayan, iç pazara dönük ve ciddi ithal girdi kullanan bir sektör. Bu bakımdan bir ayak bağı aslında ve sonuçta hayat kurtarıcı değil. Bir yere kadar idare edebilir ve bir yerden sonra sorun yaratacak.

Marksist sosyal bilimci David Harvey Türkiye'nin bu şantiyeleşmiş hâliyle şimdi kriz içinde debelenen İspanya'nın yakın geçmişteki hâli arasında benzerlikler kurdu. İspanya şimdi boş, hayalet şehirlere dönmüş toplu konutlarla, plazalarla doluymuş. Türkiye'de de böyle bir noktayı öngörmek mümkün mü peki?

Zaten yatırımlar düşmeye başladı. Şimdi bir yerde inşatlar yapılıyor, bir yatırım hali var ama bakıyorsunuz, dediğim gibi stoklar da büyüyor. Ne olacak, ekonomide daralma devam edince -ki bunu bekliyorum, şimdiden sanayide kapasite küçülmeye başladı- işçi çıkarmalar başlayacak ve işsizlik yavaş yavaş yükselecek. Hanelere giren düzenli gelirler azalmaya başlayacak ve bu tür şeylere talepler düşmeye başlayacak. Hatta alınmış konutların kredileri ödenemeyecek. İpoteklenmiş konutlar yeniden satılmaya başlanacak. Bırakın eldeki stoku, krediyle, taksitle satılmışlar bile bankaların elinde birikmeye başlayacak.

Kriz?..

Bu kriz tahlilleriyle ilgili bir şey sormak istiyorum. Bağımsız ve Marksist iktisatçılar genel olarak Türkiye için bir kriz durumu tespiti yapıyor. Ama bir yandan da iyi işleyen bir ekonomi görüntüsü var, sokaktaki vatandaşı da etkileyen. Her gün yeni bir açılış yapılıyor, belirttiğiniz gibi bütün ülke bir şantiyeye dönmüş gibi. Kriz tespitleriyle bu görüntü arasında gerçekten bir uyumsuzluk mu var?

Türkiye ekonomisinin bütün göstergeleri bir istikrardan ziyade kırılganlığı besleyen bir minvalde sürüyor yıllardır. Çok uzağa değil, 2000 yılına gitseniz son 12 yıl içinde daha çok borçlandığını görüyorsunuz. Yani borç yükü daha çok artmış durumda. Bunların içerisinde kısa vadeli borçlar artmış. Dış borç yükü büyüyen ve bunun içinde kısa vadeli yükümlülüğü artan bir ülke kırılgandır. Burada belki doğru tanımlama, ekonominin sürekli kriz içinde değil ama sürekli kırılganlık üreten bir yapıda olduğudur. Sanayi yapısına baktığımızda hep ithalata bağımlı olması, buzun üstünde yürüyor olmasını bize anlatıyor. Bu da bir kırılganlıktır. Sermaye birikimini sanayiye değil kısa ömürlü inşaat gibi palyatif alanlara yönlendirmesi de aynı şekilde.

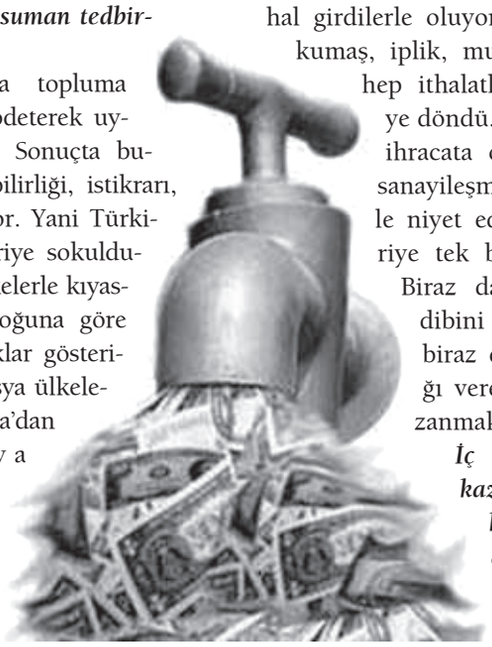
Sürekli kırılganlıklar biriktirmesi aslında çok kolay bir şoka uğrama ihtimalini artırıyor. Bağımsız iktisatçıların dikkat çektiği bu yapıdır. Sürmekte olan bu kırılganlığın üstüne, sürekli risk alan, her an bir şekilde bir şoka uğrayabilecek bir ekonomi yapısı var. Dış kaynağa bağımlılık mesela ciddi bir risktir. İthalata bunca bağımlılık ciddi bir risktir.

Bütün bunları çevirmek için dış kredi biriktirmek; özellikle özel sektörün dış krediler yükümlülüğü, ani bir şok olduğu durumda ödeyemez duruma gelmemesi için kuru sürekli aşağıda tutmaya gayret göstermek bir zaaftır, bir kırılganlıktır. Keza ihracatçı olamamak, döviz kazanamamak... Sürekli zaaflar, kırılganlıklar biriktiren ama öbür yüzünde de büyüyormuş gibi bir görüntü veren bir ekonomiden bahsediyoruz. Bu kırılganlıklar dolayısıyla sert bir darbede ciddi olarak etkilenebilir.

2008'de ciddi bir darbe oldu aslında ama. Ekonomi bu kırılgan hali telafi edici şeyleri de bünyede geliştiriyor büyük kriz anlarında. 2001 krizi böyle bir dönemdi. 2001 krizinde topluma çok ciddi bir bedel ödeterek kendisini rektifiye etti. Banka sistemi mesela çok bozuktu, onları ayıkladı. Kaynakları IMF'den aldı, iç borca dönüştürdü ve topluma ödettirdi. Keza kamu maliyesi büyük açıklar veriyordu. Yine toplumdan çok ciddi fedakârlıklar isteyerek, dolaylı vergileri artırarak, halkın malı olanı satıp özelleştirmeleri yaparak, eğitim, sağlık, kültür, adalet gibi sosyal hizmetleri daraltarak kamu maliyesini dengeye getirdi ve o sayede yangına müdahale edebileceği bir su tankı imal etti. Bunlar da iktidarın bu kırılganlıklara karşı geliştirdiği eğilimler. Ama ne kadar işe yarıyorlar, tartışılır.

Palyatif, pansuman tedbirler, değil mi?

Palyatif ama topluma ciddi bedeller ödeterek uygulanan şeyler. Sonuçta bunun sürdürülebilirliği, istikrarı, kalıcılığı çok zor. Yani Türkiye aynı kategoriye sokulduğu yükselen ülkelerle kıyaslandığında birçoğuna göre ciddi kırılganlıklar gösteriyor. Bütün o Asya ülkeleri, Güney Afrika'dan Meksika'ya Arjantin'den Brezilya'ya, Avrupa'da Polonya'ya, hepsi ihracatçı. Cari fazla veriyorlar. Cari fazlanız olduğu zaman bununla hem çarkı döndürme imkânı buluyorsunuz, hem de yüz yüze kalacağınız problemleri azaltıyorsunuz. Türkiye'nin bugün böyle bir imkânı yok. Hem cari açık vererek büyüyen bir ekonomi, hem de bunu telafi edecek bir bütçe yönünden epey sıkıntılı. Yani iki kamburu birden taşımak durumunda.

Zaten sürmekte olan bir küresel kriz var 2008'le başlayan, bu henüz yatışmış değil. Bir büyüme platformuna atlayarak krizi geride bırakabilmiş değil.

Dışarıdan gelen sermayeyle olası bir yangını söndürme imkânı da azalıyor dolayısıyla.

Zayıflıyor, 2009 yılı bir şanstı. Özellikle kamu maliyesinin güçlü olması o krizi atlatmakta bir etken oldu. Bununla beraber dünya ahvalindeki ehvenişer durumu itibariyle de 2001'de yaşadığı krizde elde ettiği yapısal bir takım tamiratlarla dış sermaye açısından bir cazibe unsuru oldu. Fakat o da 2 yıl içinde tüketildi. Şimdi yabancı sermaye şunun farkında, burada iç tüketim artmıyor. Halkın borçlanmasının belli bir sınırına ulaşılmış vaziyette. Yatırım olarak belli bir yere gelindi. Geriye bir tek ihracat odaklı bir büyüme kalıyor. O da kolay değil. Bir kere ihracatın kendisi ithalat bağımlı. Otomotiv imalatı yüzde 60-70 ithal girdilerle oluyor. Giyimde bile kumaş, iplik, muhtelif aksesuar hep ithalatla gerçekleşmeye döndü. Bu anlamda da ihracata odaklı bir yeni sanayileşmeye pek heves-le niyet edemiyorlar. Geriye tek bir şey kalıyor. Biraz daha iç pazarın dibini kazımak. Belki biraz daha bütçe açığı vererek zaman kazanmak.

İç pazarın dibini kazımak; banka kredileri, kredi kartlarıyla mı?..

Şimdilerde faizleri düşürdüler. Reklamlarda görüyorsunuz, hadi gelin konut kredisi kullanın, otomobil kredisi kullanın, otomobil satışlarında ÖTV bizden... Hâlâ iç pazarın dibini kazıma çabası var. Türkiye'de ailelerin henüz yeterince borçlanmadığına inanıyorlar. Dış dünyayla kıyaslıyorlar, ama hep batmış ülkelerle, İrlanda'yla, İspanya'yla. Oralarda hane gelirinin ne kadarı ölçüsünde borçlanmışsa aileler, Türkiye'den o oranları bekliyorlar. Ama bence Türkiye için bu geçerli değil. Türkiye'de resmi borçlanmanın yani bankalardan borçlanmanın dışında bir de geleneksel borçlanma vardır. İnsanlar eşten, dosttan, aileden de borçlanıyorlar. Onların analize kattığı sadece resmi borçlar. Oysa enformal borçlanmayı da hesaba kattığınızda, Türkiye hane halkı borçlanma sınırına ulaşmış durumda.

Yani kazınacak bir iç pazar pek fazla kalmadı.

Bence kalmadı. Kalmamasının nedeni de Türkiye'deki gelir eşitsizliği. Sendika neredeyse yok, toplu sözleşme yok. Gelirin yarısını tepedeki yüzde 20 alıyor. Gerisi de yüzde 80'e kalıyor. İstikrarlı geliri olan, doya doya harcayabilecek bir orta sınıf yok. Bir de, kamu kesimini bırakırsanız toplamda 12-14 milyon ücretli bir kesim var. Bunun tamamı, ister büyük ister küçük işletmelerde olsun, işini kaybetme tedirginliği yaşıyor.

Buna beyaz yakalılar da dahil. 2001 krizinde ortalık batan bankalardan ve reklamla beslenen diğer kültür sektöründen işsiz kalan beyaz yakalı okumuş insanlarla dolmuştu. Bu her an mümkün.

O kadar uzağa da gitmeye gerek yok. 2008-2009'da işte bu oldu. 1 seneliğine de olsa 1 milyona yakın insan birden işten çıkarıldı. İşsiz kaldı. Ama sonra ekonomi büyümeye başlayınca yeniden işe döndüler ama gördüler ki böyle bir çukura düşünce hemen ilk elde özellikle sanayi işçileri topun ağzında. Ya işten çıkarılıyorlar ya ciddi ölçüde fedakârlığa zorlanıyorlar.

Tüketime kendini kaptıranlar da var; ama geniş bir kesim iyi kö-

tü 2001'i yaşamış ya da birilerinden dinlemiş ve ihtiyatlı davranıyor, gümbür gümbür harcamıyor. Dolayısıyla iç tüketim durumu kurtarabilecek bir seçenek gibi görünmüyor.

Ekonominin bu tablosunda emek cephesi karşı karşıya kalacağı şeylere hazır mı sizce?

Yani büyüme devam etmez de düşüş başlarsa, işsizlik ve işten çıkarmalar gelecek. Ya da insanlar daha düşük ücretlerle daha uzun çalışmaya mecbur tutulacak. 2009 krizinde bunlar hep yaşandı. İnsanlar ya tenkisat ya tenzilata mecbur tutuldular. Ya ücretlerinden vazgeçeceklerdi ya da işten çıkarılacaklardı. Esnek çalışma gibi yöntemlerle iş saatlerinin uzatılması da bunun sonuçlarındandı.

Ayrıca tüketim maddelerinin fiyatlarının artması…

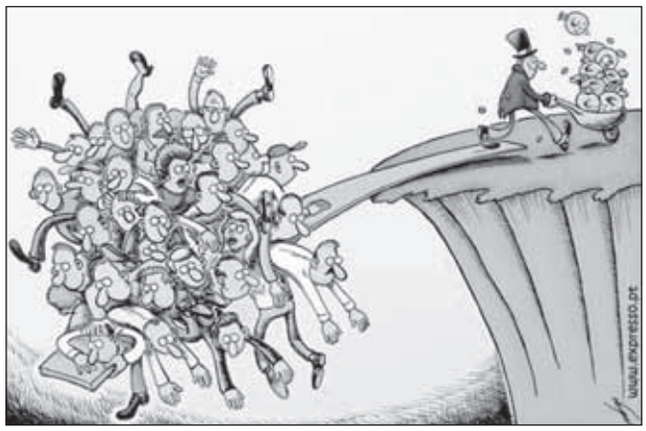
Tabii orada da bir maliyet enflasyonu da oluyor yani çeşitli şekillerde fiyatlara yansıyor. Artı vergi sistemi çok adaletsiz olduğu için devlet vur abalıya misali dolaylı vergi elde etmek istiyor. Onun için de insanların en zaruri ihtiyaçlarına dolaylı vergi geliyor. Sadece içkiye sigaraya değil, ısınma, aydınlanma, akaryakıt, ulaşım masraflarına da. Tarıma yeterince destek verilmediği için tarım üretimi artmıyor, beraberinde arz eksikliği oluyor, fiyatlar yükseliyor. Zaten kriz son tahlilde altta olanları daha çok ezer.

Sendikaların durumuna baktığımızda emek cephesinin buna hazırlıklı olduğunu söylemek mümkün görünmüyor şimdilik.

Alternatif?..

Bugünkü Türkiye ekonomisi karşısında bağımsız iktisatçıların önerebileceği bir program var mı?

Türkiye'de sürdürülen bu paradigmanın; bu dış kaynağa dayalı, ithalat bağımlısı, cari açık kamburundan kurtulamayan, yanı sıra büyüyemediği zaman bütçe açığı yaratacak olan bu paradigmanın aslında sonuna gelindi gibi. Türkiye'de bunu sürdürmek kolay değil. 2009'daki çekirgenin yeniden sıçramasının, tekrar çukurdan büyümeye geçmesinin artık o kadar kolay olacağını düşünmüyorum. Bunun karşısında muhalif ya da alternatif olmak isteyenlerin yeni bir paradigmaya işaret etmeleri lazım. Sermayenin çıkarları odaklı bir paradigma olamaz bu. Hem insanların iş ve aş meselelerini ön planda tutan, hem de ekonomiye daha istikrarlı bir yapı kazandıran bir paradigma olmalı. Dünya pratiği de bunu gösteriyor, burada kamusal müdahale önemli. Sadece bütçe, vergiler, harcamalar üstünden değil, yeri geldiğinde bir yatırımcı olarak da devletin, kamunun ekonomiye girmesi gerekiyor. Bir kere bu inşaat ve betondan birikim kulvarından çıkılmalı. Yani inşaat odaklı, şehirlerimizi deforme eden ve kentsel rantı yağmalatan, hatta kent hayatını tümüyle ticarileştirip metalaştıran kulvardan çıkıp sanayi eksenine dönmek gerekiyor. Sanayide de ihracat odaklı alana yönelmek. Bunun teşvik edilmesi lazım. Ama bunu yaparken mutlaka daha gerçekçi kur ve rekabet edebilir bir sanayi yaratmalı. Ama sermayenin anladığı gibi burada rekabet edebilmek için emeğin sırtına basmak değil. Teknolojiye ve eğitimli iş gücü alanlarına yönelmek gerekiyor. Bunu özel sermaye yapmadığı takdirde ki yapacak gibi görünmüyor, devlet bu tür alanlara yatırım yapmalı.

Geçtiğimiz ay yayımlanan TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2011 verilerine göre:

* Türkiye'de en yoksul yüzde 20 ile en zengin yüzde 20 arasındaki gelir farkı 8 kat.

* Nüfusun yüzde 16,1'i yoksulluk tehdidi altında. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=24)

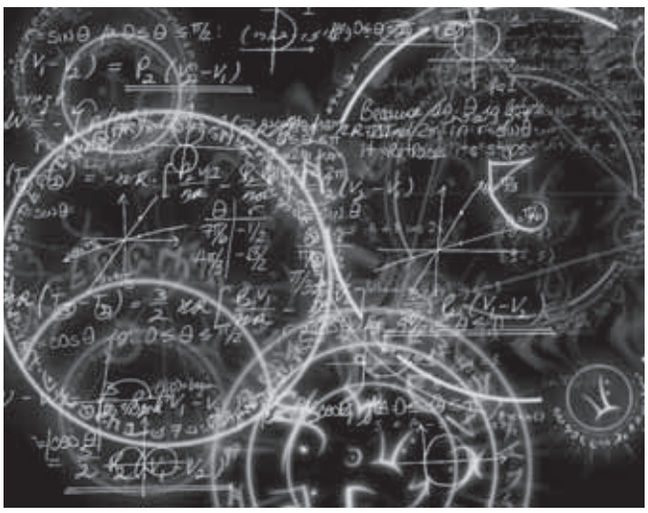
Keza ülkedeki ciddi bölgesel eşitsizliğe ve bunun ortaya çıkardığı başka sorunlara müdahale etmek için de devletin yatırımcı bir aktör olarak ortaya çıkması gerekiyor. Ayrıca tarımsal yatırımlara önem verilmesi gerekiyor ki önümüzdeki yıllarda bir gıda krizi olasılığı geçerli ve Türkiye'de tarım epey ihmal edilmiş durumda. Tarımsal ürün ithal eden bir ülke haline getirildi Türkiye. Tarımı ve hayvancılığı yeni baştan canlandıracak teşviklere giderek üretimi artırmak önem kazanıyor. Enerjide bu denli ithalat sürdürülebilir değil, o nedenle yerli kaynakları ama özellikle rüzgar ve güneş enerjisi, doğayı tahrip etmeden hidrolik enerji kullanarak yerli üretime geçmek gerekiyor. Özel sektöre bu alanın bırakılması şimdiye kadar olumlu sonuçlar vermedi. Dolayısıyla devletin yeniden enerji üreticisi bir aktör olarak devreye girmesi yerinde olacaktır.

Bu söylediklerinizin toplamı, AKP'nin öncesinden devralıp neredeyse tamamına erdirdiği neoliberal dönüşüm programının toptan reddi olmuyor mu?

Evet, bu önceki koalisyon hükümetleri döneminde de denenen, bugün AKP tarafından yürütülen uluslararası bir program. Zaten gelinen noktada dünyada birçok ülke krizden çıkmak için bu tür kamusal müdahaleleri zorunlu, kaçınılmaz görüyor. İleride kamuyu ekonomide daha da aktif bir yerde görebiliriz. Türkiye'de de bu gerekiyor alternatif bir paradigma geliştirirken. Ekonominin mutlaka kamu odaklı, ama kamunun da emeğin sırtına bastığı değil, emek odaklı, gelir dağılımını iyileştiren, bütçeden eğitim, sağlık, konut, barınma, kültür paylarını artıran, buna karşılık asker polis harcamalarını azaltan, vergiyi adil toplayan, dolaylı vergilerden ziyade herkesten gelirine göre vergi alan bir yapıya evrilmesi gerekiyor. Bu anlamda bütün makro politikaların yeni baştan birbiriyle uyumlu şekilde örülmesi tek çıkar yol.

Matematik yolculuğu

Bilinmelidir ki matematik düşünmektir; zihni eğitmek ve daha etkin kullanmaktır. Olası ve olası olmayanı açığa çıkarıp sonuca gitmektir. Matematik, vakit kullanımıdır. Sezgi, gözlem ve deneme-yanılmadır. Karşılaştığımız sorunların çözümü, engellerin aşılması, var olanın anlaşılıp yeninin üretilmesi aracılığı ile aşılması yolunda, matematik zorunlu bir ihtiyaçtır.

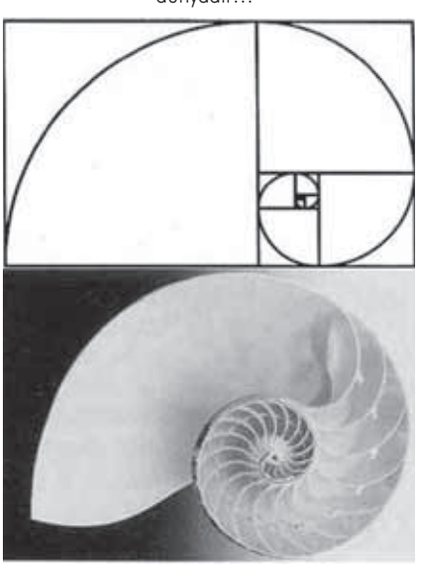
Murat Naroğlu

"Yaşayan matematiğin özünde
soyut genelleme ile somut örneğin,
dedüktif çıkarımla sezgisel ve indüktif düşünmenin,
mantıkla imgenin işbirliğini bulmaktayız." (1)

Yaşam, ilginç ve hareketli; insanlık, bunu her geçen gün daha açık bir şekilde kavrıyor. İç içe geçmiş kürelerden en küçüğünün, dışa dönüp, en büyüğünü kapsamakta olduğunu görüyoruz. Çelişkilerle yüklü her an; sadelik ile karmaşıklık, kesinlik ile bilinemezlik, açıklık ile gizlilik, düzen ile kaos kol kola yürüyor sokaklarda. Kalabalıklar arasında, güzeli, doğruyu, gerçeği arayanlar göze çarpıyor bazen. Her yola düşen, kendi konumunu temel alarak anlamlandırıyor olup bitenleri. Tüm bu yoğunluğun içerisinde, matematiği ve matematikçileri yorumlama çabası güdeceğim aşağıdaki satırlarda. Kendine has özellikleriyle, uzaklarda bir yerde yanan ışıkların aydınlattığı çekici sokaklara yolculuk yapacağım; matematiği, biraz da bilimi ve bilimsel yöntemi irdeleyebilmek maksadıyla.

Zorunlu eğitimimizin ilk dönemlerinden başlayarak, matematik bizler için en korkutucu ve soğuk derslerden biri olmuştur. Gündelik yaşamımızla ilişkilendirmekte zorluk çektiğimiz, zihnimizi bir hayli yoran, adına "başarı" denilen bir sürecin birincil anahtarlarından olarak önümüze çıkan bir dünyadır bu. Çarpım tablosunu ezbere bilenlerin saçları okşanır, dört işlemde çakanların yüreğini öfke bulutları sarar ve gerçek dünyanın dertlerine bir de Ali'nin, Fatma'nın figüran olarak rol aldığı problemler eklenir. Zaman geçip de yaş ilerledikçe, çevremizi saran matematik ağı genişler. Kümeler, denklemler, altlı üstlü oturan sayılar, fonksiyonlar vb. diye uzayıp giden bir listeyle karşılaşırız. Semboller, simgeler, işaretler artar; gerçek dünyadan uzaklaşıldığı hissi kuvvetlenir; tek amaç, formülleri ve çözüm yöntemlerini ezberleyip uygulamak olur artık. Soruların değil de hangi skandalın yaşanacağının merak edildiği sınavları takiben, yol ayrımına geliriz; sözelciler bir daha karşılaşmamak üzere "dostça" vedalaşır matematikle. Eşit ağırlıkçılar, gereğinden fazla yakınlaşmamaya özen gösterirler; sayısalcılar ise, mecburi bir yol arkadaşlığında şart olan sabrı kuşanırlar. Üniversitede söz konusu bölümü seçerek ilgili alanda uzmanlaşacak arkadaşlarımız bile, sağlıklı bir ilişki kuramazlar, bu benzersiz eş adayıyla. Evet, bir yerde, bir şeyler eksiktir; ta en başından beri.

"Sanatta olsun, bilimde olsun, felsefede olsun, her soyut düşüncenin, her kavramın ana kaynağı doğadır, evrendir, bizim dışımızdaki dünyadır..."

Bireysel ve toplumsal yaşantılarımızda görülen temel eksikliklerden biri, bilime uzaklık ve bilimsel yöntem konusundaki yabancılıktır. Matematik ele alındığında ise sorun, zirvesine varmak şöyle dursun, eteklerinde dolaşanlarımızın bile sınırlı olduğu "matematiksel düşünme" (2) konusundaki zafiyettir. Bilimin sokaktan ayrı tutulup anlaşılmazlık zırhına büründürülmesiyle paralel olarak, matematik de sosyal bilimler, doğa bilimleri ve diğer disiplinler karşısında, uzak bir köşede konumlandırılmış; yapılan çalışmaların gerçek hayatla hiçbir bağının olmadığı düşüncesi hâkimiyet kazanmıştır. Oysa matematik, doğal ve nesnel olan ile ilişkisi, kültür ve sanat-

la etkileşimi, eğitim ve zihinsel gelişimimizdeki önemi, felsefeden hareketle yaşamımızı şekillendirmedeki ustalığı gibi başlıklar altında incelendiğinde, gündelik hayatla son derece yakındır.

İcat mı, keşif mi?

Matematik, hemen her çevrenin kabul ettiği gibi, geometri ile beraber, Sümer ve Mezopotamya'nın diğer bölgelerinde, özellikle Babil ve ayrı bir coğrafya olarak Mısır'daki ihtiyaçların öncülüğünde ilk adımlarını atar. Yerleşik hayat, tarım, sulama ve diğer faktörler, gökcisimlerinin gözlenmesinin yanı sıra, hesaplama tekniklerinin de gelişimini sağlamıştır. Maddi bir temel üzerinde inşa edilen bu hayran olunası bina, bilimin binlerce yıllık serüveniyle, Antik Yunan'da ilk tohumları görülecek şekilde, bugünkü soyut matematiği kapsayacak kadar değişim gösterir. Tam da bu noktada, matematiğe ilişkin derin bir tartışma baş gösteriyor.

Bilindiği üzere, felsefenin en büyük problemlerinden biri, varlık ile düşünce arasındaki ilişki ve öncelik üzerinedir. Buradan, idealizm ve materyalizm ayrımı oluşur. İşte, matematiğin doğada bulunup bulunmadığı, matematiksel nesnelerin niteliği, yani bir icat mı keşif mi olduğu sorusu da, bu ana gündemin bir türevine işaret eder. Bir kesim (idealistler), simge ve sembollerin hâkimiyetindeki matematiği, salt akıl ürünü, icat olarak görürken; bir diğeri (materyalistler) ise, doğadan yola çıkılarak matematiğin kurulduğunu savunup, bunun keşif olduğunda ısrar eder.

Bernhard Riemann (1826-1866) 19. yüzyılın önder matematikçilerinden biridir. Einstein, görelilik kuramı için Riemann geometrisinden yararlandı.

Matematiği icat olarak değerlendirenlere göre, matematik doğada yoktur. Matematiksel nesneler, simgeler, semboller ve kavramlar fiziksel olarak varlık göstermezler. Örneğin nokta, doğru, sayı vb.ni düşünelim. Bu nesneler akıl ürünüdür; insan tarafından yaratılmışlardır. Ali Nesin, "Bu felsefi hatta metafizik düşünceler hafife alınmamalı." (3, s.149) diyerek, iddiasını bir örnek ile açıklıyor. Matematikteki uzaklık kavramının, sürekli olarak ikiye bölünebileceğini; ama doğadaki fiziksel uzaklık, uzay için böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını belirtiyor. İcat kutbunda bulunanların bu ve benzeri görüşlerine karşı Nesin, söz konusu çevrelerin, doğa kavramına açıklık getirmesi gerektiğini ekliyor: "Bu kavramın (doğanın) daha geniş tutulması gerektiğini, matematiğin doğada olmadığına inananların oldukça basitleştirilmiş ve bence eksik bir doğa kavramına sahip olduklarını ve ne derece soyut olursa olsun, matematiği matematikçinin yaratmadığını ama keşfettiğini, yani matematiğin insandan bağımsız var olduğunu savunacağım." (3, s.151) Nesin, "Belki de 'doğa' yerine 'evren' ya da 'dış dünya' demem daha doğru olurdu." diyerek devam ediyor. Düşüncesini açıklarken, hiçbir şeyin yoktan var olmayacağı gerçeğinden hareketle, "En soyut düşünceler bile somuttan kaynaklanır… 'Saf düşünce ürünü' diye bir şey yoktur, olamaz. Her düşünce ürünü bizim dışımızdaki gerçeklerden kaynaklanır. Sanatta olsun, bilimde olsun, felsefede olsun, her soyut düşüncenin, her kavramın ana kaynağı doğadır, evrendir, bizim dışımızdaki dünyadır… Yani matematik dış dünyadan tamamıyla bağımsız değildir. Matematik olmasa bile, en azından matematiğin ana kaynağı matematikçinin dışındadır." diyor. (3, s.151-152) Matematiği doğadan ayrı görmeyenlerin en güçlü dayanak noktalarından birisi de, ilerideki kısımlarda inceleyeceğimiz gibi, en soyut teorilerin, kuramsal (saf-pür) matematiğin bile günün birinde uygulama imkânı bulabilmesidir. Bunun en meşhur örneklerinden biri, Einstein'ın görelilik kuramları için ihtiyaç duyduğu şeyleri, Riemann geometrisinden almasıdır. Ayrıca Nesin'in dikkat çektiği gibi, doğada olmadığını düşündüğümüz şeyler belki de vardır da biz henüz gözlemleyemiyoruz. Örneğin sonsuz küçük sayılar…

Nesin, yerinde bir tespitle, matematiğin ve kavramlarının bir tarihi olduğuna dikkat çekip, "Matematikçilerin tanımladıkları her kavram bir gereksinim sonucudur." (3, s.156) diyor. Bu tarihi bağlamda, bugünün kavramları, ne kadar saf matematik ürünü olarak görünürlerse görünsünler, geçmişteki kavramların omuzlarında yükselirler (Matematiğin mantıksal ifadesi çalışmalarını ve Peano aksiyomlarını hatırlayalım). Kavramların temellerinde ise gündelik hayatın zorunlulukları ve ihtiyaçları vardır. Bize düşen yalnızca, doğada bir işaret veya Nesin'in deyimiyle "fısıltı" halinde var olanı idrak edip anlamlı ifadelere çevirmektir.

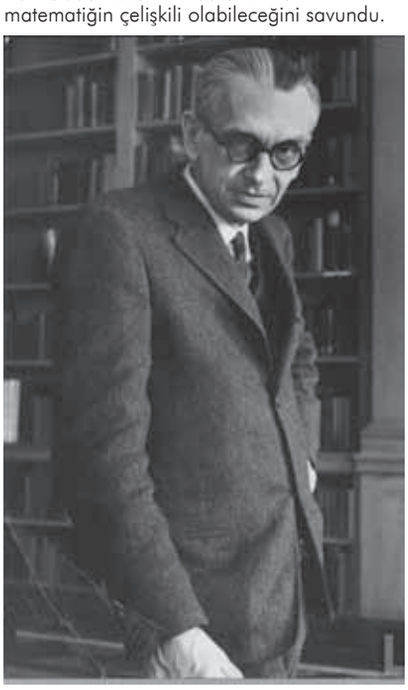
Kuramsal-uygulamalı matematik

Matematikçilerin, icat-keşif tartışması haricinde, kendi aralarında iki büyük kampa ayrıldıkları bir başka başlık daha vardır: Kuramsal ve uygulamalı matematik. Soyut matematik ile ilgilenenler için, uygulamalı matematik matematiğin kendisi değildir. O, biliminsanları, mühendisler, teknoloji ve ticaret üzerine faaliyet yürütenlerin kullandığı bir araçtır. Kuramsal matematiğe ise, yararsız, dünyadan kopuk çalışmalar olarak bakılır ve maalesef, bu ayrım oldukça derindir. Matematiği salt problem çözme ve diğer pratik işlemlerin aracı olarak görmek elbette doğru değildir. Uygulama yönü küçümsenmemelidir; fakat kendi içinde, bilme ve doğruyu arama çabası olarak kuramsal matematiğin değeri de teslim edilmelidir. En so-

yut görünen matematiğin bile, günün birinde uygulama olanağı olduğunu görmek, hem onun doğa ile ilişkisinin, hem de bu derin ve fakat yanlış ayrımın ifadesi olarak kabul edilmelidir. Uygulamadan kurama, kuramdan uygulamaya yapılan geçişlere dair meşhur örnekler verilebilir. Diferansiyel ve integral hesapları, elektromanyetik salınım ve delta fonksiyonundan nasıl kuramsal olana ulaşıldıysa; sanal sayılar, Riemann geometrisi, matrisler teorisiyle de uygulamalara zemin hazırlanmıştır. Kuramsal ve uygulamalı matematik ayrımı için kesin sınırlar çizilemeyeceğini fakat ilk bakışta ikisinin ayırt edilebileceğini unutmamalıyız. Gece-gündüz örneğini düşünün…

Yukarıda dile getirilen ayrımın tarihsel geçmişine bakıldığında, Antik Yunan döneminde, köle emeğinin yarattığı serbest zamandan yararlanılması, el işlerinin küçümsenerek, yönetici elitin kuramsal olanla ilgilenmesi çabasını görmekteyiz. Bu durum, bilimde de tarihsel ve diyalektik materyalist yöntemin kullanımının getirdiği yararları gözler önüne sermektedir. İçinden çıkılması güç gibi görünen ayrılığın üzerindeki perde kaldırıldığında, aslında insanlığın temel problemlerinden biriyle karşı karşıya kalıyoruz: Sınıflı toplumlar. Tarihin bu büyük savaşımlarının yanında, teori-pratik, bilim-felsefe, kuram-deney/gözlem karşıtlığı, matematikte de etkilerini göstermiş oluyor.

20. yüzyılda yaşamış olan mantıkçı, matematikçi ve matematik felsefecisi Kurt Gödel "Eksiklik Teoremi" ile matematiğin çelişkili olabileceğini savundu.

Uygulamalı matematik sınırları içerisinde kalmak; matematiksel buluşu, icadı, vb. salt kültürel ortama, ekonomiye ve sosyal koşullara bağlar. Diğer yandan, salt kuramsal olanla yetinmek de, her şeyi bireyin dehasına indirger. Oysa toplumsal altüst oluşlar ve liderler örneğinde olduğu gibi, burada da öznel yeteneklerin nesnel koşullarla buluşmuş olması gerekir. Biri olmadan diğeri kendi başına büyük işler çıkaramaz. Cemal Yıldırım'ın *Bilimin Öncüleri* eserinde iddia ettiğinin aksine, Marksistler için bilim, ekonomik indirgemecilik yapılarak sadece iktisatla açıklanan bir şey değildir. Bilimin ve matematiğin kaynağında temel olarak iktisadi yaşam, ihtiyaçlar vb. olduğu iddia edilse de, diğer faktörlerin incelenmesi asla göz ardı edilmez. Alt yapı ile üst yapı (din, kültür, ideoloji, etnisite, hukuk vb.) arasındaki karşılıklı etkileşim, yer yer üst yapıdaki devrimci dönüşümlerin alt yapı karşısında bir ölçüde belirleyici olması, olanak dışı bırakılmaz.

Matematik kesinlik gerektirir mi?

Matematikçileri hem kendi dışındaki çevrelerden ayırt eden hem de kendi içlerinde fikir ayrılıklarına sürükleyen niteliklerden biri, kesinliktir. Güzellik ve uyum ile beraber pek çok kişiyi matematiğe çeken şeydir kesinlik. İnsanın, idealizme veya materyalizme kürek çekerek aradığı mutlak doğru ve/veya kesinliğe ulaşma çabasına matematikte sıkça rastlanır.

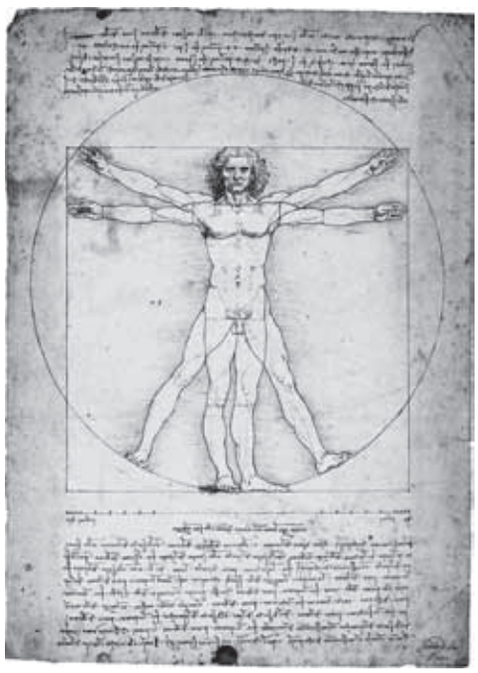
Jerry P. King'e ait bir eserin (4) arka kapağındaki tanıtım yazısında, "Matematik kesinlik gerektirir. Matematik kesin değilse bir hiçtir." cümleleri yer alıyor. Yazar, "Giriş" bölümünde, "Kesinlik matematikçinin kalite damgasıdır." diyor. Bu görüş, sadece matematik ve bilim dünyasına ait değil elbette. Değerli bir edebiyatçımız da, romanlarından birinde konudan uzak kalmıyor: "Matematiğin, gücünü sayıların kesinliğinden alan saflığında huzur bulan biriydi." (5) Evet, toplumdaki genel algıya uyumlu cümleler. Biz, matematiğin kesinlikle eşdeğer, çelişkisiz olduğunu öğrenerek büyüdük; peki ama bu ne kadar doğru? İzlenmesi gereken yöntem, mutlak doğruluk ve kesinlik beklemek mi? Yine King'in, yukarıdaki satırların devamında "Kendinizi matematiksel ifade biçimine ve çıkarım kurallarına adamazsanız matematik yapamazsınız, konuşamazsınız da." dediğini görüyoruz. "Matematiksel ifade biçimi ve çıkarım kuralları" mutlak kesinlik gerektirir mi? Matematik çelişkisiz midir?

Tartışmayı anlayabilmek için, bazı açıklamalar yapmaya çalışalım. Aristo'nun formel mantığı ve Öklid'in aksiyomlara dayalı geometrisi, matematikteki kesinlik, doğruluk, estetik, güzellik ve ispat süreçlerinin de doğuşu olarak kabul edilebilir. Aksiyomatikleştirme, geometri ile başlamış, uzun süre bu alana özgü kalmış olsa da, matematik, mantık ve fizik ile beraber daha sağlam temellere oturmuştur. Matematik, aksiyomatik nitelikte olduğundan, temel birkaç tanım ve önerme kabul edilmezse, döngüsel bir kanıtlama (kesinliğin dayanağı) süreci başlar ki bunun içinden çıkamayız. Meşhur örnekte olduğu gibi, hiç bilmediğiniz bir dile ait sözlükteki kelimelere bakarak bir şey anlayamazsınız. En azından birkaç kelimenin bilinmesi gereklidir. Doğru kabul edilen (apaçık, mutlak doğrular değil) önermelere **aksiyom** denir. Nesin'in, basitçe, "eski önermelerden yeni önerme elde etme yöntemleri" (6, s.74) olarak tanımladığı **çıkarım kuralları** kullanılarak yol alınır. Temel aksiyomlardan elde edilen yeni çıkarımlar, ilk aksiyomların listesine eklenebilirse de, ilk listenin, **birbirinden bağımsız, birbiri üzerinden çıkarsanamayacak aksiyomlar** olarak kalması tercih edilir.

İşte burada asıl olan, "tanımların istenilen özellikleri sağlamasıdır." (6, s.160) Böylece matematikçi, temel tanımlar ve önermelerin üzerine basarak gelecekteki eserlerini inşa etmeye koyulur. Matematiksel ispat sürecinde, başlangıç noktası bu zemindir. Şimdi, unutulmaması gereken bir şey var: Bugün özdeş anlamlara sahip olduğu kabul edilen **aksiyom ve postulatlar, içerisinde tanımlandıkları sistem dahilinde özellik kazanırlar.** Şu iki alıntıya dikkat edelim: "Mantıksal ispat, bir önermeyi, başka önermelerin zorunlu sonucu yapan ilişkiyi kurmaktır; yoksa ne birinin ne ötekinin doğru olduğunu göstermek değildir." (2, s. 114). "…Bir teoremin ispatı, o teoremin doğru olduğunu değil, bir veya birkaç aksiyomdan çıkarılabilir olduğunu göstermek demektir." (2, s.114). Özetle, "Mantık ve matematik, birtakım önermeleri doğru sayarsak, daha ne gibi önermeleri doğru saymamız gerektiğini araştırır." (2, s.114) Yani, ispatlara bakarak mutlak doğru olduğunu iddia ettiğimiz teoremler, yargılar; aslında, doğru olduğu kabul edilen tanım ve önermelerden, çıkarım kuralları aracılığıyla, başka hangi sonuçların elde edilebileceği çabasının ürünüdür.

İkinci olarak, Galileo'nun "Bilimin dili matematiktir", Da Vinci'nin ise "Bir bilim matematiksel olduğu ölçüde yetkindir" diyerek başköşeye oturttukları bu alanın, çelişki ile olan ilişkisine bakalım. Kesinlik hususunda olduğu gibi, bu konuda da, genel algının dışında gelişmeler hâkim. Nesin, her önermenin aksiyom olmayabileceğini ama her aksiyomun bir teorem (kuram) niteliği taşıdığını belirtiyordu. Biliyoruz ki, kuramların, kendi geçerliliklerini sürdürdüğü modelleri, yani uygulamaları olur ve kuramlar birden çok modele izin verebilir. Peki, "Bir kuramın bütün modellerinde geçerli olan matematiksel bir önerme, o kuramda kanıtlanabilir mi, yani bir teorem midir?" (6, s.115) Son büyük matematikçilerden Henri Poincaré ve David Hilbert, bu soruya "evet" diyor, ayrıca matematiğin çelişkilerden arınmış olduğunu öne sürüyor ve bu doğrultuda çalışmalarda bulunuyorlardı. Fakat bir büyük deha, Kurt Gödel, tüm bu tartışmaları bitiren teoremleriyle çıkageldi. "Eksiklik Teoremi" ile "Bir önerme doğru olabilir, ama kanıtlanamayabilir." (6, s. 111) diyor; ayrıca "Matematiğin çelişkisiz olduğu kanıtlanamaz" iddiasında bulunuyor ve bunu kanıtlıyordu. "Hem çelişkisiz (yani hiçbir yanlış önermenin kanıtlanamadığı), hem de her doğru önermenin kanıtlanabileceği bir sistem yoktur." (6, s.127) görüşü, matematikçileri bilgisayardan yardım alarak, yazılımlar aracılığıyla olasılıklar üzerinde denemeler yapmaya götürdü. Fakat Gödel'in bir itirazı daha vardı: "Doğru önermeleri yanlış önermelerden ayırt edebilen bir bilgisayar programı yoktur." (6, s.128) "Gödel Darbesi" olarak bilinen bu teoremler, matematiğin çelişkisiz olduğu gibi genel bir kabulü sorgulamaya açarak, felsefeyi de derinden etkilemişti.

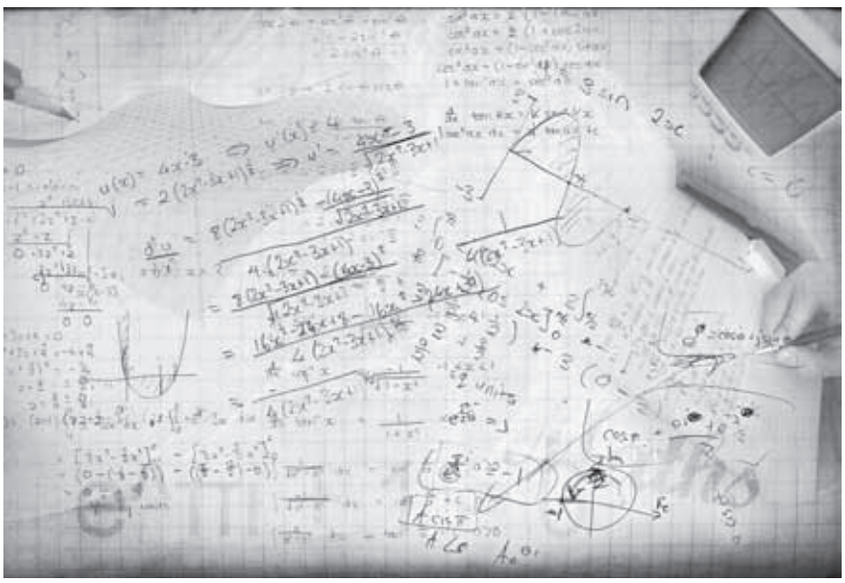
Matematikteki mutlak doğruluk anlayışında çatırdamaya yol açan, doğruluğa göreliliği kazandıran ve matematiğin temellerine farklı açılardan bakılmasına imkân veren en önemli olaylardan biri, Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkışıdır. 2 bin yılı bulan bir hâkimiyetin kırılması, gerçekten büyük cesaret isteyen bir iştir. Gauss, Bolyai, Lobaçevski, Beltrami ve Riemann'ın çalışmaları, Öklid dışı geometrilerin (eliptik geometri, hiperbolik geometri, vb.) oluşumunu sağlamakla, birden fazla tutarlı geometrinin olabileceğini göstermiştir ve bu, gerçek bir bilimsel devrimdir. (7) Geniş felsefi tartışmalara yol açan bu sürecin sonucu şöyle özetlenebilir: "Matematiksel doğruluk görecelidir: Bir teoremin doğruluğu dayandığı aksiyom ya da postulatın doğruluğuna bağlıdır." (2, s.40) ve Gödel'in en önemli katkısını tekrarlarsak, matematiğin çelişkisiz olduğu kanıtlanamaz; yani insan zihninin, doğadan yola çıkarak, en soyut alanlarda bile elde ettiği bilgiler, görelidir. Bugün doğru bildiklerimizin yanlış olduğunu gelecekte fark edebiliriz; ama zaten bilim, sorgulayıcı ve eleştireldir, kendi kendisini aşarak yol alır.

Da Vinci'nin insan vücudunun oranlarını sayısal olarak ortaya koymak üzere yaptığı *Vitruvius Adamı* adlı çalışması.

Matematikte güzellik

Matematik söz konusu olduğunda, fizik ve astronomi uğraşı verenlere de tanıdık gelecek bir diğer kavram, güzelliktir. Matematikçilerin kendi uzmanlık alanlarında buldukları bir şeydir bu. Hatta pek çok kişiyi, adı geçen çalışma alanlarına yönlendiren, tarihin büyük bilimcilerini, yepyeni kuramlar ve deneylere iten de hep aynı güzellik arzusudur. Oysa yüzyıllarca, estetik kaygısıyla, tanrı ürünü sayılan yeryüzü ve evrende uyum bulma isteğiyle yörüngelerin çembersel olduğu iddia edilip hatalı yollar izlendi. Mesela Kopernik, dönemin kimi sorunlarına (denizde boylam hesaplanması ve takvim) yanıt vermekte yetersiz kalan Batlamyus astronomisine kuşkuyla yaklaşırken, skolastik felsefenin yakın dostu olan bu sistemi eleştirmek yerine, onu daha uyumlu, açıklama gücü yüksek bir noktaya taşımak, matematiksel açıdan basitleştirmek istiyordu. Yine bilinen bir

örneğe bakalım; kesinlik ile beraber güzellik ve düzeni matematikte arayanlar için, matematiğin ilk büyük bunalımı, Pisagorcuların √2'yi keşfetmeleri ile ortaya çıkmış kabul edilir. Sayı mistisizmini temel almış bu grup, sayılara gizemli güçler atfederek, tanrısal uyum görüşünü savunuyordu.

Tarih böylesi örneklerle doludur ve matematik ile güzellik, estetik, uyum ilişkisi üzerine hem bilim hem de sanat çevrelerinde kapsamlı tezler ileri sürülmüş, kuramsal çalışmalar yapılmıştır. Matematiğin güzellik anlayışı, sanatla pek çok ortak yön de getirmiştir. Matematik, salt formüller, simgeler, ispatlar yığını değildir. Sanat da tamamen duyguların, ruhun hâkimiyetinde olamaz. Her iki yanda da akıl, bilgi, yaratıcılık, uyum, biçim ve simetri arayışına rastlanılabilir. Bilim, matematik ve sanat kuşkusuz ki etkileşim halinde bugüne gelmiştir, böyle de devam edecektir. Eğitim sistemlerinin, bireyleri tüm bunların zenginliğinden koparıp tek bir alana hapsedip uzmanlaştırması, maalesef büyük ayrılıklara yol açmaktadır. Bu denkleme, başka bir gözle bakmak zorundayız. King, "matematiğin, şiirde olduğu kadar kesinlikle belirlenmiş bir estetik değeri olduğunu" söylüyor. (4) Tekin'in, Orhan Hançerlioğlu'na dayanarak "olgucu (pozitivist) idealizm" olarak nitelediği bir yaklaşımla matematiği mantık ilkeleriyle ifade etmeye çalışanların ve yeni gerçekçiliğin öncülerinden Bertrand Russell ise, aynı eserde King tarafından aktarılan sözünde, "En yüksek sanatın gösterebileceği kesin kusursuzluğa muktedir, yüce bir güzellik"ten söz ediyor. Matematiğe has olmayan öyle bir güzellik ki bu, onu "çoğu zaman yalında buluruz." (3, s.37) Gelgelelim, yalınlığa ulaşmak çok uzun yıllara yayılmış çaba ve sabır ister ki, matematikçilerde bu özellikler fazlasıyla bulunur.

Daha fazla matematik

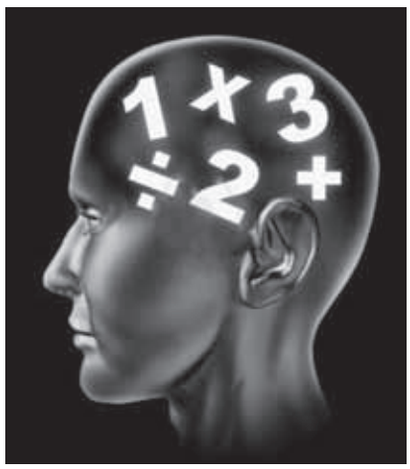
Son bölüme gelene kadar, matematiğin doğa, kesinlik, doğruluk ve güzellik ile ilişkisi üzerine değerlendirmelerde bulunduk. Tüm bunlar, yaşamımıza uzak, yanıtsız felsefi konular olarak düşünülmemeli. "Daha fazla matematik" derken, bir amaç güdüyorum.

Kapitalizm, kitleleri "psikolojik savaş" metotları aracılığı ile kontrol etme ve görsel, işitsel, yazılı medya üzerinden algıları yönlendirmede oldukça başarılı. Yaşamak zorunda bırakıldığı hayat ile bir derdi olanlarımızın, iktisadi-siyasal-sosyal-kültürel alanlarda yürüteceği mücadelelerin dışında, bilime, bilimsel yönteme, matematiğe, matematiksel düşünmeye fazlasıyla ihtiyacı var. Bilinmelidir ki matematik düşünmektir; zihni eğitmek ve daha etkin kullanmaktır. Bağımsız gibi görünen noktalar arasındaki ilişkileri fark etmek ve sembolik ifadelerle karmaşık olanı basitleştirmektir. Olası ve olası olmayanı açığa çıkarmak ve sonuca gitmektir. Matematik, vakit kullanımıdır. Sezginin yanında gözlem ve deneme-yanılmadır. Matematikte genelleme çabası, ispat, çıkarım kuralları oluşturma, mantık, hisler, kaçınılmaz olarak bir bütünlük içerisinde çalışırlar. Gözlemler ve deneylerin, kuramlar ve ilkelerle bütünlüklü olarak yorumlanması; söz konusu çalışma biçimlerinin birbirlerini beslemesi ve ayrı kutuplar olarak görülmemesi gerekir. Aksiyomatik yöntem, önermeler, yanlışlama ve doğrulama, ispat, sadelik üzerine daha fazla kafa yormalıyız. Matematik, hem doğa bilimleri için bir ifade aktarımı sağlamakta hem de kendi içindeki çıkarım kurallarıyla, onlara yeni alanlar açmaktadır. Matematik, düşünsel güce katkısı, popülist bilgiden bilimsel bilgiye geçişte aldığı rol, hareketli ve dinamik yapısı ile toplumun nitel değişiminde vazgeçilmezdir. Geçmişte, Aristo tarafından kuralları konan mantık yasaları, (özdeşlik-üçüncü şıkkın olanaksızlığı-çelişmezlik) diyalektik mantığın karşıladığı, modern bilimsel atılımların (kuantum fiziği, görelilik, yapay zekâ) gerektirdikleri ölçüsünde aşılmalıdır. Diyalektik (ve bugün polyalektik [8]) yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Matematik, bir evrim ve değişim içerisindedir ve Newsom'u hatırlayıp, "gelecekte bir değil birçok matematiğin olabileceğini gözden kaçırmamalıyız". (9) Kuantum mekaniği, yapay zekâ ve bu alanların matematiksel yanları, bizi heyecanlandırmalı. Alışkanlıklarımıza bağlı düşünmeyi bırakmalı, başarısızlık ve hataları, yeniyi oluşturmada kullanabilmeliyiz. Matematiğin arkasında, King'in de belirttiği gibi, "güzellik, doğruluk ve gerçeklik" vardır. Toplum olarak fen ve doğa bilimlerini, bilimsel yöntemi, matematik eğitimini yaygınlaştırmalı ve bu sayede müzik, şiir, resim, vb. ilgileri de daha canlı tutmalıyız. Tüm bu özellikler ve hedefler, sorgulamayı bilen bireylerin yetiştiril-

mesi sürecinde, matematiği vazgeçilmez kılmaktadır.

Gelişimimiz, matematiksel düşünme ve bilimsel yöntemin toplum içerisinde ve bireyin zihinsel faaliyetinde kapladığı yer ile orantılıdır. Karşılaştığımız sorunların çözümü, engellerin aşılması, var olanın anlaşılıp yeninin üretilmesi aracılığı ile aşılması yolunda, matematik zorunlu bir ihtiyaçtır. İndüktif-dedüktif düşünme, tümevarım ve tümdengelim, bireylere yabancı kavramlar olmaktan çıkartılıp, bunların zaten yaşamın orta yerinde duran süreçler oldukları hatırlatılarak kitlelere benimsetilmelidir. Doğa ile insan zekâsı arasındaki etkileşimin ürünü olan matematiğe gerçek hayatta rastlanılmadığı düşüncesi yıkılmalı, sohbetlerimizde matematik adı daha fazla geçmelidir. Bununla beraber, matematikçilerin (ve tabii bilimcilerin) de kendilerini toplumun geri kalanından soyutlamalarına gerek yoktur. Anlaşılmıyor olma iddiası bir bahanedir. Aşırı uzmanlaşma ile sadece toplumdan değil, bilimin diğer alanlarından da ayrı düşmüş tüm bilimcilerin, özellikle çalışan sınıflar ile yakınlığı sağlanmalıdır. Bugün için, C. P. Snow'un "iki kültür"ü ve J. P. King'in matematiksel düşünme ve becerisi olanlarla olmayanları ayırdığı analizleri, doğru tespitler içerse de, duvarlar bir an önce düzleştirilmelidir.

Son tahlilde diyebiliriz ki, kendini tanıma ve gerçekleştirme yolunda adımlar atacak, toplumsallık içerisinde bireyselliğini yaşama imkânı ve niteliği kazanacak insanların yaşayacağı bir hayat inşa etme yolunda daha fazla matematiğe ihtiyacımız var.

KAYNAKLAR ve DİPNOTLAR

1) Richard Courant, "Modern Dünyada Matematik", *Matematiksel Düşünme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.218.
2) Cemal Yıldırım, *Matematiksel Düşünme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
3) Ali Nesin, *Matematik ve Doğa*, Nesin Matematik Köyü.
4) Jerry P. King, *Matematik Sanatı*, çev: Nermin Arık, TÜBİTAK, 17. basım, Mart 2006.
5) Murathan Mungan, *Şairin Romanı*, Metis Yayınları, s.161.
6) Ali Nesin, *Matematik ve Gerçek*, Nesin Matematik Köyü.
7) Ali Nesin, *Matematik ve Doğa*, s.39, Nesin Matematik Köyü. "Kant, Euclides geometrisinden başka bir geometriye olanak tanımak şöyle dursun, öyle bir geometrinin tasavvur bile edilemeyeceğinden söz etmişti."
8) Bu kavramla, araştırmacı-yazar Halid Özkul aracılığı ile tanıştım.
9) Carrol V. Newsom, "Modern Matematiksel Düşünce", *Matematiksel Düşünme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.213.

EVRENSEL KÜLTÜR

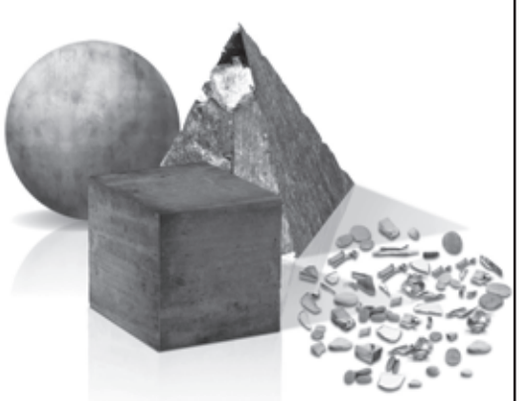
KASIM SAYISI ÇIKTI

DOSYA: ARKA SOKAKLARDA ÖTEKİ

80'li yılların sonlarında "hayat kadını"nın, tinercinin, eşcinsellerin, lumpenin, sokak çocuklarının beyaz perdede yansıtılmasıyla İstanbul'un "arka sokakları"ndaki sınıf dışı unsurlar görünür kılındı. Bunlar ötekiydi, dışlananlardı. 90'lı yılların sonlarına doğru ise öteki daha çok ezilen kimlikleri tarif ediyordu. Peki sınıf neredeydi?

Aydın Çubukçu, Nazan Üstündağ, Metin Özuğurlu, Ebru Moçoş Çağdaş Günerbüyük, Hakkı Özdal

Taner Timur — Necip Fazıl Kısakürek, 'İslam İnkılabı' ve AKP
Mahmut Temizyürek — Müzik olmasa ben neyim ki!
Aydın Çubukçu — 1701'den 2071'e
Kemal İnal — Deruni, muhafazakar, postmodern bir yazar: Elif Şafak
Namık Sinan Turan — 17. yüzyılda bir umman: Itri
Sennur Sezer — Kathe Kolltwitz'in söylenmemiş masalları
Yonca Saka — Hopper: içeride mi dışarıda mı?
Mehtap Tanar — Bir değişim döneminin sembolü Zeki Müren

TEL: 0 212 255 25 46 FAKS : 0212 255 25 87 e-mail: evrenselkulturdergi@yahoo.com

Üniversitede mobbing görmenin psikolojisi üzerine notlar

Bir süreç olarak mobbing konusunda söyleyeceğim son söz şudur: Hiçbir yasanın vereceği ceza, mobbingte çekilen acıların karşılığı olamaz. Benim suçum 1. sınıfta Darwin'den söz edip Adem ile Havva'nın mit olduğunu söyleyerek altmış kadar dilekçenin şikâyet hedefi olmak. Zorla içine itildiğim yılgınlık ve mesleki yabancılaşma konusunda bir yandan psikolojik yardım alırken bir yandan da yarım kalmış projelerime sarılmaya çalışıyorum. Bu ülkenin bana vereceği (ve benim de ona vereceğim) daha o kadar çok şey var ki!

Prof. Dr. Sevinç Özer

Bir profesör olarak mobbing görmek size, özellikle bunun en üst noktası olarak üniversiteden, (üstelik de tam final sınavları zamanı iki yüze yakın öğrenciniz önünde sizi küçük düşürecek bir biçimde) üç ay uzaklaştırma cezasını getirmişse, aforozdan beter bir tecrit duygusu verir. Kimse sizi arayamaz, sizinle birlikte görünemez, telefon edemez (çünkü herkeste cep telefonlarının dinlendiği konusunda paranoyak bir kuşku başlamıştır). Öğrencileriniz (gece sokakta görüp gelip boynunuza sarılsalar da) bu küçük üniversite kenti Çanakkale'de, sizi görünce hızla uzaklaşırlar, korktuklarını belli ederler, bazıları kuytuda size yaklaşıp "Hocam görevden uzaklaştırılmanızı rektör değil, savcı istemiş!" gibi bir dezenformasyonu bilmeden dile getirerek sizi teselli etmeye çalışırlar.

Siz kriminal bir vakasınız ya!

Sizinle aynı duyguları paylaştığına sizi inandıranlar, böyle bir cezalandırma döneminde sizi yapayalnız bırakır, telefonlarınıza çıkmazlar, çıkanlar "sana döneceğim, şimdi yoldayım" deyip bir daha asla dönmezler. Onurunuzun paramparça olduğunu düşünür, içten içe kendinizi yersiniz. Yakın geçmişte sizinle çalışmak için yalvar yakar olanlar, "Mersin'de başım dertte, beni dilbilim çalışmaya zorluyorlar" diye mırıl mırıl önünüzde eğilenler, "Artık yalnız değilsiniz, bölümü birlikte çalıştıracağız" diye iyi niyetinizi suistimal ederek bölüme yerleşip ortadan yok olanların yüzü birer birer gözünüzün önünden geçip gider, içinizdeki nefret artar ve kişiliğinizin zarar gördüğü, iyilik duygularınızı yitirdiğiniz zannına kapılır, üzülürsünüz.

Prof. Dr. Sevinç Özer.

Üzülürsünüz, çünkü siz bir profesörsünüz ve planlı bir biçimde size uygulanan mobbingin rektörün ve dekanın cesaretlendirmesiyle ve bilgisi dahilinde gerçekleştiğini bildiğiniz halde, hakkınızda açılan soruşturmaların iftiracılarının, kendilerini Hacettepe Üniversitesi'nden eski öğrencileriniz olarak tanıtıp, "Bize çok emeğiniz geçti" diye ta Van'dan, Mersin'den yazıp, size yaklaşan yardımcı doçentlerle; orada bulunduğunuz beş yıl içinde tek bir akademik çalışma yapmamış, (biri verdiği özel ders imkânlarını artırmak için Gediz Üniversitesi'ne gitmiş) sizin yaptığınız işlerde size yalnızca köstek olmuş öğretim görevlileri olduğunu görerek sinirlenirsiniz. Beş yıl önce kapatılması için üç uyarı almış bir bölüme gelmeyi göze aldığınız ve umutsuzlukla çabaladığınız ilk aylarda burada bulduğunuz dört öğretim görevlisinin karşınıza çıkıp "Biz istemeseydik rektör sizi getirmeyecekti" diye size ültimatom verip işlerini zorlaştırmamam konusunda uyarıda bulunduklarını hatırlayıp bir kez daha sinirlenirsiniz.

Üzülürsünüz, çünkü size uygulanan mobbingde kullanılanların çoğu öğrencilerinizdir. Siz üniversite hocalığı mesleğinin Bahriye Üçok gibi, Türkan Saylan gibi, Behice Boran gibi öğrencileri tarafından, onların kışkırtmasıyla kurban edilmiş, karanlık bir galeride hüzünle bakan kadın yüzleri olduğunu çoktan fark etmiş olmanıza karşın üzülmekten kendinizi alamazsınız.

"Mobbing" koyu bir yalnızlık, bir "aldanma"

olayında yaşadığınız haksızlık ve suçluluk duygularını tazeler. "Onları sen bulup getirmedin mi canım" diyenler karşısında kendinizi suçlayacak mutlaka bir şeyler bulursunuz. Siz bulamazsanız zaten çevreniz size "olanlardan sizin suçlu olduğunuzu" hatırlatır. Sizin koşuşturmalarınızı anlıyor gibi görünenler, sizinle empati kurar gibi konuşanlar, başınıza gelenleri hak ettiğiniz duygusunu size yaşatırlar.

Üstüne üstlük hiç tanımadığınız kişiler size musallat olur; "yazmalısınız", "yanlarına bırakmayın", "sizin artık misyonunuz oldu" gibi cümlelerle sizi bir yerlere doğru iterler. Bunlar arasında kendileri de eyleme katılmış olanları bulmak hayli zordur. Çok az sayıda, ama inanılmayacak kadar az sayıda "gerçek dostunuz" olduğunu görüp bir kez daha üzülürsünüz. Gerçek dostlarınız, size maddi, manevi yardıma koşmaya çalışan bu cesur kişiler bile geçireceğiniz depresyonu önleyemeyeceklerdir. Sabahlara kadar uyuyamadığınız, okuyamadığınız, gezemediğiniz, kısacası unutamadığınız kötü günler beklemektedir sizi… Hem de ne günler…

Başınıza gelenlere inanamazsınız!

Siz canınızı dişinize takıp bir bölümün bölüm olması için elinizden geleni yapmışsınızdır. Bölüm, yeni rektörün geldiği son iki yıla kadar tıkır tıkır çalışmaya başlamıştır. Sizin umutlarınız ve hayalleriniz Çanakkale'nin tarihine (Avustralya Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı); coğrafyasına (Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı); kültürüne (Çeviribilim ve Simultane Çeviri Anabilim Dalı); mitolojisine (İDA/KAZ Dağı projesi); doğasına (Kadın çalışmaları ve Ekofeminizm) uygun bir Batı Dilleri ve Edebiyatları yaratmaktır. Bütün bunların alt yapılarını kurmayı da başarmışsınızdır. Bunun için Yunanistan'a yazıp maaşını Yunanistan'ın ödediği bir hoca getirtmiş, Avustralya'daki üniversitelere yazıp başlattığınız kültürel faaliyetlerle bir araştırma merkezi başlatarak konsolosluğu arkanıza almış, programımıza ortak tarihimizin öğrenildiği Avustralya dersleri koyarak değişim programını hazırlamaya başlamış, öğrencileri iki kez Yunanistan'a götürüp gezdirmişsinizdir. Araştırma görevlileriniz doktoralarını yapmaya, İngiliz filolojisindeki öğrencileriniz Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Yunanca derslerini dört yıl boyunca almaya ve bu sayede değişik alanlarda iş bulmaya başlamışlardır. Yüksek lisans programı nasıl sürdürülebilir, doktora programı nasıl başlatılabilir diye düşünmeğe başlamışsınızdır…

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve rektör Prof. Dr. Sadet Laçiner.

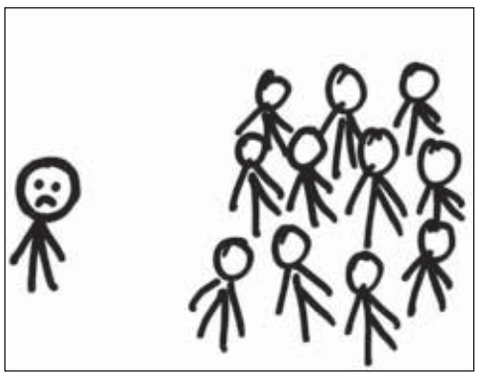
Bütün bu yaptıklarınız için ödül beklememişsinizdir ama doğrusu hakkınızda iftiralarla dolu üç soruşturma açılmasını; üç aylık bir uzaklaştırma cezası almayı; maaşınızın üst üste aynı suçlama nedeniyle iki kez kesilmesini; yüksek lisans öğrencilerinin sizden zorla koparılıp yardımcı doçentlere dağıtılmasını (itiraz edenlerin dilekçelerine bile cevap verilmemesini); Yunanlı hocanın ilgisizlik nedeniyle geri dönmesini; size atılan iftira korosuna katılmayan araştırma görevlileri hakkında soruşturma açılıp ceza almalarını, tezlerinin uzmanlığı olmayan, kindar yardımcı doçentlerin elinde uzatma alıp daha meslekleri nin başında doktora şanslarını kaçırmalarını da doğrusu hiç düşünmemiş, hiç istememişsinizdir.

Bütün bu olanlar niçin olmuştur?

Niçinini sizinle aynı kaderi paylaşan, haklarında soruşturma açılıp hukuka başvuran yüzden fazla (170 olduğu söyleniyor) meslektaşınız ve idari personel çok iyi bilmektedir.

YÖK de bilmektedir (çünkü sizin şikâyetinize kulak tıkamış, soruşturmalarınızda hakkınızdaki iftiralar güçlendirilerek cezanızı onaylamıştır). İdare Mahkemesi başkanı da fotoğraflardan rektörle birlikte gülücükler dağıttığına ve üniversiteden uzaklaştırılmanız konusunda açtığınız yürütmeyi durdurma talebinizi üçüncü ay bitmek üzereyken geri çevirdiğine göre bilmektedir. Hatta büyük bir yıkıntı içinde başlayacak ders yılı (Fizik bölümüne yalnızca 3 öğrenci kayıt yaptırmıştır) başında, kentin orasına burasına asılan afişlerde rektörle sağlı sollu aynı pozu verip, Çanakkale'nin bir kültür ve üniversite kenti olduğunu ilan ederek yeni ÇOMÜ'lülere hoş geldiniz diyen CHP'li belediye başkanı da bilmektedir.

2011'den başlayarak iki yıldır devam eden bir mobbing sonucu beni (Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nün tek profesörünü) en ağır cezalarla (üniversiteden uzaklaştırma cezası avukatımın yaptığı araştırmaya göre daha önce bir tecavüzcü ile ihaleye fesat karıştıran iki profesöre verilmiş) bölümden kaçırmaya çalışan üst yönetim (benim suçum Yard. Doç. Dr. Azer Banu Kemaloğlu'nun danışmanlık yaptığı 1. sınıfta Darwin'den söz edip Âdem ile Havva'nın mit olduğunu söyleyerek Dr. Kemaloğlu'nun organize ettiği altmış kadar dilekçenin şikayet hedefi olmak, bir de hanımefendinin yapmayı reddettiği bölüm işlerini yapması için ısrar etmektir). Üst yönetim ise bir yandan kenti birilerine hoş görünmek gayretiyle kötülerken (bkz. Prof. Dr. Hamit Palabıyık'ın sansasyonel makalesi) diğer yandan da rektörlük kaynaklı kamuoyu duyurularında, Çanakkale

Onsekiz Mart Üniversitesi'nin "pırıl pırıl bir araştırma ve eğitim yuvası, akademik ve demokratik değerlere saygılı (!) bir kurum" olduğu propagandasını yapmaktadır.

İşte bu propagandanın öznesi olan (ve benim bölümüme bakarak bilimsel çalışmanın bütünüyle durduğu, herkesin boğazına kadar politikaya battığı) bu kurumda, iki yıl boyunca bana uygulanan mobbing sonucunda kendimi 12 Eylül zindanlarında, McCarthy'ci iftiralarla işkenceden geçirilmiş bir aydın gibi hissediyorum.

Onlara (ve bugün başkalarına) neler çektirildiğini şimdi daha iyi anlıyorum.

Üniversiteden atıldıktan sonra kaçarak geldiğim ve atmosfer değişikliği belki depresyonuma çare olur diye sığındığım Ankara'daki evimde, yaşadıklarımı yazıya dökerek kendime gelmeye çalışıyorum. Ya çok suskunum, ya da aşırı konuşarak kendimi ifade etmeye çalışınca suçluluk duygum artıyor, kendimden utanıyorum. Geceleri ağlıyorum, uyuyamıyorum, söyleneni algılayamıyorum, yaratıcı enerjim bitmiş, denge duygumu kaybetmişim, herkesten kuşkulanıyor ve herkesin bana düşmanlık edeceğinden korkuyorum.

Ankara sokaklarında gördüğüm, baktığım kişilerde iftiracılarımın, bana zulmedenlerin yüzlerini görüyorum; soruşturmalarda bana sorulan garip ve çirkin sorular kafamda sürekli bir boşluk bırakıyor.

Soru: *Bölümünüze dışarıdan ders vermeye gelen rahmetli Birsen Ünlü'ye "bölüme buzdolabı alması şartıyla" ders verebileceğini söylediniz ve gelen buzdolabını beğenmeyerek başınıza taktığınız şapkanızı çıkarıp onun ölçülerini baz alarak ondan yenisini getirmesini istediniz mi?* (iftiracılarımla soruşturmacıların ortaklaşa fantastik senaryosu bu)

Soru: *Bu bağlamda (hangi bağlamda?) 2009 yılında bölümünüzdeki bir öğretim elemanının öğrencilerle olan iyi ilişkilerini kastederek "benim yanımda başka bir hocanıza sevgi gösterisinde bulunamazsınız" diyerek bütün sınıfa bağırıp üç kız öğrenciyi dersten attınız mı?* (Nasıl bir sınıf atmosferi ki iki öğretim üyesi aynı anda derse giriyoruz, üç öğrenci ona (bu soruşturmanın şikâyetçisine) sevgi gösterisinde bulunuyor ve ben bu öğrencileri dersten atıyorum?)

Soru: *Öğretim elemanlarına değişik benzetme ve ifadelerle (Öğr. Gör. Ferah Sarıkaş için "malak gibi oturuyorsun"; Öğr. Gör. Kenan Dikilitaş için "gelişmemiş ergen" ve diğerleri için "görgüsüzler, size görgüyü öğreteceğim" vs.) hitap ederek onlara hakaret eder miydiniz? Veya tehdit ve baskı içeren söylemlerle öğretim elemanlarını diğerlerinin arasında küçük düşürerek rencide eden veya değişik biçimlerde onları yıldıran tavırlar sergiler miydiniz? Örneğin, Öznur Doğangün'e ders veriş şekliyle ilgili sürekli olarak yetersiz olduğunu hissettirmeye çalışır; Sn. Doğangün'ün sosyal ilişkilerinin güçlü olmasından duyduğunuz rahatsızlıkla "sen kimsin ki bu kişilerle temasa geçebiliyorsun?" veya "sizlerin rektörle, belediye başkanı vb. kişilerle konuşmak haddinize değil" şeklinde aşağılayıcı tavırlar takınır mıydınız?...* (Böyle uzayıp giden tek bir soru ve toplam 46 soruluk bir üçüncü soruşturma! Her telden çalan ve ne meslektaşına, ne mesleğine, ne insan haklarına, ne gerçeklere, ne de kendine zerre kadar saygısı olmayan bir soruşturma biçimi! Bu kadar uzun sormanın gerçek bir mobbing olacağını görmemek için insanın gözlerinin kararmış olması gerek. Amaçlanan şeyi kendileri dışında herkesin gördüğü bir tiyatro.

Çok iyi bildiğim bir şey daha var: Sayın soruşturmacının kişiliği ve hakkında yerel gazetelere çoktan yansımış olan özellikleri de sorularda kendini belli ediyor. Yüksek lisans sahibi "Sayın Doğangün"ün, en üst noktası belediye başkanı ile sınırlı olan toplumsal ilişkilerinin bende kıskançlık yarattığı fantezisini senaryolaştırmış. Gediz Üniversitesi'ne gidip oradan başını iftira etmek için uzatan Öğr. Gör. Kenan Dikilitaş, öğrenci şikâyetleri karşısında kendisine yaptığım uyarıları çarpıtarak pek sevdiği "malak" sözcüğünü bana atfetmiş).

Soru: *Bölümünüzü ziyarete gelen Aborijin bir grubu, yaşadıkları trajedileri ısrarla anlatmalarını isteyerek üzdüğünüz; hatta bir Aborijin kadını bu nedenle ağlattığınız doğru mu?* (Bu kadarı artık kara mizah değil mi? Bakın yukarıdaki soru bana ciddiyetle soruluyor ve dahası var... Sayın soruşturmacı "kameriye" sözcüğü ile "kamelyayı" karıştırarak (kendisi Türk Dili ve Edebiyatı profesörüdür) bana şunu soruyor: *Kampüse yapılan kamelyaları eleştirerek "köy kahvesi yapıyorlar" şeklinde alay ettiniz mi?* (Bu üniversite nasıl bir yer ve rejimdir ki hiçbir eleştiri hakkınız olmadan size dayatılan her şeyi seveceksiniz? Doğrusu ben üniversite binalarını o denli kullanışsız ve estetikten uzak planlayan kafayı da beğenmiyorum. Bu demektir ki kampusta bulunmayan bir şeyi de isteme hakkınız yok! Peki, ben bazı şeyleri eleştirerek bölümümde bulunan öğretim üyelerine, asistanlara, öğrencilere nasıl mobbing yapıyorum?)

Soru: *Derslerde cinsel temalara çok fazla değindiğiniz, öğrencilerin özel hayatlarına ve ailelerine yönelik aşağılama, eleştiri ve hakaretlerde bulunduğunuz, kendi özel hayatınız ve boşanma sürecinizin detayları ile müstehcen konuları aktardığınız doğru mu?* (İşte gerçek mobbing bu: Boşanmamdan vurmak istiyorlar, belden aşağı vurmak istiyorlar, bir kadın olarak iftira atıyorlar... Ben Hacettepe Üniversitesi'nde yıllarca Feminist Kültür Tarihi dersi öğretmiş, kadın çalışmaları konu-

sunda tebliğler vermiş bir profesörüm. Öğrencilerime ne öğreteceğimi bildiğim konusunda birçok diploma almaya hak kazanmış biriyim… Yine de boşanma ile müstehcen konuları yan yana hangi kafa bir araya getirebilir de öğrencilere aktarabilir işte bunu anlamam mümkün değil).

Böyle bir mobbing sonunda kendi gözümde yetersizleşiyorum, itibarsızlaşıyorum, özgüvenim kayboluyor, yoğun bir dışlanma ve ötekileştirme psikolojisine batıyorum. Bana geçmişte başardıklarım unutturuluyor, yaşamımın dibe vurduğunu ve bir daha asla bu çukurdan çıkamayacağım duygusu yaşatılıyor.

Mobbing bana hangi biçimlerde uygulandı?

1) **Yönetim eliyle fiziksel mobbing**

- Bölüm Başkanlığı odası dönem ortasında acilen değiştirildi.

- Bölüm sekreterimiz iki kez elimden alındı.

- Bölümün seminer odası depo olarak kullanıldığı bahanesiyle kapalı tutuldu.

- Bölüm başkanı olarak dağıttığım derslere yönetim kurulu kararıyla (hukukçu görüşü alarak itiraz etmeme karşın) müdahale edildi.

- Elimdeki belgelere göre birinci soruşturmada hakkımda yalan ifade verenler arasında bulunan bir öğretim görevlisi (Devrim Varol) hakkında istediğim soruşturma, bana karşı bir incelemeye çevrildi. Profesör ve bölüm başkanı olmama karşın incelemecim olan doçent kötü bir Türkçe ile beni suçlayan sorular sorarak, kanıtlar ortada olmasına karşın adı geçeni akladı.

- Dekan ilk soruşturmanın açıldığı 2011 Eylül'ünden beri benimle konuşmayı reddetti. Sekreteri her defasında "konu nedir hocam?", "biz size dönelim" diyerek dekanın benimle konuşmayacağını belli etti ve bana çok az dönüldü. Bölüm sorunlarını dekan yardımcılarıyla konuşmak zorunda kaldım. Hiçbir soruna çare olunmadı. Bölüm soğuk savaş alanına döndü, işlemez hale getirildi.

- Rektöre bu konuda yazdığım 27/02/2012 tarihli dilekçeye cevap bile verilmedi.

- İlk soruşturmada benim hakkımda doğru söyledikleri için araştırma görevlileri baskı altına alınmaya çalışıldı. Onlara önce inceleme, sonra soruşturma, sonra da ceza verilip cezadan indirim yapıldı. Onların soruşturmasında benden tanıklık yapmam istendi! (Onları şikâyet eden kim dersiniz? Yard. Doç. Dr. Azer Banu Kemaloğlu!)

- Benimle tezini bitiren, danışmanı olarak onayladığım bir araştırma görevlisinin tezi, biri eğitimden getirilen (ve konuyla hiç ilgisi olmayan) üç yardımcı doçent tarafından değerlendirilip uzatma aldı - ki doktorası için başvuru yapamasın!

- Hakkımda açılan ilk iki soruşturma sonuçlanmadan tam final sınavları zamanı rektör kararıyla görevden alındım. Gerekçeler: Delilleri karartabilir, benden bir dönem boyunca ders almış (hatta o zamana kadar benim verdiğim tam on ayrı dersi güle oynaya geçmiş) son sınıf öğrencilerine baskı yapabilirim. Ayrıca yönetimle de ilişkilerim kötü ve dekanlığa gayri ciddi dilekçeler yazıyorum. Bu dilekçelerin hepsi bölümün çalıştırılmaması ile ilgili olsa da gayri ciddi davranan ben oluyorum.

- Üniversiteden uzaklaştırılınca maaşım haksız bir biçimde iki ay üst üste 1/3 oranında kesildi. Daha önceden de aynı suçlamadan 1/30 oranında kesilmişti.

- Yüksek lisans danışmanlıklarım elimden alındı. Danışmanlık ve ders ücretlerim bana karşı cephe alıp bölümü çalıştırmayan, bana iftira atan, bu cezaları almama neden olan yardımcı doçentler arasında bonus olarak pay edildi.

- Üniversiteden uzaklaştırılmam konusunda yürütmeyi durdurmak için başvurduğum idare mahkemesi "cezamın" neredeyse bittiği üçüncü ay içinde talebimi reddetti. Rektörün gerekçeleri hem çok rasyonel hem de çok inandırıcı geldi mahkeme başkanına. Mobbing iş yerinde psikolojik taciz ise delilleri nelerdir ve nasıl karartılabilir?

- İlk iki soruşturmada yapacağım itirazlar için sabahlara kadar çalışmak zorunda kaldım; yine de soruşturmacılarımın hızlarına yetişemedim. Hiçbiri beni karşılarına alıp soru sormadı, cevaplarımı yeminli bir kâtibe yazdırıp bana okutmadı, itirazlarımı dinlemedi, cevaplarımı bana gösterip imzalatmadı. Bu nasıl bir soruşturma adabıdır?

- Fen Edebiyat Fakültesi'ndeki soruşturmaların hemen yarıya yakınını yürütmüş olan "gedikli soruşturmacı biyoloji profesörü (ve bu bölümün başkanı)", ilk soruşturmamda Dr. Kemaloğlu'nun 2009 yılında örgütlediği ve (o tarihte ciddi bulunmayıp işleme konmayan) Darwin karşıtı öğrenci şikâyetlerini 2011 yılında adı geçene yaptığım mobbingin kanıtı olarak ve Gediz Üniversitesi'ne kadar uzanan bir sorgulamayı üç-dört gün içinde tamamlayarak cezamı kesti ve dosyam acil olarak YÖK'e gönderildi. Türk üniversitesinin bilimsel denetimini yapan YÖK de Darwin dilekçelerini görünce benim bilimsel bir suç işlediğime karar verdi. (Mobbing suçunun sıralamada Darwin suçundan daha önce geldiğini sanmıyorum.)

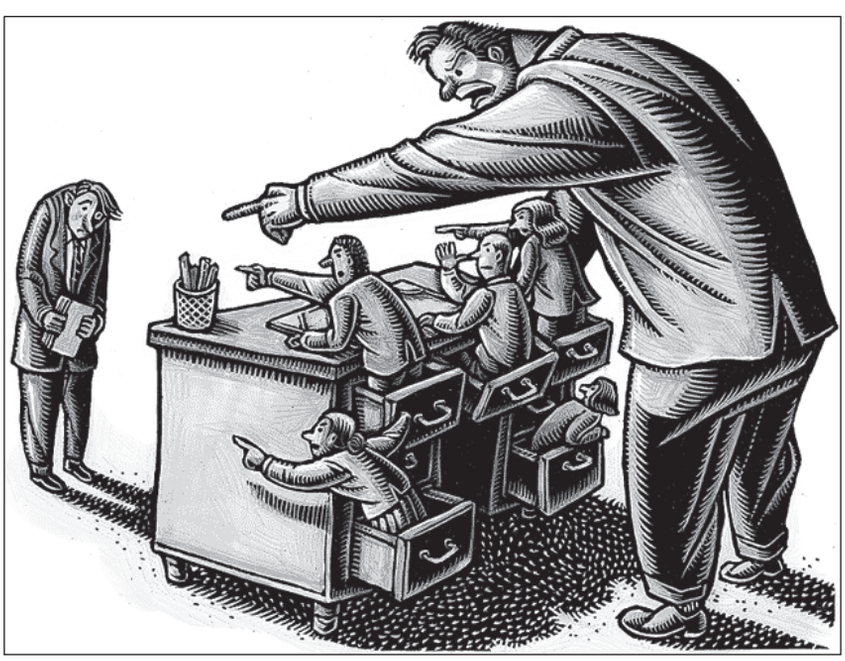
- İkinci ve üçüncü soruşturmanın sorularına cevap vermemin beyhude olacağını daha ilk soruşturmada anlamış bulunduğum için cevap vermedim. Sağlığım giderek bozulmakta, stres yüzünden bütün uyku düzenim tersyüz olmakta ve kâbus gibi bir yaz geçirmekte idim.

- En son işkence de üniversitenin sözde haber sitesi ÇOMÜ Haber.com da alt alta dizilmiş hakkımda yazılan iğrenç yorumlar oldu. Bu yorumların çoğu cinsel frastrasyon yaşayanların ruh hallerini bana yansıtmayı hedefliyordu. Hedefe ulaşılınca bu yorumlar karartıldı.

2) **Astlarım eliyle psikolojik mobbing**

Her şeyden önce şunu belirtmek isterim ki, bana göre, psikolojik mobbing çok uykusu gelmiş, ayakta duramayan birinin uyumasına izin verilmemesi gibi bir etki yaratıyor insan vücudunda. "Yeter artık, beni rahat bırakın, bir parça rahat edeyim" diyorsunuz, ama olaylar bitmiyor. Bir yandan gözleniyorsunuz (son yaptığım bölüm toplantısında Dr. Kemaloğlu elinde bir kalem bir kâğıt gelip beni tehdit edercesine ağzımdan bana karşı kullanacağı "bir laf çıksa da yazsam ve seni şikâyet etsem" havalarında oturdu). Diğeri (Dr. Dilek Kantar) karşıma geçip "Siz gidicisiniz!" diye benimle işbirliği yapmayacağını yüzüme haykırıp döndü ve gitti.

İki yardımcı doçent ve bir öğretim görevlisi sürekli birbirlerinin odasında sabahtan akşama kadar laflıyorlar. Bu onlara herhangi bir görev, onlardan herhangi bir şey istenemeyeceğinin bir duruşu. Odanıza çağırıp bir şey sormak örneğin yaklaşan sınavlarla ilgili bir karar almak mümkün değil. Ben çoğu kez odalardan birine dalıp "arkadaşlarınızı çağırın şu işi beş dakikada konuşup kararlaştıralım" diyerek işi çabuklaştırmaya alışmışım. (Bu çalışma düzeni son soruşturmaya "bütün öğretim elemanlarını Öğretim Görevlisi Devrim Varol'un odasında tek sıra (asker duruşu gibi) olarak topladığım" şeklinde yansıyor ve bir kopya sorununu halledip, mesleki etik konusunda yaptığım kısa konuşma -çünkü konuşmalarımı çok kısa yapmaya her zaman özen gösteriyorum- yine çarpıtılıp aleyhime çevriliyor.) Bölüm toplantılarını ayda bir kez yapıyorum. Çağırıyorum (çünkü çoğu kez sekreterim de yok) bana "şimdi misafirim var on dakika sonra gelirim" deniyor. Daha sonra da "siz gidicisiniz sizinle işbirliği yapamam" diye haykırılıp bir daha rahatsız etmemem için dönüp gidiliyor. Gençler çok rahatsız çünkü bölümde çalışanlar yalnızca onlar ve sekreterlik görevini de yürütüyorlar. Onlar bana ben onlara çaresizlikle bakıyoruz. Bütün bu olanlardan kim sorumlu peki? Bir yardımcı doçentin eline "o gidici" listesini veren kimdir dersiniz? Bölümü çalıştırmayan kim? Bilgiye dayalı mesleki hiyerarşiyi yıkıp utanç verici tabloyu yaratan üstelik de beni cezalandıran kim?

Normlara boş vermiş, dekorumdan habersiz, hiyerarşiyi kendi lehine tersyüz etmekte bir sakınca görmeyen bir üst yönetimin bir kurumu ne hale sokabileceğinin çeşitli görüntüleri bunlar ve siz işi konusunda hiçbir etik geliştirmemiş, kurumsal sorumluluklarından habersiz fakat alabildiğine güç kazanıp herkesi, her şeyi biat altına sokup şımarıkça denetlemek isteyen sakat bir ruhla karşı karşıya kaldığınızı düşünmeye başlıyorsunuz artık. Mobbing süresince yaşamım bana atılan iftiralar nedeniyle karardı. Öğrencilerime karşı bir daha hiçbir zaman aynı anlayış ve sevgiyi gösteremeyeceğim duygusuyla mesleğime yabancılaştırıldım.

Kısacası mobbingin katmerlisi bana yapıldı: Profesörler, bölüm başkanları, senatör yapılarak, oraya buraya seçtirilerek ödüllendirilenler, dekanlar, dekanlığı reddedilip dekan vekili yapılanlar, toplu cuma namazı mesaisine devam edip, başları seccadeye değince bu kadına başka ne yapabiliriz diye düşünenler, hakkımda açılan üç soruşturmanın da şikâyetçisi olan Yrd. Doç Dr. Azer Banu Kemaloğlu'nu korumaya aldılar: Hanımefendi önce altı aylığına Monash Üniversitesi'ne "gezmeye" gönderildi. Hem de bölümde yüksek lisans programında ders verecek yalnızca iki öğretim üyesi, o ve ben, bulunuyorken ve benim hiçbir fikrim alınmadan… (Gezdiğinin kanıtları da elimde bulunuyor). Oradan gelince de rektörlüğün 23.02.2012 tarih ve 903.07/1687-2212 sayılı yazısı ile "Çanakkale Savaşlarının Yüzüncü Yılı Etkinliklerinden Sorumlu Üniversitemiz Rektör Danışmanlığı" görevini 16.02.2012 tarihinde itibaren yürütmek üzere görevlendirildi.

Avustralya'nın anlı şanlı Monash Üniversitesi'nde, bölüm görev ve sorumluluklarından uzakta, altı ay boyunca ne ile uğraştı dersiniz? Kendisinden ve dekanlıktan defalarca talep ettiğim Monash raporu sonunda bölüm başkanlığına ulaştı: Dr. Kemaloğlu'nun orada gerçekleştirdiği proje çalışması Çanakka-

le Savaşlarında bulunmuş 300 asker mektubunun (taraması yapıldıktan sonra) çevirisidir. Projenin 2015'de Çanakkale Savaşları yıldönümüne yetiştirileceğini söylemekte ve proje partnerlerinin (biri profesör, biri doçent) adını vermektedir - ki iyi bir kara mizahtır. Bunun anlamı ise Avustralyalılar Dr. Kemaloğlu'na burs vererek (?) Çanakkale'deki araştırma merkezi için toplanan paranın son dilimi olan 50.000 Avustralya dolarını ülke içinde bırakmış, araştırma merkezinin çalışmayacağını görmüşlerdir.

Bölümde yapmayı reddettiği işleri sıralayarak kendisi hakkında yazdığım (ve tabii üst yönetime ulaştıramadığım) şikâyet belgesi sonuç bölümünde şunu dile getirmektedir:

"*Bölümün tek profesörü olan bir bölüm başkanını istifaya zorlamak için bir yardımcı doçente sağlanan bu iktidar ve haddini bilmezlik alanı olsa olsa bölümün gelecekteki öğrencilerinin ve üniversite değerlerinin zararına olacaktır. Unutulmamalıdır ki, Çanakkale'nin en önemli gelir kaynağı 30.000'i bulan nüfusu ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesidir ve bu kadar insan bu kentte barınmakta, beslenmekte ve kente para bırakmaktadır. Çanakkale aynı zamanda bir kültür kenti olma iddiasındadır ve Üniversite kötü bir yönetimin elinde şimdiden yalpalamaktadır. Rektör ve onun dekanı bundan rahatsızlık duymuyorlarsa, Üniversite varmış ya da yokmuş umursamıyorlar, yalnızca kendi gelecek planlarını düşünüyorlarsa, kapı komşumuz Yunanistan'ın böyle politikacılar elinde büyük darboğazlar ile karşılaştıklarını hatırlatmakta yarar vardır.*"

Bir süreç olarak mobbing konusunda söyleyeceğim son söz şudur: **Hiçbir yasanın vereceği ceza, mobbingte çekilen acıların karşılığı olamaz.**

Zorla içine itildiğim yılgınlık ve mesleki yabancılaşma konusunda bir yandan psikolojik yardım alırken bir yandan da yarım kalmış projelerime sarılmaya çalışıyorum: Çanakkale'nin o büyüleyici havasında mitolojik İda/Kaz Dağları beni çağırıyor; Türk, Yunan, İtalyan ve Rus dostluk derneğinin faaliyetleri devam ediyor, Eylül'de misafir ağırlamaya hazırlıyorum kendimi. Avustralyalı dostlarım bana telefon ediyor, ne zaman döneceğimi soruyorlar. Bu ülkenin bana vereceği (ve benim de ona vereceğim) daha o kadar çok şey var ki!

Zaten en zor zamanlarımda, uykusuz geçen gecelerde, sabahlara kadar penceremin önünde oturup o dramatik Çanakkale Boğazı'na bakıyor ve bir Afrika atasözünü anımsıyorum tekrar tekrar: "Kriz zamanlarında biz atalarımızın ruhlarını yardıma çağırırız".

Bu üniversitede bana yaşatılan kâbustan kurtulmak için ben de her yeni gün ağarırken, yavaş yavaş seçilmeye başlayan karşı kıyılarda yatan binlerce genç askerin ve onların komutanının ruhlarını yardıma çağırıyorum bu kent ve bu ülke adına…

Gökten Felix düştü!

Felix Bumgartner, atlayıştan birkaç saniye sonra kendi çevresinde dönmeye başladı; fakat kısa bir süre sonra kontrolü sağlayarak 4 dakika 22 saniyelik serbest düşüşün ardından 1524 metrede paraşütü açtı. İndikten sonra atlayışın beklediğinden daha zor olduğunu söyleyen Baumgartner, "İnanın bana, orada Dünya'nın üzerindeyken çok aciz hissediyorsunuz. Artık amaç rekor kırmak ya da bilimsel veri sunmak olmuyor; bütün mesele eve dönmek oluyor." diyor.

Derleyen: Şule Dede

43 yaşındaki Avustralyalı paraşütçü Felix Baumgartner, Dünya'dan 39 kilometre yükseklikteki kapsülden atlayarak tarihe geçmeden önce telsizden seslendi: "Eve geliyorum". Amacına ulaşmak için hiç zaman kaybetmedi ve yaptığı serbest atlayışta benzersiz bir hıza ulaştı: Saatte 1342 kilometre. Yetkililer, uçuş sırasında Mach 1 olan ses hızının aşılarak Mach 1.24'e ulaşıldığını duyurdu. (Mach sayısı: Hareket halindeki bir kütlenin hızının, kütlenin bulunduğu şartlardaki ses hızına oranı.)

Birçok ertelemeden sonra, Red Bull Stratos Uzayın Sınırları Misyonu 14 Ekim'de tamamlandı. Helyum dolu 850 bin metreküplük (55 kat yüksekliğinde ve bir futbol sahası genişliğinde) tarihin en büyük plastik balonunun taşıdığı ve 1360 kilogram ağırlığındaki kapsülün içinde 2 saat 40 dakika yolculuk eden Baumgartner atlayacağı noktaya vardı. 1960 yılında 31,3 kilometre yükseklikten atlayarak bir önceki dünya rekorunu kıran Joseph Kittinger, kapsülden çıkarken kafasını eğmesi konusunda Baumgartner'ı uyardı. Misyon boyunca Baumgartner ile telsiz bağlantısı olan tek Red Stratos Takımı elemanı Kittenger idi.

Bumgartner, atlayıştan birkaç saniye sonra kendi çevresinde dönmeye başladı; fakat kısa bir süre sonra kontrolü sağlayarak 4 dakika 22 saniyelik serbest düşüşün ardından -Baumgartner bugüne kadar kayda geçen en uzun süre olmasını umuyordu fakat öyle olmadı- 1524 metrede paraşütü açtı. Yaklaşık 10 dakika havada kalan atlayışçı, atlayıştan 17 dakika sonra güvenli bir şekilde yere indi. İndikten sonra atlayışın beklediğinden daha zor olduğunu söyleyen Baumgartner, "İnanın bana, orada Dünya'nın üzerindeyken çok aciz hissediyorsunuz. Artık amaç rekor kırmak ya da bilimsel veri sunmak olmuyor; bütün mesele eve dönmek oluyor." diyor.

Baumgartner'ın milyonlarca insan tarafından izlenen heyecan verici atlayışı, yayın dünyasında pek çok farklı şekilde ele alındı. *The Guardian* gazetesi internet sitesinde ise sosyal medyada konu hakkında en çok sorulan sorular yanıtlandı. Aşağıda bu soru ve yanıtlardan bir kısmıyla birlikte eklediğimiz sorularımızı ve yanıtlarını bulacaksınız.

Kapsüle ve balona ne oldu?

Baumgartner'ın yere güvenli bir şekilde indiği doğrulanır doğrulanmaz, yetkililerin dikkatleri balon ve kapsül üzerine yoğunlaştı. Takım, balondan ayırdıkları kapsülün kendi paraşütüyle Dünya'ya inmesini sağladı. Kapsül, Baumgartner'ın iniş alanının yaklaşık 88 kilometre doğusunda indi. Havası söndürülen balon ise yere indikten sonra bir yük kamyonu ile kaldırıldı. Teorik olarak kapsülün yeniden kullanılabileceği düşünülüyor; fakat balon için aynı şey geçerli değil.

Baumgartner ses hızından daha hızlı giderken nasıl tek parça ve ayık kalabildi?

Baumgartner saatte 1342 kilometrelik hıza ulaştığında, gereken fizyolojik çabayı eksiksiz bir biçimde gösterdi. Düşüşü sırasında atlayışçının fizyolojisi ve yaptığı müdahaleler hâlâ takımı tarafından inceleniyor. Atlayışın bilimsel amaçlarından biri de böyle bir deneyimin insan bedenine etkisi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaktı. Bu doğrultuda, Baumgartner'ın vücuduna birçok kamera yerleştirildi. Şimdilik bildiğimiz, Baumgartner'ın hayatta kalabildiği ve atlayış öncesi vücudun böyle bir deneyime dayanamayarak patlayacağı ya da basınç karşısında parçalanacağı yönündeki iddiaların asılsız çıktığı.

Baumgartner ise kendini dış seslerden ve güçlerden koruyan yalıtımlı kıyafetinin ses bariyerini aşarken pek bir şey hissetmemesini sağladığını söyledi.

Baumgartner'ın kıyafetini özel kılan neydi?

Baumgartner'ın kıyafeti ve kaskı, takımı tarafından "kişisel yaşam-destek sistemi" olarak adlandırılıyordu. Kıyafet, yüksek irtifada uçabilen keşif uçağı

Kapsülden çıkıp doğrulan Felix Baumgartner, birkaç saniye bekledikten sonra 39 kilometrelik yolculuğuna başladı.

pilotlarına göre yapılmıştı; fakat serbest düşüşte hiç kullanılmamıştı, Baumgartner deneyinceye kadar… Nefes alabilen Goe-Tex ile ısı ve ateşe dayanıklı Nomex adlı malzemelerden yapılmış dört katmana sahip olan kıyafetin en içteki katmanı "konfor astarı". Bir sonraki katman olan "gaz membran" hava basıncını koruyor, "koruma katmanı" ise kıyafetin şeklinin bozulmasını engelliyordu. Son olarak Nomex'den yapılmış en dış katman aşırı sıcaklıklara ve ateşe karşı koruma sağlıyordu. Kıyafet, 1941'den beri astronotlar ve yüksek irtifa uçuşu yapan pilotlar için kıyafet üreten David Clark adında Amerikalı bir şirket tarafından yapıldı.

Baumgartner atlayıştan önce perhiz yapmak zorunda mıydı?

Atlayıştan en az bir gün önce Baumgartner, sağlık takımının önerileri doğrultusunda az lifli ve az tortulu yiyecekler yedi. Takım, yiyeceklerin gaz oluşumuna sebep olmadan vücuttan geçmesini istiyordu; çünkü alçak basınçlı bir ortamda gaz genişleyebilir ve ağrı yapabilirdi (Bu, basınç travması denen durumdur). Aynı nedenle Baumgartner'ın, derin su dalgıçlarına benzer şekilde, balonla yükseldiği iki saat boyunca aldığı saf oksijen, kanındaki nitrojen miktarını düşürdü. Eğer basınç kıyafeti 19,2 kilometreden -suyun vücut sıcaklığında kaynadığı "Armstrong limiti"nden- sonra işlevini yitirseydi, Baumgartner ebolizm denilen ölümcül durumla karşı karşıya kalacaktı. Başka bir deyişle kanı kaynayacak ve vücudu dakikalar içinde şişmeye başlayacaktı.

Baumgartner bu deneyim boyunca ihtiyacı olan sıvıyı ise kaskının içinde bulunan bir pipet yardımıyla aldı.

Baumgartner'ın yüzleştiği en büyük tehlike neydi?

Baumgartner'ın takımı, atlayışın başarılı geçmesi için üstesinden gelinmesi gereken 16 önemli risk tanımladı: ultraviyole ışıması, rüzgâr kırılması, iniş etkisi, aşırı sıcaklıklar, hipoksi (oksijen yetmezliği), vurgun, düşüş sırasında düz virile girme (spiral şekilde alçalma), şok-şok etkileşimi (havada şok dalgalarının çarpışmasıyla gerçekleşen patlama etkisi), kapsülün alev alması… Fakat takım, bunların dışında en çok iki tehlikenin Baumgartner'ı tehdit ettiğini söylüyor: Kıyafette ya da kapsülde açılan bir gedik ve paraşütün kazara açılması.

Baumgartner'ın nereye düşeceği nasıl bilindi?

Baumgartner Dünya yüzeyine yaklaşık 38 kilometre yaklaşınca inişin, New Mexico'daki çölde neredeyse kalkış alanında gerçekleşeceği düşünüldü. Daha sonra takım, atlayışçının birkaç saat önce balonun havalandığı alandan 37 kilometre uzakta ineceğini onayladı. Bir astronottan farklı olarak Baumgartner, Dünya atmosferinin içinde kaldı ve bu yüzden yörüngedeki biri gezegenin döndüğünü deneyimleyebilecekken Baumgartner deneyimlemedi. Bu inişin kalkış noktasından fazla uzakta olmamasının önemli nedenlerinden biri. Ayrıca, Baumgartner'ın takımı kalkışta, balonun sürüklenmemesi için yüksek irtifadaki rüzgârların en az olduğu zamanı beklemişti. Bu nedenle sürüklenmeden dolayı gerçekleşecek sapma da az oldu. Paraşütünü açarak serbest düşüşünü sonlandıran Baumgartner, bu andan itibaren kendisini tercih ettiği yere doğru yönlendirebilirdi. Baumgartner'ın kıyafetinin içinde bulunan ve kurtarma helikopteri tarafından yakın bir şekilde takip edilebildiğini gösteren işaret de inişin yapılacağı yer konusunda atlayışçıya fikir verdi.

Baumgartner'ın uzaydan atladığı söylenebilir mi?

2009'a kadar uzayın, Karman Hattı adı verilen bir sınırda başladığı varsayılıyordu. Macar Fizikçi Theodor von Karman tarafından 1950'lerde belirlenen Karman Hattı, deniz seviyesinden 100 kilometre

Felix Baumgartner kırdığı rekorun eski sahibi ve atlayış danışmanı Joseph Kittinger ile birlikte.

yükseklikte tanımlanmıştı. Karman, bir aracın, atmosferden yeterli aerodinamik kuvveti elde etme amacıyla yörünge hızından daha hızlı gitmek zorunda olduğu ortamın nerede başladığını hesaplamıştı. 100 kilometreye yakın bir sonuç elde eden Karman, hatırlanabilir olması ve parametrelerin değişkenliği nedeniyle uzayın başladığı sınırı deniz seviyesinden 100 kilometre yüksekte belirledi. Fakat 2009 yılında Kanada Calgary Üniversitesi'nden biliminsanlarının yaptıkları deneylerin sonucu, sınırın 118 kilometre yükseklikte olduğunu ortaya koyuyordu. "Atmosferin göreli yumuşak rüzgârları ve uzaydaki parçacık yüklü, hızı saatte bin kilometreyi aşan, daha şiddetli akıntıların izinin takip edilerek" sınırın hesaplandığı belirtildi. 2007 yılında fırlatılan Supra-Thermal Ion Imager adlı cihazın 200 kilometre yükseklikten topladığı bilgileri inceleyen ekibin başkanı David Knudsen çalışmayı şöyle anlatıyor: "Eğer ağır bir nesneyi bir yüzeye sürterseniz yüzey ısınır. Bu araştırmada birbirine sürterek geçen iki alanı, uzaydaki akıntıların yönlendirdiği iyonosfer ile atmosferi inceledik ve ölçümler yaptık."

Knudsen, önceki incelemelere oranla kendi incelemelerinin daha detaylı olduğunu, üst atmosferin rüzgârlar da dahil olmak üzere tüm bileşenleriyle ilk kez incelendiğini söylüyor. Çalışma uzayın başladığı sınıra ilişkin tartışmaları ve incelemeleri bitirmiş olmasa da, kesin olan şu ki, Baumgartner'ın 39 kilometreden yaptığı atlayış, uzaydan yapılmış değildi.

Baumgartner atmosferin hangi katmanından atladı?

Atlayış atmosferin stratosfer katmanından gerçekleşti. Yer yüzeyinden 20 kilometreye kadar yükselen troposferden sonra 50 kilometreye kadar uzanan stratosferde yatay hava hareketleri görünse de, stratosferin kararlı yapısı nedeniyle dikey hava hareketleri bulunmuyor. Troposferin üst noktasında -55 ile -60 arasında değişen sıcaklık, stratosferde 0 ile -3'e kadar yükseliyor. Bunun nedeni stratosferde bulunan ve Güneş'in yaydığı yüksek enerjili ultraviyole ışınları. Yayılan ışınlar oksijen moleküllerinin ozon moleküllerine dönüşmesini sağlar ve bu dönüşüm sırasında dışarıya ısı verilir.

Stratosferdeki basınç ise deniz seviyesinin binde biri kadar. Bu, Baumgartner ve takımının üzerinde en fazla çalıştığı sorunlardan birini teşkil ediyor.

Baumgartner yüksek irtifadan atlayışı deneyen ilk insan mı?

Tarihte yüksek irtifa atlayışını deneyen pek çok kişi var. Bunlardan çok azı hedefine ulaşırken başarısız olanların pek çoğu yaşamını yitirmiş. Olumlu ya da olumsuz sonuçlansın, tüm bu deneyimlerden elde edilen verilerin ve alınan derslerin Baumgartner'ın rekora uzanmasına yardımcı olduğu muhakkak. Denemelerden bazıları şöyle:

1960: Amerikalı eski askeri pilot Joseph Kittinger, 1960 yılının Ağustos ayında 31 kilometreden atlayarak en uzun serbest düşüş rekorunu kırmıştı. Kittinger, 4 dakika 36 saniye boyunca serbest düşüş yapmış, hızı saatte 988 kilometreye ulaşmıştı. Kittinger, atlayışı boyunca telsiz yardımıyla Baumgartner'a danışmanlık yaptı.

1961: Amerikan ordusunda görevli Victor A. Prather ve Malcolm Ross 4 Mayıs 1961'de bir balonla 34.668 metreye yükselmişti. Uzay kıyafetlerini geliştirmek için yapılan RAM Projesi kapsamında gerçekleşen yolculuk, Victor A. Prather'ın ölümüyle son buldu. Nefes alabilecekleri yüksekliğe indikten sonra kasklarını açan Prather ve Ross, kendilerini almaya gelen helikopterin uzattığı kancaya tutunmakta zorluk çektiler. Ross, helikoptere binmeyi başarırken Prather kancaya tutunamayarak okyanusa düştü ve boğularak öldü.

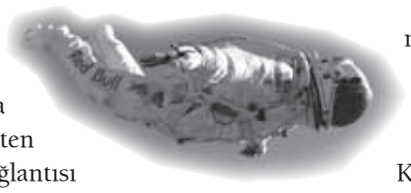
1962: Sovyet Hava Kuvvetleri'nden Yevgeny Andreyev ve Peter Dolgov 1 Kasım 1962'de Volga adındaki bir balonla havalandı. Andreyev, 24.500 metrede atladı ve güvenli bir biçimde indi. Dolgov ise yeni geliştirilmiş bir basınç kıyafetini denemek için kapsülde kaldı ve 28.640 metreye yükseldi. Kapsülden çıkarken kaskını çarpan Dolgov'un vizörü kırıldı ve kıyafetinin içindeki basıncın düşmesi sonucu hayatını kaybetti.

1966: Amerikalı kamyon şoförü Nick Piantanida amatör olarak paraşütçülük yapıyordu. Yüksek irtifadan paraşütle atlama hayalini gerçekleştirmek için Piantanida üç denemede bulundu. 2 Şubat 1966'da gerçekleştirdiği ikinci denemede balonla 37.642 metreye yükselerek rekor kırdı; fakat karşı karşıya kaldığı teknik sorunlar nedeniyle hayal ettiği atlayışı gerçekleştiremedi. Bundan üç ay sonra yaptığı üçüncü deneme ise Piantanida'nın canına mal oldu. Balon 17 kilometre yükseldikten

Felix Baumgartner yere indikten sonra.

sonra telsizden bir gürültü geldi. Piantanida "Acil…" dedikten sonra telsiz bağlantısı koptu. Piantanida'nın yerde bulunan takımının balondan derhal ayırdığı sepet, bir yük paraşütü ile yere indirildi. Nick Piantanida bilincini yitirmişti ve inliyordu. En yakın hastaneye götürüldü; fakat hastanedeki sağlık görevlileri yüksek irtifa dalışlarında yaşanan dekompresyon (basınç azlığı) konusunda deneyimli değillerdi. Piantanida, aylarca komada kaldıktan sonra Ağustos ayında yaşamını yitirdi.

2008: Fransız Hava Kuvvetleri'nden emekli Michel Fournier, 2008 yılında 40 kilometre yükseklikten serbest atlayış yapacağını duyurdu. Ne var ki balon helyum gazı ile şişirilirken kapsülden kurtularak havalanınca atlayış gerçekleşemedi.

2010: 16 Mayıs 2010'da Fournier bir deneme daha yaptı. Fakat önceki raporlara göre barometre basıncı farklı olunca, paraşüt kapsülün içinde açıldı. Fournier bir sonraki denemesini 2012'de yapmak üzere çalıştığını duyurmuştu.

KAYNAKLAR

http://news.nationalgeographic.com/news/2012/10/121014-felix-baumgartner-skydive-sound-barrier-kittinger-roswell-science-2/
http://www.guardian.co.uk/sport/shortcuts/2012/oct/15/felix-baumgartner-skydive-key-questions-answered
http://www.orbiterwiki.org/wiki/Karman_line
http://www.science20.com/news_releases/where_does_space_begin_answer
http://artofmanliness.com/2010/10/07/skydiving-from-space-part-ii-nick-piantanidas-magnificent-failure/
http://blogs.menshealth.com/man-and-machine/jumping-from-the-edge-of-space/2012/10/09/

Baumgartner ile son atlayıştan önceki denemeler üzerine

Felix Baumgartner'ın atlayışı dakikalar içinde tamamlandı; fakat hazırlıklar 5 yıl aldı. Bu sırada fiziksel antrenmanlarını sürdüren ve basınç kıyafetinde saatler geçirmesi dolayısıyla başlayan klostrofobiyi (kapalı yer korkusu) yenmek gibi birçok sorunun üstesinden gelen Baumgartner, bir yandan da farklı yüksekliklerden denemeler gerçekleştirdi. 39 kilometrelik atlayıştan önce Baumgartner ile yapılan bu röportaj, rekor getiren başarılı atlayışı hakkında da fikir veriyor.

Atlayış için nasıl hazırlandınız?

Bu yıl içinde iki deneme atlayışı yaptık. İlki yaklaşık 22 kilometredendi. Her şey gerçekten çok iyi gitti ve bu büyük bir başarıydı. Bu deneme, yapabileceklerim konusunda emin olmamı sağladı; aynı zamanda ikinci denemeden önce ekibe, tüm ekipmanların nasıl işlediğini görme şansı verdi. İkinci denemeyi ise yaklaşık 30 kilometreden yaptık.

Takımınızda kaç kişi var?

Kamera ekibi ve destek ekibi dahil Roswell'de çalışan 120 kadar kişi var.

İlk atlayış nasıldı?

Kalkış çok heyecanlıydı. 5 yıllık hazırlıktan sonra nihayet yükselebilmek heyecan verici. Teknik olarak ise, kalkış ve inişte her şey çok tanıdık geldi; çünkü ödevimizi iyi yapmıştık. Yükseldikçe dünyanın kavisini görebildim ve üzerimde tamamen siyah bir gökyüzü vardı. O anda birden fark ettim ki pek çok insanın hiç olmadığı bir noktada duruyorum. Ben balonla o yüksekliğe çıkmış sadece üçüncü insanım; oldukça küçük bir kulübe katıldım yani.

Balonla yükselirken zaman nasıl geçti?

Yolculuk boyunca oldukça meşguldüm. Bir buçuk saatlik bir yolculuktu; fakat bir gözüm devamlı kapsül basıncında ve oksijen-nitrojen seviyemdeydi. Başarısız olsaydım, yangın gibi bir felaketle karşılaşabilirdim. Ayrıca projenin danışmanı olan Joe Kittinger ile pek çok kez iletişim kurdum. Tabii ki, arada sırada pencereden dışarı bakıp manzaranın keyfini çıkardım. İşte bu güzel kısmı! (Aslında balonla yükseliş sırasında meşgul olmak, Baumgartner'ın gerginliği önlemek için geliştirdiği bir yöntem. Balon yükselirken Baumgartner, hazırlanan 40 maddelik kontrol listesini Kittinger'ın yardımı ile tamamlamakla meşguldü.)

Atlayıştan önce gerginlik ya da korku hissettin mi?

Hazırlıklar boyunca çalışma biçimim, riskler karşısında olabildiğim kadar rahat olmak ve kendine güven duymak şeklinde oldu. Bu nedenle bu kadar çok deneme yaptık. Güvenin sırrı, araştırma, deney ve doğru kişiyle konuşmaktır.

Hiç geri dönmeyi düşündüğünüz, tereddüt ettiğiniz bir an oldu mu?

Asla. Gösteriyi durduracak tek şey teknik bir arıza olabilirdi. Ben bu atlayışı yapma kararını çok uzun süre önce aldım ve hiç vazgeçmedim.

Deneme atlayışlarınızda neler oldu?

30 kilometrenin altındaki atlayışlar, hava dalışına benziyordu. Hava akımını vücudunuzu yönlendirmek için kullanabiliyorsunuz. Fakat 36 kilometrede bir vakumun içinde gibisiniz. Hava direnci yok; bu nedenle hava dalışında gereken beceriler, 3 dakikalık atlayışın ilk 20 saniyesinde neredeyse işe yaramaz oluyor. Dürüst olmak gerekirse 36 kilometreden yapılan bir atlayışta, ses bariyerini ya da hız düşürmeyi göz önüne alırsak, ne ummak gerektiğini bilmiyorum. Eğer ilk 20 saniye içinde kontrolümü sağlayamaz ve stabil kalamazsam, başıma büyük bir bela gelecek demektir.

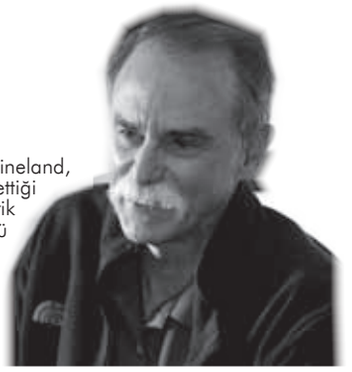
Havacılık alanında efsane haline gelmiş Kittinger ile çalışmak nasıl bir duygu?

Büyük bir zevk ve onur. 1960'larda parmağını kaldırıp "Ben bu işi yapacacağım" diyen tek kişiydi. Şimdi 84 yaşında ve çalışmalar sırasında sesini duymak zihinsel olarak çok yardımcı oluyor. Bu deneyim sırasında konuşabileceğim en uygun insan o ve onun aşağıda olduğunu bilmenin oldukça yardımı oluyor.

Rekoru kırdıktan sonra sırada ne var? Uzaydan atlamak?

Asla "asla" demem. Daha hızlı olmak ve daha yükseğe çıkmak her zaman mümkündür.

2012 Nobel Fizik Ödülü: Kuantum dünyasında parçacık kontrolü

David J. Wineland, hapsettiği elektrik yüklü atomları ya da iyonları kontrol ediyor ve ölçüyor

Bu yılın fizik dalında Nobel Ödülü, "kuantum sistemlerini ölçmeye ve değiştirmeye-işlemeye olanak sağlayan deneysel yöntemleri geliştirmeleri nedeniyle" Fransız Serge Haroche ve Amerikalı David J. Wineland arasında paylaştırıldı.

Serge Haroche ve David J. Wineland parçacıkların kuantum-mekanik yapılarını bozmadan bireysel olarak ölçülmesine ve manipüle edilmesine yarayan yöntemleri birbirinden bağımsız olarak geliştirdiler. Daha önceleri bu durum ulaşılamaz olarak kabul ediliyordu.

Nobel ödüllü fizikçiler, parçacıklara zarar vermeden kuantum fiziği ile deneyler yapmanın kapılarını açmış oldular. Tek bir ışık ya da madde parçacığı için klasik fizik kanunları çalışmaz olur ve yerini kuantum fiziği alır.

Serge Haroche, fotonları hapsediyor ve tuzak içerisine atomlar yollayarak parçacıkları kontrol ediyor ve ölçüyor.

Ancak tek bir parçacığı kendisini çevreleyen ortamdan izole etmek kolay bir işlem değildir ve parçacıklar dış dünya ile etkileşime geçtiklerinde gizemli kuantum özelliklerini kaybederler. Bu yüzden kuantum fiziği yoluyla tahmin edilen birçok tuhaf olay doğrudan gözlemlenemez ve araştırmacılar sadece düşünce deneyleri ile bu tuhaf olayları açıklamaya yönelir.

Haroche ve Wineland'ın ustaca hazırlanmış laboratuvar teknikleri yoluyla, oldukça narin kuantum durumlarını ölçme ve kontrol edebilme mümkün hale geldi. Bu yeni teknikler yoluyla parçacıklar incelenebiliyor, kontrol edilebiliyor ve sayılabiliyor.

İki fizikçinin yöntemleri birçok ortak nokta içeriyor. David J. Wineland, ışık ya da fotonlar kullanarak, hapsettiği elektrik yüklü atomları ya da iyonları kontrol ediyor ve ölçüyor.

Serge Haroche ise tersi bir yöntem izliyor: Işık parçacıklarını ya da fotonları hapsediyor ve tuzak içerisine atomlar yollayarak parçacıkları kontrol ediyor ve ölçüyor.

Her iki fizikçi de kuantum optik alanında çalışıyorlar. 1980'lerin ortalarından beri önemli ilerleme kaydedilmiş bu alan, ışık ile madde arasındaki temel etkileşimleri araştırıyor.

Geliştirilen çığır açıcı yöntemler sayesinde bu araştırma alanı, kuantum fiziğine dayalı süper hızlı bilgisayarların geliştirilmesi yolunda atılmış ilk adımları oluşturuyor. Geçtiğimiz yüzyılda klasik bilgisayarların günlük yaşantımızı temelden değiştirmişti, bu yüzyılda da kuantum bilgisayarları aynısını yapabilir.

Araştırma aynı zamanda günümüzün sezyum saatlerinden çok daha hassas saatlerin yapılmasına da olanak sağlayarak bu yüzyılda zaman kavramı açısından yeni standartlar oluşturabilir.

Kaynak: "Nobel Prize in Physics 2012: Particle Control in a Quantum World", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/10/121009073634.htm (23.10.2012).

Hazırlayan: Deniz Şahin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

2012 Nobel Fizyoloji veya Tıp Ödülü kök hücre çalışmalarına verildi

Fizik, Kimya, Edebiyat, Fizyoloji veya Tıp ve Barış olmak üzere beş dalda verilen Nobel Ödülü'nün bu yılki sahipleri belli oldu. Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'ne bağlı Nobel Kurulu, John B. Gurdon ve Shinya Yamanaka'yı olgunlaşmış hücrelerin yeniden programlanarak "pluripotent" hale dönüşmesini keşfettikleri için ödüle layık gördü.

İki biliminsanı, farklılaşma ve özelleşme sürecini tamamlamış olgun hücrelerin "yeniden programlanarak" özelleşmeden önceki hallerine dönüşebilme yeteneğine sahip olduklarını ve böylece bu hücrelerin vücuttaki herhangi bir dokuya ait hücreye dönüşebileceklerini keşfettiler. Bu buluş hücre ve organizmaların nasıl geliştiğini anlamamız açısından devrim niteliği taşımakta.

John B. Gurdon, 1962 yılında kurbağalar üzerinde yaptığı bir çalışmada hücre özelleşmesinin "tersine çevrilebilir" olduğunu göstermişti. Deneyde henüz özelleşmemiş bir yumurta hücresinin çekirdeği çıkarılarak içine olgunlaşması tamamlanmış bir bağırsak hücresinin çekirdeği nakledildi. Bu yumurta hücresinden normal bir kurbağa yavrusu meydana gelmesi, bağırsaktan alınan hücrenin üreme için gerekli olan bütün genetik bilgiye sahip olduğunu kanıtlamış oldu. Ondan 44 yıl sonra Shinya Yamanaka faredeki olgunlaşmış hücrelerin gen dizilimlerini değiştirip onları yeniden programlayarak olgunlaşmamış kök hücrelere dönüştürmeyi başardı.

John B. Gurdon, 1962'de sonuçlanan çalışmasında hücre özelleşmesinin "tersine çevrilebilir" olduğunu göstermişti.

2012 Nobel Kimya Ödülü: Hücre yüzeyindeki akıllı reseptörler

İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi, 2012 Nobel Kimya Ödülü'nü "G-protein eşli reseptörler" üzerindeki çalışmaları sebebiyle Robert J. Lefkowitz (Howard Hughes Tıp Enstitüsü ve Duke Üniversitesi Tıp Merkezi) ve Brian K. Kobilka'ya (Stanford Üniversitesi Tıp Okulu) vermeyi kararlaştırdı.

Vücudumuz milyarlarca hücre arasındaki etkileşimlerden oluşan, iyi kurulmuş bir sistemdir. Her hücre ise hücrenin çevreyi algılamasını ve yeni durumlara adapte olmasını sağlayan küçük reseptörlere sahip. Robert Lefkowitz ve Brian Kobilka, "G-protein eşli reseptörler" adı verilen reseptör ailesinin işleyiş mekanizmasını su yüzüne çıkaran, çığır açıcı keşifleri sayesinde 2012 Kimya Nobel'i ile ödüllendirildi.

Hücrelerin çevrelerini nasıl duyumsadıkları uzun zaman boyunca merak konusu oldu. Biliminsanları adrenalin benzeri hormonların kan basıncını yükseltmek ve kalp atışını hızlandırmak gibi güçlü etkilere sahip olduğunu biliyordu. Hücre yüzeylerinin hormonlar için bir çeşit alıcı içerdiğinden şüphelendiler; fakat bu reseptörlerin esasen nelerden oluştuğu ve nasıl çalıştığı 20. yüzyılın büyük kısmında belirsiz kaldı.

Lefkowitz'in ekibinden Brian K. Kobilka, "G-protein eşli reseptörler"i keşfetti.

Lefkowitz 1968 yılında hücre reseptörlerinin izini sürmek amacıyla radyoaktivite kullanmaya başladı. Çeşitli hormonlara birer iyot izotopu bağladı ve radyasyon sayesinde birkaç reseptörü ortaya çıkarmayı başardı. Bunlardan biri, "β-adrenerjik reseptör" adı verilen bir adrenalin reseptörüydü. Araştırma ekibi, reseptörü hücre duvarında gizlendiği yerden çıkararak reseptörün nasıl çalıştığını anlamaya yönelik ilk bilgileri elde etti.

Ekip 1980'lerde bir sonraki büyük adımı attı. Aralarına yeni katılan Kobilka, devasa insan genomundan "β-adrenerjik reseptör"ü kodlayan geni izole etmeyi hedefledi ve yaratıcı yaklaşımı ile bu hedefe ulaştı. Araştırmacılar geni analiz ettiklerinde reseptörün, gözde bulunan ve ışığı yakalama görevini üstlenen bir başka reseptöre benzediğini keşfettiler. Bütün bir reseptör ailesinin benzer görünümlere sahip olduğunun ve aynı şekilde işlediğinin farkına vardılar.

Bugün bu aile "G-protein eşli reseptörler" adıyla anılıyor. Bin kadar gen bu reseptörleri kodlamakta; örneğin, ışık, tat, koku, adrenalin, histamin, dopamin ve seratonin. İlaçların yaklaşık yarısı etkisini "G-protein eşli reseptörler" sayesinde gösteriyor.

Lefkowitz ve Kobilka'nın çalışmaları "G-protein eşli reseptörler"in fonksiyonlarını anlamak açısından büyük önem taşıyor. Ayrıca, 2011 yılında Kobilka bir çığır daha açtı: O ve araştırma ekibi, "β-adrenerjik reseptör"ün bir hormon tarafından aktifleştirildiği ve hücrenin içine sinyal gönderdiği anın bir görüntüsünü elde etti. Onlarca yıllık çalışmanın ürünü olan bu görüntü moleküler bir başyapıt.

"β-adrenerjik reseptör" adı verilen bir adrenalin reseptörünü ortaya çıkaran Robert J. Lefkowitz.

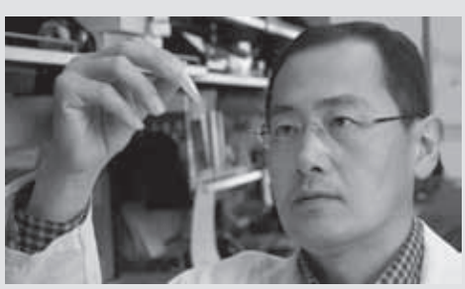

Kaynak: "Nobel Prize in Chemistry 2012: Smart Receptors On Cell Surfaces"; http://www.sciencedaily.com/releases/2012/10/121010081948.htm

Hazırlayan: Rana Fuçucuoğlu
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Lisans Öğrencisi

Bu iki büyük buluş hücre gelişmesine ve özelleşmesine bakış açımızı tamamen değiştirmekte. Artık olgun hücrelerin sonsuza kadar farklılaştıkları şekilde kalmayacağını anlayabiliyoruz. Hiç kuşkusuz insan hücrelerinin yeniden programlanması hastalıkların gelişim sürecinin araştırılması, teşhis ve tedavisinde biliminsanlarına büyük fırsatlar yaratacak.

Embriyo, ilk anlarından itibaren olgunlaşmamış ve bir görev için farklılaşmamış hücrelerden oluşur. Yetişkin organizmayı oluşturmak üzere her türlü hücreye dönüşme kapasitesine sahip olan bu hücrelere "pluripotent hücreler" denir. Embriyo geliştikçe bu hücreler bulundukları dokuya ait özel görevleri yapmak üzere sinir, kas, karaciğer ve tüm diğer hücre tiplerine dönüşebilirler. Nobel getiren bu keşfe kadar, bu hücrelerin eski hallerine dönmelerinin mümkün olmadığı ve bu değişimin tek yönlü olduğu düşünülüyordu. Oysa şimdi biliyoruz ki hücreler farklılaşmadan önceki ilk hallerine, "pluripotent" hallerine dönüşebiliyorlar.

Shinya Yamanaka, olgunlaşmış hücrelerin kök hücrelere dönüştürmeyi başardı.

Kaynak: "Nobel Prize in Physiology or Medicine 2012 Awarded for Discovery That Mature Cells Can Be Reprogrammed to Become Pluripotent", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/10/121008082955.htm

Hazırlayan: Çağla Eren
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Lisans Öğrencisi

Do re mi fa... Bir sonraki notayı nasıl hatırlıyoruz?

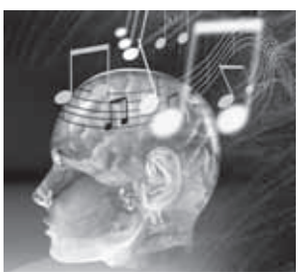
Bir şarkıyı nasıl hatırlarız? Neden bir piyanist şarkının ortasını unuttuğunda parçayı hatırlamak için baştan başlamaya gerek duyar?

Georgetown Üniversitesi Medikal Merkezi'ndeki beyin araştırmacılarının bu sorulara artık bir cevabı var. Society for Neuroscience'ın (Sinirbilimi Derneği) Sinirbilimi 2012 toplantısında araştırmacılar uzun zamandır temel bir bilinmeyen olan bu soruyu cevapladılar: Bir defa öğrenildikten sonra beynin yeni bir müzik sekansını işleyebilmesi için ne gereklidir ve bir şarkıyı hatırlamak için beyin ne yapmalıdır?

Makalenin yazarlarından Sinirbilimci Josef Rauschecker'in laboratuvarında çalışan öğrencilerden Brannon Green'e göre cevap, beynin iki farklı kısmının kullanılıyor olması. Bir tarafta dizi öğrenilirken diğer taraf hatırlamayı sağlıyor ve yüksek motor bölgeleri ise ikisine birden katılıyor.

Green, Rauschecker ve Helsinki/Finlandiya'daki Aalto Üniversitesi'nden üç biliminsanı çalışmalarında fonksiyoner manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) yardımıyla tarayıcının içindeyken müziksel dizileri dinleyen gönüllülerden yararlandılar. Katılımcılar 30 saniyelik müziksel dizilerin başlangıç kısımlarını 20-30 defa dinleyerek bu melodiye aşina olurlarken, müziğin geri kalan kısmını 1-10 defa dinlediler.

Araştırmacıların bulgularına göre yeni bir diziyi öğrenmek için bazal ganglia ve serebellum gibi beynin motor bölgelerinin kullanılmasına ihtiyaç var. Ancak bu bölgelerin şarkı söylemek için kullanılması daha beklenen bir durum. Bu çalışmada bu bölgelerin şarkı parçalarının dizilerini öğrenirken aktif halde olduğu görüldü. Yani bir ses bir nöronu, sonraki ise bir diğer nöronu uyaracak şekilde ilerler.

Rauschecker'a göre motor sistem içeriğindeki beyin yapıları dizileri ayrıştırmak üzere yapılanır, yani bir melodiyi öğrenmek için işitsel sistem motor sisteme iletim yapıyor.

Green'in açıklamalarına göre ise beynin bu bölgesi aynı zamanda kayak yapmayı ya da dans etmeyi öğrenirken kullandığımız kısım. Bu çalışmada ise beyindeki motor dizi bölümlerinde hem motor hem de işitsel dizileri işleyen genelleştirilmiş dizi bölgeleri olduğunun gösterildiğini belirtiyor.

Katılımcılar parçayı öğrendiklerinde fMRI sonuçlarında aktivitenin motor bölgelerden işitsel ve prefrontal korteks bölgelere geçtiği görülmüştür. Bu bölgeler ise seslerin uzun süreli hafızada tutulması ile alakalı kısımlardır. Ayrıca bir şarkının ilk kez öğrenilmesinde, diziyi hatırlamaya kıyasla daha çok nöronun aktivitesine ihtiyaç olduğu görüldü.

Rauschecker şarkıların depolanmasını yan yana dizilmiş dominolara benzetiyor. Notaların bir araya toplanarak birbirlerine bir dizi olarak zincirlendiğini belirten Rauschecker, ilk domino taşını itince olduğu gibi hepsinin birbiri ardına düştüğünü, tekrardan hatırlamak için az nörona ihtiyaç olduğunu çünkü hafıza izinin oldukça sıkışık olduğunu söylüyor.

Green ise bu nedenle, piyano çalarken bir melodinin ortasında kalındığında baştan başlamanın hatırlamayı kolaylaştırdığını belirtiyor.

Domino taşlarının istendiğinde itilebilmesi gösterimi de Rauschecker'a göre bir senfoni şefinin nasıl hep orkestradan önde olduğunu, tek bir işaret ile diğerlerinin hatırlanmasını sağlaması ile açıklıyor.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2012/10/121015161819.htm

Hazırlayan: Naz Kanıt
İstanbul Teknik Üniversitesi

Cep telefonu obeziteyi tetikliyor

Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi biliminsanları, cep telefonlarının yaydığı elektromanyetik dalganın doyma duyusu üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırma yaptılar. Araştırmanın sonucu hayli ilginç: Cep telefonunun yaydığı ışınlara belli bir süre maruz kalmak, doyma hissi veren MSH hormonunun az salgılanmasına neden oluyor.

Prof. Dr. İlhan Yetkin, WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından bu yılın Dünya Çevre Yılı olarak ilan edildiğini ve bununla ilgili kendilerinin de toplumu çok ilgilendiren bir alan olarak cep telefonlarının obezite ile bağlantısını incelemeye başladıklarını söylüyor. Yetkin, Doç. Dr. Mehmet Çölbay ile birlikte cep telefonu gibi noniyonizan dalga yayan bir aletin etkilerini araştırmak üzere, bir kısım fareyi bir ay boyunca cep telefonu dalgalarına maruz bıraktı; bir kısmına ise bu dalgaları uygulamadı. Araştırmada temel olarak, beyinde bulunan açlık ve tokluk merkezlerinden salgılanan dört hormon üzerinde duruldu. Bu hormonlardan ikisi açlık merkezinin, diğer ikisi ise tokluk merkezinin en güçlü hormonları. Noniyonizan dalgaya maruz bırakılan farelerde MSH hormonunda 1800 Mega-Hertz dalga boyunun etkili olduğu saptandı. Bu, elektromanyetik dalgaya maruz kalan farelerde tokluk duyusunun gecikebileceği anlamına geliyordu.

Farelerin elektromanyetik dalgalara maruz bırakılma süresi, Türkiye'de bir insanın ayda ortalama 4-4,5 saat cep telefonuyla konuştuğu bilgisine uygun bir biçimde belirlendi.

Ayrıca ek bir bulgu olarak, noniyonizan dalgalara maruz bırakılan farelerin davranışlarında hoşnutsuzluk saptandı.

Sonuçta yemek yerken cep telefonu ile konuşmanın tokluk duygusunu azaltabileceğini ve cep telefonunun davranışları olumsuz etkileyebileceğini gösterdiklerini belirten Yetkin, önümüzdeki süreçte çalışmanın uluslararası yayınlarda da yayınlanacağını belirtti.

Hazırlayan: Şule Dede

Erkekler ve kadınlar farklı görüyor

Beyin korteksinde, özellikle görüntüleri işlemekten sorumlu görme korteksinde, yüksek oranlarda erkek cinsiyet hormonu androjen reseptörleri bulunuyor. Androjen ayrıca, embriyonik gelişimde görme korteksindeki nöronların oluşumunun kontrolünden de sorumlu. Bu da erkeklerin kadınlara oranla bu çeşit nöronlara yüzde 25 daha fazla sahip olduğu anlamına geliyor.

Brooklyn ve Hunter Üniversiteleri'nden araştırmacılar, öğrenciler ve çalışanlardan oluşan 16 yaşından büyük erkek ve kadınların görüş kuvvetlerini karşılaştırdı. Bütün gönüllülerin normal renk algılama ve 20/20 net görüşe sahip olmaları şart koşuldu.

Gönüllülerden görünür renk tayfı içerisinde gördükleri renkleri tarif etmeleri istendiğinde, erkeklerin renk görüşlerinin bir miktar saptığı, kadınlara nazaran aynı renk tonunu daha uzun dalga boylarında gördükleri ortaya çıktı. Ayrıca erkeklerin, tayfın merkezinde daha dar bir alana sahip oldukları ve renk tonlarını ayırt etmekte zorlandıkları anlaşıldı.

Gönüllülerin gördüklerini ayırt etmek zorunda oldukları dikey ya da yatay, aydınlık ve karanlık çubukların bulunduğu bir fotoğraf yardımıyla keskin farklılıkları algılama işlevleri ölçüldü. Aydınlık ve karanlık çubuklar her değiştirildiğinde fotoğrafta titreşim benzeri bir görüntü ortaya çıkıyordu.

Çubukların değişim hızı ve birbirlerinden uzaklıkları değiştirildikçe, araştırma ekibi, orta hızlarda, yakın çubuklar için gözlemcilerin ayırt etme duyarlılıklarını yitirdiklerini ancak birbirinden uzak çubukları daha kolay ayırt edebildiklerini buldular. Ancak fotoğrafın değişim hızı arttırıldıkça, çubukların birbirinden uzaklıkları ne olursa olsun, her iki cinsiyet de ayırt etme duyarlılığını yitirdi. Genel olaraksa erkekler artan hızlarda daha yakın çubukları algılamakta kadınlardan daha iyiydi.

Araştırmayı yöneten Prof. Israel Abramov'a göre bu çalışmayla, duyma ve koku alma sistemlerinde olduğu gibi görmede de cinsiyetler arasında fark olduğu ortaya çıktı. Abramov'un belirttiğine göre, "Görme olayının ölçtüğümüz unsurları, birincil görme korteksindeki bazı özel talamik nöronlarla belirleniyor. Bu nöronlar embriyonik gelişimde testosteronun önemli bir rol oynadığı korteks tarafından yönetildiği için erkekler ve kadınlar arasında bazı farklı bağlantıların oluştuğunu düşünüyoruz. Bu farklılıkların evrimsel sebepleriyse açık değil."

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2012/09/120903221050.htm

Hazırlayan: Osman Altun

Kuşlardaki genomik otostopçular virüslerin evrimine ışık tutuyor

Amerikan Mikrobiyoloji Topluluğu'nun çevrimiçi açık erişim dergisi *mBio*®'da 16 Ekim tarihinde yayımlanan bir çalışmaya göre, kuşların genomları virüs kaynaklı DNA sekansları ile dolu durumda. Endojen retrovirüsler (ERV'ler) olarak bilinen bu viral sekansların analizi, hem konakların hem de virüslerin çağlar boyunca nasıl evrimleştiği üzerine bilgi verebilir.

John Hopkins Üniversitesi ve Uppsala Üniversitesi/İsveç'ten olan yazarlar "Kuş retrovirüslerinin evrimini, tamamen sekanslanan üç kuş genomundaki fosil kalıntılarını temel alarak inceledik." diye bildiriyorlar. Yazarlar; tavuk, hindi ve zebra ispinozu genomundaki ERV'ler üzerindeki analizlerinin, bu kuşların tarihlerinin erken döneminde viral evrime bir yuva olduğunu ortaya çıkardığını söyleyerek devam ediyorlar.

Bütün genomlar bir arada devam etmekte olan çalışmalardır. Biliminsanları uzun zamandır insan genomunun, örneğin, tamamen insan olmadığını biliyorlardı: Günümüze kadar çalışılan çoğu genom gibi,"insan DNA'sı" olarak adlandırdığımız DNA'nın kayda değer bir kısmı aslında provirüslerden (retrovirüslerin hücrenin DNA kopyalama ve o DNA'yı çalışan proteinlere çevirebilme yeteneğinden yararlanmak istediği için oraya yerleştirdiği sekanslardan) oluşur. Bu provirüsler ailemizden aldığımız DNA tarafından kalıtılabilir (endojen retrovirüsler) ya da yaşam süremiz boyunca alınabilir (eksojen retrovirüsler).

Bu çalışma, kuşların milyonlarca yıl önce pek çok farklı tipte ERV'lere konak olduğunu gösteriyor, tıpkı bir pota gibi; virüslerin rekombine olduğu ve genetik bilgiyi paylaştığı bir tanışma ve kaynaşma yeri.

Tavuklardaki ERV'ler ile ilgili, genomun seçilmiş kısımlarını inceleyen ve sadece alfa-retrovirüslerini açığa çıkaran önceki çalışmaların aksine, bu çalışma tam genom sekansı kullanmış ve kuş genomlarında, memelilerle aynı büyük grupları temsil eden fakat daha fazla çeşitlilik gösteren, büyük bir viral sekans çeşitliliği buldu. Kuşlardaki ERV'lerin çoğu diğer hayvanlarda bulunanlardan farklıdır ve bu da büyük ihtimalle virüslerin farklı türde konaklar arasında çok fazla hareket etmediğini gösterir.

Araştırmacılar "Kuş retroviral evriminin diğer omurgalılardakinden farklı olduğu sonucuna vardık" diyor ve ekliyor: "Kuş retrovirüsleri, geçtiğimiz 150 milyon yıllık süreçte diğer retrovirüslerden bağımsız olarak evrimleşmiş gibi görünüyorlar."

Çalışmada yer almayan fakat makaleyi *mBio*® adına düzenleyen Columbia Üniversitesi'nden Stepher Goff, bu tarz genom seviyesindeki çalışmaların virologlar için bir nimet olduğunu söylüyor.

"Bu makale, bu virüsler hakkındaki bilgilerimizdeki büyük bir açığı kapatıyor." diyor Goff: "Bu yapılması gereken bir şeydi ve ilerleyen sekanslama teknolojisi yapılmasını kolaylaştırdı."

Kaynak: "Genomic Hitchhikers in Birds Shed Light On Evolution of Viruses"
http://www.sciencedaily.com/releases/2012/10/121016085132.htm

Hazırlayan: Yağmur Erten

ENCODE Projesi ne sunuyor?

ENCODE Projesi, Genome Research dergisi yayınladığı özel sayısında yeni genomik gelişmeleri konu aldı. Bu özel sayıda, gen regülasyonu için kapsamlı bir anlayış getiren ve gelecek keşifler için sahneyi hazırlayan ENCODE Projesi'nden elde edilen bulgular, yeni buluşlar ve yöntemler sunuluyor.

Genome Research dergisinin Eylül ayında yayımlanan özel sayısı, ENCODE (ENCyclopedia Of DNA Elements-DNA Elemanları Ansiklopedisi) Projesi adı verilen ve insan genomundaki tüm fonksiyonel elementleri tanımlamayı amaçlayan projeye ayrıldı. Projenin pilot aşamasının 2007 yılında tamamlanmasından bu yana (bu aşama genomun yüzde birlik kısmını kapsıyor), ENCODE Konsorsiyumu tüm genomu görülmemiş bir ölçekte tarayarak fonksiyon ve gen regülasyon elementlerini araştırdı. Bu özel sayıda gen regülasyonu için kapsamlı bir anlayış getiren ve gelecek keşifler için sahneyi hazırlayan ENCODE Projesi'nden elde edilen bulgular, yeni buluşlar ve yöntemler sunuluyor. Buna ek olarak, özel sayı, ENCODE Projesi ile elde edilen sonuçlar sonrasında genom hakkında olan görüşlerimizin nasıl değiştiğini de içeriyor.

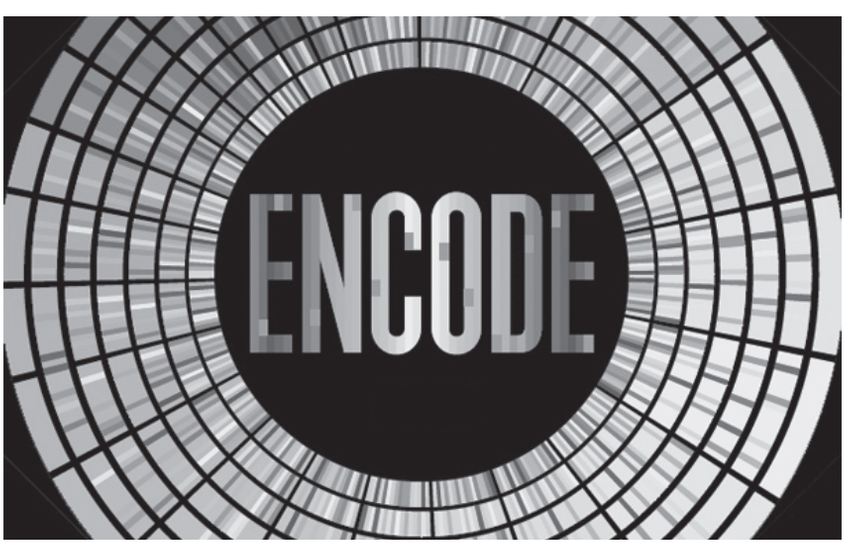
GENCODE: Genomun şimdiye kadar olan en detaylı açıklaması

Projenin pilot aşamasının 2007 yılında tamamlanmasından bu yana, gen olarak bildiğimiz yapının sadece protein kodlayan bir dizi DNA parçası olmaktan çok daha fazlası olduğu ortaya çıktı. Şimdi biliyoruz ki, genom birbirinden ayrı genlerden oluşan bir yapı değildir. Bunun yerine gen ve düzenleyici bölgelerden oluşan karmaşık bir sistem. Bu yapının büyük kısmı RNA'ya kodlanıyor ve bunlar arasında protein kodlamayan ama kritik hücresel fonksiyonları bulunan birçok RNA da bulunuyor.

ENCODE Projesi başlatıldığı zaman, projenin bir alt grubu olarak GENCODE Konsorsiyumu oluşturuldu. Bu grubun amacı, manuel ve hesaplamalı yöntemler kullanarak, insan genomundaki yukarıda belirtilen karmaşık özellikleri haritalandırmak ve gerekli notları almak. Bu özel sayıda, GENCODE Konsorsiyumu'ndan Harrow ve meslektaşları, GENCODE veri tabanının en son verilerini sunuyorlar.

Bu sayıda aynı zamanda, GENCODE gen verilerini tamamlamak için kullanılan deneysel doğrulamalar ve genom bilgisini daha detaylandırmak için geliştirilen yeni stratejiler de veriliyor. Howald ve arkadaşları ekzon bölgelerinin (genlerin protein kodlayan bölgeleri) önemli bir kısmının tek başına RNA dizileme yöntemi ile belirlenemeyeceğini gösteren RT-PCR-seq adı verilen yöntem geliştirdiler.

GENCODE 9.500'den fazla uzun kodlanmayan (non-coding) RNA (lncRNAs) haritalandırdı; ancak şimdiye kadar bunların sadece 100 kadarı hücresel fonksiyonla ilişkilendirilebildi. lncRNA'lar birçok insan dokusunda üretilen ve gen düzenlenmesinde rol oynayan ilginç moleküller; çünkü evrimsel olarak iyi korunmuş görünmüyorlar. Bu durum proteinleri kodlayan genlerin evrimsel olarak korunması durumu ile tezat oluşturuyor. Derrien ve arkadaşaları GENCODE lncRNA verilerini analiz ederek, lncRNA verileri ile diğer ENCODE transcriptome (vücuttaki tüm RNA molekülleri) ve epigenom (DNA ve histon proteinlerindeki kimyasal değişiklikler) verilerini birleştirdi. Böylece lncRNA'lar hakkındaki en detaylı bilgiyi ortaya koydu. Yazarlar lncRNA'ların yaklaşık üçte birinin primat kolunda ortaya çıktığını gösteriyor ve keşfedilecek birçok önemli lncRNA fonksiyonunun olabileceğini belirtiyor.

Kaynaklar:
- Harrow ve diğ., "GENCODE: The reference human genome annotation for The ENCODE Project", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.135350.111.
- Howald ve diğ., "Combining RT-PCR-seq and RNA-seq to catalog all genic elements encoded in the human genome", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.134478.111.
- Derrien ve diğ., "The GENCODE v7 catalog of human long noncoding RNAs: Analysis of their gene structure, evolution, and expression", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.132159.111.

ENCODE RNA'nın karanlık dünyasını aydınlatıyor

ENCODE Projesi'nin genomu detaylı açıklama çabaları, RNA dizilemesi, DNA'dan proteinlere kodlanarak aktarılan mesajı ve diğer hücresel fonksiyonları içeriyor. Splicing işleminin (DNA'dan kodlanan RNA üzerindeki kodlanmayan kısımların çıkarılarak ekzon denilen kodlanan parçalarının birleştirilmesi) bir molekül için fark-

lı formları ortaya çıkarabileceği ve sonuç olarak da farklı biyolojik fonksiyonların elde edilebileceği biliniyor. Ancak genom üzerinde splicing işleminin gerçekleşme mekanizması ve zamanlaması çok net anlaşılmış durumda değil. Önceki çalışmalar splicing işleminin RNA kalıp DNA'dan kopyalanırken (transcription-transkripsiyon) meydana geldiğini gösteriyor.

Şimdi, ENCODE Konsorsiyumu tarafından yapılan analizler genome düzeyinde transkripsiyon sırasında meydana gelen splicing işleminin ölçeği üzerine ışık tutuyor. Bu sayıda Tilgner ve grubu, hücrenin farklı bölgelerinden elde edilen RNA örneklerinin dizilerini analiz ettiler ve farklı aşamalardaki splicing işlemini tanımlayarak transkripsiyon sırasında hangi splicing işlemlerinin gerçekleştiğini araştırdılar. Grup, birçok RNA'nın transkripsiyon sırasında (DNA'dan kopyalanma aşamasında) splice olmaya başladığını gösteriyor. İlginç olan ise lncRNA'larda splicing ya daha geç meydana geliyor ya da hiç gerçekleşmiyor.

Daha önceki çalışmalarda araştırmacılar küçük düzenleyici RNA'ların çok bilinen bir sınıfı olan mikroRNA'ların (miRNA) bazı durumlarda tipik miRNA oluşturma mekanizması yanında splicing işlemi ile ortaya çıktığını bulmuşlardı (mirtron adı veriliyor). Yakın zamanda ise model organizmalarda yüzlerce mirtron tanımlandı. Ancak mirtronların memelilerde ne kadar yaygın olduğu bilinmiyor. Bu sayıda ise Ladewig ve grubu, ENCODE Konsorsiyumu tarafından oluşturulan küçük RNA verilerini ve geliştirilen özel analiz tekniklerini kullanarak, 200'den fazla memeli mirtronu tanımladılar ve bazılarının daha önce tanımlanan mirtronlarla aynı olduklarını gösterdiler. Daha önceden tanımlanmamış olan birçoğu ise miRNA'ların evrimi ve biyolojisi hakkında bize ışık tutacaktır.

Kaynaklar:

- Tilgner ve diğ., "Deep sequencing of subcellular RNA fractions shows splicing to be predominantly co-transcriptional in the human genome but inefficient for lncRNAs", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.134445.111.
- Ladewig ve diğ., "Discovery of hundreds of mirtrons in mouse and human small RNA data", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.133553.111.

Genomun düzenleyici çevresine yeni bakışlar

ENCODE Projesi karmaşık gen regülasyonu süreci ve kromatin (çekirdekte DNA ve DNA'yı paketleyen proteinlerin birleşimi) üzerine ışık tutmaya devam ediyor. ENCODE Projesi'nden elde edilen yeni verilerin ölçeği gen ekspresyonunu etkileyen faktörlerin hiç olmadığı kadar doğru karakterize edilmesini sağlıyor. Bu sayıda Cheng ve grubu, ENCODE gen ekspresyon ve transkripsiyon faktör bağlanma veri setleri üzerinde uyguladıkları istatistik model ile gen ekspresyon öngörüsünün doğruluğunu belirlediler.

Grubun çalışması, gen ekspresyonunun tahmin edilebilirliği üzerine getirdiği birçok görüş yanında, farklı hücre soylarındaki farklı gen ekspresyonlarının transkripsiyon faktör bağlanma seviyelerindeki farklılıklar sonucu ortaya çıktığını öneriyor. Bu da klasik "aç" ve "kapa" transkripsiyon faktör bağlanma modeline meydan okuyor. Hücredeki sayısız transkripsiyon faktörünü araştıran çalışmalara ek olarak, ENCODE Konsorsiyumu'ndaki araştırmacılar da genom düzeyinde belirli faktörlerin fonksiyonlarını araştırıyorlar. Wang ve grubu, farklı hücre soylarında genom seviyesinde yaptıkları analizle CTCF bağlanma motifinin (pattern) birçok temel genomik süreçte rol aldığını ortaya koydu. (CTCF iyi bilinen bir insülatördür. Hedef geni üzerine bağlandığında düzenleyici artırıcıların-enhancer etkilerini baskılar.)

Ekip, CTCF bağlanma motifinin sürpriz bir şekilde esnek ve çoğaltılabilir olduğunu ve normal ve ölümsüz hücreler arasında önemli miktarda farklılık gösterdiğini buldu. Bu sonuç kanser araştırmaları için önemli gelişmelere yol açabilir. ENCODE çalışmaları genom seviyesindeki veri setlerini kaynaştıracak yeni metotların geliştirilmesini ve şimdiki tekniklerin eksiklerinin giderilmesini teşvik etmektedir.

Kaynaklar:

- Cheng ve diğ., "Understanding transcriptional regulation by integrative analysis of transcription factor binding data", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.136838.111

- Wang ve diğ., "Widespread plasticity in CTCF occupancy linked to DNA methylation", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.136101.111
- Kundaje ve diğ., "Ubiquitous heterogeneity and asymmetry of the chromatin environment at regulatory elements", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.136366.111

Düzenleyici varyasyon ve hastalıkların genetik kökeni

ENCODE Projesi veri ve analizleri araştırmacılara sadece genom fonksiyonunu anlamakta yardımcı olmayacak. Aynı zamanda hastalıkları anlamayı kolaylaştırarak tedavi ve önleme amaçlı yeni stratejilerin geliştirilmesini amaçlayacak. Son on yılda gerçekleşen, hastalıkların genetik temelini anlama amaçlı birçok çalışma genome seviyesinde gerçekleşen çalışmalar tarafından gerçekleştirildi. Hastalıkla bağlantılı olan birçok genetik varyantın (değişik) kodlanmayan bölgelerde olduğu ve popülasyonda yaygın oldukları bulundu.

Verileri yorumlamadaki zorluk, genetik varyasyonun gen fonksiyonu ve düzenleyici bölgeler üzerindeki etkisini anlamanın gerekliliğini ortaya koydu. Bu sayıdaki iki çalışma, bu amaçla hareket ediyor ve genetik varyantların potansiyel fonksiyonel sonuçlarını analiz ediyor.

Kaynaklar:

- Vernot ve diğ., "Personal and population genomics of human regulatory variation", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.134890.111.
- Boyle ve diğ., "Annotation of functional variation in personal genomes using RegulomeDB", *Genome Res* doi: 10.1101/gr.137323.112.

Kaynak: "ENCODE Project Publishes New Genomic Insights in Special Issue of Genome Research", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/09/120905134953.htm, 20.09.2012.

Hazırlayan: Deniz Şahin

Gökbilimciler: 'Karanlık enerji gerçek'

Portsmouth Üniversitesi ve LMU Munich Üniversitesi'ndeki bir grup gökbilimci evreni sürekli genişlettiği düşünülen gizemli karanlık enerjinin gerçek olduğunu açıkladı.

Tommaso Giannantonio ve Robert Crittenden tarafından yürütülen 2 yıllık bir araştırmadan sonra, bilim insanları karanlık enerjinin varlığının yüzde 99.996 ihtimalle gerçek olduğunu söyledi. Bulgular *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society* dergisinde yayınlandı. Portsmouth ekibinden Prof. Bob Nichol'a göre: "Karanlık enerji günümüzün büyük gizemlerinden biri; birçok bilim insanın bunu araştırıyor olması şaşırtıcı değil." "Fakat bu yeni çalışma sayesinde rahatlıkla evrenin egzotik içeriğinin -henüz karanlık enerjinin içeriğini bilmesek de- gerçek olduğunu söyleyebiliriz."

Bir on yıl kadar önce, süpernovanın parlaklığını gözlemleyen gökbilimciler evrenin genişlemesinin hızlandığını fark ettiler. Bu hızlanmanın evrenin yüzde 73'ünü oluşturan karanlık enerjinin itme kuvvetiyle alakalı olduğunu bulan biliminsanları 2011 Nobel Fizik ödülünü aldı; ama karanlık enerjinin olup olmadığı hala tartışılıyor.

Uzay araştırmaları sırasında karanlık enerjinin de keşfi için dolaylı teknikler kullanıldı. Karanlık enerjinin varlığına dair çok açık bir bulgu *Integrated Sachs Wolfe* etkisi adı altında Rainer Sachs ve Arthur Wolfe tarafından ortaya kondu.

Kozmik Mikrodalga Arkaplanı ile, Büyük Patlama sonrası ortaya çıkan radyasyon tortusu gökyüzünde gözlemlenebiliyor. 1967'de Sachs ve Wolfe bu radyasyondan çıkan ışığın yerçekimi sahasına geçtiğinde, adına yerçekimi etkisiyle kızıla kayma dedikleri renk dönüşümünü buldular.

1996'da, şimdi Kanada Perimeter Enstitüsü'nde bulunan Robert Crittenden ve Neil Turok bu bulguyu bir sonraki aşamaya geçirdi ve gökbilimcilerin bu ışık değişimlerini yerel evrende galaksi haritaları yardımıyla ölçüp radyasyon ısısıyla kıyaslayabileceklerini söylediler.

Karanlık enerji olmadığı durumda, ya da evrenin eğiminin daha fazla olduğu durumda, bu iki alan arasında (uzak kozmik mikrodalga arkaplanı ve görece daha yakın olan galaksiler) hiçbir etkileşim olmayacakken, karanlık enerji ilginç, düşünülene karşıt bir etki ortaya çıkaracaktı, kozmik mikrodalga arkaplanı ışınlarının (foton) enerji kazanıp öbekler halinde dolaşmaları gibi.

The Integrated Sachs Wolfe etkisi 2003'de tespit edildi ve tespit edilir edilmez de karanlık enerjinin varlığına dair bir bulgu olarak kabul edilip *Science* dergisinde "yılın buluşu" ilan edildi. Ama bulgular zayıftı; çünkü iki alan arası beklenen korelasyon küçüktü ve bu korelasyon belki de kimi bilim insanlarının dediği gibi galaksideki toz yüzündendi.

İki yıllık bir araştırmanın sonucu olan yeni makalede araştırma ekibi *Integrated Sachs Wolfe* etkisine sunulan bütün karşıt argümanları yeniden inceledi ve araştırmada kullanılan haritaları da geliştirdiler. Son tahlilde, yüzde 99.996 ihtimalle karanlık enerji, kozmik mikrodalga arkaplanındaki sıcak kısımlardan sorumluydu. (Higgs bozonuyla aynı yüzde)

Tommaso Giannantonio'ya göre "Bu çalışma aynı zamanda Einstein'ın Görelilik Teorisi için de bazı modifikasyonlar getirebilir. Yeni nesil kozmik mikrodalga arkaplanı ve galaksi haritaları çalışmaları kesin ölçütler sağlayabilir ve karanlık enerjiyi de içeren genel göreliliği ispatlayan ya da tam tersi yerçekiminin nasıl çalıştığına dair yeni bir anlayış getirebilir."

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2012/09/120912084759.htm

Hazırlayan: Çiğdem Oğuz

Mars'ta 'kuru buz' yağışı

Biliminsanları Mars'ın güney kutup bölgesinde, kuru buz olarak da bilinen donmuş karbondioksitin tortulaşarak oluşturduğu bir çeşit kar yağışı saptandığını *Journal of Geophysical Research* dergisine rapor ettiler.

NASA'nın Mars Keşif Uydusu (Mars Reconnaissance Orbiter) verileri güneş sistemimizde karbondioksit kar yağışı olan tek gezegenin Mars olduğunu kanıtlıyor.

Daha çok kuru buz olarak bilinen donmuş karbondioksitin oluşması için gereken sıcaklık -125 °C (-193°F), yani suyun donma noktasından çok daha düşük. Birçok yönden benzemesine rağmen, karbondioksit kar yağışı kızıl gezegenin Dünya'dan farklı olduğunu ortaya koyuyor.

Kar yağışı Kızıl Gezegen'in güney kutup bölgesinde kış aylarında meydana geliyor. Mars'ın güney kutup noktasında karbondioksit buzunun varlığı yıllardır biliniyor. 2008 yılında uzay aracı Anka Kuşu (NASA's Phoenix Lander) Mars'ın kuzeyinde su buzunun varlığını gözlemlemişti.

Hayne ve ekibi, Mars Keşif Uydusu'ndaki altı araçtan biri olan Mars İklim Alıcı ile Mars'ın iklimi hakkında daha fazla bilgiye ulaştı. Bu alet görülebilir ışık ve kızılötesi dalga boylarında yaptığı kayıtlarla Mars atmosferindeki parçacıkları ve gazları inceliyor. Verilerle kızıl gezegenin sıcaklığına, parçacıkların boyutuna ve derişimine ulaşılıyor. Analiz, 2006-2007 kış aylarında Mars'ın güney kutup bölgesinde yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Bulgular kutup bölgesinde yaklaşık 500 kilometre (300 mil) uzunluğunda, daha küçük, daha kısa süreli ve daha düşük enlemlerde oluşan karbondioksit buzu bulutları olduğunu gösterdi.

Jet İticileri Labaratuarı'ndan David Kass, bulutların yağış oluşturacak kadar yoğun karbondioksit buz parçacıkları içerdiğini belirtiyor. Kass'a göre, Mars İklim Alıcısı doğrudan yüzey yerine ufuk çizgisine doğru yatay olarak odaklandığı zaman, kızılötesi gözlemle buluttaki kabondioksit buzu ile yüzeydeki karbondioksit buzunu daha kolay ayırt edebiliyor.

Kızıl gezegen yıl boyunca yüzeyinde donmuş karbondioksitten oluşan buz kalıntısı bulunduran tek gezegendir. Sorulacak tek soru var: Mars atmosferindeki karbondioksit nasıl tortulaşıyor? Kar şeklinde mi yağdığı yoksa yüzey seviyesinde mi donduğu henüz bilinmiyor. Yıl boyu devam eden kar birikimi, kar yağışlarının çok güçlü olduğuna işaret ediyor.

Hayne konuyla ilgili " Kar yağışı bulgusu, tortulaşmanın tipinin – kar ya da buz – buz kalıntısının yıllar boyu korunması ile alakalı olduğunu kanıtlayabilir." açıklamasında bulunuyor.

Kaynak: http://www.world-science.net/othernews/120914_CO2ice.htm

Hazırlayan: Nisa Kargı

43 yıl sonra ismini bulan kadın: Fatma Nudiye Yalçı

Fatma Nudiye Yalçı: Hayatı ve Eserleri, Der: Ahmet Kale, Rezan Yayıncılık, 2012, 256 s.

Şule Dede

1957 yılında Vatan Partisi'ne açılan kapatma davası kapsamında Hikmet Kıvılcımlı tutuklanır. Sorgu Hâkimliği'ne gidilirken partinin ne olacağı sorusuna Kıvılcımlı'nın yanıtı "Partiyi Fatma alsın." olur. Bunu, bazı parti üyeleri memnuniyetsiz bir şaşkınlıkla karşılarlar. Doktor padişah mıdır da başkanı tayin ediyordur? Hem Fatma Nudiye Yalçı partide amatör görevleri üstlenen, bu işlerden çok da anlamayan biridir. Muğlâklığın yarattığı karışıklık, Fatma Nudiye Yalçı'nın partiden ihraç edilmesiyle sona erer. Bundan sonra isimsiz bir mezarda 43 yıl geçireceği Bulgaristan'a gidişi ve ölümü hakkında elde yalnızca söylentiler ve tanıklıklardan oluşan boşluklu parçalar var.

Fatma Nudiye Yalçı'nın ismi geçtiğimiz aylarda önce mezarına iade edildi, daha sonra da eserlerinin derlendiği bir kitaba verildi. Rezan Yayınları'ndan çıkan kitap Yalçı'nın eserleriyle birlikte biyografisini de derlemiş. Yalçı ve eserleri hakkındaki köşe yazıları ve anlatılardan tutun da söylentilere kadar pek çok bilginin derlendiği biyografi, Yalçı'yla tanışmak için iyi bir fırsat olmuş. Türkiye'de az sayıda olan kadın sosyalist önderlerden birini örten yarım asırlık perdeyi, elden geldiğince kaldırmış ve ilgimize sunmuş. Bize de parti işlerinden çok anlamadığı, yalnızca basit yazı çizi işlerini yaptığı söylenen Yalçı'nın kim olduğunu işte bu giriş kısmında heyecanla okumak kalmış.

Sosyalist bir militan

Eserlere girmeden öğreniyoruz ki Yalçı, gençlik yıllarında gelip gittiği *Resimli Ay* dergisinde Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Suat Derviş gibi aydınların arasında yetişir. 30'lu yıllarda Kıvılcımlı ile tanıştıktan kısa bir süre sonra, TKP'nin yayın kuruluşu olarak işlev gören Marksizm Bibliyoteği adlı yayınevini kurulmasında rol oynar. Marx'ın *Enternasyonel İşçiler Cemiyeti'ni Açış Hitabesi* ve Engels'in *Marksizmin Prensipleri*'nin çevirileri ile birlikte, yazdığı ona yakın kitap bu yayınevinden basılır. Hikmet Kıvılcımlı tarafından yazıldığı öne sürüldüğü için en çok bilinen eseri *Sosyete ve Teknik*, ilkel kabilelerden uygarlığa geçişin detaylı bir analizidir. Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyet'in ve Devletin Kökeni* kitabıyla büyük benzerlik gösteren eser, oldukça yalın bir dille yazılmış ve açıklayıcı olması için sonuna bir de tablo eklenmiş.

Yalçı, 1954'te kurulan ve başkanlığını Hikmet Kıvılcımlı'nın yaptığı Vatan Partisi'nde Kültür Divanı Başkanı'dır. 1957'de yapılacak 1 Mayıs kutlaması için kurulan üç kişilik komitede bulunur. Parti gezileri düzenler, kültür faaliyetleri ile ilgilenir, konuşma metinleri hazırlar. 57 Genel Seçimlerinde de seçim çalışmalarının merkezinde bulunur, mitinglerde konuşma yapar. Anlıyoruz ki, Fatma Nudiye Yalçı partide oldukça etkindir ve başkan olması olmayacak iş değildir. Ne var ki ona düşen, sabuna basarak düşüp ölmek olmuştur. (Ölümünün nasıl olduğu sorusuna verilen cevap bu olur.)

Kadın olmanın duyarlılığı

Kitapta sürekli olarak kendini hatırlatan bir şey var: Yalçı, bir kadın. Bu duyarlılıkla yazdığı *Beyoğlu 1931* adlı tiyatro oyununda eğitimine devam edemeyeceğinden endişelenen kadın kahramana "İlelebet başkasının sırtından yaşamak ihtimalini düşündükçe çok acı duyuyorum." dedirtiyor, Yalçı. Başka bir yazısında tanımadığı genç kıza sesleniyor: "En ufak işin sahibi olsan da bugünkü dünya, seni süs kadınından, işsiz kadından çok daha fazla seviyor, çok daha fazla hürmet ediyor." Çarşafa girmek zorunda kalmamış genç kızlara çarşaf yüzünden çektiklerini bütün samimiyetiyle anlatıyor: Medresede hocasıyla girdiği münakaşayı, kendisi siyah peçenin altındayken yüzü gözü açık inekleri görüp onların bile kadınlardan daha hür olduğunu düşündüğünü, bu birikmişlik nedeniyle plajlara nasıl düşkün olduğunu… "Ne mutlu sen o ızdırabı duymadın" diye bitiriyor yazısını içtenlikle.

Yalçı, bedenini meta olarak gören kadınların süslenerek erkeklere kendini beğendirmek istemesine şiddetle karşı çıkıyor. Bu şiddet o kadar güçlü ki, neredeyse muhafazakârlığa varıyor. Fakat kadının evden çıkarak kamusal alanda yerini almasını vurgulayan Yalçı'nın dişiliği göstermeyi ahlaksızlığın ilk adımı olarak görmesini, dönemin kadın özgürlüğü anlayışını göz ardı etmeden değerlendirmek gerekir.

Son olarak Fatma Nudiye Yalçı'nın Hikmet Kıvılcımlı ile olan ilişkisine ilişkin de birkaç not bulabiliyoruz kitapta. Kitabın sonuna eklenmiş fotoğraflarıyla birlikte Hikmet Kıvılcımlı'nın kendisine yazdığı şiir de etkileyici. Özel ilişkilerini fazlaca deşmeden aralarındaki bağı anlamakla yetinmek için *Beyoğlu 1931*'de erkek kahramanın sevdiğine söylediği şu sözler açıklayıcıymış gibi geliyor insana: "Görüşleri bir olan insanlar bir kere tanıştılar mı, artık o kimseyi kendi damarlarında gibi hissediyorlar, sizin arkadaşlığınız gitgide bana o kadar işliyor ki, buna siz ister kardeşlik diyin, ister ahbaplık diyin, ne derseniz diyin."

Kütüphane araştırmaları, taramalar ve dizgilerin gönüllü bir ekip tarafından yürütüldüğü, Ahmet Kale'nin derlemesini yaptığı bu kitap özellikle, erkeklerin başat rol oynadıkları tarihe, boyun eğmemekte direnmiş sosyalist bir kadının isminin düşürülmesi yolunda atılan ciddi bir adım.

Bakıyorsun

"Ayaaağın
saaakınarak basma aman
sultaaanım!"
Kara kalemle çizilmişçe...
İnce ölçülü
Küçücük Hanım;
Sümbül yüzlü, erguvan saçlı,
yayla-gülü "Fidan" kız:
Niçin susuyorsun?
Azıcık konuş, canım…
Hayır!
Sen..
Yalnız,
" Eğer "Bakmak" bu ise, -
Duru, solgun
Geceler içinden
Üzerime doğmuş
Bir çift siyah ay gibi..
Bakıyorsun.
Ne çok seviyorum seni,
bilsen ne çok…
Kaşların "Yay" gibi…
Kirpiklerin "Ok"!
Dudakların: kımıldayan
"Mercan"…
Gönüller açan,
Derin,
Uslu gülümseyişin:
Bir damla "Yakut"..
- Eğer "yakmak" bu ise, -
İnsanı ne güzel yakıyorsun!

Dr.Hikmet Kıvılcımlı

Dünyayı değiştiren 100 fikir

Suzan Yılmaz

Dünyayı değiştiren 100 fikir -Büyük beyinler tarafından seçilmiş icatlar, keşifler ve kuramlar, Jheni Osman, Çev: Orhan Düz, Kolektif Kitap 2012, 394 s.

Çocukluğumuzda dünyayı, insan yaşamını değiştirdiğine inanılan icatların yer aldığı ansiklopediler vardı. Artık bu türden kitaplar fazla rağbet görmüyor. Nedeni insanların bilgiye daha kolay ulaşabilecekleri araçların bulunmuş olması. Hemen her evde bilgisayar ve internet var ve herhangi bir arama motoruna anlamı olmayan bir kelime yazdığınızda dahi onunla ilgili binlerce sonuca ulaşabiliyorsunuz. İnternet ansiklopedik bilginin sınırlarını astronomik ölçülerde aşmış durumda.

Bu kadar çok bilgiye bu kadar kolay erişimin yarattığı tahribat bile artık tartışılır olsa da, gelinen aşamada bilgisayar ve internetin kullanılması yaşadığımız yüzyılın en önemli gelişmelerinden. Bilimsel disiplinlerin her biri dünyanın, insanlığın varoluşuna doğrudan etki edebilecek akla hayale sığmaz sayısız buluşlara imza atıyor artık. Önümüzdeki yıllarda yumurtadan civciv yerine bundan 68 milyon yıl önce soyu tükenen dinozor çıkarsa şaşırmayın mesela. Çünkü Amerikalı genetik bilimciler tavukların gaga ve kanatlarında dinozor atalardan kalma olduğunu düşündükleri genleri kullanarak soyu tükenen bu hayvanları yeniden canlandırmanın planlarını yapıyorlar. Tavuk embriyosuna yapılacak genetik müdahalelerle dinozor anatomisi yaratılabileceği düşüncesi şimdilik bir fikir, sonuçlarını önümüzdeki günlerde görebileceğiz.

Çağımızın biliminsanının, uzmanlarının yığınla yeni icada imza atmasına olanak tanıyan bilginin, öncü buluşların tarihini biliyor muyuz peki? Sadece bilimsel düşüncede köklü paradigma değişikliklerine yol açanları değil, önemsiz görünen ama gündelik yaşantımızda birer devrim yaratanları da.

İşte bilim muhabiri Jheni Osman'ın hazırladığı *Dünyayı Değiştiren 100 Fikir* tüm insanlık tarihi boyunca yaşamımızı derinden etkileyen bu fikir ve icatları anlatıyor. Bakın, bütün bilgisayar ve internet teknolojisine rağmen, yine de kağıdın, matbaanın, kitabın yeri dolmuyor. Dünyamızı değiştiren büyük fikir ve icatları en derli toplu şekilde yine kitaplarda buluyoruz.

İbn-i Heysem'in öncüsü olduğu Bilimsel Yöntem, geçirdiği evrimle insan dili, yazı, kâğıt, matbaa makinesi, para, dünyanın yuvarlak olduğu fikri, ilk örnekleri 1,5 milyon yıl önceye dayanan el baltası, insan saçını 1,6 km öteden netleyecek hassasiyette uzay teleskopu, hala dünyanın en büyük gizemlerinden sayılan karanlık madde, kuantum, parçacık hızlandırıcılar, hareket yasaları, her yıl milyonlarca ton kullanılan plastik, hücre kuramı, doğal seleksiyon, gen, mikrop kuramı, aşı, antibiyotik, kök hücreler, sıfır, olasılık, tekerlek, sifonlu tuvalet, internet, otomobil, fotoğraf makinesi ve başka her şey…

Dünyayı Değiştiren 100 Fikir'de nelerin yer alacağını seçen ve son derece ilginç açıklamalarla bu fikirlerin doğuşunu ya da insanlık tarihinde nasıl bir rol oynadığını anlatanlar da biliminsanları. Kendi alanın uzmanı fizik profesörleri, genetikçiler, tarihçiler, evrim biyologları, psikologlar…

Örneğin dünyanın şekli nedir diye sorulduğunda hemen herkesin verebileceği bir yanıt var artık: geoit. Yani alt ve üst kutuplardan basık, ekvatorda ise hafif şişkin… Bizler artık bu bilgiye sahibiz ve üzerinde dolaştığımız dünyanın bir tepsi olmadığını biliyoruz. Ama bundan yüzlerce yıl önce Amerikan yerlilerinin, Hindu ve Çin mitolojilerinde dünyanın dev bir kaplumbağa üzerinde durduğu inancına sahip olduklarını biliyor muydunuz? Peki ya sonraki dönemlerde dünyanın şekline dair yaygın kanının madeni para şeklinde bir disk olduğunu...

Pisagor M.Ö. 500 yılında dünyanın yuvarlak olabileceğini ilk öne süren kişi, öğrencisi Aristo ise takımyıldızlarının güneye doğru giden bir yolcu gibi görünmesinden ve ay tutulması sırasında Dünya'nın Ay'a düşen gölgesinin şeklinden dünyanın yuvarlak olduğunu kanıtlayan ilk kişi. Aristo'nun kendi dönemimin sınırlı bilgisiyle gerçekleştirdiği bu keşif Paul Nurse'un da dediği gibi bildiğimizi düşündüğümüz şeylere kuşkuyla yaklaşmayı öğretti. Elbette dünyanın yuvarlak olduğunun keşfinden önce de gerçekleşmiş çok önemli keşifler var, örneğin bilimin de var olmasına, sürdürülebilir olmasına aracılık eden yazı bunların en önemlisi. Yazının kullanılmaya başlanması ve bilginin yazı aracılığıyla devri, genleri evrilebilir bilginin biricik taşıyıcısı olmaktan çıkartan bir keşif olmuştur.

Haritaların keşfi de en az yazının bulunması kadar önemli. Evrenin, üzerinde yaşadığımız yerkürenin keşfedilmesinin en önemli unsurlarından olan ilk haritaları ne zaman kullanıldığını öğrendiğinizde insanlık tarihinde geriye doğru yol aldıkça küçümsediğimiz ve entelektüel zekâsının bizden daha düşük olduğuna inandığımız insanları yüceltmeden edemiyorsunuz. İlk bilinen harita Kerkük yakınlarında bulunan ve bir kil tablet üzerine kaydedilmiş ve günümüzden tam olarak 27 bin yıl önceye ait. Daha şaşırtıcı bir buluntu da günümüz Ukrayna'sında, Mezhiriç'te bulunan harita. Bundan tam 12 bin yıl önceye ait ve bir mamut dişi üzerine kaydedilmiş. Bulunan kalıntılardan hareketle şu sonuca varabilmek mümkün: Modern "akıllı" insan her ne kadar geçmişini yaklaşık 10 bin yıl önceye tarihlese de ondan on binlerce yıl önce de oldukça becerikli atalarımızın olduğunu ve yazılı bir rehberi ihtiyaç edindiklerini görebiliyoruz. Bizler o atalarımızın keşifleri, icatları üzerinden yol alarak bugüne gelebildik.

İnsanın en büyük serüveni olan keşiflerin, icatların ve kuramların tarihine yolculuk etmek insanın varoluşunu, içinde bulunduğu evreni anlamasının en önemli kaynaklarından. Jheni Osman'ın kitabı bize sadece bu yolculuğu vaat etmiyor. Kitabı okumaya başladığınızda insanın önüne gelen sorunlara çözüm bularak yaşamını iyileştirme macerasının bildiğimizden çok daha eskilere gittiğini görüyorsunuz aynı zamanda. Şu an yaşamımızı kolaylaştıran, yaşadığımız evreni anlamamızı sağlayan her ne varsa aslında bu birikime dayanıyor. Geleceğe bakmak, bilimin önünde nasıl engin ufuklar bulunduğunu hayal etmek tamam. Ama nereden geldiğimizi, ne biriktirdiğimizi bilmekte büyük fayda var.

Fizik Aşkına

Fizik çoğumuza anlaşılmaz gelir. Nasıl gelmesin? Bırakın gözle görülüp elle tutulmayı mikroskopla bile farkına varılamayan atomaltı parçacıklardan, hatta varlığı tartışmalı, orada bir yerlerde olması gerektiği varsayılan daha da küçüklerinden, evrenin hayal gücümüzün sınırlarını zorlayan büyüklüklerine kadar her şeyi tek bir yasa altında açıklamaya kalkışan kim, fizik. Zamanı eğip büken, aklımıza zaman yolculuğu gibi düşsel fantezileri sokan cin fikirli kim; fizik. Kara deliklermiş, evrenin yapı taşı sicimlermiş… Hepsi saçı başı dağınık, gömleğinin bir kenarı pantolonunun dışına sarkmış, gözlerinden insanla alay eder gibi ama çocuksu bir zeka fışkıran, aklını karışık hesap kitapla bozmuş adamların işi gibi.

Hollandalı gök fizikçisi Walter Lewin de onlardan biri aslında. Ama o kafayı aynı zamanda fiziği anlatmaya takmış. 43 yıldır ders verdiği Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde verdiği derslerle, öğrencilerine fiziğin hiç de sandıkları gibi olmadığını göstermeye çalışıyor ve bu konuda oldukça başarılı.

Bir söyleşisinde "Benim amacım öğrencilere yaşamları boyunca hatırlayacakları birkaç temel şeyi anlatmak değildir. Fiziğe artık hiç ihtiyaçları olmasa bile, onların fiziğin güzelliğini görmelerini istiyorum. Fiziği sevmelerini istiyorum." demiş Lewin. Bunun için derslerinde fiziği kuramsallıktan çıkarıp uygulamaya döküyor, öğrencileri formüllere boğmak yerine onlara fiziğe katılma fırsatı sunuyor.

Mesela bir dersinde, sarkacın kütlesinin periyoduna etki etmediğini göstermek için, sarkacın üzerine kendisi çıkıyor ve çılgınlar gibi sallanıyor. Bir başkasında tüfekle içi su ve hava dolu boya tenekelerine ateş ediyor. Şimdi dersleri internetten milyonlarca fiziksever -ya da başı fizikle dertte olan diyelim- öğrenciye ulaşıyor. Derslerin Türkçe altyazılı veya dublajlı olanları bile var.

Lewin'in 2011'de yazdığı ve geçtiğimiz günlerde Metis Yayınları tarafından Türkçeye çevrilen *Fizik Aşkına* adlı kitabı da dersleri kadar başarılı, dersleri kadar ilginç ve sürükleyici. Lewin aynı derslerindeki Lewin. Satır aralarından bilmenin ve paylaşmanın coşkusu sızıyor. Gökkuşaklarından nötron yıldızlarına, bir farenin uyluk kemiğinden kulağımıza gelen seslere varana kadar, doğal hayatın gizemi ve güzelliği karşısında büyülenmiş, dünyayı açıklamanın ve anlatmanın tutkusunu iliklerinde hisseden bir biliminsanı Lewin besbelli ki. Atom çekirdeklerinden başlayıp fizikle sanatın ilişkisinden çıkarak tatlı tatlı anlatıyor kitap boyunca.

Fizik yine zor, zor olmasına. Ama en azından Lewin'le daha eğlenceli ve hayata ait.

Fizik Aşkına
-Gökkuşağının Ucundan Zamanın Eşiğine Yolculuk
Walter Lewin, Çev: Nedim Çatlı, Metis Kitap, Eylül 2012, 294 s.

Baha Okar

16.5 x 24 cm.
948 sayfa
Ederi: 40 TL

Cengiz GÜNDOĞDU'nun yeni yapıtı

ESTETİK KALKIŞMA

Roman -Öykü Nasıl Yazılmalı, Nasıl Okunmalı

insancıl 'dan çıktı!...

"Bu yapıtta iki amaç güttüm. İlki, gerçekçi bir romanı, gerçekçi bir öyküyü estetik konuma getiren öğeleri örneklerle göstermek. Ama şu bilinmeli. Gerçekçi roman, gerçekçi öykü yazmak için bunlar yeterli değildir. Yazarda gerçekliği derinden kavrama gücü, sağlıklı tür bilinci, bir de düş gücü olmalıdır.

İkinci amaç okurlar için. Türkiye'de okur, bir romanı, bir öyküyü değerlendirecek ölçütlerden yoksundur. Dolaysız algılamayla hoşlanma yeterlidir okur için. Oysa hoşlanma estetik bir değer değildir.

Hoşlanan okurla, hoşlanılan romanlar, öyküler yazan yazar, bu, okur-yazar ikilisi, Türkiye'de yazını estetik değerden düşürmüştür.

Bu yapıt, Türkiye'de yazını estetik değerden düşüren yazar-okur ikilisine karşı estetik kalkışmadır.

CENGİZ GÜNDOĞDU"

KİTAPÇI RAFI

Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu

Taner Timur, Yordam Kitap, 2012, 208 s.

Osmanlı Devleti, "Doğu Sorunu" başlığı altında 19. yüzyıl diplomasisinin başlıca çatışma alanı oldu. Doğulu kimliğini giderek kaybeden, fakat "ıslahat" ya da "çağdaşlaşma"yı da bir türlü başaramayan Osmanlı toplumu, bu yüzyılda her köşesini arşınlayan bir gezginler ordusunun hayal gücünü kamçıladı. Dahası, çok sayıda düşünür ve biliminsanının gözlem ve analizine de malzeme teşkil etti. Öyle ki bunlar arasından, Auguste Comte gibi, Osmanlı devlet adamlarına reform tasarıları sunanlar bile çıktı. Oysa bu konuda en nüfuz edici çözümlemeleri, Osmanlı toplumunu sadece genel ve nesnel veriler çerçevesinde yorumlamakla yetinmeyen, fakat yıllarca gazeteci olarak da izleyen Marx ve Engels yaptılar. Bu çözümlemeler kapitalizmin eşitsiz ve bağlantılı gelişme yasası içinde Osmanlı dönüşümünü ve bu bağlamda sanayileşme ve uluslaşma süreçlerini engelleyen öğeleri de aydınlatıyordu. Kitaba adını veren bu ilk bölümde Türk göçleri, Osmanlı-Bizans sembiyozu ve reform girişimleri konusunda çarpıcı gözlemlerde bulunmuş, Kırım Savaşı'nı günü gününe izlemiş ve Mithat Paşa'nın hüsranla biten devrim girişimini de desteklemiş olan Marx ve Engels'in yorumları özetleniyor, sonuçlar çıkarılıyor. Devam eden bölümlerde ise "Reform" ve uluslaşma" konuları ayrıntılandırılıyor.

Devrimci Kadınlar

Queen Of The Neighborhood Kolektifi, Çev: Zeynep Bursa, Versus Kitap, 2012, 160 s.

Bu kitap, devrimci değişimin parçası olan, güçlü, idealist, korkusuz 30 kadını bir araya getiriyor.

Kitapta yer alan bütün kadınlar, derin bir adaletsizlik duygusunun harekete geçirdiği, o adaletsizliği konuşmak ve ondan kurtulmak isteyen kadınlardır. Hikayeleriyle binlerce insana, umut olmuş sessizliğe ses vermiş kadınlar....

Kitabı hazırlayan Queen of the Neighbourhood Kolektifi; tamamı kadın yazar, araştırmacı, editor ve sanatçılardan oluşan bir çatışma grubudur.

Hattuşa'da 106 Yıl Hitit Kazılarının Fotoğraflarla Öyküsü

Kolektif, Yapı Kredi Yayınları, 2012, 240 s.

Hitit kazılarının 100 yılı aşkın öyküsünü anlatan fotoğraf sergisi Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde 30 Kasım'a kadar sürecek. Hattuşa'da 106 Yıl sergisinde, 1906 yılından günümüze, Hititlerin Başkenti Hattuşa'da yapılan arkeolojik kazıların şu ana kadar yayımlanmamış fotoğraflarını görebilirsiniz.

Serginin yayımlanan kitabı Hititler'in başkenti Hattuşa'da yapılan arkeolojik kazıların dönemlerine göre adeta tarihsel, etnografik ve sosyolojik bir fotoromanını ortaya koyuyor.

İbni Haldun : Tarih Biliminin Doğuşu

Yves Lacoste, Çev: Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınevi, 2012, 224 s.

Hak ettiği ilgiyi ne Doğu'da ne de Batı'da gören, 14. yüzyılda yaşamış Arap düşünür İbni Haldun'un önemini A.Toynbee şu sözlerle dile getiriyor: "İbni Haldun öyle bir tarih felsefesi tasarlamış ve ortaya koymuştur ki, bugüne kadar hiçbir yetenek, hiçbir dönemde, hiçbir ülkede böylesine büyük bit yapıt yaratamamıştır."

İbni Haldun'un, tarihin bilim olarak doğuşunu simgeleyen yapıtı Mukaddime, Ortaçağ Arap uygarlığının sönmeye yüz tuttuğu bir sırada kaleme alınmıştı ve sonradan İbni Haldun'u ve düşüncelerini izleyen bir akım ortaya çıkmadığı gibi, bu düşünce daha sonraki yüzyıllarda unutulmaya yüz tuttu.

Machiavelli ya da Montesquieu ile kıyaslanabilecek bir düşünür olan İbni Haldun'un yapıtını, yaşadığımız dönemin sorunlarıyla bağlantılandırıp bugünün kavramlarıyla ele almak, onun düşüncesini aşırı ölçüde modernleştirmek ya da çarpıtmak değil, tam tersine onun düşüncesinin gerçek zenginliğini ortaya çıkarmak anlamına geliyor. Yves Lacoste da kitapta bu yoldan ilerliyor.

Bruno Bauer ve Karl Marx

Zvi Rosen, Çev: Doğan Barış Kılınç, Nota Bene Yayınevi, 471 s. Ekim 2012

Kitap Marx'ın entelektüel gelişimi ve onun Hegel ve Genç Hegelciler'le düşünsel bağları hakkındaki değerlendirmeler için yeni ipuçları sunuyor. Türkiyeli okurun ağırlıklı bir kısmı bu ilişkiyi, Marx'ın Feuerbach ve Hegel'e ilişkin kendi değerlendirmeleri üzerinden okuyor. Aynı durum özellikle Bruno Bauer'e

Dört Bin Yıllık Bilim Tarihi

Bilim: Dört Bin Yıllık Bir Tarih, adından da anlaşılacağı gibi bir bilim tarihi kitabı. Ama onu ana akım bilim tarihi anlatılarından farklı kılan birçok özelliği var. Patricia Fara kitabın girişinde şöyle diyor: "Tarih yazmak, olguları düzenli bir şekilde bir araya getirmek ve olayları doğru bir şekilde sıralamaktan ibaret değildir; neyi dahil edeceğiniz ve kimi hariç tutacağınız gibi konularda seçimler yaparak geçmişi yeniden yorumlamayı, dünyayı yeniden çizmeyi de içerir." Bilim tarihine yönelik Avrupamerkezci yaklaşımın nesnellikten uzak olduğuna dikkat çeken Fara, "dâhi biliminsanı" mitini sarsmayı da ihmal etmiyor. Fara'ya göre bilim tarihi ideal kahramanlarca inşa edilmiş düz ve pürüzsüz bir yol değil; hatalar yapan, rekabet eden, hatta kimi zaman ellerindeki bulguları çarpıtan etten kemikten insanların açtığı dolambaçlı bir patika. Bu patikada kimin öne geçeceği ise iktidar kavramıyla yakından bağlantılı.

"Geçmişe yepyeni bir açıdan baktığımızda, hangi soruların sorulması gerektiğini bilmek, yeni bilgiler ortaya çıkarmak kadar önemlidir," diyen Fara, dinin bilim üzerindeki etkisinden simya ve büyünün bilimle ilişkisine, kadınların bilim tarihindeki rolünden farklı bilim türlerine kadar birçok konuda kritik sorular soruyor.

Bilim : Dört Bin Yıllık Bir Tarih, Patricia Fara, Çev: Aysun Babacan, Metis Yayınevi, 2012, 512 s.

odaklanmış eleştirilerin yoğunlaştığı *Kutsal Aile (Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi)* için de geçerli. Bauer'in teorik konumu hiç bilinmese de, Marx'ın güçlü kalemi okuyanları büyülü biçimde kendi yanında saf tutmaya zorluyor. Tarihsel arka planı bilinmeden, Kant'tan başlayıp, Fichte, Schelling, Hegel ve Bauer'in de içinde olduğu Genç Hegelcilerle devam eden Alman Felsefesi geleneği ve onun en yetkin silahı diyalektiğin tarihsel gelişimi görünmez kılındığında Marksist literatürün Türkiye'deki çorak coğrafyası ile karşılaşmak kaçınılmaz oluyor. *Bruno Bauer ve Karl Marx* bu çorak uzamı yeşillendirmek için kışkırtıcı bir başlangıç.

Evrim Sürüyor - III. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu

Derleyen: Iraz Akış, Zelal Özgür Durmuş, Yazılama Yayınları, 2012, 164 s.

Dünyada binlerce biliminsanı tarafından yürütülen araştırmalara zemin oluşturan evrim kuramı, bugün biyolojinin temel kuramı olarak tıptan tarıma birçok alanda ilerlemelerin önünü açıyor. İçinde yaşadığımız doğanın ve biyolojik bütünlüğün kavranması açısından evrim vazgeçilmez. Daha da önemlisi, yaşamın tarihini anlayabilmemizi ve insanı o tarihin içinde tanımlayabilmemizi, evrim kuramına borçluyuz. Yaşam bilimlerine temel oluşturan bu kuram, günümüzde hiçbir bilimsel kuramın maruz kalmadığı bir saldırıyla karşı karşıya; hem Türkiye'de hem de başka ülkelerde. Çarpıtılıyor, yalanlanıyor, öğretilmesi yasaklanıyor. Kitapta, bu saldırılar karşısında III. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu'nda bir araya gelen farklı disiplinlerden biliminsanları tarafından hazırlanmış olan makaleler, okuyucunun ilgisine sunuluyor.

Ulrike Meinhof'un Ölümü

Çev: Suzan Zengin, Umut Yayınevi, 2012, 72 s.

RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu) liderlerinden Ulrike Meinhof, faşist Alman devleti tarafından ağır tecrit altında tutulduğu Staimmheim Hapishanesi'nde 9 Mayıs 1976 tarihinde ölü olarak bulundu. Hapishanenin açıklaması, kendini asarak intihar ettiği yönündeydi. Bu senaryoya inanmayan ailesi ve yoldaşları yoğun bir çaba ile uluslararası bir soruşturma komisyonu kurulmasını sağladı. Bu kitap komisyonun Ulrike'nin öldürüldükten sonra hücre demirlerine asılmış olduğunu kanıtladığı sonuçları içermektedir.

Bitmeyen Kavga Laiklik

-Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet, Hakan Mertcan, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2012, 248 s.

Elinizdeki kitapta laikliğin Hıristiyanlığa özgü bir şey olduğu saçma düşüncesi gibi "Türkiye'ye özgü", "nev-i şahsına münhasır laiklik" anlayışı da teşhir ediliyor.

Din-devlet ilişkisi tarih boyunca değişkenlik gösterdi, farklı biçimler aldı. Siyaset-din ilişkisi farklılıklar gösterse de din her zaman siyasal iktidarın (egemenliğin) hizmetinde bir ideolojik işlev görmeye devam etti. Cumhuriyete geçişle birlikte din-devlet ilişkisi köklü bir değişikliğe uğramadı. İmparatorluk döneminde devlet aygıtının merkezinde yer alan şeyhülislamlık kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı adını alarak yoluna devam etti. Tabii bu arada laiklikten de çok söz edildi.

Latin Amerika'da Yerli Hareketleri

Sibel Özbudun, Dipnot Yayınevi, 2012, 262 s.

Bu kitap, kendi küllerinden doğmayı başaran Latin Amerika'nın yerli halkları'nın öyküsünü anlatmaktadır. Latin Amerika'nın asli bir sosyal dinamiğini oluşturan yerlilerinin bu çok-düzlemli, çok-mekânla ve çok-veçheli mücadelelerini daha yakından tanımamıza imkan sunuyor.

Bu çalışma oldukça tikel tarihsel koşullarda biçimlenen toprak, emek ve kimlik mücadeleleri, "otokton/yerli" kavramını ve kültüre ilişkin pek çok soruyu gündemimize taşımaktadır.

Aslına bakılırsa anlatılan, hepimizin öyküsüdür.

Uygarlık çatışması çerçevesinde İstanbul tarihi

Batı'nın Doğu ile ilgili ekonomik, politik hesapları genellikle gündeme yakın dönemdeki siyasal gelişmeler ile giriyor olsa da hepimizin bildiği gibi yeni değil. Batı ve Doğu diye bir ayrımın dile geldiği günlerden bu yana, yine aynı hesaplardan hareketle Doğu diğer coğrafyalardaki medeniyetler için ele geçirilmek istenen bir zenginlikler alanı olagelmiştir. Ama özellikle yirminci yüzyılda hem iktisadi hem politik hem de kültürel olarak bir merkez/dayatma haline gelmiş olan küresel Batı'nın Doğu'ya ilgisi çok daha sistemli ve örgütlü hale gelmiştir. Özellikle ABD'nin merkezinde yer aldığı Batı kuşatması ele geçirilemeyen Doğu ülkelerinin denetimini ve zenginliklerinin paylaşımını hedeflemektedir. Irak savaşı ile başlayan, ardından Arap Baharı kandırmacasıyla dünyanın gündemine taşınan ve en sonu Suriye'de patlayan savaşla şu anda dünya gündemini meşgul eden Doğu öyle görünüyor ki önümüzdeki süreçte de Batı'nın en önemli sorunlarından biri olacak.

Yayın hayatına yeni başlayan *Tarih ve Uygarlık-İstanbul Dergisi* ilk sayısında çerçevesini çizerken bu soruna nasıl baktığını da ortaya koyuyor. Ateş topuna dönüşen Doğu ülkelerinde bu çatışmaların arkasında genelde Batı'nın, özelde de ABD merkezli bir müdahalenin yer aldığını savunuyor. Bugün "Doğu Sorunu"nun aldığı yeni biçim, Doğu'nun kendi içinde yerelleştirilerek ayrıştırılması temelinde, ABD merkezli yeni bir değişme anlayışı tarafından belirlenmektedir.

Genel yayın yönetmenliğini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan'ın yaptığı derginin çıkış yazısı ve ilk sayıda yer alan makaleler Doğu-Batı sorununu geçmişten bugüne politik, sosyolojik bir inceleme yaparak mercek altına alıyor. Bunun dışında dergide, İstanbul'un uygarlık merkezi bir şehir olarak tarihi ve sosyolojisini ele alan makaleler dikkat çekiyor.

Tarih ve Uygarlık - İstanbul Dergisi, Doğu Kitabevi, Sayı 1-2, 2012, 270 s.

Demir atomu ile söyleşi

Demir atomu süpernova kökenini, dünyaya nasıl geldiğini ve toprak yüzeyine erozyonla nasıl çıktığını açıklıyor. İlk dövülmüş demir üretimine katılımını, insan bedeninde oynadığı rolü ve modern yüksek dereceli çelik içine dahil olmasını anlatıyor.

Richard T. Hammond
Çev. Nalân Mahsereci

Burada bulunabilmek için uzun bir yol kat etmeniz gerektiğini anlıyorum.

Evet, oldukça kütleli bir yıldızda yaklaşık 10 milyar yıl önce şekillendim ve yıldızın süpernova patlamasından sonra uzaya fırlatıldım.

Oldukça sıkıcı bir yolculuk olduğunu varsayıyorum. Karbon atomu demişti ki, "Sonraları binlerce, milyonlarca ve milyarlarca yıl bir gün gibi geçti ve bir kez daha kendimi can sıkıcı bir monotonluğun içinde buldum. Evimden, en yakın komşularım hidrojen atomlarıyla iletişim kuramayacak kadar çok uzakta, önceki sıcak çevremin tamamen zıttı olan soğuk, kasvetli bir boşluktaydım."

Hayır, hiç de değil, benim harika bir yolculuğum oldu.

Bize yolculuğunuzu anlatır mısınız?

Elektronlarıma zorlukla inanabileceğim kadar hızla uzayın içinde zumlandım, ama bunun her milenyumundan hoşlandım.

Neler gördünüz?

Evren o günlerde epey farklı bir yerdi, galaksiler daha küçüktü, yıldızlar daha parlaktı, havalar daha temizdi ve beraberliği daha iyi hissederdik.

Hava temizdi derken…

Evet, sözün gelişi. Evren daha gençti ve maddenin çoğu galaksiler içinde birlikte iç içe düzenlenmişken, çok fazla süpernova oluşmamıştı, yani galaksiler arası madde daha azdı.

Anladım. Beraberliğin hissedilmesi dediniz, bunun nedeni evrenin bu kadar genişlememiş olması mıydı?

Brüksel'de yer alan, demir kristalinin yapısının milyarlarca kez büyütülmüş halinin model alındığı bina.

Evet. Yıllar geçerken, çoğunu anlayamayacağım çok sayıda harika manzara gördüm. Kara nesneler bir kalp atışı gibi düzenli gerçek bir darbe enerjisi için çok küçüktüler; yıldızlar hiçbir yerde görülmeyen eşlikçilerinin civarında çıldırmış gibi fırıl fırıl dönüyorlardı; uçsuz bucaksız hidrojen bulutları çöküşün komplocu fısıldaşmalarıyla doldu ve başkaldıran madde külteçekimsel zincirlerinden kurtuldu. Gördüğüm her şeye hayrandım ama sonra, jübile günlerimin yaklaşmakta olduğundan korktum.

Ne oldu?

Yalnızca aşağı yukarı bir milyon yıl sonra, bir galaksinin merkezine doğru yöneldiğimi fark ettim. Zaten beni kalbine doğru götüren yumuşak bir çekim hissetmeye başlamıştım.

Ne oldu?

Bunun mümkün olduğunu düşünmüyordum, fakat durum daha kötü görünmeye başladı ve korkak tavrımı aşamadım. Galaksiye yakınlaşmış ve gerçekten hızlanmaya başlamışken, ışığından biraz emdim ve iki elektron kaybettim.

Yani pozitif iyon haline mi geldiniz?

Evet, fakat işe bakın ki, beni korudular.

Nasıl?

Pekâlâ, iyonize hale gelir gelmez, beni galaksiden uzaklaştıran, dönmeye zorlayan yan bir kuvvet hissetim, bunu fark etmeden önce, galaksinin yörüngesinde dönüyordum ve onun görkemliliğinden hoşlanmaya başlamıştım.

Sizi çevresinde döndüren şey neydi?

Galaksinin manyetik bir alanı vardı ve manyetik kuvvet beni bir süreliğine yörüngede tuttu.

Devamında ne oldu?

Gelişini hiç görmediğim bir başka atomla çarpıştım, iki elektronumu yeniden geri kazandım ve sepetlendim. Nötr hale gelir gelmez, manyetik alanı hissedemez oldum, fakat bana eklenen hız beni galaksinin tutabileceğinden hızlı yaptı, böylece yeni bir yöne doğru yola koyuldum, evren boyunca göçümü sürdürdüm.

Yolculuğunuz heyecan verici görünüyor.

Birkaç diğer fırtına boyunca gemim yolculuğunu sürdürdü, fakat sonunda durgun denizler buldum. Bu rüzgârı yitirdiğimi fark ettiğimde oldu.

Ne demek istiyorsunuz?

Yavaşlıyordum.

Uzaydaki yolculuğunuzda mı yavaşladığınızı söylemek istiyorsunuz…

Bana etkiyen hiçbir kuvvet olmasaydı, asıl hızımla sonsuza kadar sürdürebilirdim. Bununla birlikte, arada sırada, diğer atomlar ve toz zerrecikleri gibi olağanüstü şeylerle çarpışıyordum ve onlar beni yavaşlatıyordu. Bir süre sonra bunun nedeninin, yeterince parçacık ve hidrojenin birlikte doğum dansıyla biçimlenmek için toplanmaları olduğunu fark ettim.

Karbon atomu tarafından anlatılan Güneş Sistemimizin doğumuna mı gönderme yapıyorsunuz?

Evet, karbon atomunun bütün bunlar hakkında ilginç bir bakış açısı vardı. Şanslıydım, dünyanız biçimlenir ve yeniden biçimlenirken, yüzeyin çok yakınını boyladım, ama bunu bilmiyordum. Karbon atomunuzun neden böyle söylediğini anlıyorum. "Kaşla göz arasında demir ve minerallerden oluşan katı bir topun içerisine gömülmüştüm. Sonsuzluktan başka gidecek hiçbir yeri olmayan, bütün yönlerden itilip çekildiğim, korkunç siyahlık içinde zamanı ölçmeye başlayamıyordum."

Evet, anımsıyorum.

Şimdi bunun üstüne düşünüyorum, karanlığın içine karbon atomundan daha uzun bir dönem için fırlatılmıştım. Bir zaman sonra, gene de ışık aralıklardan sızdı, ortaçağ çatısından yol bulan su gibi. Işıkla etkileşmeyeli çok uzun zaman olmuştu, kuralları güçbela anımsayabiliyordum, ama oyuna geri döndüğüm için çok hoşnuttum ve yeraltındaki geçici konaklamam, sonuna yaklaşmıştı.

Ne oldu?

Çukur kazan bir arkeolog gibi, rüzgârın ve suyun güçlü elleriyle birlikte zamanın narin parmakları da kuvvetlere katıldı, toprak engelini titizlikle seyrelttiler ve sonunda harika ama zararlı gün yüzünüze çıktım.

Yüzeye erozyonla geldiğinizi mi söylemek istiyorsunuz?

Bunu başka şekilde söylüyorum.

Zararlı olan kısım?

Oksijen, bu konudaki fikrinizi biliyorum, ama bizim için parazit gibidir. Kavrar, asla gitmez, sizi ayrı düşene kadar yıpratır.

Pastan mı söz ediyorsunuz?

Bunu başka şekilde söylüyorum.

Bizim en hayati elementimiz sizin cezanızdır.

Evet, ama maceranın bütün yeni elemanları hazırda bekliyor. Bütün olan bitenden farklı bir biçimde, yıldızlar boyunca göçümün tanığıydım, asla kuşkulanmadığım bir yolla katılmaya başladım.

Neye katılmaya?

Siz adlandırın.

Bana biraz örnek verebilecek misiniz?

Anımsadığım ilk şey, bizden çok miktarda bir disk içinde dövülmeye başlandığı, sonra merkezimizde bir delik açıldı; hayvan derisinden bir sicim bu delikten geçirildi ve atalarınızdan birinin boyun çevresine asıldık. Onlar bizi kutsallaştırdılar. Onları koruyacağımızı ve onların gökleri ve yeri anlamasına yardım edeceğimizi düşündüler.

Bir gerdanlık olarak mı üretildiniz?

Evet ve onları anlamaya başlamışken, onlar da beni anlamaya başladılar. Bütün varoluşumun en mutlu dönemlerinden biriydi.

Ne oldu?

Türünüzün bir başka yüzünü gördüm. En sonunda, insanın beni tutması kan dökmek içindi; bana acı veren dehşet saçan olaylar kısmen benim özelliğimden başıma gelir.

Neden sizin yüzünüzden?

Bu harika insanlar demiri sevdi, onu mücevherlerinde, yiyecek kaplarında, basit tarım araçlarında kullandı. Demir Çağı'nın doğuş günlerindeydik, şafaktı, ama güneş bu kültürün üzerinde batmak üzereydi. Çok geçmeden demirin bronzdan daha sert olduğunu fark ettiniz ve ben ve diğerleri yumuşak ve kırmızı kor olana kadar ilkel fırınlara fırlatıldık. Sağlam bir biçim içinde çekiçlerle işlenirken ısım gibi neşem de dibe vurmaya başladı.

Ne olmuştu?

Bir başka kuyumculuk çeşidi olmayı ummuştum, bir tabak, hatta saban, ama yaşamı koruyacak hiçbir özelliğim olmadığı anlaşıldı.

Size ne olmaya başlamıştı?

Bir kılıca dönüştürüldüm. Bütün varoluşumu "sonsuzluktan başka gidecek hiçbir yer olmayan, bütün yönlerden itilip çekildiğim, korkunç siyahlık içinde" geçirmeyi, bu dönem boyunca yaptıklarıma yeğlerdim. Oh, demir! Ne güzel, demir!

Bazı şiddet zamanlarından geçip gittiğimiz doğru…

Geçip gitmek mi? Gördüğüm kadarıyla, her yüzyılda daha kötüye gittiğini söyleyebilirim ve bu 25 yüzyıldır böyle.

Özür dilerim.

Evet, biliyorum. Her neyse, ironi (1) benimle artmıştır. Sonunda oksijen bizi olumsuz olarak etkiledi ve kurtardı. Bir zamanların korkunç ganimeti, kılıç paslandığı için kullanılamadı ve birçok demir atomu, oksijenle zor yoluyla evliliğe maruz kalmasına rağmen, korkunç paslı aletleri görmekten son derece hoşnut olur.

Sonra size ne oldu?

Kendimi zemine oturmuş buldum, günlerimin sayılı olduğunu biliyordum. Su, nötrino akıntısı gibi üzerimden akıp geçti, fakat ondan farklı olarak oksijen kaplamayı sever ve ben bir demiroksit molekülü haline geldim.

Çok kötü.

Pekâlâ, burada da ironi var. Bütün yaşamımı bu kaderden korkarak harcadıktan sonra, moleküler yaşamı daha konforlu buldum. Bunun bir tür ironik emeklilik olduğunu düşünmeye başladım.

Farklı koşullarda olmak size keyif verebiliyor.

Hepsi veriyor, bir tek şu korkunç ölümün aracı olmak dışında.

Sonra ne oldu?

Sizin toprak yüzeyi dediğiniz, gezegeninizin yüzeyinin bir parçasını boyladım. Tohumlarınızı toprağa ekmenizi ve ekini toplamanızı seyrettim. Dünyanın sarsılışlarını hissetim ve sizin gezegeninizin ürete-

ceğini sandığımdan daha şiddetli fırtınalara tanıklık ettim. Yapılmış yollar ve lanet binalar gördüm, yaşamın gelişini gördüm ve yaşamın gidişini gördüm. Derken emekliliğimde göreve çağrıldım.

Ne oldu?

Ispanak gibi yeşil ve yapraksı bir şeyler tarafından emildim ve genç bir kadın tarafından yenildim.

Sağlıklı olmak için sizden eser miktara gereksinimimiz var, evet.

Eser miktar? Sizin bedeninizde, evrendeki yıldız miktarından çok daha fazla demir var.

Bu pek mümkün görünmüyor.

Yeterince sağlıklı görünüyorsunuz, içinizde, olasılıkla yaklaşık 5 x 10^{22} demir atomu var, belki daha fazlası ve bu evrendeki yıldız sayısından daha fazla olabilir, belki de değildir, ama yakındır. Yeri gelmişken, size sağlıklı olmaktan daha fazlasını sağlarız, bizsiz yaşayamazsınız.

Evet, bizim için temel element olduğunuzun farkındayım. Bedenin içinde olmak neye benziyor?

İlkönce, hidroklorik asit tarafından saldırıya uğradım ve oksijen atomlarımdan birini kaybettim, geride yalnızca ikisi kaldı. Ardından seri üretim hattına katıldık.

Seri üretim hattı?

Nasıl hissedilirse öyledir. Ben bir hemoglobin molekülü ile bağlandım, ciğerlerden dokulara oksijen taşıdım ve karbondioksit ciğerlere geri döndü. Uzun ceza dönemim için bir taksi haline gelmiştim. Şimdi sizin bir müttefikinizim. İronik değil mi? Burada ilginç birkaç etkinlik var, her zaman düşlediğimden çok daha karmaşık aşamalar ve iş benim fark ettiğimden çok daha zor.

Zor bir iş olarak bu ulaştırma işini mi buldunuz?

Korlaşmak için ateşe tutulmak istiyorsanız, ilk önce kömürü küremeniz gerekir.

Onsuz yaşayamayacağımız element olan demirin, uzak bir bölgede, uzak bir geçmişte bir dizi şaşırtıcı birleşmenin içinde şekillenmiş olmasını büyüleyici buluyorum, deyim yerindeyse, en şiddetli kozmik patlamalarımızdan biri olarak uzay içine fırlatılmasını…

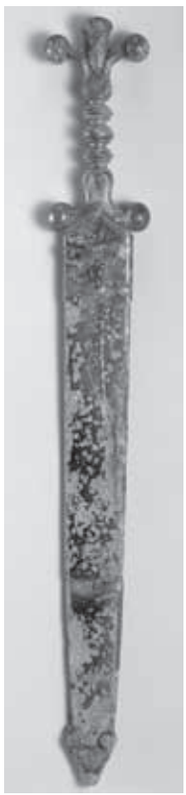
Amaçlı bir geridönüşüm.

Sonra?

Karbon atomunuzun göndermesini hatırlıyorum, "felç edici büyük bir hüzün". Bu harika etkinlikten birkaç ay sonra, ben de bunu hissettim ve bedenden ayrıldık ve geri toprağı boyladım. Hayatımın tadına sahip olduğumu hissetim ve şimdi cansızlığa mahkûmdum, ama hata yaptım.

Ne oldu size?

Toprakta bir ya da iki nesil harcadım, ama yüzyıllar geçerken kendimi kalabalık konuklu bir reenkarnasyon çevriminde buldum. Bir galaktik aylaktan hayat dolu çalışkan emekçiye, geçirmek zorunda kaldığım büyük değişimleri yansıttım.

Geç Demir Çağı'ndan kalmış paslanmış bir kılıç.

Anlıyorum ve sonra ne oldu?

Bir noktada temizlendim ve eski müttefiklerimin kuvvetlerine katıldım ve etrafımda dönmeden önce yeniden bir potada eritildim. O zamanlar Magna Carta yeni imzalanıyordu, bir fare kapanı içine uyduruluyorken Magna Carta benden yüz mil uzakta bile değildi.

Bir fare kapanı? 800 yıl önce var olduğunu bilmiyordum.

Benim için şanstı, kapan kötü üretilmişti, ya da belki Orta Çağ fareleri akıllıydı, ama onun sefil yakalama oranı beni eritme potasına geri gönderdi. Uzun bir şeyin içinde biçimlendirildim ve eğildim ve meşeden kalın bir kapının dış yüzüne eklendim.

Kapı tokmağı mı oldunuz?

Evet, pek çok elin darbesini hissetim, ailelerin çocuklarını büyütmesini seyrettim; doğumun neşesini ve ölümün çaresiz ıstırabını gördüm. Orada çok mutluydum ama ilerlemenin endüstriyel parmakları uzandı ve kaptı beni yeniden.

Ne oldu?

Maden eritme ocağı icat edildi. Bununla, ilk kez, gerçekten erimiş demir yapabildiniz ve şimdi beni çok sayıda farklı karışık biçimler içinde olmaya zorlayabiliyordunuz. 1500'lerde, Avrupa her yıl 50.000 tonun üzerinde demir ve çelik üretiyordu.

Ve siz?

Ben ilkel bir kilit mekanizmasının içini boyladım ve yalnızca sizin türünüzün üretebileceği bir dizi başka belanın ortağı olmaya zorlandım.

Neydi bunlar?

Çoğunlukla altın olan bazı metal paraları, elmas formundaki karbonu ve sizin deyiminizle bazı pahalı mineralleri içeren bir kutunun kilitlenmesine yardım ettim. Bu kutu açgözlüce isteniyordu, nesiller boyunca ara ara, uğruna insanların öldüğü mücadeleler yapıldı, komplolar kuruldu. Bana göre kafa karıştırıcı olan, o kutunun içerdiklerinin asla kullanılmaması ve gün ışığına hemen hemen hiç çıkarılmamasıydı, yine de dünyadaki ıstırabın ömrü, bunların mülkiyetinin beklentisi üzerine inşa edilecektir.

Tek bir atom için kesinlikle yaşanabilecek heyecandan payımıza çok şey düşmüş.

Daha fazlası var. Bir süre sonra İspanya'yı boyladım, ve mutluluğun ne olduğunu bilmezden önce, Yeni Dünya'ya doğru yola çıkan yelkenli bir tekneye yüklenmiştim.

İlk kâşifler, Kuzey ve Güney Amerika yerlileriyle birlikte bazen incik boncuk ticareti de yaparlardı.

Aslında, ben hiç yapmadım.

Ne oldu?

Tekne, bir yerin yakınında çapasını aşağıya saldı, Kuzey Carolina olduğunu söyleyebilirim. Gelgit kesildi, tekne dibe vurdu, teknenin omurgası bütünlüğünü kaybetti ve on iki saat sonra sadece balıklar teknenin karaya ulaştığını biliyordu.

Tekne battı mı?

Dibi boylamaktan daha fazlası. Parçalarına ayrıldı ve dağılmış parçalar bu ölümcül görevin son izleri olarak geride kaldı.

Yani siz de dibe mi battınız?

Batma kelimesini kullanmayacağım, ilk zamanlar bundan hoşlanmıştım. Bununla birlikte, deniz suyu kaplamalarımı aşındırdı, geleceğimden bir parça kaygılanmaya başladım, fakat bir kez daha imdadıma yetiştiniz.

Nasıl?

Bir balıkçı teknesi, ağıyla kaldırdı beni. Ben gevşek gevşek sallanırken ağın içinde menteşeler koptu, parıldayan sular içinde yol alırken işler devam etti; yıpranmış sandık içeriğini deniz zeminine yavaşça bıraktı; hiçbir yeri işaret etmeyen dev bir parmak gibi mücevher sandığına giden yolu açtı.

Balıkçılar sizi tuttu mu?

Hayır, ağ içinde keşfedildiğimde, küpelerimin gerçekten nelerden yapıldığına dair bir iki söz duydum ve hızlı bir şekilde geri dönüşüm kutusunun içine fırlatıldım.

Maden eritme ocağına geri mi döndünüz?

Kendimi Pennsylvania'da bir çelik fabrikasında buldum. Daha önce hiç bu kadar ısıtılmamış ve rafine edilmemiştim; tam doğru miktarda karbonla demlendirme yönteminizle rafine edildim, yüksek düzeyli bir çelik haline geldim ve cerrah neşteri olarak kullanılmaya başladım.

Bu harika, bir kılıçtaki umut kırıcı günlerinizden yaşam kurtarmanın canlandırıcı günlerine…

Herhangi bir yaşamı kurtarmadık, çok yiyen insanların yağlarını kestiğimiz Kaliforniya'yı boyladım.

Ah.

Bu son uzun olmadı, hukukçularınız cerrahlarınızdan daha keskin araçlara sahip.

Ne demek istiyorsunuz?

Benim cerrah yanlış yüz üzerinde, bazı iğrenç yara izleri bıraktı, çok pahalı bir dava kaybetti ve bu onun aletleri kaybetmesine neden oldu. Sizin söyleşinizi duyduğumda, buraya en kısa sürede gelmeye çalıştım.

Durduğunuz için teşekkürler, herhangi bir planınız var mı?

Evet, New Jersey'de, benimle birlikte bakır, selenyum, çinko ve diğer elementlere gereksinim olduğu söylentileri var. Planım bir çift oksijen yakalayıp mümkün olduğunca hızla ayrılmak.

Neler oluyor?

Bir vitamin hapı üreticisinin, ürününe tamamlayıcı olarak daha çok mineral koymak planı var. Fırsatlar yol boyunca asıl yerlerden başka alanlarda kullanılmanızı sağlar, ama hayatta bir amacın olması iyi bir şeydir.

Katılıyorum. Yolculuğunuzda size iyi şanslar.

Teşekkürler, size de.

DİPNOT

1) ÇN: Yazar, metin boyunca "irony" kelimesinin sesdeş olan iki ayrı anlamından, alaycılık ve demirimsiliğin anlam bağlamından faydalanmış.

Sadece Özel Haber

odatv.com

Dünyayı değiştiren ders

Bu yazıda, 19. yüzyılda yaşamış ünlü Alman matematikçi Bernhard Riemann'ın verdiği bir dersi konu edineceğiz. Bilim tarihinin kilometre taşlarından biri olarak kabul edilen bu konuşmanın ilginç öyküsüyle başlayalım yazımıza.

Bernhard Riemann

Yıl 1854. Bernhard Riemann, 28 yaşında genç bir akademisyen. Doçent olmayı arzulamaktadır. Doçentlik tezi üzerinde 30 ay çalışmıştır. Son aşamada jüri önünde ders vermesi gerekir. Jüri, onun belirleyeceği üç konudan birini seçecek ve ondan anlatmasını isteyecektir. Jüri başkanı Carl Friedrich Gauss'tur. Gauss, daha o devirde Avrupa'da efsane olmuş bir matematikçidir. Genç akademisyen Riemann çocukluktan beri bir toplulukta konuşmaktan kaçınan, çekingen bir yapıya sahiptir. Ders gününün korkusunu hissederek konu seçimini yapar, jüriye teslim eder. Seçtiği konulardan ikisi elektrik, biri geometri üzerinedir. Elektrikle ilgili konulara daha çok çalışmıştır; çünkü Gauss'un yıllardır fizikçi Wilhelm Weber'le bu konular üzerine tartıştığını biliyordur. Gauss'un ondan elektrikle ilgili bölümlerden birini anlatmasını isteyeceğini tahmin etmektedir. Bu yüzden geometri üzerine daha az çalışır ve bu konuda kendini hazır hissetmiyordur.

Jüriden çıkan karar Riemann için tam bir hayal kırıklığıdır. Jüri, Gauss'un önerisiyle genç matematikçiden "Geometrinin Temelinde Yatan Varsayımlar Üzerine" başlıklı tez çalışmasını anlatmasını istemiştir. Genç matematikçi yanılmıştır; çünkü bilmediği bir şey vardır: Gauss, hayatı boyunca bu konu üzerine düşünmüştür ve bu kadar genç bir kimse tarafından bu kadar zor bir konunun nasıl inceleneceğini merak ediyordur.

Riemann şaşırmıştır, üzüntülüdür, karamsardır. Çalışmalarındaki fizikle ilgili bölümlere o denli yoğunlaşmıştır ki dersin konusunun "geometri" olduğunu öğrendikten sonra bile tutkuyla bir süre daha elektrikle ilgili araştırmalarından kendini alamamıştır. Ama kısa bir süre sonra toparlanıp "Geometrinin Temelinde Yatan Varsayımlar Üzerine" başlıklı çalışmasını yedi haftada tekrar ele alarak tamamlar ve artık beklenen gün gelmiştir. 1854'ün 10 Haziran'ında Gauss ve jüri üyelerinin karşısındadır. Heyecanla, çekinerek başlamış olduğu konuşması bittiğinde, salon sessizliğe bürünmüştür, anlatılanlardan jüri başkanı dışında kimse pek bir şey anlayamamıştır. Riemann'ın düşüncelerindeki derinliği gören Gauss, şaşkınlık ve hayranlık içindedir. Bu konuşma onun beklentilerinin çok üstündedir. Riemann'ı dinledikten hemen sonra fakültede katıldığı bir toplantıda, bir kimseyi kolay kolay övmeyen Gauss, Wilhelm Weber'e Riemann'ın sunumunu "Verimli, mükemmel, yüce bir yaratıcılık" sözleriyle anlatmıştır.

Carl Friedrich Gauss

Matematik tarihinin çizdiği yoldan ilerleyip Riemann'a ulaşmaya çalışan bir kişi ilk olarak, yukarıda kısaca hikâyesini anlattığımız "Riemann geometrisi" adıyla bilinen kuramla karşılaşacaktır. Onun 1854'te ortaya koydukları 60 yıl sonra bile tam olarak anlaşılamamış, sonrasında Genel Görelilik Teorisi'ni mükemmel bir şekilde haklı çıkarmıştır. Bu tarihi ders, sadece matematikte değil, fizik ve evren bilim dallarında da devrim niteliğinde sonuçlara yol açmıştır. Albert Einstein, "Riemann'ın bu çalışmasından haberim olmasaydı görelilik kuramını hiçbir zaman geliştiremeyecektim." sözünü söylemiştir.

Riemann'ın 1854'te vermiş olduğu bu ders, bilim tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Bu tarihi konuşmayı şair, yazar Tarık Günersel kurgulayarak şöyle anlatmıştır:

"Genç matematikçi sunumu bitirirken profesörler kahkahayla alay ediyordu.'Böyle geometri olur mu?' Riemann, onlara aldırmadan, Gauss'a baktı. Koltuğu boştu. Demin çıkmıştı demek. Peşinden koştu. Koridor. Gece. Dahi matematikçi yıldızlara bakıyor. 'Nasıl buldunuz, üstat?' 'Benim devir kapandı. Ona üzülüyorum. Yeni bir çağ başladı.' Kırk yaşında öldü Riemann, 1866'da. Katkıları Einstein'a görecelik teorisinde matematik imkânı sağladı."

Riemann, keşfettiği "geometriyi" iki bölümde inceler. Birinci bölümde boyutlu uzayı tanımlayarak günümüzde **Riemann uzayı** olarak bilinen kuramı açıklar. İkinci bölümde ise üzerinde yaşadığımız dünya ile geometri arasındaki ilişki üzerine derin sorular sorar. Gerçek (evrenin) uzayın boyutunun ne olduğunu, hangi geometrinin bu uzayı tanımladığını sorgular ve bu konuşmadan 60 yıl sonra Albert Einstein'ın evrenin geometrisi dediği **Riemann geometrisinin** temellerini açıklar.

Öklit geometrisi küçük ölçekteki bir uzayın iyi bir betimlemesidir, yeryüzündeki ölçümlerde doğrulanır, ama daha büyük, örneğin galaksiler arası ölçekte geçerli değildir; hatta aynı enlemde bulunan iki şehir arasındaki en kısa mesafeyi bile Öklit geometrisiyle doğru olarak hesaplayamayız. Stephen Hawking, *A Brief History of Time* isimli kitabında şu örneğe yer verir: New York ile Madrid neredeyse aynı enlemdedir. Bu şehirlerarasındaki en kısa mesafe

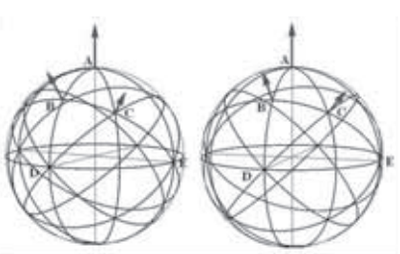
Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

ne kadardır? Öklit geometrisine göre harita üzerinde düz bir çizgi çizerek, New York'tan doğuya doğru bu çizgi üzerinden giderek 3.707 mil sonra Madrid'e ulaşırsınız. Oysa bir çember boyunca önce kuzeydoğu, daha sonra yavaş yavaş doğu ve daha sonra da güney doğu rotasını izlerseniz 3.605 mil sonra Madrid'e ulaşırsınız. Bu iki güzergâh arasındaki mesafe farkı dünyanın eğriliğinden kaynaklanır ve Öklit-dışı geometrinin doğruluğunu işaret eder. Bu yüzden uçakların rotası bu büyük daireler üzerinden belirlenir.

Hawking'in sözünü ettiği Öklit-dışı geometri Riemann'ın o tarihi derste anlattığı geometridir. Bu geometride, Öklit geometrisinde olduğu gibi iki nokta arasındaki en kısa uzaklık doğru parçası değil, bir eğridir, doğruların yerini çemberler alır. Bu çemberler bir küre yüzeyinde bulunurlar ve küreyle aynı merkeze sahiptirler. Dolayısıyla Öklit geometrisindeki "Bir doğru parçası her iki ucundan sonsuza dek uzatılabilir" aksiyomu yerine "Bir eğri sınırsızdır ama sonsuz değildir" önermesi geçer. İşte, Riemann tam da bu noktada keşfettiği geometriyle evrenin biçimi arasında ilişki kurmaya çalışır. Tıpkı kürenin üzerine çizeceğimiz büyük bir çemberin sınırının olmayıp sonlu olması gibi evrenin de sonlu ama sınırsız olabileceği fikrini ortaya atar. Evreni "düz" olarak düşünmedeki yanılgının küçük ölçek için doğru olanın büyük ölçeğe de uygulanmasından kaynaklandığını savunur. Tıpkı bin yıl önce dünyanın düz olduğuna inanılması gibi.

Ünlü Alman fizikçi Max Born, Riemann'ın küresel uzay tasarımı için şu sözleri söylemiştir: "Bu sonlu ama sınırsız uzay fikri, dünyanın ne olduğu konusunda aklın ürettiği en önemli kavramlardan biridir."

Riemann, jüri üyelerinin pek bir şey anlamadığı o tarihi konuşmasında "küresel uzay" fikrini ortaya atarak, uzayın bir eğriliğe sahip olduğunu ve bu eğriliğin nasıl hesaplanacağını açıklamıştır. Uzayın eğriliğinin, dünyada yapacağımız ölçümlerle uzaydaki ölçümler arasında farklı sonuçlara yol açacağını öne sürmüştür. Onun bu düşüncesini basit bir örnekle şöyle açıklayabiliriz: Kuzey Kutbu'nda aralarında *d* km mesafe bulunan iki balonun bulunduğunu düşünelim. Bu balonları aynı anda yukarı doğru (kuzey yönünde) uzaya gönderdiğimizi varsayalım. Balonların yolculuklarının herhangi bir anında aralarındaki uzaklığı ölçtüğümüzü hayal edelim. Eğer bu uzaklık *d* km ise o zaman uzay Öklityendir ve eğriliği sıfırdır. Ama Riemann'ın görüşüne göre uzayın Öklityen olduğunu bilemeyiz. Bu mesafe Riemann geometrisine göre *d* km'den daha küçüktür. Tıpkı New York-Madrid arasındaki uzaklık gibi. İşte, tam da bu yüzden, Albert Einstein, Riemann geometrisine evrenin geometrisi demiştir.

Riemann, matematikçilerin prensi olarak görülen Gauss'un hayranlıkla izlemiş olduğu o derste altmış yıl sonrasına, Minkowski'ye, Einstein'a birer mektup göndermiştir adeta. Onun tam hazırlanamadan (!) anlatmış olduğu bu ders, günümüzde modern evrenbilimin doğuşu olarak kabul edilir.

Riemann, 1866'da kırkıncı doğum gününü kutlayamadan hayata veda etmiştir. Ömrünün son yılında yayımladığı makaleyle elektrik, manyetizma, ışık ve kütle çekimi olayları arasındaki bağlantının kurulabileceği matematiksel bir model için çalışmıştır. İlginçtir ki Albert Einstein da Riemann'dan yarım yüzyıldan fazla bir süre sonra ömrünün son yıllarını böyle bir model aramakla geçirdiği için alay konusu olmuştur.

KAYNAKLAR

1) Bell, E, *Men of Mathematics*, Simon&Schuster, 1986.

2) Hawking, S, *A Brief History of Time*, Bantam Books, 1998.

3) Osserman, R, *Evrenin Şiiri*, Çev. İsmet Birkan, TÜBİTAK, 2000.

Geçen sayıdaki soruların çözümü:

Birinci Soru: A, B, C, D, E, F harfleri 6x6'lık bir satranç tahtasına Şekil 1'deki gibi yerleştiriliyor. Kalan kareleri de A, B, C, D, E, F harfleriyle dolduracağız, ama her sütun ve her satırda bu harflerin tümü bulunmalı. Bu koşullara göre kalan karelere bu harfleri nasıl yerleştirebilirsiniz?

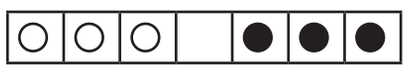
Çözüm:

D	F	A	E	C	B
B	D	C	F	A	E
A	B	E	D	F	C
F	E	B	C	D	A
E	C	D	A	B	F
C	A	F	B	E	D

Şekil 1

İkinci Soru: Şekil 2'deki 7 kare sırayla 1'den 7'ye kadar numaralandırılmıştır. Şekildeki gibi 1, 2, 3 numaralı karelere beyaz, 5, 6 ve 7 numaralı karelere de siyah pullar koyuyoruz. Ortadaki 4 numaralı kare ise boş kalıyor. Amacımız, bütün beyaz pullarla siyah pulların yerlerini karşılıklı olarak değiştirmek, ama şu koşullarla: 1) Beyazları soldan sağa doğru, siyahları ise sağdan sola doğru hareket ettirebiliriz. 2) Bu hareketleri yaparken bir pulu, bulunduğu karenin bitişiğindeki boş kareye getirebiliriz veya zıt renkli bir pulun üstünden atlatıp boş bir kareye koyabiliriz. 3) Pulları, renklerine bakılmaksızın, herhangi bir düzende hareket ettirebiliriz.

Bu koşullara göre, **en az sayıda hamle ile**, beyaz ve siyah pulların yerlerini değiştirmek (Şekil 2'deki beyaz pulları siyah pulların bulunduğu karelere, siyah pulları da beyaz pulların bulunduğu karelere taşımak) için pulların numaralarına göre hangi hareketleri yapmalıyız?

Şekil 2

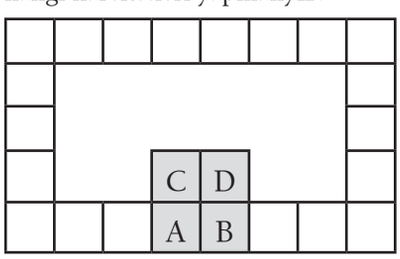
Çözüm: Başlangıçtan çözüme kadar aşağıda numaralarla gösterdiğimiz 15 hareket gerekmektedir.

3-45-36-5 4-6 2-4 1-2 3-1 5-3 7-5 6-7

4-6 2-4 3-2 5-3 4-5

Üçüncü Soru: Üzerlerine A, B, C, D harfleri yerleştirilmiş dört pul, Şekil 3'teki gibi taralı karelere koyulmuştur. Yapacağımız şey, C ile D'nin, A ile de B'nin yerlerini değiştirmek, ama şu koşullarla: 1) Pulları her hangi bir yönde bir veya birden fazla boş karenin üzerinden geçirebiliriz. Örneğin B pulunu saat yönünün tersinde hareket ettirerek, bir tur atıp A pulunun yanına getirebiliriz. 2) Herhangi bir pulu diğer bir pulun üstünden atlatarak hareket ettiremeyiz.

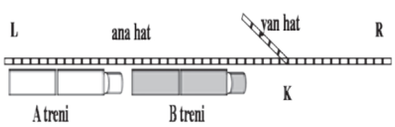
Bu koşullara göre C ile D'nin, A ile de B'nin yerlerini değiştirmek için hangi hareketleri yapmalıyız?

Şekil 3

Çözüm: A, B, C ve D pullarının bulunduğu karelere sırasıyla 1, 2, 3, 4 numaralarını verelim. İlk adım: B pulunu sağ yönde bir kare hareket ettirelim. Sonraki adım: A pulunu saat yönünde dairesel bir şekilde hareket ettirerek B pulunun sağındaki kareye getirelim. Şimdi de C ve D pullarının yerlerini değiştirmek için, soruda parantez içinde karelere verdiğimiz numaralara göre C ve D'ye şu hareketleri yaptıralım. Önce C: 3-1-2, sonra D: 4-3 ve ardından C: 2-4. Son olarak, B – A pullarını 1 ve 2 karelerinin yerlerine, yani sola doğru kaydıralım.

Dördüncü Soru: Bu problem, Şekil 4'te görüldüğü gibi aynı hat üzerinde bulunan A ve B trenlerinin yerlerinin değiştirilmesini konu etmektedir. Her iki trenin de ikişer vagonu ve birer lokomotifi vardır. Tüm vagonların uzunlukları eşittir. L-K-R ana hat olmak üzere, K kavşağından bir yan hat ayrılmaktadır. Yan hattın uzunluğu sadece bir vagonun uzunluğu kadardır. Bu durumda makinistler hangi manevraları yaparlarsa A treniyle B treninin yerleri değişmiş, yani B, A'nın arkasına geçmiş olur?

Şekil-4

Çözüm: Trenlerin yaptığı hamleleri 6 adımda ifade edeceğiz. Adımları daha kolay takip edebilmek için şekil çizmenizi öneririm.

1) B trenini R yönünde ilerletip, K kavşağını geçerek L yönünde geriye doğru hareket ettirip, arka vagonunu yan hatta bırakarak ön vagonunu ana hatta çıkaralım.

2) Sadece ön vagonu bulunan B treni ana hat üzerinde L yönüne doğru geri geri götürerek A treninin lokomotifine bağlayalım ve arkasına A trenini alarak R yönünde ilerleyip K kavşağını geçelim.

3) Bu aşamada A trenin önüne B treninin ön vagonunun bağlı olduğunu ve bu trenlerin bu şekilde R yönünde bulunduklarını hatırlatalım. Şimdi bu trenleri belirttiğimiz biçimde (birbirlerine bağlı olarak) L yönüne doğru geri geri götürelim ve yan hatta bulunan B'nin arka vagonunu A'nın arkasına bağlayalım. Ardından bütün vagonlar birbirine bağlı şekilde (en arkada B'nin arka vagonu, arada A treni, önde de B'nin ön vagonu) trenleri R yönüne hareket ettirerek ana hatta çıkaralım ve sonra da geri geri hareket ettirerek K kavşağını geçip L yönüne götürelim.

4) B treninin lokomotifini ön vagonuyla birlikte konvoydan ayırıp R yönüne hareket ettirerek K kavşağını geçelim ve sonra da geri geri hareket ettirerek yan hatta ön vagonunu bırakalım, lokomotifi R yönünde ilerletelim.

5) A'yı B'nin arka vagonundan ayırarak K kavşağını geçelim, R yönünde ilerletelim ve geri geri L yönünde giderek yan hattan B'nin ön vagonunu alarak, ana hatta geri geri L yönünde gidelim. B'nin arka vagonuyla ön vagonunu birbirine bağlayalım.

6) B'nin lokomotifini R yönünden L yönüne doğru geri geri getirerek yan hatta koyalım ve A'yı K kavşağından geçirerek R yönünde ilerletelim. B'nin lokomotifini yan hattan çıkarıp, geri geri L yönünde götürerek ön vagonuna bağlayalım.

Not: Soruların çözümlerini gönderen Filiz Süllü'ye *Matematik Dünyası* dergisinin 1 yıllık aboneliğini hediye ediyoruz.

50 Soruda Matematik

Bilim ve Gelecek Kitaplığı
bilgi@bilimvegelecek.com.tr
(216) 349 71 72

2. BASKI

Prof. Dr. Şahin Koçak'ın kaleme aldığı **50 Soruda Matematik**, içeriği ve bu içeriği taşıyan biçimsel özellikleriyle oldukça özgün: Çekirge ile Çerçi'nin, tabiatı anlama ve modelleme uğraşının evrimsel damarlarında dolaşan keyifli diyalogları, matematiği keşfetmeye ve matematiksel keşiflere kışkırtıyor. Ezber(l)e gidilebilecek bir yol değil, kitabın vaat ettiği; çıkışı olup olmadığı, nerelere varacağı belli olmaz. Ama kimi durakları şunlar olabilir:

Mantık Karakolu... Tabiata Sormak... **Matematikte Deney Olur mu?...** Açık-Mavi Teorem... **Von Neumann'ın Kedileri...** Ordinallerin Kardinalleri... **Testi İçindeki Testiler...** Üç Elmayı Anladım, Ama Üç Nedir?... **Modeller...** Boyut Muamması... **Cantor Hipotezinin Encamı...** Matematiğin Kök Hücresi... Hayalet Sayılar... **Sökün Eden Yapılar...** Cebirle Geometri Arasında Sıkışan Analiz... Yolunuz açık, coşkunuz daim olsun...

Herkese matematik!

EL NO:181
Desteksiz atış!

♠ Q9763	K	G
♥ KJ103	1♠	2♣
♦ KQ3	2♥	6NT
♣ Q		

K
B D
G

♠ J8
♥ AQ6
♦ A86
♣ AKJ96

Batı Karo vale çıktı, yer açılınca Güney As-rua Pik'in dışarıda olduğunu gördü ve derin nefes aldı. Şimdi oyunun çıkarı için nasıl oynamalıdır?

Yanıt: Karo ruayla yerden almalıyız. Çünkü Karo asını oynamadan Yerdeki Kör'lere elden bir Pik atmalıyız. Bundan önce Trefl dam ve Karo dam da çekilmiş olmalıdır. Şimdi Karo asla ele gelip Trefl as ruayı çekmeliyiz. Trefl 10'lu bir tarafta 5'li ise Pik valeyle elden çıkarız! Eli alan taraflardan biri yerdeki ♠ Q9'a doğru veya eldeki ♣ J9'a doğru dönmek zorundadır.

♠ Q97
♥ ---
♦ ---
♣ ---

♠ K
♥ ---
♦ ---
♣ 108

K
B D
G

♠ A105
♥ ---
♦ ---
♣ ---

♠ (Q)
♥ ---
♦ ---
♣ J9

Son durum şöyle olacaktır.

Eli Batı alırsa Trefl dönmek zorundadır, Doğu Krokodil darbesi yapıp asla alırsa Q9'a doğru oynamak zorundadır

Tüm dağılım

♠ Q9763
♥ KJ103
♦ KQ3
♣ Q

♠ AK932
♥ 97
♦ J1097
♣ 108754

K
B D
G

♠ A1054
♥ 8542
♦ 542
♣ 32

♠ J8
♥ AQ6
♦ A86
♣ AKJ96

EL NO: 182
Hangi oyun sonu !

♠ K1096	D	G	B	K
♥ 8	1♥	1♠	p	2♠
♦ 10762	4♣	4♠	p	p
♣ Q1062	p			

K
B D
G

♠ AQJ87
♥ Q73
♦ AK83
♣ 9

Batı Kör 2'lisini çıktı, Doğu ruayla aldı ve Karo 5'li sini döndü. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Konuşmalardan Doğu'da en az 5 Kör ve 5 Trefl olduğu ve Karo'sunun tek olduğu anlaşılıyor. Kontratı yapmanın birkaç yolu var

a)Karo asıyla alıp bir tur koz çekeriz. Elden Karo oynar yerden çakar ve yerden küçük Trefl oynarız Doğu Vale koyarsa dönüşü Ya Kör ya da Trefl olur.

b)Yukarıdaki gibi oynadığımızda Doğu Trefl valeyle aldığında Trefl rua oynarsa çakar sonra ekspas yaparız.

c) Batı'nın kozlarını ve minör kâğıtlarını elinden aldıktan sonra yerin 10'lusuna doğru Karo oynarız. Bu oyun için tempomuzu iyi ayarlamalıyız.

Tüm dağılım

♠ K1096
♥ 8
♦ 10762
♣ Q1062

♠ 432
♥ J92
♦ QJ94
♣ 754

K
B D
G

♠ 5
♥ AK10654
♦ 5
♣ AKJ83

♠ AQJ87
♥ Q73
♦ AK83
♣ 9

2012 MERSİN BRİÇ FESTİVALİ SONUÇLARI

Açık İkili A

1. Tony Rusev-Bulgaristan / Kalin Karaivanov-Bulgaristan
2. Nafiz Zorlu-İzm. / M. Cem Tokay-İst.
3. Okay Gür-İst. / Gökhan Yılmaz-İst.

Karışık: Aslı Acar-İzm. / Erhan Evcimen-İzm.
Bayan: Dilek Yavaş-Brs. / Nur Kumkale-Brs.
Senyör: Kemal Özsin-Mrs. / Eftal Daşkan-Mrs.
Genç: Berk Can Özen-Ank. / Gökhan Çiftçioğlu-Ank.

Açık İkili B

1. Ekrem Zer-G.Ant. / Ataöv Gököz-G.Ant.
2. Fevzi İmamoğlu-Mrs. / Tayfun Geçkiner-Mrs.
3. Akif Könen-Mrs. / Abdulkadir Harma-Mrs.

2012 GÜNEY DOĞU AÇIK İKİLİ SONUÇLARI

1. Süleyman Kolata-İst. / Şehmus Ercan-Hatay
2. Okan Özcan-İst. / Yusuf Salman-İst.
3. Salim Yılankıran-İst. / Berk Başaran-İst.

Karışık: Zeynep Alp-İst. / Faruk Kepekçİ-İst.
Senyör: Sami Boz-G.Antep / Hanifi Kelleboz-G.Antep
Bayan: Dilek Tektürk-İst. / Ayşe Geçdoğan-İst.

2012 SALVADOR ASSAEL EGE AÇIK İKİLİ ŞAMPİYONASI

2012 Salvador Assael Ege Açık İkili Şampiyonası,
17-18 Kasım 2012 tarihleri arasında İzmir Fuar alanı A1 Salonunda yapılacaktır.

Bilim ve Gelecek'in 'Rektörler Dosyası' basında...

Ekim sayımızda 103 üniversiteyi inceleyerek Türkiye'nin tam bir "rektör haritası"nı çıkarmış ve "Gül Kokulu Rektörler, Takunyalı Üniversite" başlığıyla yayımlamıştık. Dosyada çeşitli üniversitelerden kâh düzenledikleri Said-i Nursî anma toplantılarıyla ya da evrim ve bilim karşıtı sempozyumlarıyla, kâh cemaat ya da AKP bağlantılarıyla gündeme gelen AKP dönemi rektörlerinin icraatlarını derli toplu şekilde ele almıştık.

Dosyamız sadece üniversitelerin bu hâlinden kaygı duyan okurlarımız tarafından ilgi görmedi. Ulusal basın ve pek çok internet sitesi de incelemeye yer verdi.

Yurt Gazetesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin valilikle beraber düzenlediği Said-i Nursi/Medresetüzzehra Sempozyumunu ele aldığı tam sayfa haberinde *Bilim ve Gelecek*'in dosyasından da yararlandı. (Yurt, 15 Ekim 2012)

Vatan gazetesi yazarı Mustafa Mutlu da 16 Ekim tarihli köşesini tümüyle dosyamıza ayırdı. "Önümde birkaç idealist gazetecinin ve bilim insanının tüm yoksunluklara karşın inatla yayınladığı aylık *Bilim ve Gelecek* isimli derginin 104'üncü sayısı duruyor." sözleriyle başlayan köşe yazısında Mutlu, çeşitli üniversitelerden rektörlerin dinci icraatlarını da örnekledi.

Dosyamıza OdaTV, soL, sendika.org gibi haber sitelerinde de yer verildi. Gerek dergimize, gerek bu yayın organlarına gelen okuyucu yorumları da hayli ilginç. Bunların arasında, "daha neler var" diyerek kendi tecrübelerini anlatan pek çok akademisyenin yorumları da var. Araştırdıktan sonra bunlara da gelecek sayılarımızda yer vermeye çalışacağız.

16 EKİM 2012, SALI | 19

Mustafa MUTLU

mmutlu@gazetevatan.com

"Takunyalı üniversite..."

Önümde birkaç idealist gazetecinin ve bilim insanının tüm yoksunluklara karşın inatla yayınladığı aylık Bilim ve Gelecek isimli derginin 104'üncü sayısı duruyor. Bu ayın kapak konusu "Türkiye'nin rektör haritası çıkardık"...

Türbana Özgürlük Kampanyası'nın imzacılarındanmış... Ahi Evran Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sebahattin Kadiret Seylan: Kırşehir'deki üniversitede ilk olarak, yüzme havuzuna erkekler ve kadınların birlikte girmelerini engellemek olmuş...

Marmara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin Orbay: Bu yılın başında açmış Nakşibendi...

YURT Gazetesi 15 Ekim

üniversiteler medrese oldu

BİLİM ve Gelecek Dergisi'nin bu ayki sayısında yer alan ve Şule Dede tarafından hazırlanan araştırma, birçok rektörün dinci, cemaatçi, AKP'li olduğunu kanıtladı. Araştırma Türkiye'de üniversitelerin rektörler aracılığı ile iktidarın arka bahçesine dönüştüğünü kanıtladı

İstanbul Arkeoloji ve Sanat Tarihi Öğrenci Sempozyumu
29-30 Kasım, 1 Aralık 2012 - İstanbul

Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri Anadolu'da yapılan arkeolojik çalışmaların 150 yıllık bir geçmişi vardır. Bu bağlamda dünya arkeoloji çalışmaları içinde ülkemizin önemli bir yeri bulunmaktadır. Öğrenci sempozyumunu düzenleyeceğimiz kent olan İstanbul, geçmişten günümüze, tarihi derinliği, kültür ve sanat alanındaki birikimi, coğrafi dokusu ve konumuyla sadece Anadolu'nun değil dünyanın en güzel ve en önemli şehirlerindendir. İstanbul'da bulunan üniversitelerden yetişmiş biliminsanları son yıllarda Anadolu ve Mezopotamya'da başta olmak üzere tüm dünyada birçok kazı yürütmekte, kent içinde çok önemli kurtarma kazıları gerçekleştirmektedirler. Arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık tarihi, restorasyon, hititoloji ve daha birçok mesleki alandan lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri bu çok önemli çalışmaların büyük bir kısmının sorumluluğunu almış bulunmaktadırlar. Her yıl geleneksel olarak yapılan Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri sempozyumlarında bilimsel çalışmalar kazı başkanları tarafından sunulmaktadır; ancak öğrencilerin kendi deneyimlerini paylaşabileceği ülke çapında sistemli bir öğrenci platformu henüz tam olarak bulunmamaktadır. Bu durum neticesinde farklı mesleki alanlardan öğrenciler olarak bir araya gelip bir sempozyum programı hazırlamış bulunmaktayız.

Bu sempozyumun konu başlıklarına aşağıda yer verilmiştir:

Sempozyum içerik başlıkları

- Akademik Çalışmalar
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi Kuramları
- Kent Arkeolojisi
- Arkeologların ve Sanat Tarihçilerin Mesleki Açıdan Sorunları ve Çözüm Önerileri
- İstanbul'daki Arkeolojik Çalışmalar
- Disiplinler Arası Çalışmalar

İletişim bilgileri:

E-Posta: sempozyum.arkeosanat@gmail.com

Adres: Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, Şehit Muhtar Mahallesi, İmam Adnan Sokak, No. 24, K.2, 34435 Beyoğlu - İstanbul

Katılımcı üniversite adları ve temsilci öğrenciler:

İstanbul Üniversitesi: Gamze Karakaş (0554 934 51 25), Fetiye Sarıpehlevan (0536 603 52 53), Yunus Akalın (0546 426 29 82)

İstanbul Teknik Üniversitesi: Hasan Binay (0532 517 85 49)

Koç Üniversitesi: Hatice Yılmaz (0536 541 85 17)

Marmara Üniversitesi: Betül Karakuş (0554 243 82 16)

Mimar Sinan Üniversitesi: Fidan Kocaoğlu (0543 480 47 96)

‘Almanya Fotovoltaik Enerjide Dünya Rekoru Kırdı!’ haberiyle ilgili doğrular ve yanlışlar...

Almanya’nın 25 Mayıs 2012 günü öğle saatlerinde güneş enerjisinden fotovoltaik yöntemle sağladığı 22 GigaWatt’lık (22.000 MegaWatt) “elektriksel güç”ün bir dünya rekoru olduğu Reuters ajansınca duyuruldu. Bu elektriksel gücün 20 kadar nükleer santralin sağlayacağı elektriksel güce eşdeğer olduğu da haberde vurgulandı. Sonradan bu haber çeşitli basın yayın organlarında ve internet sitelerinde yer aldı. (1)

Bu haberdeki doğru ve yanlışları, bu konuyla ilgili basit hesaplamalarla birlikte, Almanya’da 2011 ve 2012 (Mayıs sonuna kadar) yıllarında gerçekleşen enerji üretim değerlerini göz önüne alarak açıklayalım:

Almanya’nın son 10-15 yıldır güneş enerjisinden elektrik üretimine hız verdiği ve bugün mevcut 1.100.000 adet fotovoltaik panel sistemiyle 25 Mayıs 2012 günü ulaşılan 22 GigaWatt’la bir dünya rekoru kırdığı haberi doğrudur ve bu övgüye değerdir. Ancak bu elektriksel gücün, 20 kadar nükleer santralden elde edilebilecek güce eşdeğer olduğu tümüyle yanlıştır. Bu, neden böyledir? Çünkü Watt elektriksel güç birimidir ya da birim zamanda, saniyede, jeneratörle üretilen ya da örneğin elektrik ampulüyle tüketilen elektriksel enerjidir. Bu bir anlık (saniyelik) elektriksel enerji (ya da daha doğrusu ‘elektriksel güç’), ancak yıl boyunca bu düzeyde sürüyorsa, başka yolla (nükleer ya da fosil yakıtlarla) üretilen enerjiyle karşılaştırmada bir anlam taşır. Bu açıklamayı, grafik 1’deki değerlerle somutlaştırırsak: 2011 ve 2012 yıllarında fotovoltaik yoluyla üretilen elektrik enerjisi miktarları GW-saat olarak grafikte gösteriliyor. 22 GigaWatt’lık rekor elektriksel gücün yer aldığı Mayıs 2012’de bu yolla üretilen toplam elektrik enerjisi 4.000 GigaWatt-saat’tir. Eğer 22 GigaWatt’lık elektriksel güç Mayıs ayı boyunca kesintisiz sürseydi: 22 x 30 gün/ay x 24 saat/gün = 15.840 GW-saat’lik elektrik enerjisi üretilmesi beklenirdi. Buradan güneşli Mayıs 2012’nin fotovoltaik verimi: 4.000/15.840 = %25’dir. Nükleer kaynaklı elektrik enerjisi üretiminde ise uzun yılların aylık ortalaması 13.000 GW-saat’tir. 2011 yılında 8 nükleer santralin devreden çıkarılması sonucu Mayıs 2012’de üretim 7000 GW-saat’e düşmüş olmasına rağmen fotovoltaik’in Mayıs 2012’deki en yüksek değeri olan 4.000 GW-saat’ten çok daha yüksektir. Güneş ışınları şiddetinin, özellikle yaz günlerinin öğle saatlerinde en yüksek değerde olduğu bilinir. Güneşli olmayan günlerde enerjinin azalacağı ve geceleri de olmayacağı açıktır. Bu nedenlerle, Almanya’da 2011 yılında 24,8 GigaWatt’lık kurulu fotovoltaik güçle, 2011 sonunda 24,8 x 8.760 saat/yıl= 217.000 GW-saat’lık elektrik enerjisi üretimi yerine sadece 19.000 GW-saat’lik elektrik üretilebilmiştir.

Buradan fotovoltaik yolla elektrik üretiminin 2011 yılındaki veriminin ya da kapasite kullanım oranın sadece 19/217= %9 kadar olduğu sonucu çıkar. Almanya’da 2011 yılında toplam elektrik enerjisi üretiminde fotovoltaik’in payının sadece %3 kadar olması, nükleer ve fosil yakıtların her biriyle elde edilenle (%20 dolayında) karşılaştırıldığında çok düşük kalması haberdeki vurgulamanın gerçekle bir ilgisi olmadığını gösteriyor (bkz. grafik 2). Nükleer yakıtla üretilen elektrik enerjisinde kapasite kullanım oranı, fotovoltaik yolla üretilenle (%9) karşılaştırıldığında çok yüksektir: Ortalama %75.

Sonuç

25 Mayıs 2012 günü fotovoltaikle sağlanan 22 GigaWatt’lık elektriksel gücü eğer nükleer santraller sağlamış olsaydı %75’lik verimle yıl boyunca ortalama elektriksel güç: 22 x 0,75 = 16,5 GigaWatt olacakken, fotovoltaikin yıl boyunca ortalama elektriksel gücü yaklaşık olarak sadece: 22 x 0,09= 2 GigaWatt’ta kalmıştır. Bu ise, 1.350 MegaWatt’lık 20 kadar nükleer santralın sağlayacağı elektriksel güce eşdeğer değil, sadece 1.350 MegaWatt güçte 2 nükleer santralin yıl sonuna kadar üreteceği enerji için, karşılaştırılabilecek, bir elektriksel güce eşdeğer demektir (2.700 MegaWatt x 0,75= 2.000 MegaWatt = 2,0 GW). Bu nedenle, haberdeki nükleer santral karşılaştırması tümüyle yanlıştır ve yanıltıcıdır.

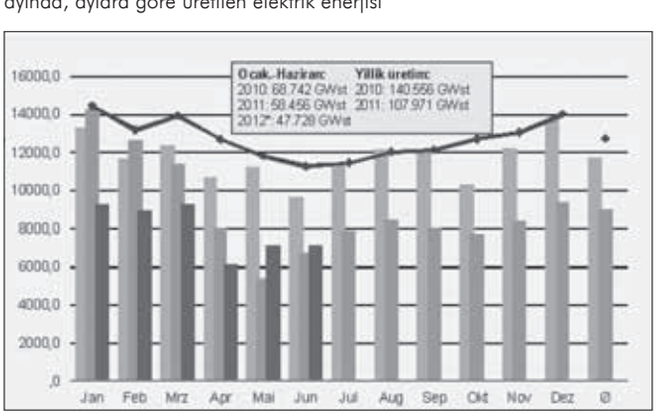
DİPNOT

1) http://www.bilimania.com/haber/870/almanya-fotovoltaik-enerjide-dunya-rekoru-kirdi/ref/ct-1

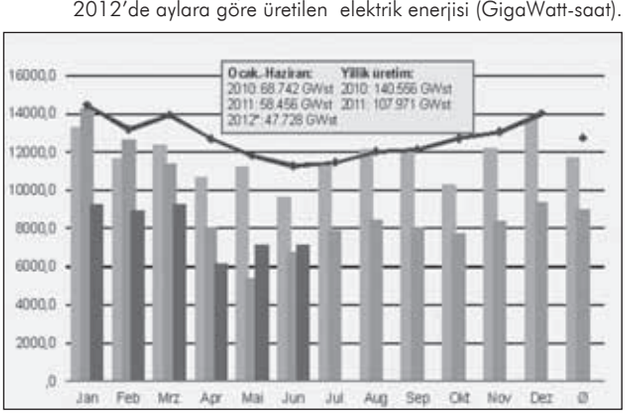
Not: Haberde, 22 GigaWatt ‘elektriksel güç’ yerine, bunun geçen süreyle çarpımı olan ve bu miktarı, sanki uzun bir sürede üretilmiş enerji gibi algılatabilen ‘elektriksel enerji’ deyimi yanlış olarak kullanılmıştır.

Dr. Yüksel Atakan
Radyasyon Fizikçisi - Almanya;
ybatakan@gmail.com

Grafik 1. Almanya’da fotovoltikten 2011 yılında ve 2012’nin ilk beş ayında, aylara göre üretilen elektrik enerjisi

Grafik 2. Almanya’da nükleer santrallerden 2010, 2011 ve 2012’de aylara göre üretilen elektrik enerjisi (GigaWatt-saat).

Çocuk ve gençlik edebiyatının gücü savaşı engellemeye yetmez ama...

Hukuk, adalet, demokrasi, çağdaşlık, insan hakları vb. kavramların hayata geçmediği toplumlarda barışın sürekli olması beklenebilir mi? Nitekim bugün tüm dünyada haksızlıklara karşı yapılan kitlesel eylemlerin sonu gelmiyor.

Hemen her ülkede, genel bütçeden savunma, kamu düzeni ve güvenlik hizmetlerine ayrılan pay artarken eğitim, sağlık, kültür vb. sosyal harcamaların payı azalıyor. Dünya kaynaklarının hızla tüketilmesi, küresel ısınma, enerji, kitlesel açlık, susuzluk tehlikesi vb. sorunlar ise, yeni savaşların habercisi.

Askeri teknolojinin güçlendirilmesi boşuna değil! Böylece aşırı sağcı, milliyetçi-muhafazakâr iktidar odaklarına da gün doğuyor.

Peki, savaşlar nasıl çıkarılıyor?

Savaş emrini veren yönetimler kadar, onları iş başına getiren, yanlış yola girdiklerinde onları engellemeyen kitlelerin de savaştan sorumlu tutulması gerekmez mi?

Ancak günümüzde ekrandan gözünü ayırıp da bugün dünyada neler olup bittiğini anlama, kavrama gereğini duymayan insan tipi kabul görüyor. Oysa politikaya bulaşmayayım tavrı, bireye özgürlük getirmez, kaçıştan başka bir şey değildir. Bireyselliğin yok oluşu ise, totaliter yönetimleri davet eder. Bu nedenle savaşın ortadan kalkması için ben ne yapabilirim sorusu, içinden geçmekte olduğumuz şu süreçte önemlidir. Herkes kendi çapında sorumluluk üstlenmelidir.

Unutmayalım ki, egemen güç çıkarları gereği, eşitsizlik ve sömürüyü gizlemek için her yola başvurur. Bugün içinde bulunduğumuz coğrafyada yaşanan savaşlardan alınacak ders budur. Bilindiği gibi, farklı kültürler, egemen güçlerin ırkçı bakış açısının istismarına açık bir durumdadır. Çağdışı, geri kalmış vb. aşağılayıcı tanımlar ile damgalanırlar: Yabancı düşmanlığı, en son bazı Avrupa ülkelerinde Çingenelerin sınır dışı edilmesi, İslamofobi gibi örnekler sayılamayacak kadar çoktur. "Çokkültürlülük" ise ancak eşitler arasında yaşanabilir. Çocuklukta alınan eğitim bu açıdan önemlidir. Ancak hemen her ülkede, kendinden olmayanı, "öteki"ni düşman gösterecek bir anlayış enjekte edilmektedir topluma. Oysa ırk, etnisite vb. bizim verili özelliğimizdir, kendi seçimimiz değil. Uzmanlara göre, "biyolojik ırkçılık"ın bilimsel bir temeli yoktur, "ırkçılık" bir toplumsal kurgudur. Bu yüzden aidiyetler üzerinden ayrımcılık yapılması insanlık suçu işlemek kapsamına girmelidir.

Din, dil, ırk vb. farklılıklara karşın tüm insanların, insan olmaktan kaynaklanan ortak özelliğinden ötürü bu dünyada insan onuruna yakışır bir biçimde yaşamaya hakkı vardır. "Öteki"ne tahammülsüzlük, yalnızlığı getirir. Başkaları ile olan ilişkiler düzeltilebilir, geliştirilebilir. Kuşkusuz eşitsizlikler üzerine kurulmuş kapitalist sistemde, kalıcı bir barış ummak hayaldir, barıştan çok **"uzlaşma"**dan söz edilebilir. Ancak ayrımcılığa karşı çıkılması, önyargıların kırılması için tesis edilecek bir "barış eğitimi" de, küresel bir savaşa doğru sürüklendiğimiz, nefret söyleminin, şiddet dilinin arttığı şu süreçte, barışa giden yolda atılan adımlar olarak değerlidir.

Başkaları ile ilişkilerde iletişimin, dilin anlatım olanaklarının geliştirilmesinin önemli bir rol oynayacağı açıktır. Bu açıdan bakıldığında, edebiyat tüm sanatlar içinde en kapsamlı ifade biçimi olarak başta gelmektedir. Politikacılar bile **"söz"**ün öneminin farkında olduklarından demeçlerinde sözcük oyunlarına başvuruyorlar. Pazarlamacılar, iyi konuşma yetenekleri ile para kazanıyorlar. Demek ki yüksek ifade gücü ile edebiyat, insanlar arasında **"diyalog"**u özendirerek barış için katkı getirebilir.

Dünya edebiyatı, tanınmış yazarların, acılı savaş anılarını yazdıkları kitaplar ile doludur; özellikle de çocukluktaki anıları ile... Çünkü savaştan en çok zarar gören kesim çocuklardır. Balzac, Hugo, Tolstoy ve daha niceleri, o ölümsüz yapıtlarında savaşın anlamsızlığını, vahşetini vurgulamışlardır. Savaşın dehşetinin edebiyat aracılığıyla unutturulmaması, insanlığın geleceği açısından büyük önem taşır. Edebi yapıtlarda, savaşın insan ruhunda yarattığı tahribatı, ahlaki çöküntüyü gördüğümüz kadar savaş ile yüzleşen, hesaplaşan, her şeye karşın insanlığını yitirmemiş kişilere de rastlarız. Savaş sırasında insan olmaya yaraşır dayanışma, özveri örnekleri görürüz.

Nitekim haritadaki sınırlar yazarları engellemiyor, kültürel etkileşim sürüyor. Bugün insani değerlere sahip çıkan, onları geliştiren yapıtlara her zamankinden çok gereksinim duyuyoruz. Küreselleşme ile birlikte neoliberal politikaların gölgesinde gelişen edebiyatın bu bağlamda önünün açılması gerekir. Yazar savaşın gerçekliğine kayıtsız kalabilir mi? Kuşkusuz bunun için öncelikle olayları, olguları değerlendirirken tarafsızlığını sınavdan geçirmesi ve toplumu, ülkeleri kutuplaştıran söylemlerden uzak durması gerekir. Ayrımcılığa karşı sessiz kalan, savaşı yücelten yapıtlardan ne topluma ne de edebiyata yarar gelir!

Tülin Tankut

Hocamız Prof. Dr. Tuncay Altuğ'u anmak için toplanıyoruz

Cumhuriyet dönemi biliminsanlarından, ülkemize pek çok bilimsel yeniliği getirmiş olan, yüzlerce lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi yetiştirmiş, yüreği her zaman Atatürk Türkiye'si ideali ile dolu, aydınlanmadan ve laiklikten hiçbir zaman taviz vermemiş olan hocamız, arkadaşımız, kardeşimiz Tuncay Altuğ'u aramızdan zamansız ayrılışı nedeniyle anıyoruz.

İçinden çıktığı ve her zaman gurur duyduğu, sevgiyle bahsettiği üniversitesinin, İstanbul Tıp Fakültesi 14 Mart Amfisi'nde 20 Kasım Salı günü saat 11:00'de akademisyen arkadaşları, dostları, ailesi ve tüm mesaisini hiç yorulmadan verdiği öğrencileri ile beraber hocamız için buluşuyoruz.

Tüm sevenlerinin katılımını ve desteğini bekliyoruz.

İletişim bilgileri:
Tel: 05352866789
E-posta: yucesanemrah@gmail.com

Emrah Yücesan

Soner Yalçın'ın seslenişi 'Kimse var mı orada?'

Günde 17 saat su verilmeyen, 24 saat aydınlanma lambalarının açık olduğu ve her anımın 2 kamerayla izlendiği cezaevindeki koğuşumda bazen kendimi bu sözü söylerken yakalıyorum: 'Kimse var mı orada?' Yaklaşık 2 yıldır İstanbul'daki Silivri Cezaevi'nde tutukluyum. Daha mahkeme ne kadar sürecek bilmiyorum. Fakat ben şimdiden, unutuluşa mahkûm edildim. Suçum büyük çünkü; düşünmek, gezmek, gazetecilik yapmak.

Adım, Soner Yalçın. 47 yaşındayım ve 25 yıldır gazetecilik yapıyorum. Türkiye'nin önde gelen bazı gazete ve TV merkezlerinde yöneticilik yaptım. Son olarak Türkiye'nin önde gelen gazetesi *Hürriyet*'in yazarıydım. 12 kitap yazdım. Bunların hemen hepsi, 100-200 bin satarak beni ülkemin bestseller yazarı yaptı. Ayrıca odatv.com adlı haber sitesinin sahibiyim. 25 yıllık gazetecilik yaşamımda, Türkiye'deki faili meçhul cinayetleri, devlet içindeki illegal örgütleri, çeteleri, mafyayı ve dinci cemaatleri kaleme aldım. Tarih çalışmaları yaptım. Yazdıklarım nedeniyle ölüm tehditleri aldım; aylarca saklanmak zorunda kaldım ama yine de korka korka hakikatleri yazdım. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye Millet Meclisi Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu, devlet mafya ilişkilerini araştıran mahkemelerde tanıklık yaptım. Gazetecilik kuruluşları dışında hiçbir derneğe, vakfa, siyasal partiye ve örgüte üye değilim. Ülkemde sadece mesleki kimliğimle tanınırım, siyasal kimliğimle değil. Ve buna rağmen, 5 yıldır süren yargılama sonucu hâlâ ortaya çıkarılamamış 'Ergenekon' adı verilen gizli bir örgütün üyesi olduğum iddiasıyla hapisteyim.

Peki delil olarak ne gösteriyorlar? Sahibi olduğum odatv.com bilgisayarında devlet güvenliğini ilgilendiren Word dosyalarının bulunması! Bunlar bize ait değil, virüsle bilgisayarımıza gönderildi. Bunu Türkiye'nin üç seçkin üniversitesi ile bir ABD bilişim ve siber suçlar şirketinden aldığımız bilirkişi raporlarıyla ispat ettik. (Bu virüsü, polis içindeki dinci bir cemaat mensuplarının yaptığından şüphe ediyoruz). 134 sayfalık iddianame aslında neyin yargılama konusu olduğunu ispat ediyor: İddianamede, 361 'haber', 280 'kitap-yazı', 53 'köşeyazısı', 26 'röportaj' ve 5 'makale' sözcüğü geçmektedir! İddianamede, silah yok, bomba yok, cinayet yok, eylem yok. Mahkemede hâkimler bana sadece, 'o haberi neden yaptınız' veya 'o röportajı niye yayımladınız' sorusunu yöneltti! İşte suçum bu: Soru sormak, gerçeği aramak, hakikati yazmak. Yani, mesleğimi yapmak...

Türkiye'deki meslektaşlarım şeytani bir entrikayla hapse atıldığımı biliyor. Fakat büyük çoğunluğu, cezaevine gönderilmemek, işsiz kalmamak için korkup gerçeği yazamıyorlar. Bu sebeple ben de size bu mektubu yazıyorum. Benim ülkemde düşünce hâlâ kötülüğün simgesi olarak görülüyor. Düşünsel değerlere tutkuyla bağlı zihinlere sadece düşmanlık ediliyor; sahte delillerle hapse atılıyor.

Bu mektubu size yazdım; çünkü siz benim 'suç' ortağımsınız. Nasıl mı: Aydınlanmayı, özgür düşünceyi, akılcılığı sizden öğrendik biz. Erasmus, Descartes, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, David Hume, Kant, Marks, Weber, Sartre, Camus değil misiniz siz? Siz düşünce için canını veren Bruno değil misiniz? Siz Dreyfus'un yanında duran Emile Zola değil misiniz? 'Siz yanlış yaşam doğru yaşanmaz' diyen Adorno değil misiniz?

Sevgili dostlar, evet siz benim 'suç' ortağımsınız! Sizi harekete geçirmeye çağırıyorum. Yalnız olmadığımı gösterin. Sessizliğe mahkûm edilişime son verin. Sesim olun, kalemim olun. Yıkın yalanlarla örtülü şu zindanın dört duvarını. Yoksa... Bu yine; toprağa, çiçeğe, ağaca ve en dayanılmazı 12 yaşındaki oğlumun kokusuna hasret; insani niteliklerimi kaybetmem için yoğun tecrit uygulanan cezaevindeki koğuşumda kendimle konuşmaya devam edeceğim.

Ümüş-Eylül'ün yeni sayısı çıktı

Ümüş Eylül'ün 5. Sayısı Ekim ayında çıktı. Tekirdağ Cezaevi'nden ağır müebbet cezasına mahkûm Hasan Şahingöz'ün hazırladığı dergi, farklı cezaevlerinden pek çok yazarın emek verdiği bir dayanışmanın ürünü.

Derginin yeni sayısını Hasan Hüseyin'in dizeleriyle açıyoruz: Nereye gitsem sizlerleyim / Ne düşünsem sizlerle / Bal oldunuz dilimde / Elimde bir demet gül. Şahingöz'ün yazdığı "Kürt Sorunu Nasıl Çözülür?", Adil Okay tarafından yazılan "Kürtaj Hakkında", geçtiğimiz ay tahliye olan Tuncay Yılmaz'ın kaleme aldığı "Tarihe Nasıl Bakmalı" *Ümüş Eylül*'ün bu sayısında yayınlanan yazılardan bazıları. Ayrıca Metin Aydemir tarafından derlenen Ermeni atasözleriyle birlikte şiir ve öyküleri de dergide bulabilirsiniz.

İlk Kürtçe mizah dergisi yoluna devam ediyor

Ferat Boğatekin'in yayın yönetmenliğinde hazırlanan Türkiye'nin ilk Kürtçe mizah dergisi *Golik*, Haziran ayında çıkan ilk sayısından sonra ikinci sayısını da okurlarla buluşturdu. Karikatür ve çizimlerle süslenmiş mizahi öykülerden oluşan derginin yeni sayısının kapağı ise 12 Eylül darbesine dokunduruyor.

Golik, siyasi nedenlerle 36 yıl cezası alan ve 15 yıldır cezaevinde bulunan Mehmet Boğatekin'in projesi. Boğatekin, cezaevindeyken çizdiği karikatürlerle UNICEF Basın Özgürlüğü Ödülü de dahil pek çok ödül almıştı.

Türkçe Vikipedi neden geride?

Bilim ve Gelecek'in 104. sayısındaki "Vikipedi'ye neden katkıda bulunmalıyız?" başlıklı makale gerçekten de yerinde bir çağrıda bulunuyor. Vikipedi'ye katkıda bulunmalıyız. Ve bugüne kadar dünyanın dört bir yanından insanlar gönüllü olarak, hiçbir karşılık beklemeden Vikipedi'ye katkıda bulundular ve bulunmaya devam ediyorlar.

Benim bu konuda eklemek istediğim birkaç şey var. Şu an İngilizce Vikipedi'de 4 milyondan fazla makale varken bu sayı Türkçe Vikipedi'de henüz 200.000'e ulaşmak üzere. Türkçe Vikipedi, içerdiği makale sayısı olarak diller sıralamasında 24. sırada. Aradaki büyük fark sadece makale sayılarıyla sınırlı değil. Makalelerin kalitesiyle de kendisini gösteriyor. Aşağıdaki tabloda bunu görebilirsiniz. (1)

Veri	Türkçe	İngilizce	Almanca	Lehçe
Seçkin Madde	146	3.706	2.130	541
Kaliteli Madde	128	15.994	3.451	1.338
Madde Sayısı	196.992	4.081.773	1.486.143	928.574

İngilizce'nin ve biraz da Almanca'nın dünya dili olması nedeniyle bu kadar başarılı olduğunu elbette düşünebilirsiniz. Fakat görüldüğü gibi Türkçe Vikipedi, Lehçe Vikipedi'nin de oldukça gerisinde. Yani sorunun sadece o dilin yaygınlığıyla ilgili olmadığı görülmektedir. Vikipedi Türkiye'de de herkesin katkısına açık değil mi? Vikipedi'nin temel ilkeleri Türkçe sürümde de geçerli değil mi? Evet, bunlar Türkçe Vikipedi için de geçerli. Peki, sorun nerede?

Vikipedi'nin herhangi bir dildeki sürümünün gelişmesi elbette belli bir oranda o dilin dünya üzerindeki yaygınlık seviyesiyle ilişkilendirilebilir. Fakat ondan daha önemli bir şey var: O dilin beslendiği ülkelerdeki akademik çalışmaların düzeyi. Ben, Vikipedi'nin çeşitli dillerdeki içeriğinin seviyesi ve kalitesinin bir ülkedeki akademik ilerlemenin aynası olduğu görüşündeyim.

Türkçe Vikipedi'deki madde sayısı, kaliteli madde sayısı ve seçkin madde sayısının düşüklüğü bununla açıklanabilir. Türkiye'de çok sayıda üniversite var ama faaliyet bakımından sınıfta kalıyorlar. Türkiye'deki kitap okuma oranının da düşük olduğu bilinen bir gerçek. Türkiye'deki eğitim sisteminin araştırmayı ve öğrenmeyi değil ezberlemeyi ve test çözmeyi teşvik ettiği ortada. Bu nedenle katkı yapan Vikipedist sayısı Türkiye'de yetersiz olduğu gibi bunların pek çoğu da tarafsız, doğru, nitelikli bir katkı yapmaktan uzak.

Hakkını verelim, Türkçe katkı yapan Vikipedistler bu koşullara rağmen oldukça iyi bir iş çıkardılar. Türkçe Vikipedi, her şeye rağmen önemli bir bilgi kaynağıdır. Yine de arzuladığımız düzeyin çok gerisinde. Çünkü Türkiye'deki akademik yaşam, gül kokulu rektörler ve takunyalı üniversitelerin tahakkümü altında.

DİPNOT

1) Tablodaki veriler http://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias adresinden 24.10.2012 tarihinde alınmıştır. İlgili adresteki veriler sürekli güncellenmektedir.

Okan Akıncı

"Halk için bilim, bilim için evrim": Öğrenciler evrimi anlattılar

20-21 Ekim tarihlerinde İTÜ Ayazağa Yerleşkesi'nde üç üniversite topluluğundan öğrenciler "Türkiye Evrimle Tanışıyor: İstanbul" adında giriş seviyesinde bir anlatım etkinliği gerçekleştirdiler. ODTÜ BİYOGEN Evrim Ağacı, İÜ Bilimsel ve Sosyal Araştırmalar Kulübü ve İTÜ Sosyal Araştırmalar Kulübü-Evrim Atölyesi üyelerinin sunumlarını paylaştığı etkinlikte bilimsel metodolojiden insanın evrimine birçok başlığa değinildi.

İlk gün açılış konuşmasını insanın kültürel evrimine ve bilimsel yönteme dair eserleri bulunan siyaset bilimci Doç. Dr. Alâeddin Şenel gerçekleştirdi. Kendisinin ve Türkiye'nin evrimle nasıl tanıştığını anlatan Şenel, Türkiye'nin evrimden önce evrim karşıtlığı ile tanıştığını ve bunun devlet kurumlarının resmi ideolojisi olarak yürütüldüğünü belirtti. Şenel konuşmasını günümüzde araştırma alanı kısıtlanan bilimin alanının genişletilmesi için mücadele etmek gerektiğini vurgulayarak tamamladı.

Ardından ODTÜ BİYOGEN Evrim Ağacı adına söz alan Çağrı Mert Bakırcı etkinliğin ortaya çıkışını ve gerekliliğini anlattı. Sözlerini Fazıl Say'ın "Madem karanlık bir dönem, o zaman aydınlatalım!" alıntısıyla tamamladı.

Bilimsel metodoloji üzerine tartışmaları irdeleyen sunumla başlayan etkinlik toplumsal ve düşünsel gelişim aşamalarıyla evrim bilimin gelişimini inceleyen "Felsefe'den Genetiğe Evrimin Evrimi" sunumuyla devam etti. Günün ikinci oturumunda evrimin mekanizmaları ve türleşme mekanizmalarıyla ilgili iki parçalık ve oldukça kapsamlı bir anlatım gerçekleştirildi. İlk gün yoğun bir soru paneli ile tamamlandı. "Halk için bilim, bilim için evrim" üst başlığıyla düzenlenen etkinliğin sunumlarında samimi üslup özellikle dikkat çekiyordu.

İkinci günün ilk oturumunda ise biyoloji dışı disiplinlerdeki değişim olgusu sunumların ortak özelliğiydi. İlk sunum evren hakkındaki araştırmaların gelişimi ve evrenin oluşumu üzerine yapıldı. Ardından canlılığın oluşumu üzerine yapılan çalışmalar aktarıldı. Sunumlar yerin nasıl değiştiği ve fosillerin oluşumu ile ilişkisi üzerinden devam etti. Dinozorların evrimi sunumu ile ilk oturum sona erdi.

İkinci oturumda ise insanın evrimi başlığı altındaki sunumlar "İnsan Nasıl İnsan Oldu?" ile başladı. İki bölümden oluşan sunumda insanın tarihsel süreçteki biyolojik evrimine dair veriler ve araştırmalar anlatıldı. Ardından "Irkçılık ve Sosyal Darwinizm" ve "İnsan Doğası Tartışmaları" sunumlarında evrimsel biyolojinin siyasi ve ekonomik amaçlarla çarpıtılmasına karşı çıkıldı. Soru panelinin ardından İTÜ SAK Evrim Atölyesi üyesi Umut Can Yıldız tarafından yapılan kapanış konuşmasında ülkenin bilimde ve sanatta karanlık bir dönemin içinde bulunduğu ve bu karanlığı aşmanın yolunun birlikte verilecek bir aydınlanma mücadelesi olduğu vurgulandı.

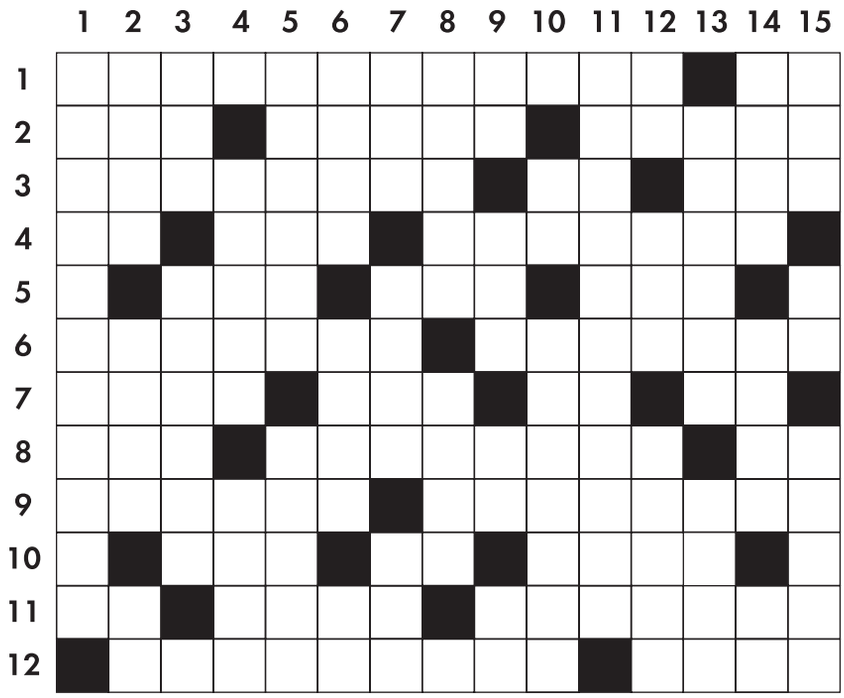
Etkinliği düzenleyen üç öğrenci topluluğu önümüzdeki dönemde ülkenin çeşitli yerlerinde, gelen talepler doğrultusunda, halkla buluşmaya ve evrimi anlatmaya devam edecekler.

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Salıncakta İki Kişi, Üç Kuruşluk Opera, Bir Garip Orhan Veli, Arzu Tramvayı, Hamlet gibi oyunlarda da oynamış, yönetmenlik ve öğretmenlik yapmış, geçtiğimiz aylarda yitirdiğimiz ünlü sanatçımız. – "Saçlarıma ak düştü / Sana ... bulamadım / Gönüle uçmak düştü / Bir kanat bulamadım." (Buselik-Sadettin Kaynak).
2) Halk dilinde "zayıf". – Bir dans türü. – Antalya-Fethiye arasındaki bölgeye Antikçağ'da verilen ad.
3) Zorlama yokluğu. – "Ayrılık ateşten bir ... / Nazlı yardan hiç haber yok." (türkü). – Orhan Hançerlioğlu'nun bir romanı.
4) "... ... Grubu" (Kurtuluş Savaşı koşullarında haber toplamak, propaganda yapmak, Anadolu'ya silah, cephane ve adam kaçırmak için kurulan örgüt). – "... Hasreti" (Memduh Ün'ün bir filmi). – Avrupa'da bir ülke.
5) Uluslararası Kalkınma Teşkilatı'nın kısa yazılışı. – Kömür, şist, asfalt gibi enerji hammaddeleriyle ilgilenen kurumumuzu simgeleyen harfler. – Zırh cinsinden korunma aracı.
6) Karagöz oyununda yaşlı ve afyon içmeye alışmış kimse. – Batı dillerinde eskiden Üsküdar'a verilen ad.
7) Pencerenin bir camı. – Baba. – Aktinyum'un simgesi. – Nikel'in simgesi.
8) Halk dilinde "salça". – "Benden geçti mi demek istiyorsun / Aç iki kolunu iki yanına / ... ol." (Rıfat Ilgaz). – Samaryum'un simgesi.
9) Osmanlılarda sınır boylarında görev yapan bir asker sınıfı. – Asya'da bir ülke.
10) Geri, arka. – Yassı bir disk biçiminde oyularak ortasına delik açılan Çin yeşimtaşı. – Attila'nın kardeşi Bleda'ya Macar edebiyatında verilen ad.
11) Japon lirik dramı. – Opera şarkısı. – "... güzeli bağlar bozuyor / Kirpikleri kalem olmuş yazıyor" (Kayseri türküsü).
12) Saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışı. – Ticaret malı.

Yukarıdan aşağıya

1) Anadolu'nun geleneksel halk oyunlarını, gelin törenlerini, Karadeniz balıkçılarını ve çeşitli kent görüntülerini geleneksel minyatür sanatının esinleriyle yorumlayan resimleriyle tanınan, 1923 doğumlu, bu yıl yitirdiğimiz ressamımız.
2) Hoşafı, pekmezi, kurusu meşhurdur. – Yedirip içirme. – Argo'da "esrar".
3) Kötü, fena. – Öküzgözü.
4) Otlatılan hayvan sürüsü. – Bir köpek cinsi.
5) Antalya ili Kaş ilçesi yakınlarında antik bir Likya kenti. – "Yarin dudağından getirilmiş / Bir ... alevdir bu karanfil." (A. Haşim).
6) İri taş kütlesi. – Mezon da denilen, kütlesi 965 elektron kütlesine eşit, nötr ya da yüklü elementer tanecik. – İran'ın plaka imi.
7) Güreşte bir oyun. – Akademik unvan, san. – Semih Kaplanoğlu'nun ödüllü filmlerinden biri.
8) "... Köstek" (öteberi anlamında yerel bir sözcük). – Huysuz, hırçın.
9) Sodyum'un simgesi. – "... ve Gece" (Ahmet Ümit'in bir yapıtı). – Tümör. – Çare.
10) Kültürsüz kimse. – Mermilerde, ateşli silahlarda çap.
11) Emperyalizm.
12) Endonezya'nın plaka imi. – Sofra bezi. – Başlangıcı olmayan, eski.
13) İnce ve uzun bir bıyık türü. – İnleme, inilti.
14) Hale. – Zarara uğrama tehlikesi. – Mısır'ın plaka imi.
15) Davet eden, neden olan. – Matematikte bir sayı. – "... Sürgünleri" (Bilal N. Şimşir'in bir araştırma betiği).

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	A	S	I	M	O	R	H	A	N	B	A	R	U	T	■
2	L	İ	R	İ	Z	M	■	D	İ	A	N	A	■	E	M
3	İ	N	■	N	A	■	H	A	S	T	A	H	A	N	E
4	T	E	S	E	L	L	İ	■	A	T	İ	■	R	O	T
5	E	V	E	■	İ	R	S	İ	■	A	S	G	A	R	İ
6	R	İ	C	A	T	■	S	T	İ	L	■	A	F	■	N
7	A	Z	İ	L	■	M	E	A	L	■	İ	Z	A	L	E
8	S	Y	■	E	L	A	■	K	A	L	A	N	T	O	R
9	Y	O	N	T	U	C	U	■	H	A	N	E	■	D	K
10	O	N	A	■	T	E	R	S	İ	N	E	■	B	A	S
11	N	■	R	A	■	R	N	A	■	E	T	K	İ	■	A
12	■	D	E	R	S	A	A	D	E	T	■	O	Z	A	N

Ekim sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Erhan Kuzhan (Kütahya), Cumhur Zafer (Ankara)** ve **Abdurrahman Balcık** Deniz Şahin'in Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Yaşamın Tarihi* adlı kitabı kazandı. Kasım bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Ali Nahit Babaoğlu'nun, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Psikiyatri* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Kasım tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

